

**INGEN
KOMMER
UNDAN
KULTUREN**

Anders Carlander, Patrik Öhberg &
Elias Mellander (red)

Ingen kommer undan kulturen

Den västsvenska SOM-undersökningen 2018
SOM-rapport nr 75

Anders Carlander, Patrik Öhberg
och Elias Mellander (red)

Redaktörer: Anders Carlander, Patrik Öhberg och Elias Mellander

© Författarna och SOM-institutet

Teknisk redaktör: Frida Sandelin

Omslag: Daniel Zachrisson

Redigering: Henny Östlund

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus, 2019

ISBN: 978-91-89673-45-X

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM--75--SE

INNEHÅLL

Förord	7
Ingen kommer undan kulturen Anders Carlander, Elias Mellander, Patrik Öhberg och Frida Sandelin	9
Det meningsfulla livets villkor Elias Mellander	27
Kultur hit och kultur dit? Josefine Magnusson och Klara Wärnlöf Bové	41
Jämförelser som formar Anders Carlander	55
Riskkommunikation och krisberedskap i väst – av nöd och lust Gabriella Sandstig	71
Klimatoro och klimatskepticism i väst: betydelsen av ideologi, förtroende och resvanor Björn Rönnerstrand	87
Vad är höglitarna oroliga för? Patrik Öhberg	99
Västsvenskar i rörelse – samband mellan pendling och tillit Joel Carlsten Rosberg och Daniel Enström	113
En kollektivresa som andra? John Magnus Roos, Nicklas Salomonson och Frances Sprei	129
Röst(D)elning i Göteborg 2018 Maria Solevid och Henrik Oscarsson	143
Möjligheter till politisk påverkan, när och för vem? Elisabeth Falk	163
Demokratiska val har en positiv effekt på lokala politikers kännedom och uppskattning Sören Holmberg	173

METODREDOVISNING

Den Västsvenska SOM-undersökningen 2018

Elisabeth Falk

187

Om författarna

203

SOM-institutets böcker

207

FÖRORD

Ingen kommer undan kulturen är SOM-institutets 75:e forskarantologi sedan starten 1986. Boken bygger på 2018 års västsvenska SOM-undersökning. I boken presenteras analyser av den västsvenska befolkningens vanor och attityder inom en rad olika områden. Fokus ligger huvudsakligen på resultaten från 2018 års undersökning, men i flera kapitel görs också jämförelser med tidigare år. Undersökningen genomfördes med hjälp av ett representativt urval om totalt 6 000 slumpmässigt utvalda personer boende i Västra Götaland samt Kungsbacka kommun i åldrarna 16 till 85 år.

Undersökningen genomfördes under perioden september till december 2018. Ansvarig för datainsamlingen har varit *Indikator – Institutet för kvalitetsindikatorer*. Närmare uppgifter om undersökningens uppläggning och genomförande finns i metodredovisningen längst bak i boken. En mer utförlig dokumentation av 2018 års västsvenska SOM-undersökning finns att ladda ner på www.som.gu.se/publicerat (SOM-rapport 2019:3).

I boken *Ingen kommer undan kulturen* medverkar forskare från flera olika ämnesområden vid Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola. Varje författare svarar själv för sin tolkning av data och slutsatserna i respektive kapitel.

Dataunderlaget från tidigare SOM-undersökningar är tillgängliga för akademisk forskning och utbildning via Svensk Nationell Datatjänst (SND) vid Göteborgs universitet. De publikationer som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i denna bok. Mer information om SOM-institutet finns på institutets hemsida (www.som.gu.se).

Göteborg, december 2019

Anders Carlander
Doktor
SOM-institutet
Göteborgs universitet

Patrik Öhberg
Docent
SOM-institutet
Göteborgs universitet

Elias Mellander
Doktor
Institutionen för kulturvetenskaper
Göteborgs universitet

INGEN KOMMER UN DAN KULTUREN

ANDERS CARLANDER, ELIAS MELLANDER,
PATRIK ÖHBERG OCH FRIDA SANDELIN

Ingen kommer undan kulturen är en parafrasering på sångtiteln ”Ingen kommer undan politiken” som i Sverige utgavs 1977 och framfördes av Marie Bergman.¹ Sången skrevs ursprungligen på franska (”Complainte pour Ste. Catherine”) av Tatartcheff och McGarrigle 1974. Den politiska sångtexten kan tolkas på många olika sätt men det grundläggande påståendet i titeln är sannolikt minst lika relevant nu som då. Går det att undkomma politik? Eller kultur? Frågan är förstås lättare att besvara om vi kan ge en konkret definition på vad det är som vi ska komma undan ifrån. Nedan försöker vi förklara och definiera hur vi ser på kultur kopplat till samhälle och individ. Temat för den här boken är kultur och analyserna bygger främst på den västsvenska SOM-undersökningen 2018, vilken innehöll ett antal nya frågor som berörde olika perspektiv på kultur.

I vanlig ordning har det – så som vi förmodligen alltid upplever det – hänt relativt mycket det senaste året. På den internationella scenen har vi sett demonstrationer i Hongkong, en alltmer laddad geopolitisk situation i Hormuzsundet, uppskjutning av Brexit, samt att Sveriges egen klimataktivist Greta Thunberg bokstavligen tagit världen med storm. På nationell nivå var det val till Europaparlamentet, där högervindarna tilltar enligt dagspressen. Det har även på många håll rapporterats om ett allt grövre våld och ökande antal sprängdåd kopplat till kriminella uppgörelser. Region Västra Götaland fick sju nya underverk, åtminstone officiellt, i form av Bohus fästning i Kungälv kommun, Stångehuvuds fyrhus i Lysekils kommun, Karlsborgs fästning i Karlsborgs kommun, Läckö slott i Lidköpings kommun, Torpa stenhus i Tranemo kommun, Hållö fyr i Sotenäs kommun samt akvedukten i Håverud i Melleruds kommun. I Göteborg byggs det i fortsatt hög takt. Petter Stordalen bygger nya hotell, Västlänkstunneln har i skrivande stund kommit cirka 300 meter in i berget och den spektakulära linbanan över Göta Älv diskuteras friskt.

Västsvenskarnas attityder och vanor rörande samhälle, opinion och media har studerats i SOM-institutets regi varje år sedan 1992. *Ingen kommer undan kulturen* är den sjuttiofemte forskarantologin från SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Bokens kapitel uppvisar förhoppningsvis en större bredd jämfört med tidigare år, inte minst tack vare kulturtemat, som här ger en omfattande inramning av regionen och dess invånare. Kapitlet fortsätter därefter med att visa hur politisk polarisering faller ut i ett antal sakfrågor och påståenden. Vi tittar också på vad medborgarna i Västra Götaland är oroliga för, synen på sjukvård samt den egna hälsan. Även de

specifika kulturfrågorna som berör känsla av samhörighet med andra människor i samhället analyseras. Men innan vi ger oss i kast med att studera kultur i alla dess olika former inleder vi boken med en kort exposé om synen på och användningen av kultur genom åren.

Kulturbruk

Kultur är ett begrepp som de flesta av oss använder på ett självklart vis, men som likväl kan vara svårt att tydligt definiera. En anledning till det är att kulturbegreppet kan sägas vara *ackumulativt* – det vill säga att nya innebörder av och användningsområden för begreppet har tillkommit genom historien, utan att ersätta gamla betydelser. Detta gör det till ett komplext och ibland motsägelsefullt begrepp. Ordet har sina rötter i latinets *cultura* – vanligen översatt som odling eller bearbetning. I antiken användes begreppet därför både i termer av faktiskt jordbruk, men antog även den mer metaforiska betydelsen av att odla den mänskliga själen. Under medeltiden kom detta även att innefatta odlandet av den enskilda människans relation till Gud. I den europeiska kontext där kulturbegreppet växte fram betraktades fram till 1600-talet religionen som en avgörande faktor när det kom till att dela in människor och världen i stort. I spåren av renässansen började tänkare och filosofer istället tala om kulturen som en sammanhållande och definierande kraft i Europa, som i jämförelse med andra världsdelar framhölls som mer civiliserad och framåtskridande. I och med de historiska processer som under 1700- och 1800-talet omvandlade europeiska kungariket till moderna nationalstater tillfördes ytterligare betydelse till kulturbegreppet. Kultur kom att signalera särdrag hos en grupp – uttryckta genom traditioner, språk och seder – kring vilka en nationell gemenskap kunde formas (Hastrup, 2010). Under den nationalromantiska eran började därmed kulturella särdrag att renodlas på liknande vis runt om i Europa, då varje framväxande nationalstat arbetade för att definiera sin specifika folkkultur (Ehn & Löfgren, 1996). Under 1900-talet kom sedan kulturbegreppets användningsområden att vidgas explosionsartat, inte minst genom de former av masskultur som blev tillgängliga genom nya medietyper, där även nya möjligheter till global kommunikation och mobilitet utmanade gamla föreställningar om kulturella gränser.

På ett mer övergripande plan har kulturen traditionellt fått stå i motsats till naturen, där den förra representerat ordning, civilisation, samhälle och mänskligheten i stort medan den senare stått för det som befinner sig utanför dessa gränser – det kaotiska, otämjda eller okonstlade (Ehn & Löfgren, 2001). Indelningen har sina rötter i upplysningstiden samt i framväxten av det moderna samhället och kan sägas speglas i hur vi talar om saker i vår omgivning – mat, produkter eller beteenden – som just naturliga, trots att dessa uppenbart är resultat av mänskligt arbete. Motsatsparet inrymmer föreställningar om att det finns en mer genuin, hälsosam och orörd tillvaro bortom kulturen, som på samma gång kan vara hotande och farlig. På ett idémässigt plan är denna indelning problematisk, då den positionerar

kulturen och därmed människan som stående utanför (och ofta ovanför) naturen, snarare än att betrakta dem som en del av samma värld. Det sena 1900- och tidiga 2000-talets vetenskapliga landvinningar och klimatmässiga förändring belyser bräckligheten i denna indelning ytterligare. Med samtida genteknik kan vi gå in och förändra det som tillsynes var av naturen givet på mikroskopisk nivå. Samtidigt kan de klimatförändringar som nu hotar människans livsvillkor runt om i världen spåras till våra egna handlingar och sätt att leva (en tematik som berörs i såväl Patrik Öhbergs som Björn Rönnerstrands kapitel). I båda fallen blir det tydligt att en definitiv skiljelinje mellan kultur och natur sannolikt bara kan dras i vår idévärld, då de båda i praktiken är sammantvinnade och oskiljaktiga (Latour, 1993).

När vi till vardags talar om kultur är det dock sällan i dessa civilisationsomspännande termer, utan snarare för att beskriva sådant som finns i vår omedelbara närhet. Enligt etnologen Magnus Öhlander (2005) är det i regel tre olika företeelser som åsyftas när kulturbegreppet kommer på tal bland gemene man. Den första av dessa är det som med andra ord kan beskrivas som *expressiva former* eller estetiska uttryck – exempelvis konst, musik och litteratur. Kultur blir här något som kan utövas, men också resultatet av detta utövande. Det är också denna förståelse av kultur som är närmast associerad med kulturpolitik eller kulturliv, vilket gör att dess definition lätt blir ämne för debatt – inte minst rörande vad som skall räknas som ”riktig” eller ”fin” kultur (se även Josefine Magnussons och Klara Wärnlöf Bovés kapitel i denna bok). Det andra sättet som kulturbegreppet används finner sina rötter i det sätt som antropologer oftast närmat sig kultur, det vill säga som värderingar, ideal eller traditioner vilka människor samlas kring och som utgör grunden för delad identitet. I praktiken innebär detta ofta att likhetstecken sätts mellan kultur och etnicitet, men denna kulturförståelse återfinns även när vi talar om exempelvis subkulturella grupper eller en specifik företagskultur. Det tredje sättet är att tala om kultur som en egenskap någon besitter; att vara kultiverad eller belevad. Här kan vi skönja något av kulturbegreppets ursprungliga betydelse, då det handlar om att odla kunskaper och personlighetsdrag som ger status i andras ögon. Detta sätt att tala om kultur ligger nära det sociologen Pierre Bourdieu (1984) kallar kulturellt kapital – ett begrepp som används för att beskriva hur människors samhällsposition inte enbart är beroende av ekonomiska resurser, utan även av att besitta ”rätt” smak, manér och referensramar. Precis som med ekonomiskt kapital så är det kulturella inte jämnt fördelat – vissa är mer kultiverade än andra – vilket belyser att kulturen inrymmer värderande och hierarkiska dimensioner. Även om det i samhället finns dominerande föreställningar om vad som utgör kulturellt kapital kan egenskaper tillskrivas olika grader av status i skilda sociala grupperingar och sammanhang (vilket behandlas i Anders Carlanders kapitel). Dessa tre användningar av kulturbegreppet är inte ömsesidigt uteslutande, utan snarare intimt sammanvävda med varandra. För att betraktas som kultiverad krävs exempelvis omfattande kunskap om rätt sorters estetiska uttryck, som att ha läst litterära klassiker eller kunna identifiera kompositörer till musikstycken. Det samma kan sägas

om andra former av kulturella gemenskaper, där exempelvis musik, klädstilar eller maträtter ofta står som samlande symboler.

Även med ett kulturvetenskapligt perspektiv får de tre användningsområdena för kulturbegreppet sägas vara centrala när det kommer till att undersöka kultur. Det vardagliga bruket av kultur kan dock te sig problematiskt för den som önskar få en mer djuplodande förståelse för komplexiteten i mänsklig samvaro. I korthet kan denna problematik beskrivas som att kulturen på samma gång objektifieras och subjektifieras. Med detta menas att kulturen antingen behandlas som ett statiskt och enhetligt ting vilket existerar oberoende av människorna som utövar den (ett objekt), eller att kulturen betraktas som en självständig kraft med egen vilja vilken ofrånkomligt tvingar människor att agera på vissa vis (ett subjekt). I båda fallen förflyttas fokus från människors faktiska livsvillkor och gör kulturen till något oföränderligt som kan stå för sig själv, skilt från ett historiskt och socialt sammanhang (Hastrup, 2010; Öhlander, 2005). Med en sådan onyanserad förståelse av kultur finns det risk att den får stå som förklaringsmodell för alla möjliga fenomen, utan att underliggande sociala mekaniker undersöks närmare. Ett exempel på detta är när kultur likställs med nationell eller etnisk bakgrund, då detta tenderar att överskugga andra gemenskaper en individ uppgår i och som kan ha betydligt större inflytande över hur dennes liv utspelar sig (Dahlén, 1997; León Rosales, 2005).

Den kulturella linsen

När kultur behandlas vetenskapligt inom ämnen som antropologi, etnologi eller sociologi är begreppets innebörd som regel bredare. Ett vanligt sätt att beskriva skillnaden mellan den vetenskapliga och vardagliga definitionen är att kulturforskaren behandlar kultur som ett verb, snarare än ett substantiv. Kultur är något vi människor *gör* kontinuerligt genom våra sätt att tala, handla och interagera med varandra. Med denna förståelse blir kultur en ständigt pågående och föränderlig process som är öppen för omförhandling, inkonsekvenser och motsägelser. Det vore dock felaktigt att enbart karaktärisera kulturen som ombytlig. För att förändring skall bli ett meningsbärande koncept måste det också finnas någon form av kontinuitet. Tradition och arv är avgörande komponenter i kulturens meningsskapande funktion och utan kontinuitet skulle samhället i sig vara en omöjlighet (Hastrup, 2010). Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att det förflutna kan vara en flexibel resurs i historieskrivningen. Även här tarvas kritisk granskning av hur historien åkallas för att förklara samtiden och vem eller vilka som osynliggörs i dessa processer. Ett exempel på detta kan ses inom våra kulturhistoriska museer, där folklig kultur länge uteslöts till fördel för aristokratins liv och leverne (Grah, 2006; Hyltén-Cavallius & Svanberg, 2016).

Kulturens funktion kan sägas vara att förmedla mening människor emellan och den binder oss samman genom en väv av betydelser (Hastrup, 2010). Detta

innefattar såväl den konkreta förmedling av mening som inryms i språk och andra kommunikativa former, som den mer existentiella form av mening vilken berör värdet av och syftena med våra liv och samhällen (se Elias Mellanders kapitel i denna volym). Detta innebär att kulturen står att finna i människors huvuden och föreställningsvärldar, men även i varje del av den mänskliga samvaron – som språk, konst, byråkrati, teknologi och infrastruktur – då dessa villkorar våra liv, sätt att kommunicera och finna mening. Oavsett om kulturen är påtaglig (som en byggnad) eller svårfångad (som en outtalad norm) både möjliggör och kringskar den individens livsvillkor. Genom meningsskapande system och kategoriseringar blir det möjligt för oss att skilja saker från varandra – som när vi skiljer vänster från höger – och därmed även att navigera vår tillvaro. En obönhörlig konsekvens av denna form av kategorisering tycks dock vara att den leder till upprättandet av hierarkier, där somligt betraktas som positivt, rätt eller normalt medan annat blir avvikande, farligt eller skadligt (Öhlander, 2005). Makt är därför en central aspekt av kulturen och den omvandlas kontinuerligt till en konfliktyta, i fråga om vem eller vilka som har möjlighet att diktera vad som är att betrakta som gruppens normer och konventioner (ett tydligt västsvenskt exempel på en sådan konfliktyta är Västlänken – ett projekt som får stå symbol för många konkurrerande värden – vilket diskuteras i Maria Solevid och Henrik Oscarssons kapitel).

Denna förståelse förflyttar fokus från kultur som en uppsättning statiska egenskaper eller ting, till dess kontrastbundna karaktär. Kulturella särdrag blir först synliga och verksamma när de sätts i jämförelse med något annat. Om vi exempelvis skall kunna säga något om vad som utgör finkultur måste det finnas en populär- eller skräpkultur att jämföra med; för att kunna peka ut svensk kultur krävs det att vi kontrasterar denna mot andra kulturella gemenskaper. Då kommer även olika egenskaper att framträda och framhållas som typiska beroende på vad som står som jämförelse. En vanligt återkommande stereotyp bild av den svenska kulturen är att den är återhållsam och stel, vilket inte minst blir synligt i jämförelse med de gemytliga danskarna. Bilden av den svenska kulturen blir dock som regel en annan när jämförelsen istället görs med våra finska grannar, där kontrasten mellan de kulturella sammanhangen ofta framhålls som liknande men där svenskarna istället är de som får axla positionen som sociala och utåtriktade (Daun, 1988;1998). Kulturen är med andra ord inte *essentiell* – det vill säga statisk och av naturen given – utan *relationell*, då den blir synlig och påtaglig genom kontraster, vilka får olika egenskaper att framträda beroende av referenspunkten.

Denna mer nyanserade, processuella och komplexa förståelse av kultur riskerar dock i gengäld att framstå som otymplig och verkningslös när det kommer till att upprätta konkreta handlingsprogram eller fatta politiska beslut (Pripp & Öhlander, 2005). En betydande lärdom att ta med sig från den vetenskapliga kulturförståelsen är att kulturen fungerar som den lins – bestående av språk, värderingar, traditioner och institutioner – genom vilken vi ser och förstår vår omvärld. På så vis är den oundviklig och ofrånkomlig, då det enbart är genom denna lins som tillvaron blir

begriplig och hanterbar. Det innebär också att de kulturella normer vi fostras in i ofta förblir osynliga för oss själva, då de framstår som just normala och naturliga. En konsekvens av detta är att kultur som tankemodell tenderar att belysa och ibland överdriva skillnader, eftersom sådant vi delar med andra filtreras bort av den kulturella linsen. I ett land som Sverige, vars moderna historia i hög grad präglats av en ingenjörsmässig, rationalistisk och sekulär syn på samhällsbyggandet, kan detta vara särskilt viktigt att ha i åtanke. Med denna världsåskådning behandlas lätt kultur som något som bara ”andra” har och påverkas av. Även om rationalitet och logik är värden vi gärna betraktar som universella och neutrala, är de i allra högsta grad en del av en kulturell logik och omöjliga att särskilja från sin historiska bakgrund och de samhällsinstitutioner som upprätthåller dem.

Västsvensk samhällsoro

Den svenska kulturella linsen riktar alltså ljuset mot en självbild av rationalitet och logik. Det kan tyckas leda mot en kultur där känslotvingingar och stora gester inte premieras. Men hur förhåller sig svensken till oro? Vilka typer av beräkningar bör vi göra innan det är rationellt att vara orolig för att något ska inträffa? Den som är orolig riskerar att ses som styrd av sina känslor och inte sitt logiska tänkande. Oro kanske inte är alldeles kompatibel med den svenska självbilden, men som vi redan har påpekat så är det inte alltid så att kulturella stereotyper och faktiska verkligheten är såta vänner. Den massmediala rapporteringen fångar i regel upp tendenser dels på basis av vad som faktiskt har hänt men också i förhållande till vad som intresserar gemene man. Oro står i regel högt på pressens agenda och politisk polarisering likaså.

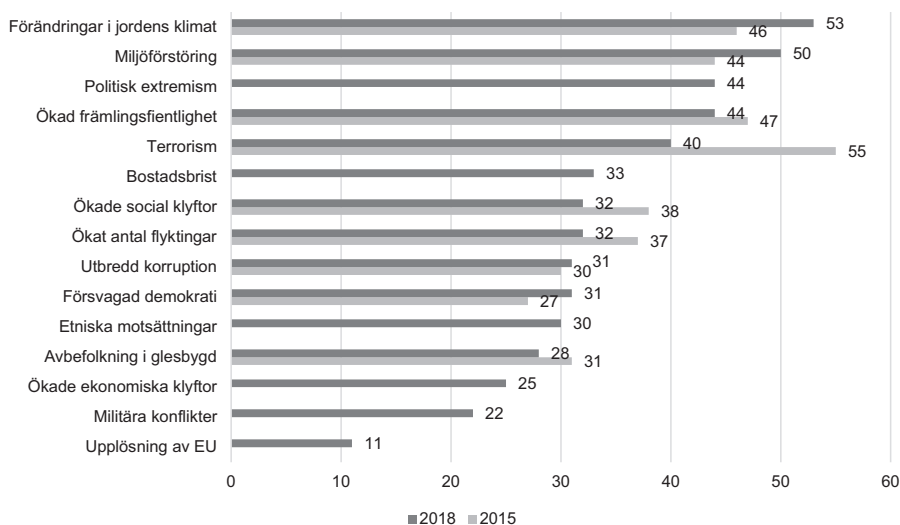
Som vi redan har varit inne på är den klassiska uppdelningen mellan kultur och natur inte längre gångbar. Speciellt inte då vi alltmer påminns om människans stora påverkan på den ”orörda” naturen. Människans relation till naturen präglas också alltmer av oro. Samhällsoro brukar definieras som uppfattningar om risk och hot på samhällsnivå och i vår omgivning. Den kan därför separeras från oro som rör en själv och oro som rör samhällsutvecklingen.

Figur 1 visar andelen mycket oroade västsvenskar när det gäller 15 specifika samhällsproblem 2018 och 2015. Under 2018 är oron störst för miljöförstöring och förändringar i jordens klimat där hela 53 respektive 50 procent av befolkningen i Västra Götaland känner mycket stor oro. Därefter följer oro för ökad främlingsfientlighet samt politisk extremism. Minst 40 procent känner mycket stor oro för dessa problem. Av de listade samhällsproblemen känner västsvenskarna minst oro för en upplösning av EU, trots en stundande Brexit. Enbart 11 procent är mycket oroade för detta. Oro för militära konflikter oroar näst minst av de samhällsproblem som ingår i mätningen.

Att samhällsoro varierar över tid är vanligt och beror på hur omvärlden förändras omkring oss samt i vilken utsträckning människor uppfattar olika samhällsproblem

som hotfulla. Oro för terrorism är den kategori som minskat klart mest de senaste åren. Från att ha varit det hot människor kände störst oro inför under 2015 med 55 procent som var mycket oroade (och då aktuella terrordåd i Paris och Köpenhamn som trolig koppling) till 40 procent 2018. Andra samhällsproblem där oron minskat de senaste åren är oron inför ökat antal flyktingar, ökade sociala klyftor samt ökad främlingsfientlighet.

Figur 1 Upplevd oro inför framtiden, Västra Götaland 2018 (andel mycket oroade)

Kommentar: Frågan lyder "Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?". En fyrgradig svarsskala användes: Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande, Inte alls oroande. Figuren visar andelen som svarar Mycket eller Ganska oroande. Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delfråga. Antalet svar varierar mellan 2 771 (Etniska motsättningar) och 2 824 (Miljöförstöring).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 och 2015.

Däremot har andelen mycket oroade för förändringar i jordens klimat och för miljöförstöring ökat mellan 2015 och 2018. Denna oro är ett tydligt tecken på hur klimathotet fått allt större uppmärksamhet de senaste åren, i kombination med effekten av Greta Thunbergs engagemang samt torkan och bränderna i Sverige sommaren 2018. Oro för förändringar i jordens klimat kopplat till klimatattityder bland västsvensarna är något som tas upp i Björn Rönnerstrands kapitel *Klimatoro och klimatskepticism i väst*. Rönnerstrand visar även att uppfattningen om att klimathotet skulle vara överdrivet är mer vanlig bland de som står till höger politiskt samt de som har lågt förtroende för politiker.

Oro kopplas också samman med hög mellanmännisklig tillit i Patriks Öbbergs kapitel *Vad är högtillitarna oroliga för?* En slutsats är att människor med hög tillit som är oroliga för förändringar i jordens klimat har hög tillit till politiker i Sverige. Däremot har människor som är oroliga för ökat antal flyktingar lågt förtroende för politiker, trots att de har hög tillit till sina medmänniskor i övrigt.

Samhörighet i väst

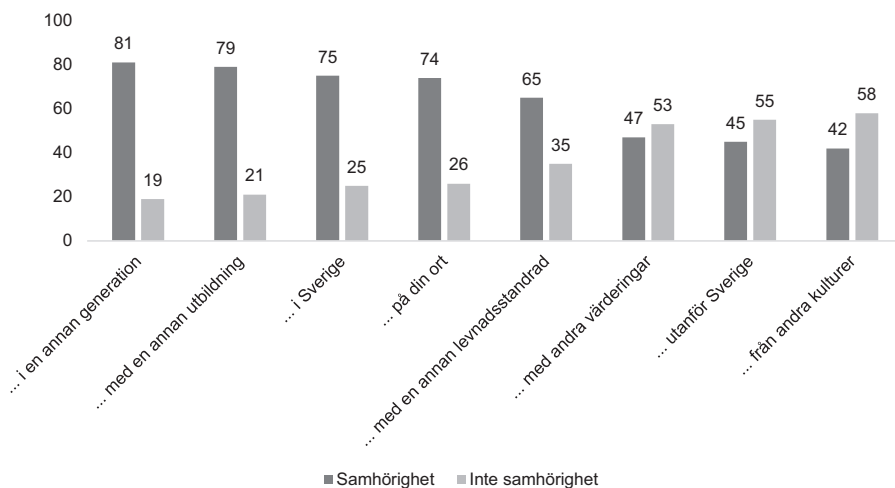
En tydlig illustration av hur brett användningsområde kulturbegreppet har åter-speglas när vi talar om samhörighet mellan människor i ett samhälle. Olika grad av samhörighet är starkt kopplat till teorin om det sociala kapitalet. Socialt kapital kan i korthet översättas till skapandet av samhällsnormer genom samhörighet och tillit mellan människor. Ett större socialt kapital leder i längden till en bättre fungerande demokrati (Putnam, 1993). En fungerande demokrati handlar inte bara om fria och rättvisa val. Det måste även finnas en demokratisk kultur där människor litar på varandra och ser varandra som jämlikar.

Men hur ser vi på olika grupper i samhället och vilket inflytande har de vindar av polarisering som blåser över hur vi uppfattar de som skiljer sig från oss själva? Kan den demokratiska kulturen komma att utmanas om vi inte längre känner samhörighet med varandra?

I den västsvenska SOM-undersökningen 2018 ställdes frågan ”Hur stor samhörighet känner du med:” Därefter följer ett antal olika kategorier av grupper i samhället (t.ex. ”Människor på din ort”). Resultaten redovisas i figur 2. Människor i en annan generation samt människor med en annan utbildning, är den grupp västsvensarna känner störst samhörighet med av de listade kategorierna. 81 procent respektive 79 procent har uppgett att de känner samhörighet med dessa grupper. Även människor i Sverige samt på den egna orten är människor som man upplever stor samhörighet med. Skillnaden är stor jämfört med de kategorier västsvensarna känner minst samhörighet med. Över hälften uppger att de inte känner någon samhörighet med människor från andra kulturer, människor utanför Sverige samt människor med andra värderingar.

Det är vanligt att människor känner större tillit och samhörighet till personer som befinner sig närmare en själv. I SOM-undersökningarna ser vi exempelvis att tillit till människor i det egna boendeområdet är högre än till människor generellt. Liknande mönster förekommer när det gäller känslan av samhörighet bland västsvensarna. Eftersom samhörighet uppstår och blir starkare i mötet mellan människor är det på ett sätt inte oväntat att samhörigheten är starkare med t.ex. människor i än utanför Sverige. Om det däremot skrapas lite på ytan syns det att inom vissa samhällsgrupper skiljer sig känslan av samhörighet med andra avsevärt.

Figur 2 *Upplevd samhörighet med olika grupper av människor, Västra Götaland 2018 (procent)*

Kommentar: Frågan lyder "Hur stor samhörighet känner du med?". En fyrgradig svarsskala användes: Ingen samhörighet, Inte särskilt stor samhörighet, Ganska stor samhörighet, Mycket stor samhörighet. Mycket och Ganska stor samhörighet är ihop-grupperat till "Samhörighet" och Ingen och Inte särskilt stor samhörighet är ihop-grupperat till "Inte samhörighet". Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delfråga. Antalet svar varierar mellan 2 750 (Människor med en annan levnadsstandard) och 2 802 (Människor på din ort).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

En tydlig skillnad i upplevd känsla av samhörighet återfinns bland människor med olika utbildningsnivåer. Högutbildade känner mycket större samhörighet med människor med en annan utbildning (82 procent) jämfört med lågutbildade (70 procent). Även när det gäller känsla av samhörighet med personer med en annan levnadsstandard känner högutbildade större samhörighet; 68 procent jämfört med 53 procent för lågutbildade. Det verkar alltså som att lågutbildade personer har svårare att relatera till människor som befinner sig på en högre position i samhället än vice versa. Ytterligare en gruppskillnad är att personer som definierar sig som klart till vänster känner mycket mindre samhörighet med människor med andra värderingar (34 procent) jämför med de som anser sig vara klart höger (53 procent). Resultaten är intressanta och kanske något oväntade. Men paralleller kan dras till Jonathan Haidts "Moral Foundations Theory" (se t.ex. Graham, Haidt & Nosek, 2009) som innebär att människors känsla av moral bygger på fem principer. Det finns uppenbara skillnader i hur moral konstrueras mellan politiska höger- och vänstergrupper såtillvida att personer som identifierar sig mer till vänster förlitar sig mer på moraliska frågor som omtanke och rättvisa, medan högerorienterade använder alla fem moraliska principer (omtanke, rättvisa, lojalitet, auktoritet,

kränkhet) mer likvärdigt. En möjlig slutsats kan därför vara att människor som är mer vänsterorienterade och som känner starkt för t.ex. rättvisa och solidaritet har svårt att känna samhörighet med människor som inte tycks dela deras specifika moraliska värderingar. Men om mer högerorienterade inte verkar ha en lika stark preferens för någon enskild moraldimension, innebär det en högre tolerans eller samhörighet gentemot andra grupper? Möjligen kan det förhålla sig så när det gäller andra människors värderingar men inte när det gäller många andra gruppattribut, t.ex. människor från andra kulturella grupper (se Jost m.fl., 2014 för en översikt). I den västsvenska SOM-undersökningen 2018 indikerar den klassiska vänster-högerskalan att av de som definierar sig som klart till vänster känner 64 procent samhörighet med personer från andra kulturer, men bland de som står längst till höger är motsvarande siffra enbart 25 procent. Resultaten ligger i linje med tidigare fynd, vilka visar på att personer som identifierar sig mer åt höger är mer oroliga för ökat antal flyktingar (Solevid & Oscarsson, 2015).

Storleken på politisk polarisering

Polariseringen i samhällets alla led har stått högt på agendan bland både ledarskribenter och forskare inom statsvetenskap under en längre tid nu (Iyengar & Westwood, 2014). SOM-institutets senaste forskningsantologi *Storm och stiltje* (Andersson, Rönnerstrand, Öhberg & Bergström, 2019) speglar denna trend i ett flertal kapitel. Längre tillbaka i tiden var det enkelt att bilda sig en uppfattning om polariseringen i det svenska samhället. Svenskar placerade tydligt ut sig längs vänster-högerskalan baserat på sina uppfattningar i ekonomiska fördelningsfrågor. Frågor om skattepolitik och bidragssystemens utformning var spörsmål som polariserade det svenska samhället. Det gäller även i dag, men vänster-högerskalan har fått konkurrens. Numera har också frågor som relaterar till kultur, inte minst mångkultur gjort inbrytningar i det politiska medvetandet. Livsstil, religion och klädesplagg kopplar alla till vänster-högerskalans nya konkurrent, GAL-TAN-skalan. GAL-TAN-skalan har ett helt annat fokus på kulturella värden. Inställningen till mångkultur 2018 har nästan lika stark koppling till partival som inställningen till marknadsekonomi. Går vi 20 år tillbaka i tiden så hjälpte oss inställningen till mångkultur inte långt i att förklara medborgarnas partival. När vi talar om polariseringen i dagens samhälle, så är det framförallt bredden vi talar – det är fler frågor på den politiska agendan som människor ”går igång på.”

Många orsaker till den ökande polariseringen har föreslagits men det verkar vara långt ifrån självklart hur mekanismen ser ut. Vi har förstås ny teknik, där t.ex. information sprids snabbare mellan individer. Detta är ytterst sannolikt en delförklaring, även om vissa relativt framstående forskare försöker slå hål på den teorin. Annan ny forskning föreslår att politiska åsikter och ståndpunkter inte alltid är så polariserade eller övervägda som många tror, utan att det snarare handlar om slump och mer normativa effekter – det vill säga en social politisk påverkan,

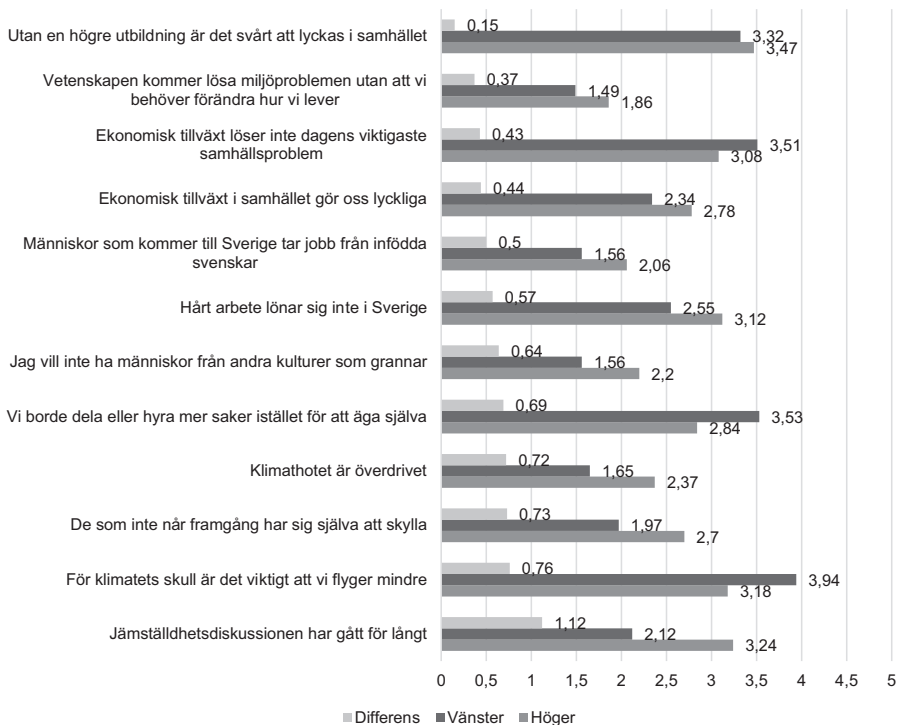
baserad på hur vi uppfattar att andra med samma partipolitiska tillhörighet agerar (Macy m.fl., 2019). Sverige har på senare år också tagit emot många flyktingar, ett stort nationalistiskt parti har etablerat sig och klimatförändringarnas konsekvenser har gjort sig påmind. Faktorer som ger tydliga avtryck på stämningen i landet.

Oavsett orsak eller utveckling över tid när det kommer till grad av politisk polarisering är det intressant att kartlägga hur mycket åt höger respektive vänster olika politiska åsikter och förslag hamnar. I den västsvenska SOM-undersökningen 2018 finns 12 påstående som alla bär på någon slags politisk dimension. Frågorna är avvägda för att i hög grad spegla den samhälleliga diskussionen just nu, samtidigt som de naturligtvis lämnar mycket i övrigt att önska vad beträffar omfattning och innehåll. I samma undersökning ställs även 13 klassiska frågor om politiska förslag. I det följande jämför vi hur mycket polarisering vi kan hitta bland de nya politiska åsikterna i relation till mer klassiska politiska förslag.

I figur 3 nedan är de 12 frågorna presenterade och rangordnade i storleksordning utifrån hur stor differensen är mellan höger ($n=1\,159$) och vänstersympatisörer ($n=984$). För det första; höger och vänstersympatisörer verkar vara relativt överens om att utan en högre utbildning är det svårt att lyckas i samhället. Åsikterna går som mest isär när det gäller huruvida jämställdhetsdiskussionen har gått för långt eller ej. Alla differenser i figuren mellan höger och vänster är signifikant åtskilda ($p < .01$) men det är egentligen av mindre vikt när vi har så många deltagare. Det är mer relevant att studera hur stora skillnaderna är – alltså differensen mellan höger och vänster i relation till frågans innebörd. Vad som är en stor respektive liten differens i termer av medelvärde och skalsteg är ofta öppet för tolkning, men ett medelvärde är likväl ofta mer robust än individuella procentsatser uppdelat på mindre grupper, i synnerhet om grupperna innehåller relativt få personer. I den mest polariserade frågan, om huruvida jämställdhetsdiskussionen har gått för långt, skiljer det förstås några hundra personer mellan svarsalternativen. Cirka 45 procent av vänstersympatisörerna tycker att påståendet är helt felaktigt jämfört med knappt 15 procent av högersympatisörerna.

Ett slående resultat är att det, bortsett från de mest polariserade frågorna, ändå är relativt små differenser mellan höger och vänster. En annan observation är att nivåskillnaderna mellan frågorna följer någorlunda samma mönster. Både höger- och vänstersympatisörer verkar vara överens om att det är viktigt att vi flyger mindre och båda lägren är också skeptiska till om vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver göra några större inskränkningar på vårt sätt att leva. Det går att argumentera utifrån att det finns en viss polarisering mellan höger och vänster inom respektive fråga men mellan frågorna är polariseringen på det stora hela desto mindre. Det är ett positivt resultat för dem som oroar sig för polariseringen i samhället.

Figur 3 Uppfattning om politiska påståenden uppdelat på politisk orientering, Västra Götaland 2018 (medelvärde)

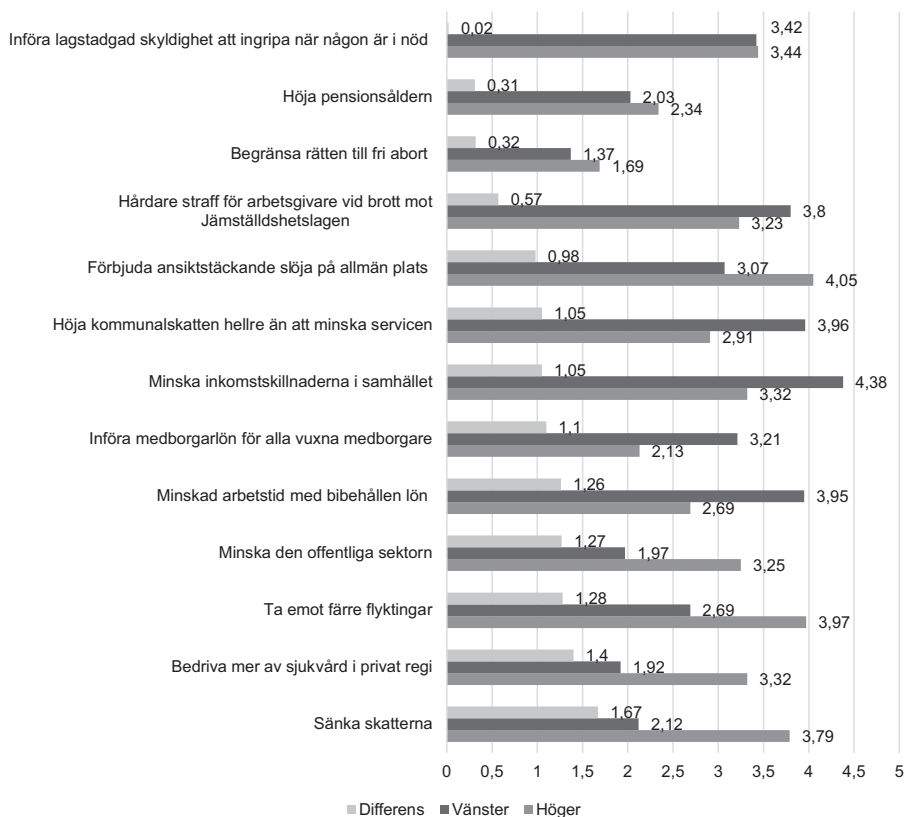
Kommentar: Frågan lyder "Vilken är din uppfattning om följande påståenden? Markera för varje påstående det svar som ligger närmast din egen uppfattning.". En femgradig skala användes med motpolerna: 1 = "Helt felaktigt", 5 = "Helt riktigt". Frågan som ligger till grund för indelningen i höger eller vänster lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster–högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" En femgradig skala användes: "Klart till vänster", "Något till vänster", "Varken till vänster eller till höger", "Något till höger", samt "Klart till höger". De som svarade mittenalternativet, "Varken till vänster eller till höger" är exkluderade från analysen. Lägsta n-tal: 932.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Precis som i figur 3 ovan är de politiska förslagen i figur 4 nedan rangordnade i storleksordning utifrån hur stor differensen är mellan höger och vänstersympatisörer. Resultaten visar överlag på en relativt stor skillnad mellan de olika politiska förslagen. Vänster- och högerympatisörer är helt överens om förslaget om skyldighet att ingripa när någon är i nöd. Däremot finns det en betydande åsiktsskillnad när det kommer till förslag att sänka skatterna. Endast 12 procent av vänstersympatisörerna tycker att sänkta skatter är ett ganska bra eller ett mycket bra förslag, vilket står i skarp kontrast till 65 procent bland de högerorienterade. Det populäraste förslaget bland högerympatisörer är emellertid att förbjuda slöja på allmän plats. Hela 73

procent tycker att det är ett bra förslag. Svarspersoner till vänster är inte alls lika positiva. Bland dem är 43 procent vänligt inställda till förslaget om att begränsa användandet av slöja. Vidare kan vi konstatera att det näst populäraste förslaget hos högersympatisörer är att ta emot färre flyktingar (69 procent). Flyktingfrågan är också en av de mest polariserade förslagen (1,28).

Figur 4 Uppfattning om politiska förslag uppdelat på politisk orientering, Västra Götaland 2018 (medelvärde)

Kommentar: Frågan lyder "Vilken är din åsikt om följande förslag? En femgradig skala användes med motpolerna: 1 = "Mycket bra förslag", 2 = "Ganska bra förslag", 3 = "Varken bra eller dåligt förslag", 4 = "Ganska dåligt förslag" 5 = "Mycket dåligt förslag". I figuren ovan har skalan vänts så höga värden indikerar att svarspersonen är positiv förslaget. Frågan som ligger till grund för indelningen i höger eller vänster lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" En femgradig skala användes: "Klart till vänster", "Något till vänster", "Varken till vänster eller till höger", "Något till höger", samt "Klart till höger". De som svarade mittenalternativet, "Varken till vänster eller till höger" är exkluderade från analysen. Lägsta n-tal: 939.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Mottagandet bland människor till höger av förslagen att förbjuda ansiktstäckande slöja på allmän plats samt minska flyktingmottagandet återspeglar ganska väl hur nya konfliktlinjer som kopplar till kultur och mångkultur har gjort entré.

Den övergripande bilden är att västsvenskar är mer polariserade i frågor som kopplar till konkreta politiska förslag. Polarisering stärks om det finns budbärare och att sakfrågorna bereds plats på den politiska dagordningen. Åsikter som förs fram av politiska partier blir på så sätt lättare polariserade i och med att partianhängare ges vägledning om vad de ska tycka (se Macy m.fl., 2019).

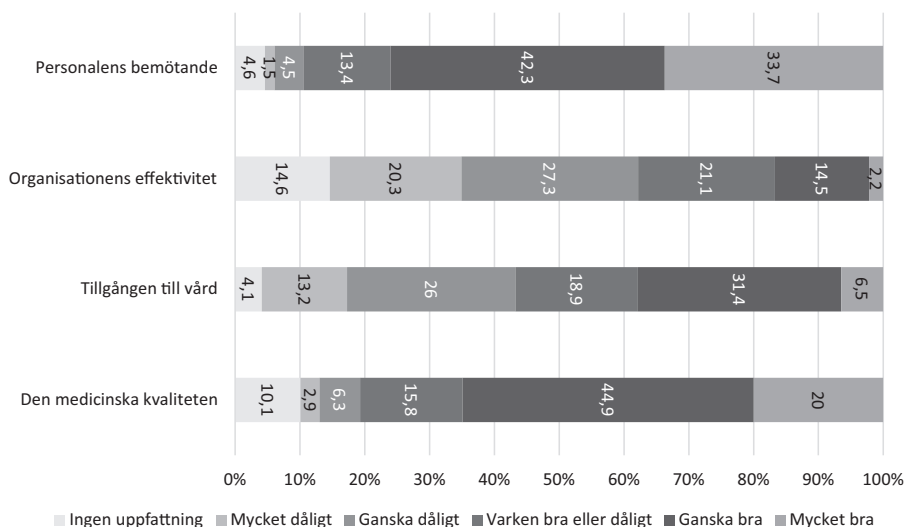
Västsvensk välfärd och hälsa

Den svenska välfärden och mer specifikt sjukvården är en av de viktigaste politiska frågorna. Den allmänna bilden bekräftas i SOM-institutets rapportserie *Västsvenska Trender*, där sjukvården har legat i topp som en av de viktigaste regionala och kommunala frågorna under lång tid (Martinsson & Andersson, 2019). Intresset för sjukvården har dessutom ökat under senare år och förekommer allt oftare i debatter och meningsutbyten mellan partirepresentanter, inte minst under valåret 2018. Inte sällan används mått på hur väl sjukvården bedöms fungera som en indikation på hur väl ett land eller region mår jämfört med andra länder. Det är inte orimligt med tanke på att sjukvården är en stor kostnadspost i de offentliga finanserna och ett över- respektive underskott syns ofta tydligt i flera olika patientled på både kort och lång sikt (se ex. OECD:s ”Health Care Quality Framework”).²

Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2018 visar att över 71 procent av de tillfrågade har ett ganska eller mycket stort förtroende för hur hälso- och sjukvårdens personal sköter sitt arbete. Men den generella uppfattningen om sjukvården i Västra Götaland går samtidigt isär beroende på vilka specifika aspekter som bedöms. I samklang med förtroendesiffrorna får personalens bemötande i regel ett gott betyg där 76 procent anser att det är ganska eller mycket bra (figur 5). Likaledes bedöms den medicinska kvaliteten som god där nära 65 procent anser att den är ganska eller mycket bra. Däremot bedöms tillgången på vård och organisationens effektivitet väsentligen sämre som också framgår i figur 5. Svaren är för det första relativt jämfördelade mellan svarsalternativen men det är mycket få som har angett alternativet mycket bra. Istället är det en majoritet som anser att sjukvården i Västra Götaland är ganska eller mycket dålig när det gäller tillgång till vård och organisationens effektivitet. Anmärkningsvärt är också att det är nära nog 15 procent av västsvenskarna som inte har en uppfattning i frågan om organisationens effektivitet. Lite drygt var tionde har heller ingen uppfattning om den medicinska kvaliteten. Det är förstås sannolikt lättare att bedöma personalens bemötande och tillgången till vård, då organisationens grad av effektivitet inte är transparent eller kommuniceras direkt till patienter eller medborgare. Det är heller inte lika lätt att utvärdera alternativ, exempelvis mellan vårdcentraler, läkare eller behandlingar, varpå den medicinska kvaliteten sannolikt utvärderas på andra

grunder. En annan förklaring är att de svarande helt enkelt inte bedömer sig som tillräckligt kompetenta inom frågor som rör det komplexa medicinämnet.

Figur 5 Uppfattning om sjukvården i Västra Götaland, 2018 (procent)

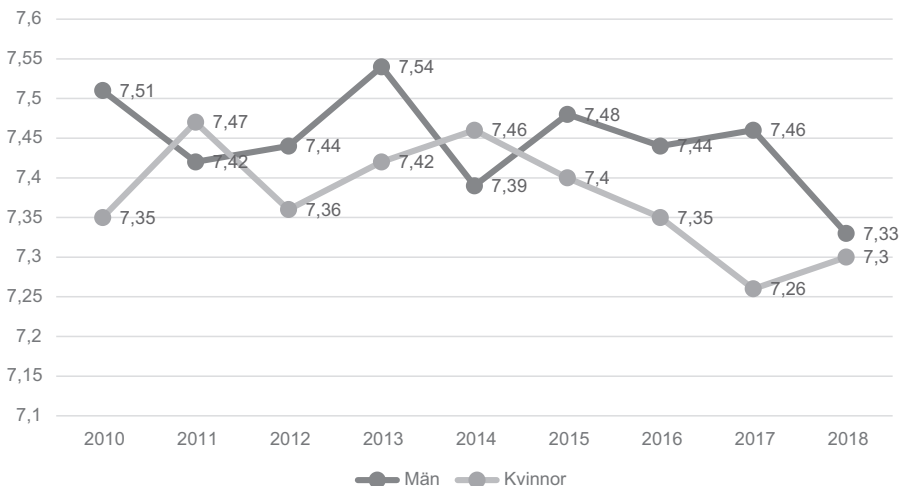

Kommentar: Frågan lyder "Allmänt sett, vilken är din uppfattning om hälso- och sjukvården i Västra Götaland i följande avseenden?". En sexgradig svarsskala användes: Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt samt Ingen uppfattning.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

När det kommer till västsvenskarnas självrapporterade allmänna hälsotillstånd ser det över tid relativt stabilt ut. På en elvgradig skala som sträcker sig från 0 ("Mycket dåligt") till 10 ("Mycket gott") svarar nära 73 procent av västsvenskarna en sju eller högre. Medelvärde från 2018-års västsvenska SOM-undersökning ligger på 7,31 med en relativt liten spridning. Det finns en skillnad mellan män och kvinnor i självskattad hälsa, där män i regel skattar sin hälsa lite högre (figur 6). Över tid kan vi också skönja en svagt nedåtgående trend för både män och kvinnor. Det är förstås inga drastiska skillnader mellan åren och det finns sannolikt ingen orsak att se något alarmerande i data än så länge. Under samma tidsperiod har förvisso den totala vårdkonsumtionen ökat något och kvinnor tenderar att konsumera vård i högre utsträckning än män.³ Det är framförallt primärvårdsbesök som har ökat, medan slutenvård har minskat. Generellt sett är den självskattade hälsan alltså fortfarande hög, men det är likväl en trend som vi bör hålla under uppsikt.

Figur 6 Självs kattad hälsa i Västra Götaland mellan män och kvinnor, 2010–2018 (medelvärde)

Kommentar: Frågan lyder "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?". En elvgradig svars-skala användes som sträcker sig från 0 = Mycket dåligt till 10 = Mycket gott.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2010–2018.

Ingen kommer nog undan kulturen

Om kultur i dess vidaste bemärkelse är så omfattande och allomfattande att den utgör grunden för hur vi förstår och kan leva med varandra är den förmodligen ganska svår – för att inte säga omöjlig – att värja sig från. Ett försök till att undvika att ingå i någon kulturdefinition skulle paradoxalt nog innebära formerandet av en subkultur, vilken över tid sannolikt skulle samla likasinnade kulturförnekare. Historikern Lars Trägårdh har menat att både statsvetenskap och ekonomi lider av en alltför snäv förståelse av kultur, då denna främst innefattar olika typer av värderingar och liknande åsiktssystem, snarare än vardagslivets mer nyanserade interaktioner människor emellan. Förvisso finns det historiskt en stark preferens för både Inglehart–Welzel-kartan⁴ och Hofstedes⁵ kulturella dimensioner. Men kvantitativa modeller är trots allt attraktiva då de summerar något mycket komplext genom förenklade taxonomier av högt, lågt, vänster, höger, fyra eller fem. En datapunkt, en gång, är emellertid inte något bra exempel på kultur, det måste vi medge. Men när fler och fler datapunkter ackumuleras över tid – under flera generationer – och vissa av dem tycks samlas i små grupper, är det inte då förvillande likt något som kan omtalas som kultur? SOM-institutet kan därmed sägas, om än i något kortfattad omfattning, ha studerat kultur i decennier. Det här är *Ingen kommer undan kulturen* – för medborgarna, med hjälp av medborgarna – vårt bidrag till att belysa kultur ur ett samhällsligt perspektiv i Västra Götalandsregionen. Välkommen!

Noter

- ¹ <https://smdb.kb.se/catalog/id/001886033>
- ² <https://www.oecd.org/health/health-systems/health-care-quality-framework.htm>
- ³ <http://analys.vgregion.se/Verksamhetsanalys-2019/fakta-om-halso--och-sjukvarden/vardkonsumtion/>
- ⁴ <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>
- ⁵ <https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/>

Referenser

- Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika (2019). *Storm och stiltje*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Dahlén, Tommy (1997). *Among the interculturalists: an emergent profession and its packaging of knowledge*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Daun, Åke (1986). The Japanese of the North – The Swedes of Asia? *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology*, 16(1), s 5-15.
- Daun, Åke (1998). Describing National Culture – is it at all possible? *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology*, 28(1), s. 5-19.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1996). *Vardagslivets etnologi: reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001). *Kulturanalysen. 2:a reviderade upplagan*. Malmö: Gleerup.
- Graham, Jesse, Haidt, Jonathan, Nosek, Brian A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 1029-1046.
- Grahn, Wera (2006). *"Känn dig själv": genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Linköping: Tema Genus, Linköpings universitet.
- Hastrup, Kirsten (2010). *Kultur: den flexibla gemenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltén-Cavallius, Charlotte & Svanberg, Fredrik (2016). *Älskade museum: svenska kulturhistoriska museer som kulturproducenter och samhällsbyggare*. Lund: Nordic Academic Press.
- Iyengar, Shanto & Westwood, Sean J. (2014). Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization. *American Journal of Political Science*, 59(3), 690-707.
- Jost, John T., Nam, Hannah, H., Amodio, David, M. Van Bavel, Jay, J. (2014). Political neuroscience: The beginning of a beautiful friendship. *Advances in Political Psychology*, 35(1), 3-42.

- Latour, Bruno (1993). *We have never been modern*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- León Rosales, René (2005). Likhetstecknets logik – Om bruket av kultur i debatten om mordet på Fadime Sahindal. I Öhlander, Magnus (red.) *Bruket av kultur: hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur.
- Martinsson, Johan & Andersson, Ulrika. (2019). *Västsvenska Trender*. SOM-rapport 2019:08. SOM-institutet, Göteborg, Sverige.
- Macy, Michael, Deri, Sebastian, Ruch, Alexander & Tong, Natalie. (2019). Opinion cascades and the unpredictability of partisan polarization. *Science Advances*, 5(8), eaax0754.
- Oscarsson, H., & Solevid, M. (2015). Sverige oroar sig i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Pripp, Oscar & Öhlander, Magnus (2005). Kulturbegreppets användningar och sociala betydelser. *Kulturstudier i Sverige. Nationell forskarkonferens*, No. 015, Linköping University Electronic Press, s. 835-850.
- Öhlander, Magnus (2005). Inledning. I Öhlander, Magnus (red.) *Bruket av kultur: hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur, s. 11-42.

DET MENINGSFULLA LIVETS VILLKOR

ELIAS MELLANDER

Sammanfattning

Strävan efter ett meningsfullt liv kan sägas vara allmänmänsklig. Vad som ger mening är i viss utsträckning en fråga om individens egna drivkrafter, men även om hennes samhällsposition. Detta blir inte minst synligt i arbetslivet. I kapitlet undersöks i vilken utsträckning livet uppfattas som meningsfullt av västsvenskarna. Resultatet visar på att upplevd mening är nära sammanlänkad med position i den professionella sfären. Den som befinner sig högre upp i hierarkin skattar också sitt liv som mer meningsfullt. Orsakerna till detta diskuteras i relation till sociala strukturer och kulturella normer, där individens möjlighet till och förväntning på att själv kunna diktera sina livsvillkor löper som en röd tråd mellan dem.

Frågan om vad som skänker livet mening är på samma gång stor och liten. Den berör tillvarons mest intima och personliga dimensioner, men omfattar också hela vår kultur och mänskligheten i stort. Den har varit föremål för filosofisk diskussion genom historien, men finns också närvarande i vardagslivets alla små göromål. För individen såväl som för samhället är det en fråga om varför vi är här, vad det är vi håller på med och vart vi är på väg. I den antropologiska klassikern *The Interpretation of Cultures* (1973) beskriver Clifford Geertz kultur som symboliska mönster för meningsskapande, vilka över tid förmedlas och delas mellan människor. Detta gör det möjligt för oss att kommunicera och utveckla förståelsen för våra liv samt vår plats i tillvaron. Med andra ord måste varje försök att förstå kulturens roll i människors liv ta deras sätt att skapa mening i beaktande, eller omvänt; genom att se till vad som tillskrivs mening i vardagslivet på en given plats, i ett givet historiskt skede, kan vi säga något om den kultur vi lever i. Även om kulturens funktion i stort får sägas vara allmänmänsklig, är dess specifika uttryck lokalt rotade. Att visa respekt inför en annan person genom en formell hälsning är exempelvis ett globalt fenomen, men om det skall göras genom ett fast handslag, en kindpuss eller en bugning beror på var vi befinner oss såväl geografiskt som socialt.

Det här kapitlet kommer främst behandla hur vardagslivets meningsskapande ser ut i Västsverige, även om de mönster som framträder här sannolikt kan spåras långt utanför regionens gränser. Utifrån svaren i den Västsvenska SOM-undersökningen 2018 undersöks i vilken utsträckning livet skattas som meningsfullt, sett i relation till arbetsliv, inkomst och utbildning. Överlag betraktar västsvenskarna sina liv som meningsfulla, men det finns också tydliga tendenser i svaren kring vilka som

i högst utsträckning tillskriver sin tillvaro mening. Orsaker till och implikationer av skillnader i denna skattning diskuteras, såväl som de ojämlika samhällsförhållanden som skillnaderna speglar. Frågan om upplevd mening tycks på flera vis vara en fråga om klass.

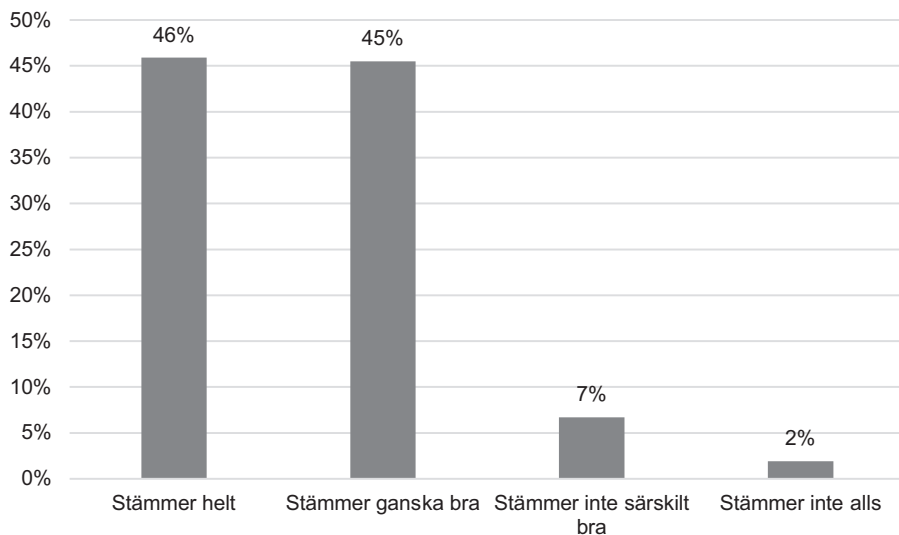
Meningen i livet

Att i samma andetag tala om ”liv” och ”mening” kan lätt leda tankarna till högtflygande resonemang om meningen *med* livet. Det som ska behandlas här är dock inte ”Meningen” med stort M, då frågor om denna tenderar att söka entydiga svar. Från den egna vardagen vet vi att det som är meningsfullt för dig – frimärkssamling, en riktigt god kopp kaffe, fjällvandring – inte är det för alla. Sett till den enskilda individen kan därför frågan om vad som ger mening *i* livet besvaras på en mångfald vis. Som upplevt tillstånd kan meningsfullhet liknas vid känslan av att ha riktning – att veta var en befinner sig och vad en rör sig mot – vilket skänker stabilitet till förflyttningar mellan vardagslivets olika sammanhang (jfr Ahmed, 2006). Men vad som tillskrivs mening är inte enbart en fråga om personliga drivkrafter, utan i hög grad om inlärda och delade föreställningar om hur livet bör levas. Att födas in i ett samhälle eller en kultur, innebär att de ramar vi har för att tolka tillvaron lärs in och delas av fler (Hastrup, 2010). Om mening betraktas som ett tillstånd av upplevd riktning i tillvaron, så är det lättare att röra sig längs de stigar och spår som trampats upp av andra. Genom kulturen och de sätt på vilka människor skapar mening löper med andra ord normer, vilka formar vad vi ser som eftersträvansvärt. Dessa kan ta formen av mer eller mindre uttalade sociala, mellanmännsliga överenskommelser kring hur individen bör agera i ett givet sammanhang, men de förstärks även av vårt samhälles uppbyggnad, strukturer och institutioner.

I tidigare undersökningar inom Västra Götalandsregionen (VGR, 2019) kan en tydlig samvariation mellan upplevd mening och lycka påvisas. Även om de två delar många egenskaper och båda är avgörande komponenter i sammansättningen av ett gott liv, är begreppen inte synonyma; det är inte svårt att föreställa sig ett flertal vardagssituationer som skänker mening och riktning utan att för den delen präglas av positiva känslor – i alla fall i stunden. Det som ger mening behöver inte finnas här och nu, utan kan istället fungera som ett mål att röra sig mot (Berlant, 2011). Att städa är exempelvis en aktivitet som för många präglas av rutinartad tristess snarare än upprymdhet, men den tillfredställelse som förväntas efter att arbetet är utfört skänker processen mening. På ett liknande sätt är hemlängtan ett tillstånd av saknad, med en förhoppning om lycka vid återvändandet som motiverande kraft för att färdas hemåt. Även i Västra Götalandsregionens tidigare undersökning av lycka påvisades att arbete inte nödvändigtvis behöver upplevas som nöjsamt för att betraktas som meningsfullt (VGR, 2019). Men över tid kan lycka och mening antas ha ett ömsesidigt stärkande förhållande, där mening ger lycka och lycka ger mening.

Sett till svaren i Västsvenska SOM-undersökningen 2018 så får västsvensarna sägas skatta sina liv som meningsfulla i hög utsträckning, då sammanlagt 91 procent på påståendet ”mitt liv är meningsfullt” gett svaren ”stämmer helt” eller ”stämmer ganska bra” (figur 1). Då påståendet mäter individens subjektiva skattning och frågan om vad som utgör mening är beroende av personlig tolkning behöver resultatet sättas i ett sammanhang för att ge tydligare förståelse för dess innebörd. Sett i relation till liknande skattningar av respondenternas livssituationer har frågan om mening stark positiv korrelation med frågan ”Hur nöjd är du på det hela taget med livet?” ($r = .57, p < .001, n = 2798$) och påståendet ”Jag ingår i ett större sammanhang” ($r = .54, p < .001, n = 2751$). Medelstor positiv korrelation finns också – i fallande skala – med påståendet ”Jag saknar inget betydelsefullt i mitt liv” ($r = .49, p < .001, n=2770$), samt frågorna om den svarande den senaste veckan ”Känt dig stolt över något du gjort?” ($r = .41, p < .001, n = 2794$), ”Lärt dig eller gjort något intressant?” ($r = .34, p < .001, n=2793$) och ”Blivit väl behandlad av andra?” ($r = .31, p < .001, n = 2794$). Sammantaget ger detta en något tydligare sammanhang till hur frågan om mening kan förstås i relation till livspusslets övriga bitar. Tillfredsställelse med den egna livssituationen och gemenskap med andra är särskilt nära sammanbundna med upplevelsen av mening, men även möjligheter till personlig utveckling och bekräftelse är betydelsefulla faktorer.

Figur 1 Skattning av påståendet ”Mitt liv är meningsfullt”, 2018 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "I vilken utsträckning stämmer följande påstående in på ditt liv? – Mitt liv är meningsfullt". Svartalternativen är 1 = "Stämmer helt", 2 = "Stämmer ganska bra", 3 = "Stämmer inte särskilt bra" samt 4 = "Stämmer inte alls".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

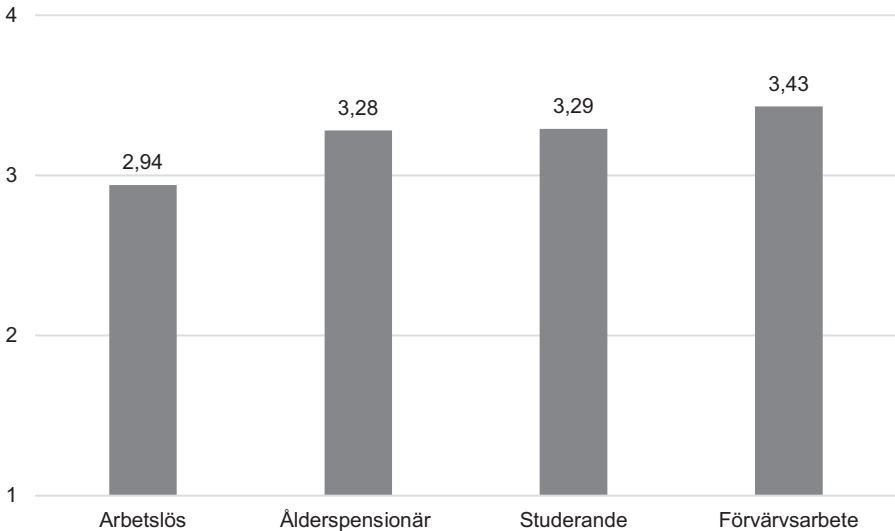
Respondenternas samlade svar får sägas ge en positiv bild av livet i Västsverige, då en övervägande majoritet skattar sin tillvaro som meningsfull. Samtidigt blir det i figur 1 synligt att det finns skillnader och att livet inte upplevs som lika meningsfullt av alla. Följdfrågorna blir då: Vem är det som känner sig tillfreds med tillvaron och vem gör det inte? Vem har och vem saknar ett sammanhang? För vem är livet meningsfullt? Följande analyser bygger på att de ovan beskrivna svaren på påståendet ”Mitt liv är meningsfullt” har givits ett numeriskt värde utifrån en fyrgradig skala, där ”stämmer helt” = 4 och ”instämmer inte alls” = 1. Genomsnittlig skattning av meningsfullhet har sedan undersökts i relation till respondenternas huvudsakliga sysselsättning, yrkesgrupp, inkomst- samt utbildningsnivå.

Meningens (för)fördelning

När vi höjer blicken från den enskildes vardag så står det klart att mening inte enbart är en fråga om personlig hållning, utan att det finns strukturer i samhället som möjliggör och begränsar vad som upplevs som meningsbärande. Ett exempel på detta är arbetslivet, vilket i social samt ekonomisk mening är en grundbult för organiseringen av samhället i stort, såväl som av den enskildes liv (Fägerborg, 1996). För en övervägande majoritet av befolkningen är lönearbete en förutsättning för att rent ekonomiskt klara vardagen, men det normerande antagandet om arbetet som en meningsskapande instans i livet genomsyrar vår kultur på många plan (Andersson, 2003; Ehn, 1981; Paulsen, 2010). Detta kan skönjas i respondenternas skattning av påståendet ”Mitt liv är meningsfullt”, sett i relation till deras huvudsakliga sysselsättning (figur 2). I jämförelse med andra grupper anger förvärvsarbetande i högre grad att de upplever livet som meningsfullt och den klart tydligaste skillnaden i skattningen återfinns mellan de som arbetar och de som är arbetslösa.

En vanlig föreställning om varför arbetet ger mening är att det tillåter den enskilde bli del av en social gemenskap. Den positiva korrelationen mellan upplevd mening och att ingå i ett större sammanhang ($r = .54, p < .001, n = 2751$) antyder att detta är ett rimligt antagande. Sannolikt ger detta inte hela förklaringen till varför förvärvsarbetande i högre grad än andra skattar sina liv som meningsfulla, då även studentlivet i regel ger goda möjligheter för individen att bli del av en större grupp. Detsamma kan sägas om möjligheten att göra sådant en känner sig stolt över. En annan starkt bidragande faktor till vad som upplevs ge mening i vardagslivet, är vad som i andras ögon betraktas som betydelsefullt eller statusfyllt (Damsholt, 2015; Sennett, 2005). Att vara en aktiv del av arbetslivet är förknippat med föreställningar om vad det innebär att ”göra rätt för sig”, vilka oftast återfinns hos individen själv men också möter denne i omvärlden. Detta kan skönjas i den klart tydligaste skillnaden i figur 2 – den mellan förvärvsarbetande och arbetslösa. Även om antalet svarande inom kategorin ”Arbetslös” här är förhållandevis få ($n = 53$) känns mönstret igen från tidigare studier (se Gonäs, Hallsten & Spånt, 2006).

Figur 2 Skillnader i upplevd mening över sysselsättning, 2018 (medelvärde på skalan 1–4)

Kommentar: Frågan lyder "I vilken utsträckning stämmer följande påstående in på ditt liv? – Mitt liv är meningsfullt". Svartalternativen är 1 = "Stämmer helt", 2 = "Stämmer ganska bra", 3 = "Stämmer inte särskilt bra" samt 4 = "Stämmer inte alls" (reverserad skala jämfört med originalkodningen). Svartalternativ gällande sysselsättning framgår av tabellen, med undantag för "Arbete i arbetsmarknadspolitisk åtgärd", "Har sjukersättning/aktivitetsersättning" samt "Annat" vilka uteslutits pga. få svarande. Modellen är signifikant ($p < .001$) men inga parvisa jämförelser har utförts.

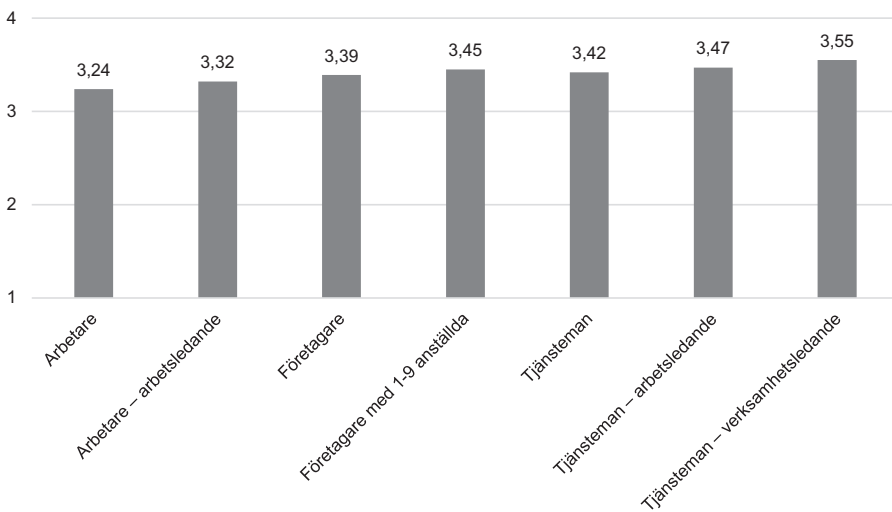
Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Det är inte nödvändigtvis avsaknaden av arbete i sig som leder till lägre tillfredsställelse i livet, utan vad detta för med sig i form av förlorade tillfällen att lära sig nya saker, känna sig behövd eller möjlighet att göra sådant en känner sig stolt över (VGR, 2019). Vidare har etnologen Maria Andersson (2003) i en kvalitativ undersökning påvisat hur den retorik och de system som omger arbetslösas livsvillkor är starkt disciplinerande, samt hur arbetslösheten på ett samhälleligt plan stigmatiseras och utmålas som ett amoraliskt tillstånd. Detta begränsar möjliga handlingar, känslotillstånd eller självbilder för den som står utanför arbetsmarknaden. Även om avsaknaden av arbete i teorin skulle kunna ge den enskilde tid för många andra meningsfulla aktiviteter, bidrar själva stämplingen med kategorin arbetslös till en förlust av meningsskapande riktning, då det finns begränsad möjlighet att själv definiera dess form och innehåll.

Skillnader i skattningen av livets meningsfullhet står dock inte enbart att finna mellan dem som befinner sig i respektive utanför yrkeslivet, utan går även att påvisa mellan yrkesgrupper (figur 3). Differensen är här inte lika markant som i föregående exempel. Likväl stiger den rapporterade graden av mening i takt med

att vi rör oss uppåt i arbetets hierarkier, där den med verksamhetsledande funktion tydligt uppfattar sin tillvaro som mer meningsfull än arbetaren.

Figur 3 Skillnader i upplevd mening över yrkesgrupp, 2018 (medelvärde på skalan 1–4)

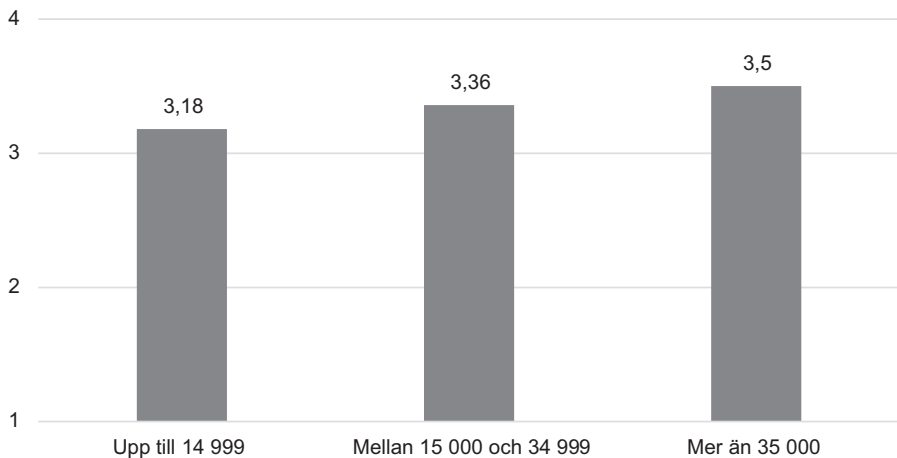
Kommentar: Frågan lyder "I vilken utsträckning stämmer följande påstående in på ditt liv? – Mitt liv är meningsfullt". Svartalternativen är 1 = "Stämmer helt", 2 = "Stämmer ganska bra", 3 = "Stämmer inte särskilt bra" samt 4 = "Stämmer inte alls" (reverserad skala jämfört med originalkodningen). Svartalternativ gällande yrkesgrupper framgår av tabellen, med undantag för "Företagare: 10 eller fler anställda", "Jordbrukare: ingen anställd" samt "Jordbrukare: en eller flera anställda" vilka utslutits pga. få svarande. Modellen är signifikant ($p < .001$) men inga parvisa jämförelser har utförts.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

En gissning som ligger nära till hands för att förklara dessa skillnader är att ju mer kvalificerade arbetsuppgifterna är, desto mer stimulerande är de. Samtidigt visar korrelationen mellan skattningen av mening och svaren på frågan "Hur nöjd är du på det hela taget med dina möjligheter att ha ett meningsfullt och utvecklande arbete?" ett svagt samband ($r = -.01$, $p = .664$, $n = 2735$). Att det skulle vara arbetets innehåll i sig som skapar den ojämna fördelningen av upplevd mening är därför relativt osannolik. Att känslan av mening växer i takt med ökat ansvar i arbetslivet blir dock tydligt i figur 3. Frågan om samhällelig status kan troligtvis ge en delvis förklaring. Att göra karriär, att stiga i graderna, är något som förväntas av individen och att åstadkomma detta blir en bekräftelse på den egna förmågan, i egna såväl som i andras ögon (Conradsson, 1997; Pahl, 1995; Salomonsson, 2003).

Ytterligare en förklarande komponent kan vara omfattningen av kontroll och autonomi i arbetet. Lönearbete är förvisso i någon utsträckning alltid en fråga om att låta andra intressen än individens egna diktera hur dennes tid skall användas (Mäkinen, 2016). Hur stort självbestämmande en person har över hur den egna arbetstiden disponeras är nära knutet till positionen i arbetslivets hierarki, där en högre ställning i regel medför större autonomi (Hörnqvist, 2016; Paulsen, 2010). Med en hårdare extern reglering av arbetets takt eller innehåll finns mindre frihet för att själv diktera dess meningsskapande aspekter. Respondenternas svar på enkätfrågan om de under den senaste veckan kunnat bestämma över sin egen tid skänker ingen definitiv tyngd till denna förklaring, då korrelationen med skattningen av mening endast är svagt positiv ($r = .17$, $p < .001$, $n = 2796$). Som frågan är ställd går det dock inte att avgöra huruvida det rör sig om möjlighet att bestämma över sin egen tid i eller utanför arbetet. Ett antal andra faktorer, så som familjesituation, kan därför också antas påverka säkerheten i sambandet. Bilden av att positionen i arbetslivets hierarki har ett tydligt samband med upplevd mening stärks ytterligare när vi ser till respondenternas inkomst (figur 4), där skattningen av mening ökar i takt med att vi rör oss uppåt i lönetrappan.

Figur 4 Skillnader i upplevd mening över inkomst, 2018 (medelvärde på skalan 1–4)

Kommentar: Frågan lyder "I vilken utsträckning stämmer följande påstående in på ditt liv? – Mitt liv är meningsfullt". Svartalalternativen är 1 = "Stämmer helt", 2 = "Stämmer ganska bra", 3 = "Stämmer inte särskilt bra" samt 4 = "Stämmer inte alls" (reverserad skala jämfört med originalkodningen). Svartalalternativ gällande månadsinkomst framgår av tabellen. Modellen är signifikant ($p < .001$) men inga parvisa jämförelser har utförts.

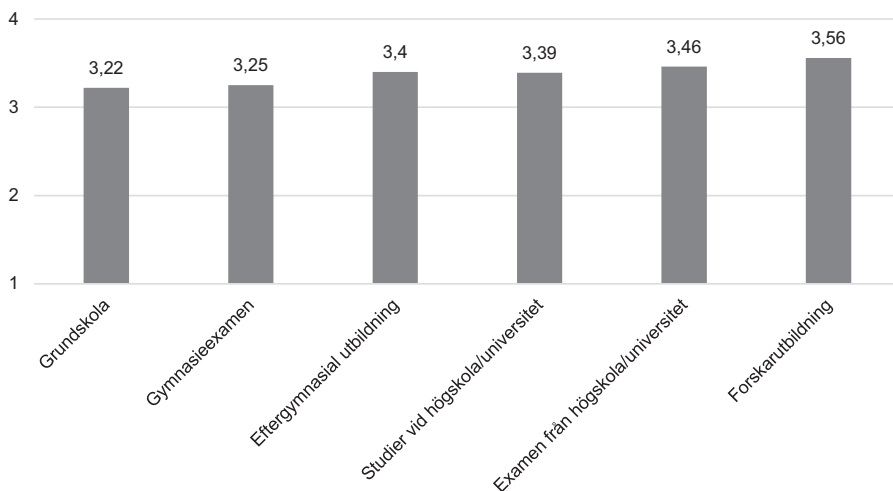
Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Sett i relation till föregående figurer är det svårt att avgöra vad som är hönan och vad som är ägget. Den som är på en mer uppsatt position i yrkeslivet kan även antas ha en högre lön, medan den som saknar arbete kommer ha en lägre inkomst. Om det är pengarna eller arbetet som skänker mening kan här inte utläsas direkt. Värt att notera är att resultaten visar att kvinnor ($M = 3,41$, $SD = .67$, $n = 1482$) i snitt skattar sina liv som mer meningsfulla än män ($M = 3,29$, $SD = .70$, $n = 1325$) och skillnaden är signifikant ($p < .001$). Då kvinnor som grupp i genomsnitt tjänar mindre än män och dessutom tenderar att ha en mindre trygg position på arbetsmarknaden som helhet, skvallrar detta om att andra värden än ekonomiska spelar en avgörande roll för upplevd meningsfullhet (Fredman, 2006; Petersson McIntyre, 2016; Sjöstedt Landén, 2016; SCB, 2018). Studier av lycka i ett globalt perspektiv visar exempelvis att familjesituation, social trygghet och hälsa spelar en större roll än pengar. Vardagslivets sociala sammanhang gör sig än en gång påmind och att kvinnor har fler samt tätare sociala kontakter och att de i regel lever mer aktiva liv än män är sannolikt bidragande orsaker till denna skillnad (VGR, 2019). Oavsett om inkomstnivån i sig har en definitiv och avgörande inverkan på frågan om mening, visar skillnaderna i figur 4 på att föreställningar om att den fattige skulle leva ett mer genuint och meningsfullt liv än den rike, inte överensstämmer med verkliga förhållanden.

Slutligen, när blicken förflyttas till respondenternas utbildningsnivå (figur 5) framträder ett vid det här laget bekant mönster, där högre utbildningsnivå går hand i hand med högre genomsnittlig skattning av mening. Inte heller detta exempel ger vid handen om studierna i sig ger upphov till den högre skattningen eller om det är så att utbildningsnivån enbart sammanfaller med andra faktorer, som position i yrkeslivet eller inkomst. Det lyckoforskningen visar är att det sannolikt är den utbildningen för med sig i termer av fler valmöjligheter på arbetsmarknaden och högre lön som skänker tillfredsställelse (VGR, 2019). Att studietiden medför tillfälle för att knyta sociala band, öka analysförmåga eller reflektera kring de egna drivkrafterna skall dock inte förringas när det kommer till att förstå hur den enskilde individen finner meningsskapande riktning i vardagen (Mellander, 2018). Vidare visar tidigare forskning att utbildningsnivå är en stark prediktor för individens hälsa och livslängd. Den genomsnittliga återstående livslängden vid 30 års ålder är 6,2 år längre för den med eftergymnasial utbildning jämfört med den som enbart har genomgått förgymnasiala studier (Folkhälsomyndigheten, 2019). Som noterades ovan får det egna välbefinnandet i såväl fysisk som psykisk mening antas ha en kraftig inverkan på den enskildes upplevelse av tillfredsställelse, lycka och mening.

Figur 5 Skillnader i upplevd mening över utbildningsnivå, 2018 (medelvärde på skalan 1–4)

Kommentar: Frågan lyder "I vilken utsträckning stämmer följande påstående in på ditt liv? – Mitt liv är meningsfullt". Svartalternativen är 1 = "Stämmer helt", 2 = "Stämmer ganska bra", 3 = "Stämmer inte särskilt bra" samt 4 = "Stämmer inte alls" (reverserad skala jämfört med originalkodningen). Svartalternativ gällande högsta avslutade utbildningsnivå framgår av tabellen. Modellen är signifikant ($p < .001$) men inga parvisa jämförelser har utförts.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Trots att högre utbildning i Sverige i hög grad är offentligt finansierad och på pappret tillgänglig för alla, så tenderar ojämlika samhällsförhållande att återspeglas även där. Sociala hierarkier som löper längs linjer som social eller etnisk bakgrund kan exempelvis i praktiken begränsa vem som kan ta plats och känna sig hemmahörande på universitet och högskolor. Då de som söker sig vidare till högre utbildning i stor utsträckning själva har föräldrar med akademisk bakgrund finns en tendens till att akademiska studier blir en instans som reproducerar ojämlika samhällsförhållanden, inte minst gällande klass (Hörnqvist, 2016; Schoug, 2004). Överlag tycks även klass vara en avgörande faktor för skattningen av mening, då den upplevda meningen ökar i takt med hierarkisk arbetslivsposition och inkomst samt utbildningsnivå. Detta antagande finner vidare signifikant ($p < .001$) stöd i respondenternas subjektiva klassuppfattning, där den största skillnaden står att finna mellan den som uppgett sig bo i ett arbetarhem ($M = 3,22$, $SD = .74$, $n = 1053$) och den som lever i ett högre tjänstemannahem ($M = 3,61$, $SD = .65$, $n = 293$).

Meningsfyllda villkor

I det här kapitlet har skillnader i hur människor skattar mening i sina liv undersökts i relation till sysselsättning, yrkesgrupper, inkomst och utbildning. Inledningsvis poängterades att vad som upplevs som meningsfullt kan skilja sig från person till person och att människor har olika strategier för meningsskapande. I vardagslivet kan så mycket väl vara fallet, men den sammantagna bilden som resultaten ger visar dock att förståelsen av mening följer vissa mönster samt att den inte är jämnt fördelad människor emellan. För den som har tillgång till samhälleliga resurser – arbete, pengar, utbildning – blir också tillvaron mer meningsfull. De variabler som undersökts här är tydligt sammantvinnade och pekar i samma riktning. Att definitivt urskilja vilken av dem som har störst inflytande är mindre centralt än hur de tillsammans visar på att tillgång till ekonomiskt, kulturellt samt socialt kapital bidrar till att villkora för vem och i vilken utsträckning livet uppfattas som meningsfullt. Skattningen av mening kan därför – likt mätningar av lycka – säga något om ojämlika samhällsförhållanden (VGR, 2019).

Varför det ser ut på det här viset är en fråga som kan besvaras på ett flertal vis. Det första är att arbetet de facto ger mening, då yrkes stolthet, socialt sammanhang samt den status och självbekräftelse som följer på att stiga i graderna ger större tillfredställelse i livet. Den andra sidan av samma mynt är att de kulturella normer som präglar vårt samhälle säger oss att dessa ting är meningsfulla och att vår position inom dessa system förpliktigar ett givet svar; som högt uppsatt chef *bör* jag tycka att mitt liv är meningsfullt, medan jag som arbetslös *bör* tycka det motsatta. I grunden är själva frågan i sig förpliktigande och ställer krav på självreflektion, för vad skulle det innebära om jag för mig själv och inför andra medgav att min tillvaro inte hade mening?

En tredje förklaringsmodell där de föregående två förs samman är att närma sig meningskapande som en fråga om livschanser och hur dessa villkoras av tillgång till kapitalformer som utbildning, status och ekonomiska resurser. En tendens som i forskningen påvisats präglade samtiden är hur nära förbundet våra föreställningar om meningskapande och självförverkligande är med oberoende och autonomi. Människor förväntas och förväntar sig kunna välja – livsstil, produkter, partner, arbete – i sådan utsträckning att själva valet blivit en central komponent i upprätthållandet av identitet och självkänsla (Brown, 2015; Ehn, 1981; Mol, 2008; Sjöstedt Landén, 2016). För den som saknar de nödvändiga kapitalformerna för att göra dessa val kan livet lätt te sig som ett tillfälligheternas spel, utan meningsgivande riktning. Den som besitter rätt kapital premieras istället i såväl mellanmänniskliga interaktioner som av samhälleliga institutioner och har därmed större möjlighet att uppfylla förväntningar kring vad som utgör ett meningsfullt liv. Inte sällan är det just den välutbildade och ekonomiskt trygga medelklassen som kan inta denna bekväma position (Graeber, 2014). Det är därför värt att kritiskt granska det fria valets framskjutna plats i samhället och i kulturella värdesystem – då möjligheten

att välja i alla lägen inte är tillgänglig för alla människor. Med detta inte sagt att individens valfrihet bör begränsas – en propå få, om någon, skulle se som önskvärd. För den som vill verka för att alla skall kunna leva ett meningsfullt och tillfredsställande liv krävs dock förståelse för att möjligheten att välja inte nödvändigtvis är rotad i den enskilda individens handlingskraft, utan uppstår i relation till de samhällsstrukturer, kulturella normer och materiella villkor hen omges av (Mol, 2008). Val är, med andra ord, inte så mycket villkorade av personen, som av situationen.

Med tanke på arbetets centrala roll i kultur och samhälle blir det särskilt viktigt att se till människors möjlighet att staka ut sina vägar och finna mening där – inte minst sett i skenet av de omvandlingar som yrkeslivet genomgått under senare år. Den gängse bilden av att ”ha ett jobb” – med heltidsanställning, sociala förmåner och en tydlig rollfördelning mellan arbetsgivare och -tagare – grundar sig i efterkrigstidens industriella ekonomi. Detta har länge varit en krympande sektor i Västsverige, såväl som i västvärlden i stort. Globaliseringen och flexibiliseringen av arbetsmarknaden har medfört att denna idealiserade bild svarar dåligt mot många arbetstagares faktiska förhållanden (Fudge & Owens, 2006). Då sociala stratifieringar på arbetsmarknaden tenderar att avspegla hierarkier i det övriga samhället, slår detta särskilt hårt mot redan utsatta grupper (Furåker, 2005). I ett framtidsscenario där automatisering ytterligare förändrar villkoren för deltagande i arbetslivet kommer dessa mönster sannolikt förstärkas ytterligare. Detta påkallar inte bara behovet av nya ekonomiska strukturer, utan även av nya villkor för upprättandet av mening i vardagslivet.

Kapitlet har visat att västsvenskarna i hög utsträckning uppfattar sin tillvaro som meningsfull och att skillnaderna mellan de olika grupper som undersökts är förhållandevis små. Likväl följer skattningen av mening i livet vissa mönster och det finns en tydlig trend. Sett till position på arbetsmarknaden, på arbetsplatsen, inkomst och utbildningsnivå framstår upplevd mening som en fråga om klass, då de som har tillgång till sociala, kulturella och ekonomiska kapitalformer uppger högre grad av upplevd mening. Sannolikt kan detta härledas till möjligheten att diktera sina egna livsvillkor såväl i som utanför arbetet. I förhållande till historiska och framtida omställningar i arbetslivet är detta något beslutsfattare bör ta i beaktande, så att det meningsfulla livet inte främst skall vara givet den som redan har.

Referenser

- Ahmed, Sara (2006). Orientations: Toward a Queer Phenomenology. *GLQ: A journal of Lesbian and Gay Studies*, 12(4), s. 543-574.
- Andersson, Maria (2003). *Arbetslöshet och arbetsfrihet: moral, makt och motstånd*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Berlant, Lauren (2011). *Cruel optimism*. Durham: Duke University Press.
- Brown, Wendy (2015). *Undoing the demos: neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.

- Conradson, Birgitta (1997). Ingen såskopp klättrar mot toppen – Perspektiv på yrkeskarriärer. I Jansson, Sören (red.) *Verktygslådan: kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv*. Stockholm: Carlsson.
- Damsholt, Tine (2015). Det gode liv i etnologien. *Kulturstudier*, 6(1), s. 37-55.
- Ehn, Billy (1981). *Arbetets flytande gränser: en fabriksstudie*. Stockholm: Prisma.
- Folkhälsomyndigheten (2019). *Folkhälsans utveckling Årsrapport 2019* [Elektronisk resurs]. Folkhälsomyndigheten. Hämtad från: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/d162673edec94e5f8d1da1f78e54dac4/folkhalsans-utveckling-arsrapport-2019.pdf>
- Fredman, Sandra (2006). Precarious norms for precarious workers. I Fudge, Judy & Owens, Rosemary J. (red.) *Precarious work, women and the new economy*. Oxford: Hart Publishing, s. 177-200.
- Fudge, Judy & Owens, Rosemary J. (2006). Precarious work, women, and the new economy: The challenge to legal norms. I Fudge, Judy & Owens, Rosemary J. (red.) *Precarious work, women and the new economy*. Oxford: Hart Publishing, s. 177-200.
- Furåker, Bengt (2005). *Sociological perspectives on labor markets*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fägerborg, Eva (1996). *Miljoner och my: kunskapssyn och tänkande på en verkstadsindustri*. Stockholm: Nordiska museet.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gonäs, Lena; Hallsten, Lennart & Spänt, Roland (2006). *Uppsaidas och arbetslösas villkor och hälsa: en översikt av forskningen 1995-2005*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Graeber, David (2014). Anthropology and the rise of the professional-managerial class. *Hau: Journal of Ethnographic Theory*, 4(3), s. 73-88.
- Hastrup, Kirsten (2010). *Kultur: den flexibla gemenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hörnqvist, Magnus (2016). *Klass*. Stockholm: Liber.
- Mellander, Elias (2018). *Etnologiska kompositioner. Orienteringar i yrkeslivet*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Mol, Annemarie (2008). *The logic of care: health and the problem of patient choice*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Mäkinen, Katariina (2016). Valuable selves: Potentiality and temporality in work-related coaching. *European Journal of Cultural Studies*, 19(1), s. 69-84.
- Pahl, Ray (1995). *After success: fin-de-siècle anxiety and identity*. London: Polity Press.
- Paulsen, Roland (2010). *Arbetsamhället: hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups.
- Petersson McIntyre, Magdalena (2016). *Att älska sitt jobb: passion, entusiasm och nyliberal subjektivitet*. Lund: Nordic Academic Press.

- Salomonsson, Karin (2003). Kompetensindustrin. Rekrytering, personalutveckling och karriärplanering. I Idvall, Markus & Schoug, Fredrik (red.) *Kunskapssamhällets marknad*. Lund: Studentlitteratur, s. 29-55.
- Schoug, Fredrik (2004). *På trappans första steg: doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*. Lund: Studentlitteratur.
- Sennett, Richard (2006). *The culture of the new capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Sjöstedt Landén, Angelika (2016). Nyliberal styrning och ideologi i offentlig verksamhet. I Fahlgren, Siv; Mulinari, Diana & Sjöstedt Landén, Angelika (red.) *Ambivalenser och maktordningar: feministiska läsningar av nyliberalism*. Stockholm: Makadam.
- Statistiska centralbyrån (2018). *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet 2018*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Västra Götalandsregionen (2019). *Lycka för fler. Kan ett samhälle med mer fokus på lycka öka människors välbefinnande?* [Elektronisk resurs]. VGR Analys 2019:3. Hämtad från <https://www.vgregion.se/om-vgr/statistik-analys/analysportalen/rapporter-2019/lycka-for-fler/>

KULTUR HIT OCH KULTUR DIT?

JOSEFINE MAGNUSSON OCH KLARA WÄRNLÖF BOVÉ

Sammanfattning

Att kulturen skall vara tillgänglig för alla är väl befäst i allehanda politiska dokument och deklARATIONER. Tillgängligheten berör såväl socioekonomiska som fysiska hinder. Är kulturen tillgänglig för alla? Vad är det som inverkar på om en invånare i Väst-sverige besöker utflyktsmål med kulturell prägel? Huvudfrågeställningen behandlar vilka faktorer som påverkar faktiska och potentiella besökare av kulturella besöksmål i Västsverige. Vilka faktorer är betydelsefulla för att förklara vem som gör vad i Västra Götalandsregionens kulturliv och hur har det utvecklats över tid? Resultaten pekar på geografisk närhet som en betydande faktor både bland dem som besöker kulturella utflyktsmål och dem som inte gör det. Klassiska socioekonomiska faktorer så som utbildningsnivå och subjektiv klass har minskat i betydelse sedan slutet av 1990-talet.

Att vi är intresserade av kultur och vem som tar del av den är starkt förknippat med målsättningen att kulturen skall vara tillgänglig för alla. Regeringens kultursamverkansmodell som instiftades 2011 har som mål att kulturen skall komma närmare medborgarna och att alla skall ha tillgång till kulturlivet (Regeringskansliet, 2019). Detta återspeglas på regional nivå. Västra Götalandsregionen har som mål att vara en ledande kulturregion där alla medborgare har kulturen som kraftkälla och aktivt deltar i kulturlivet (Västra Götalandsregionen, 2005). All kultur verkar dock inte vara för alla utan mycket indikerar att individens kulturkonsumtion påverkas av deras socioekonomiska förutsättningar och deras fysiska tillgänglighet till kulturlivet. I kulturlandskapet har historiska besöksmål så som slott och hållristningar sin belägenhet utan hänsyn till den moderna statsuppbyggnaden, medan konstmuseum och konserthus alla är placerade på sin plats av den moderna människan. Utbudet av kulturella besöksmål i Västsverige är därför endast delvis upp till stadsplanerare och politiska och ideella initiativ. För nya kulturella besöksmål kan det i planeringsfasen tas hänsyn till tillgänglighet och placering medan exempelvis kulturlämningar är beroende av att kringliggande infrastruktur, transport och information bjuder in till besök. Mot bakgrund av målet om en kultur tillgänglig för alla är det relevant att undersöka vilka som besöker och inte besöker utflyktsmålen i Västra Götalandsregionen. I följande kapitel kartläggs besök på tretton kulturella utflyktsmål i Västra Götalandsregionen 2018. SOM-institutets västsvenska SOM-undersökningar mäter varje år ett antal kulturella besöksmål som ligger till grund för analys i det här kapitlet. Besöksmål som mäts varierar

från år till år men erbjuder också underlag för jämförelser över tid då de bitvis överlappar. För att kunna följa utvecklingen över tid fokuserar delar av detta kapitel huvudsakligen på de fem besöksmål som mättes både 1999 och 2018. Val av besöksmål är baserat på tillgänglighet utifrån vilka som mätts under de två åren. Detta medför vissa begränsningar vad gäller variation i besöksmål men bedöms ge en god översiktlig bild av hur kulturkonsumtionen utvecklats över tid i Västra Götaland. Syftet med följande kapitel kan syntetiseras till tre övergripande frågor: (1) *Finns det bakomliggande faktorer som motiverar en uppdelning av utflyktsmålen i olika kulturtyper?* (2) *Påverkar besökarnas socioekonomiska förutsättningar deras val av utflyktsmål och hur har det förändrats mellan 1999 och 2018?* (3) *Vilka är de potentiella besökare som idag inte besöker utflyktsmålen?*

Finkultur och populärkultur

Inom både kulturforskning och i media är en uppdelning av kulturkonsumtion i finkultur och populärkultur (även refererad till som fulkultur) vanligt förekommande. Begreppet finkultur myntas i Sverige under 70-talet för att beskriva de kulturformer som intresserade samhällets ekonomiska och sociala elit och därmed klassades som fina (Swedner, 1971). En av de mest inflytelserika inom detta fält är den franske kultursociologen Pierre Bourdieu (Börjesson, 2016). Bourdieu menade att det finns en tydlig homologi mellan å ena sidan smak och livsstil och å andra sidan sociala positioner. En persons smak i form av konst, musik, matlagning och inredning med mera, positionerar denne gentemot andra i det sociala rummet. Kultur är således makt, och något den dominanta klassen kan använda sig av för att särskilja sig gentemot de lägre klasserna, eftersom främst den privilegierade klassen har den *rätta* känslan för finkulturen. Kultur anses följaktligen som fin om den uppskattas av den dominerande klassen, samtidigt som att uppskatta finkultur blir en indikation om klasstillhörighet (Bourdieu, 1979/1993).

Vad karakteriserar då finkultur jämfört med populärkultur? Rent konkret så klassas oftast kulturformer såsom opera, balett, poesi, klassisk musik samt klassisk och modern litteratur till finkulturen (Börjesson, 2016; Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011). Begreppen finkultur och populärkultur definieras även i relation till varandra. Populärkultur beskrivs ofta som en annan kultur än finkulturen, den är kommersiell, lättillgänglig, folklig och syftar mer till rekreation än intellektuell utveckling. Till populärkulturen klassas ofta massproducerade produkter inom områden som film, tv, radio, mode, musik och litteratur (Lindgren, 2009). Populärkulturen inkluderar således allt från deckare och kiosk litteratur till såpoperor och popmusik för att nämna några exempel (Gans, 1999). Kategoriseringarna är kritiserade dels för att den beskrivs vara för grov och därmed missar den variation av kulturuttryck som existerar framförallt inom populärkulturen, dels för att kategoriseringen indikerar att viss kultur är bättre än annan kultur vilket är problematiskt (Brodén, 2013; Gans, 1999). Som analysverktyg fyller däremot

kategoriseringen fortfarande ett syfte då forskning visar att det föreligger skillnader i kulturkonsumtion mellan olika socioekonomiska grupper.

Senare forskning har ifrågasatt Bourdieu och menar att hans homologiteori inte längre är applicerbar i dagens samhälle utan att den har blivit ersatt av allätartesen. Allätartesen säger att de tidigare skiljelinjerna mellan finkultur och annan kultur håller på att luckras upp och att i synnerhet resursstarka grupper idag konsumerar många olika former av kultur utan att den absorberas av finkulturen (Börjesson, 2016; Erickson, 1996). En orsak menas vara att individer med högre socioekonomisk status oftare rör sig mellan olika grupperingar där en varierad kunskap om kultur kan hjälpa dem att exempelvis bygga relationer (Erickson, 1996). En annan orsak menas vara att många människor idag har både mer tid, pengar och utbildning vilket möjliggör en högre konsumtion av mer varierad kultur. Framförallt unga menas ha mycket frihet att välja och vraka bland kulturutbudet (Gans, 1999).

Vissa mönster verkar fortfarande finnas i människors kulturkonsumtion. Kvinnor är traditionellt mer aktiva kulturanvändare än män, och framförallt av finkultur (Antoni, 2008; Börjesson, 2016; Jansson & Wärnlöf Bové, 2017; Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011). Högre utbildning, ålder och klasstillhörighet är korrelerat med både högre konsumtion av kultur överlag (Börjesson, 2016) och av finkultur specifikt (Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011). Att vara boende i storstad har även visats korrelera med högre konsumtion av kultur generellt och finkultur speciellt (Börjesson, 2016; Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011). En slutsats som är rimlig i och med att tillgången till finkultur ofta är större i storstäderna. Att ha geografiskt nära till kultur har överlag visat sig vara viktigt för konsumtionen, då vi besöker utflyktsmål i betydligt högre utsträckning när vi har nära till dem (Oscarsson, 2011).

Vem är kulturmänniskan?

De besöksmål som mäts i de västsvenska SOM-undersökningarna fångar in en begränsad del av kulturens mångfald. Mätning och operationalisering av kultur likt SOM-undersökningarna möjliggör utforskning av en del av kulturens alla dimensioner. Den självrapporterade frekvensen av kulturkonsumtion inom de områden som SOM-undersökningarna faktiskt mäter belyser trots allt några värdefulla aspekter av hur västsvenskar deltar i kultur. Att frågor om besök på bland annat museer och teatrar ställs tillsammans med frågor om socioekonomisk status och bakgrund möjliggör en analys av vem som tar del av kultur i Västsverige.

De 13 besöksmål som ingick i 2018 års västsvenska SOM-undersökning redovisas i tabell 1 och den kommande analysen avser att undersöka den första frågeställningen om huruvida det finns *bakomliggande faktorer som motiverar en uppdelning av utflyktsmålen i olika kulturtyper*. Det vill säga, finns det egenskaper som gör att vissa av besöksmålen är mer lika och därmed fångar upp vissa grupper av besökare i högre utsträckning. Detta gör vi genom en slags faktoranalys där komponenterna

har extraherats genom principalkomponentmetoden, vilket är den vanligast använda metoden och lämpar sig väl för att undersöka grupperingar i data när andra mer teoretiska överväganden eventuellt saknas (Osborne, Costello & Kellow, 2008; Velicer & Jackson, 1990). Faktornlösningen resulterar i en uppdelning i tre faktorer som redovisas i tabell 1: GöteborgsOperan, Göteborgs Konserthus, Göteborgs Stadsteater, Göteborgs Konstmuseum och Nordiska Akvarellmuseet grupperar sig runt faktor ett, Sjöfartsmuseet, Göteborgs Naturhistoriska Museum, Göteborgs Stadsmuseum och Världskulturmuseet grupperar sig runt faktor nummer två och Läckö Slott, Vitlycke Museum/Tanums hällristningar, Västergötlands Museum samt Bohusläns Museum runt den tredje faktorn.

Tabell 1 Dimensioner av Västsvenskars kulturliv 2018 (faktorladdningar)

	Finkultur	Intressekultur	Kultur i regionen
Göteborgs Konserthus	0.75		
GöteborgsOperan	0.74		
Göteborgs Stadsteater	0.71		
Göteborgs konstmuseum	0.65	0.41	
Nordiska Akvarellmuseet	0.58		
Göteborgs Stadsmuseum	0.49	0.62	
Göteborgs Naturhistoriska museum		0.82	
Sjöfartsmuseet Akvariet		0.81	
Världskulturmuseet		0.60	
Läckö Slott			0.69
Vitlycke museum/Tanums hällristningar			0.65
Västergötlands museum			0.65
Bohusläns Museum			0.57
Andel förklarad varians	23%	19%	14%

Kommentar: Total förklarad varians 55,5 procent. Antal dimensioner fastställt genom en samlad bedömning av Kaisers kriterium och Scree test. Faktornlösningen har roterats med ortogonal rotation (varimax) och laddningarna med ett värde under 0,4 har plockats bort (Mehmetoglu & Jakobsen, 2017; Osborne, Costello & Kellow, 2008).

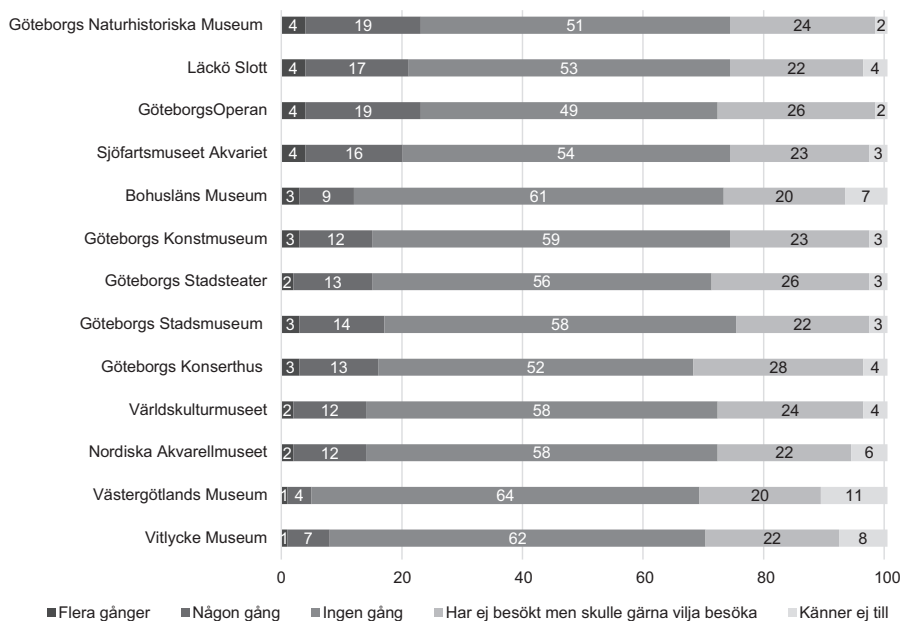
Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Vår första faktor utgör en typ av besöksmål som är klassiskt finkulturell med kulturformer så som konst, klassisk musik och opera, och benämns därför framgent som *finkultur*. Den andra faktorn kännetecknas mer av besöksmål som berör ämnesintresse och historia än ren finkultur och benämns därför *intressebaserad kultur*. För både faktor ett och faktor två så finns det en tydlig centralortskoppling då samtliga besöksmål ligger i Göteborgs Stad eller i närområdet (Nordiska Akvarellmuseet ligger i Tjörns kommun). Den tredje och sista faktorn innehåller en bredare variation av besöksmål både vad gäller geografi och tema, om än med

ett liknande fokus på ämnesintresse och historia som faktor två. Det som faktor tre främst har gemensamt är att inget av besöksmålen ligger i Göteborgsområdet utan är mer spridda över Västsverige. Kategorin benämns av den anledningen *kultur i regionen*. Den finkulturella aspekten ger tydligt utslag i faktoranalysen och bekräftar att det finns likheter bland dem som besöker något av de klassiskt finkulturella besöksmålen.

I figur 1 så presenteras en översikt över hur besöksfrekvensen ser ut för de 13 besöksmål som ingick i 2018 års västsvenska SOM-undersökning. De utflyktsmål som är mest populära bland boende i Västsverige 2018 är Göteborgs Naturhistoriska Museum, GöteborgsOperan, Läckö Slott och Sjöfartsmuseet vilka alla har besökts av runt 1/5 av de svarande. Majoriteten av dem som besökt utflyktsmålen har gjort det någon gång under de senaste 12 månaderna och endast ett fåtal är återkommande besökare. Besöksmålen är överlag välkända av Västsveriges invånare med undantag för de besöksmål som återfinns i gruppen *kultur i regionen* där andelen som ej känner till besöksmålen sträcker sig mellan 7 och 11 procent.

Figur 1 Översikt utflyktsmål/sevärdhet, 2018 (procent)

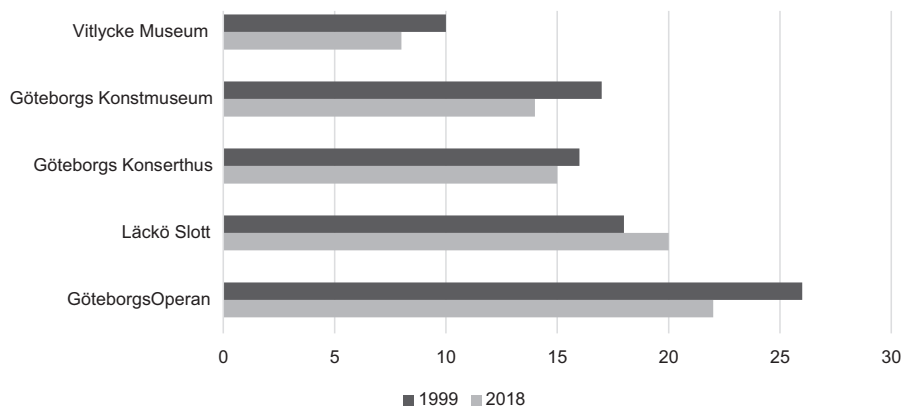

Kommentar: Frågan lyder: "Har du under de senaste 12 månaderna besökt följande?" Besöksmålen presenteras i fallande ordning från största andel som har besökt utflyktsmålet flera gånger. Här presenteras svarsalternativen i sin helhet. Urvalet är 16 till 85 år, bosatta i Västra Götalandsregionen och Kungsbacka. Lägst antal svarande för ett enskilt utflyktsmål är 2 779.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Fem av de 13 besöksmål som redovisas ovan mättes även 1999. Dessa fem kommer ligga till grund för vår jämförande analys. GöteborgsOperan, Göteborgs Konserthus och Göteborgs Konstmuseum kategoriseras även framgent som *finkultur* medan Läckö slott och Vitlycke museum faller inom kategorin *kultur i regionen*. I figur 2 redovisas andelen som en eller flera gånger har besökt något av de fem besöksmålen under de senaste 12 månaderna 1999 och 2018. Överlag kan vi se att bland de svarande så har andelen besökande minskat 2018 jämfört med 1999. Det enda utflyktsmålet som fler uppger sig ha besökt 2018 jämfört med 1999 är Läckö Slott, vars besök har ökat från 18 procent till 20 procent någon gång de senaste 12 månaderna respektive år. Samtliga förändringar över tid är statistiskt säkerställda.

Figur 2 Besöksmål i Västra Götalandsregionen, andel som någon eller flera gånger besökt utflyktsmålet under de senaste 12 månaderna 1999 och 2018 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: "Har du under de senaste 12 månaderna besökt följande?" Besöksmålen presenteras i fallande ordning från minst andel som har besökt utflyktsmålet en eller flera gånger till störst andel 2018. Urvalet är 16 till 80 år, bosatta Västra Götalandsregionen. Lägst antal svarande för ett enskilt besöksmål 1999 är 3 323 personer och 2018 är det 2 807 personer.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 1999 och 2018.

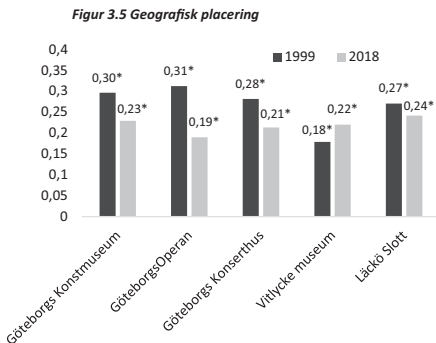
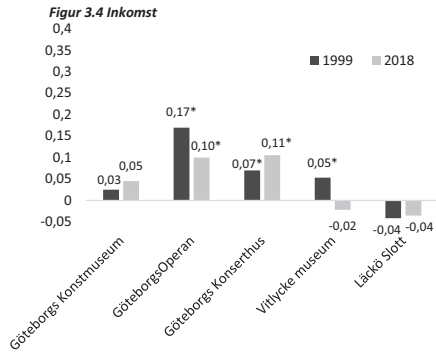
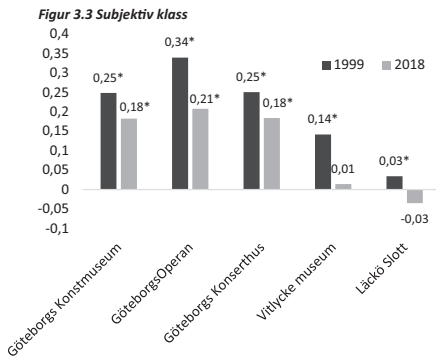
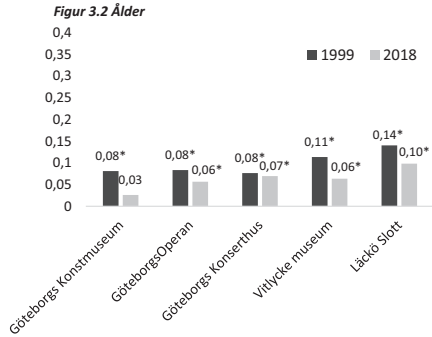
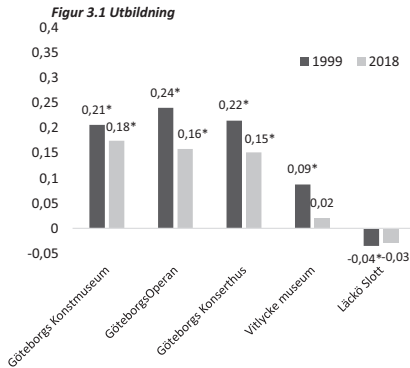
Sambandet mellan besökares socioekonomiska förutsättningar och val av utflyktsmål samt hur det har förändrats mellan 1999 och 2018 redovisas i figur 3.1 till 3.5 som illustrerar den bivariata korrelationen mellan vart och ett av besöksmålen samt utbildning, ålder, subjektiv klass, inkomst och geografisk närhet. Förklaringsvariablerna har valts ut på basis av att tidigare forskning har identifierat dem som relevanta för individers konsumtion av kultur (se exempelvis Jansson & Wärnlöf Bové, 2017 och Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011), samt för att de enligt Bourdieus homologiteori bör påverka kulturkonsumtionen. Utbildning består av

fyra kategorier: låg, medellåg, medelhög och hög utbildning. Ålder inkluderar alla respondenter mellan 16 och 80 år och är uppdelad i tre kategorier (16–34, 35–54, 55–80). Kategoriseringen följer tidigare forskning och har valts utifrån att skiljelinjerna i kulturkonsumtion tidigare har setts mellan dessa grupper (Purhonen, Gronow & Rahkonen, 2011). Variabeln subjektiv klass består av svarande som uppger sig tillhöra ett arbetarhem, ett tjänstemannahem eller ett högre tjänstemannahem.

Inkomstvariabeln avser olika mått på inkomst beroende på om 1999 eller 2018 avses då frågeformuleringen förändrats över tid. För 1999 avses hushållets samlade årsinkomst och för 2018 avses individens egen månadsinkomst. Inkomstens påverkan på kulturkonsumtion mellan 1999 och 2018 är därför inte helt jämförbar men indikerar, trots nivåskillnaderna en riktning och styrka på inkomstens inverkan på kulturkonsumtion. Sist undersöker vi hur boendeort korrelerar med besök på vart och ett av de undersökta utflyktsmålen. Variabeln geografisk placering är dikotom och värdet ett innebär att man bor i samma eller angränsande kommun till besöksmålet och noll i någon av resterande kommunerna i Västsverige. Variabeln ser därför olika ut beroende på vilken kommun som besöksmålet ligger i. För besöksmålen GöteborgsOperan, Göteborgs Konserthus och Göteborgs Konstmuseum avser variabeln geografisk placering Göteborg och kranskommuner jämfört med resterande kommuner, för Vitlycke Museum/Tanums Hällristningar avser samma variabel Tanum med angränsande kommuner jämfört med övriga och slutligen för Läckö Slott Lidköpings kommun med angränsande kommuner jämfört med övriga kommuner i Västsverige.

Resultatet visar ett positivt och signifikant samband med utbildning och de tre besöksmål som ingår i kategorin *finkultur*, Göteborgs Konstmuseum, GöteborgsOperan och Göteborgs Konstmuseum. För båda åren kan vi se att personer med högre utbildning besöker de undersökta utflyktsmålen i högre utsträckning, vilket går i linje med tidigare forskning. Sambandet är svagare 2018 jämfört med 1999 vilket indikerar att utbildning har en mindre betydelse idag än för 19 år sedan. Ålder har signifikant betydelse för fyra utav de fem besöksmålen 2018. Besök på Göteborgs Konstmuseum visar inget signifikant samband med ålder 2018 till skillnad från 1999. I samtliga fall besöker äldre utflyktsmålen i högre utsträckning men sambandet är tämligen svagt, vilket illustreras i figur 3.2. Även här har sambandet minskat i styrka från 1999 till 2018, störst förändring ser vi för Vitlycke museum, med ett reducerat samband från 0,11 till 0,06. Den subjektiva klasstillhörigheten tycks även den påverka besök, framförallt på de finkulturella besöksmålen. Personer från tjänstemannahem eller högre tjänstemannahem besöker 1999 samtliga besöksmål i högre utsträckning och starkast samband finns för GöteborgsOperan (0,34), Göteborgs Konstmuseum (0,25) och Göteborgs Konserthus (0,25). För 2018 är subjektiv klass signifikant för våra tre finkulturella besöksmål men inte för resterande och sambanden är i samtliga fall svagare. Resultatet stödjer därmed allätartesen om att klass är mindre betydelsefullt för huruvida *finkultur* konsumeras idag jämfört med jämförelsepunkten 1999.

Figur 3 Samband utflyktsmål 1999 och 2018 (Spearman's Rho)

Kommentar: Frågan lyder: *Har du under de senaste 12 månaderna besökt följande?* Den beroende variabeln går från: ingen gång=0, någon gång=1 och flera gånger=2. Spearman's Rho är ett icke-parametriskt (ej normalfördelat data) sambandsmått som rangordnar och jämför sambandet mellan två variabler på en skala från -1 till +1, där +1 är ett perfekt positivt samband och -1 är ett perfekt negativt samband. Stjärnor symboliserar signifikanta samband.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 1999 och 2018.

Hushållsinkomst har 1999 betydelse för fyra utav fem besöksmål, om än begränsad sådan. Störst effekt tycks inkomsten ha för besök på GöteborgsOperan där höginkomsttagare besöker Operan i högre utsträckning, vilket också är förväntat eftersom det är ett av de mer kostsamma besöksmålen. Läckö Slott är det enda besöksmålet där låginkomsttagare besöker i högre utsträckning men sambandet är så svagt att det knappt kan påvisas. Egeninkomst år 2018 är i sin tur positivt och signifikant korrelerat med fyra utav fem besöksmål, och även här är styrkan i sambandet modest. Starkast samvariation finns mellan besök på Göteborgs konserthus eller GöteborgsOperan och inkomst men även här ligger det på 0,11 respektive 0,10. Inkomst verkar helt enkelt inte spela någon större roll för val av besök för majoriteten av de undersökta besöksmålen. I figur 3.5 ser vi att vara bosatt i samma kommun som utflyktsmålet eller i angränsade kommuner är positivt och signifikant korrelerat med att ha besökt något av de undersökta besöksmålen för båda åren. Styrkan i sambandet har minskat något från 1999 till 2018 för de flesta besöksmålen, störst förändring i betydelsen av att bo nära besöksmålet ser vi för GöteborgsOperan med en minskning på 0,12. Det enda besöksmålet där geografisk närhet verkar ha ökat i betydelse är för Vitlycke museum. I jämförelse med övriga förklaringsvariabler kan vi dock konstatera att geografiskt avstånd har varit och fortsatt är en betydande parameter för västsvenskarnas val av utflyktsmål.

Den presumtiva besökaren

I denna avslutande del av kapitlet fokuserar vi på vår tredje och sista frågeställning rörande vilka som är de potentiella besökarna, alltså de besökare som inte har besökt något av de undersökta utflyktsmålen under de senaste 12 månaderna men har uppgett att de gärna skulle vilja. Detta kommer göras med hjälp av en logistisk regressionsanalys där vilja att besöka ett utflyktsmål ställs mot gruppen som har besökt respektive utflyktsmål. Gruppen som ej känner till, ej besökt och inte heller uttryckt önskan om att besöka utflyktsmålen har undantagits analysen. Tidigare i kapitlet, i figur 1, såg vi att för samtliga utflyktsmål så är det mellan 20 och 30 procent som uppger att de gärna skulle vilja besöka ett utflyktsmål som de ej besökt under de senaste 12 månaderna. Gruppen kan betraktas som utflyktsmålens potentiella publik. Syftet här är att undersöka om vi med hjälp av de förklaringsvariabler som vi använt tidigare också kan belysa vad som skiljer denna grupp från dem som faktiskt besökt något av utflyktsmålen, och därmed vilka hinder som kan föreligga. Åter igen blir det relevant att reflektera över utfallet i inledande faktoranalys där tre grupper utkristalliserade sig under benämningarna *finkultur*, *intressekultur* och *kultur i regionen*. Svarsalternativet att vilja besöka ett utflyktsmål ställdes inte i den västsvenska SOM-undersökningen 1999 så här återgår fokus till 2018.

I tabell 2 presenteras resultaten av en multivariat logistisk regression. Då de logistiska regressionskoefficienterna inte är särskilt intuitiva återfinns i tabell 2

förändringen av predicerade sannolikheter för att vilja besöka respektive utflyktsmål bland de variabler som uppvisar signifikant effekt. Det vi kan se är att för samtliga *finkulturella* och *kultur i regionen* besöksmål så har ålder en signifikant påverkan på om en uppger intresse för att besöka eller inte. Åldersvariabeln ingår i regressionen i sin helhet (16 till 85 år) i 1-årsklasser. Sambanden som vid första anblick är blygsamma uppnår ändå betydande storlek när ålder analyseras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Sambanden är negativa vilket betyder att ju yngre desto större sannolikhet att visa intresse för att besöka. Effekten är som störst för Nordiska Akvarellmuseet och Bohusläns Museum. En person i 20-årsåldern som ej besökt Nordiska Akvarellmuseet är ca 42 procentenheter mer sannolik att uttrycka viljan att besöka än en person i 80-årsåldern. Utbildning är signifikant korrelerat med tre av besöksmålen utan koppling till typ av besöksmål. I samtliga fall är det hög- eller medelhög utbildning i jämförelse med låg utbildning som ger effekt. För Göteborgs Konstmuseum så är lågutbildade en potentiell besöksgrupp då sannolikheten att en person uppger sig vilja besöka konstmuseet är 17,8 procentenheter högre bland lågutbildade än bland högutbildade. För Sjöfartsmuseet Akvariet och Läckö Slott är tvärtom högutbildade en potentiell besöksgrupp vilka i högre grad än idag önskar besöka utflyktsmålen.

Egeninkomst verkar här, likt i gruppen som har besökt utflyktsmålen inte utgöra något större hinder för besök, endast två av besöksmålen (Göteborgs Konstmuseum och Västergötlands Museum) uppvisar ett signifikant samband och då är det höginkomsttagare som i högre grad uppger att de vill besöka. Resultatet bör dock tolkas varsamt, båda besöksmålen har fritt eller relativt lågt inträde så inkomst kan fortfarande vara betydelsefullt för kulturkonsumtionen. Det verkar emellertid finnas en klassdimension som påverkar besök för de undersökta utflyktsmålen. Subjektiv klass är signifikant och negativt korrelerat med alla våra mer finkulturella besöksmål, med undantag för Göteborgs Stadsteater, samt även för Sjöfartsmuseet Akvariet, Världskulturmuseet och Bohusläns Museum från de två andra faktorindelningarna. Framförallt de mer finkulturella besöksmålen verkar därför ha en potentiell besöksgrupp bland gruppen arbetarhem som idag inte besöker i lika stor utsträckning trots att intresset finns. För Göteborgs Konstmuseum så är sannolikheten 17,5 procentenheter högre att en person från ett arbetarhem uppger sig vilja besöka men inte har gjort det jämfört med en person från ett tjänstemanna- eller högre tjänstemannahem. Slutligen kan vi se att fysiskt avstånd spelar roll för om man har uppgett sig vilja besöka ett av utflyktsmålen jämfört med att ha besökt utflyktsmålet. För alla utflyktsmålen får vi ett signifikant och negativt resultat. Sannolikheten att inte ha besökt något av utflyktsmålen men gärna vilja är högre för individer bosatta utanför närområdet till utflyktsmålet, jämfört med individer bosatta i närområdet (aktuell kommun eller angränsande) under kontroll för övriga variabler. Störst skillnad ser vi för besöksmål som ligger utanför Göteborgsområdet med Läckö Slott i toppen, där sannolikheten för att ha uppgett sig vilja besöka Läckö Slott men inte gjort det ökar med 61 procentenheter om man inte bor i Lidköping eller angränsande kommuner. Fysisk tillgänglighet är en viktig parameter

för besökare, och bristande tillgänglighet är en faktor som begränsar personer som i övrigt gärna vill besöka. Långt ifrån alla orsaker till varför man besöker ett visst besöksmål eller inte täcks dock in i detta kapitel, och som vi ser på vårt begränsade förklaringsvärde (R^2) innebär det att det finns många andra aspekter som påverkar besöksval som vi inte har tagit hänsyn till i föreliggande modellering.

Avslutning

Det här kapitlet har undersökt vad som påverkar besök på ett antal kulturella besöksmål i Västsverige och om det finns typer av besöksmål som lockar vissa grupper av människor. Inledningsvis kom vi fram till att besöksmålen mätta i 2018 års västsvenska SOM-undersökning går att dela in i tre kategorier varav en är den klassiskt finkulturella dimensionen av kultur. Över tid ser vi dels en allmän minskning av kulturkonsumtion vilket visas i figur 2, och dels har sammansättningen av de som besöker utflyktsmålen ändrats vilket redogjorts för i figur 3. Klassiska socioekonomiska förklaringsfaktorer minskar i betydelse över tid för samtliga av de fem besöksmål där en jämförelse är möjlig. Det analyserna visat oss är att exempelvis utbildningsgrad och subjektiv klass inte bara minskat i betydelse vad gäller de klassiskt *finkulturella* besöksmålen, utan även i dem som kategoriserats som *intressebaserad kultur* och *kultur i regionen*. 2018 finns alltså ett intresse för att konsumera kultur som enligt Bourdieus teori ligger utanför grupptillhörighetens normala smak, och det verkar inte bara vara finkulturkonsumenterna som är mer allätare utan även andra grupper. En alternativ förklaring är att den finkulturella distinktionen fortfarande är intakt, men att den följer nya linjer och har nya gränsmarkörer för vad som är fint och fult, vilka inte går att fånga här. Öl, nu producerat på mikrobryggerier och snabbmat, nu såld i matbilar (foodtrucks) är två nutida exempel på fulkultur som med hjälp av strategisk marknadsföring och positionering har lyfts in i finrummet. Klassbegreppet har även det förändrats över tid och betyder kanske inte samma sak nu som då. Den klassiska beteckningen av arbetarklass som klassen beroende av sina händer eller hjärna för försörjning klassificeras idag som medelklass om arbetet betalar tillräckligt bra. Den ändrade självbilden bidrar möjligtvis till att gränserna mellan fin och populärkultur suddas ut ytterligare. Starkast förklaringsfaktor har dock besöksmålen geografiska placering där närhet till respektive besöksmål förklarar en betydande del av andelen besök. Kapitlet berör också besöksmålen potentiella publik genom att undersöka gruppen som uppger att de vill besöka ett utflyktsmål men ej har gjort det under de senaste 12 månaderna. Här ser vi att den potentiella publiken främst finns bland de unga vad gäller *kultur i regionen* och *finkultur* medan utbildning och inkomst endast i få fall påverkar viljan att besöka ett utflyktsmål. Hos den potentiella publiken likväl som den redan existerande så är det den geografiska placeringen som ger störst utslag och det i högst grad bland *kultur i regionen*. Kort och gott: för att kulturen skall vara tillgänglig för alla behöver den finnas överallt.

Tabell 2 Logistisk regressionsanalys av betydelsen av olika bakgrundsvariabler för viljan att besöka utflyktsmål i Västra Götaland, 2018 (förändring av predicerad sannolikhet)

	Finkultur				Intressekultur			Kultur i regionen					
	Göteborgs Konserthus	Göteborgs Operan	Göteborgs Stadsteater	Göteborgs Konstmuseum	Nordiska Akvarellmuseet	Göteborgs Stadsmuseum	Göteborgs Naturhistoriska Museum	Sjöfartsmuseet Akvariet	Världskulturmuseet	Bohusläns Museum	Läckö Slott	Vitlycke museum	Västergötlands Museum
Alder	-0.003***	-0.004***	-0.003**	-0.004***	-0.008**								
Medellåg utbildning (ref: låg utbildning)													
Medelhög utbildning (ref: låg utbildning)													
Hög utbildning (ref: låg utbildning)				-0.178*				0.127*			0.125*		
Inkomst Göteborg	-0.202***	-0.156***	-0.300***	0.018**	-			-0.276***	-0.362***	-	-	-	0.019**
Tjänstemanna-hem (ref: arbetarhem)	-0.128***	-0.115**		-0.175***	-0.108*			-0.078*	-0.130**	-0.137**			-
Uddevalle	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.422***	-	-	-
Lidköping	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.612***	-	-
Tjörn	-	-	-	-	-0.283***	-	-	-	-	-	-	-0.441***	-
Tanum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.278***
Skara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Antal observationer	1 011	1 132	947	874	847	915	1 102	1 005	891	735	965	702	547
Log likelihood	-618.43	-749.48	-576.20	-540.09	-520.13	-562.95	-737.50	-655.02	-530.79	-419.56	-620.77	-384.54	-220.38
McFadden pseudo R2	0.06	0.04	0.07	0.08	0.08	0.11	0.03	0.06	0.11	0.14	0.07	0.06	0.18

Kommentar. Analyserna bygger på data från 2018 års västsvenska SOM-undersökning och berör boende i Västra Götaland + Kungsbacka och är hämtade från logistiska regressionsanalyser, där beroende variabeln är dikotom (0=har besökt utflyktsmålet någon gång eller flera gånger de senaste 12 månaderna, 1=har inte besökt men skulle vilja besöka). Tabellen visar hur mycket sannolikheten för att vilja besöka något av besöksmålen (jämfört med att ha besökt) förändras när den oberoende variabeln förändras med ett skåletpunkt och resterande variabler hålls vid sina medelvärden. Tabellen visar endast signifikanta värden. Alder är en intervallvariabel och består av 12 skåletpunkter. Variabeln tjänstemannafamilj är kodad 1=illhör tjänstemannafamilj och 0=annan familj. Inkomst är en intervallvariabel och består av 12 skåletpunkter. Variabeln arbetarhem är kodad 1=illhör arbetarhem och 0=annan familj. Stadsvariablerna är kodade 1 om man bor i den aktuella kommunen (Göteborg, Uddevalla, Lidköping, Tjörn, Tanum eller Skara) eller i angriparkommuner och 0 om man bor i en annan kommun. Rakt streck symboliserar att variabeln inte var inkluderad i modellen.

Källa. Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Referenser

- Antoni, Rudolf. Västsvenska kulturvanor (2008). I Lennart Weibull & Susanne Johanson (red) *Regionen och flernivådemokratien*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bourdieu, Pierre (1979/1993). Distinktionen. I Brutus Östling (red) *Kultursociologiska texter i urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Bové, Klara; Jansson, Daniel & Harring, Niklas (2016). *Vision Västra Götaland 2016*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Brodén, Daniel. Arbetarklass och kulturvanor i historisk kontrast (2013). I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. SOM-institutet vid Göteborgs Universitet.
- Börjesson, Mikael (2016). *Rummet av kulturvanor: En fördjupad analys av 2014 års SOM-undersökning*. Uppsala Universitet: Myndigheten för kulturanalys.
- Erickson, Bonnie H. Culture, class, and connections (1996). *American journal of Sociology* 102(1), 217-251.
- Gans, Herbert J (1999). *Popular Culture and High Culture: an Analysis and Evaluation of Taste*. New York: Basic Books.
- Jansson, Daniel & Wärnlöf Bové, Klara (2017). Kulturvanor I Västsverige. I Ulrika Andersson & Annika Bergström (red). *En brokig gemenskap*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Lindgren, Simon. *Populärkultur: Teorier, Metoder Och Analyser. 2.*, [rev.] Uppl. ed. Stockholm: Liber, 2009. Print.
- Osborne, Jason W., Anna B. Costello & J. Thomas Kellow (2008). Best practices in exploratory factor analysis. I Jason Osborn (red) *Best practice in quantitative methods*: Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Oscarsson, Henrik (2011). Populära utflyktsmål i Västra Götaland. I Annika Bergström (red). *Västsvensk vardag*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (2017). *Svenska trender 1986–2016*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Purhonen, Semi, Jukka Gronow & Keijo Rahkonen (2011). Highbrow Culture in Finland: Knowledge, Taste and Participation. *Acta Sociologica* 54(4), 385-402.
- Regeringskansliet. (2019). *Kultur i hela landet – dialog om kultursamverkansmodellen med regionala politiker*. [online] Tillgänglig på : <https://www.regeringen.se/artiklar/2019/09/kultur-i-hela-landet--dialog-om-kultursamverkansmodellen-med-regionala-politiker/> [hämtad 1 Okt. 2019].
- Swedner, H. (1971). *Om finkultur och minoriteter: Tio essayer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Velicer, Wayne F., and Douglas N. Jackson (1990). Component analysis versus common factor analysis: Some further observations. *Multivariate Behavioral Research* 25(1). 97-114.
- Västra Götalandsregionen (2005). *Vision Västra Götaland – Det goda livet*. Beredningsgruppen för regionutveckling.

JÄMFÖRELSE SOM FORMAR

ANDERS CARLANDER

Sammanfattning

Människor jämför sig i regel med andra människor genom hela livet. Det är ett medfött beteende som gör att vi kan förhålla oss till normer och sammanhang, men samtidigt lära oss en del om oss själva. Oftast jämför vi oss med andra som har det bättre eller med personer vi ser upp till. Men vad säger det egentligen om oss själva? Respekterar vi främst människor som är lika oss själva? Eller handlar det om vilka människor vi vill bli? Det här kapitlet kopplar sjutton olika personliga egenskaper hos andra som väcker respekt och visar hur de förhåller sig till ålder, kön, utbildning, ideologi samt boende. Det övergripande resultatet indikerar att vi främst verkar respektera prosociala egenskaper som berör familj och vänskap framför karriär, miljö och kändisar. Resultaten visar också på en tendens att vi också verkar respektera människor som är lika oss själva.

Att jämföra sig själv gentemot andra individer är en djupt rotad psykologisk process för att kunna förstå och förhålla sig till omvärlden. Sociala jämförelser (eng. *Social Comparison Theory* efter Festinger, 1954) pågår genom hela livet och tjänar ett antal olika syften, oftast handlar det om att motiveras till att uppnå nya mål eller som ett psykologiskt försvar för att skydda självkänslan. Sociala jämförelser görs både ”uppåt”, gentemot individer som verkar ha det bättre (motiverande) men även ”nedåt”, i relation till individer som verkar ha det sämre (bra för självkänslan). Det tycks emellertid finnas en generell preferens för att jämföra sig med människor som har det bättre, snarare än med de som har det sämre (för en översikt se Gerber, Wheeler & Suls, 2017). Det innebär att egna attityder, och i förlängningen beteenden, till stor del formas av social information från andra individer som vi respekterar. Jag vågar dessutom hävda att arenan för sociala jämförelser både växer och krymper genom livets olika faser. Ett litet barn jämför sig måhända primärt med föräldrar och andra personer i sin fysiska närhet. För en vuxen inkluderas däremot ett alltmer omfattande nätverk där alltifrån vänner, kollegor, kändisar eller fiktiva porträtt kan utgöra jämförelseobjekt. Det är heller inte orimligt att de senaste tio årens teknikutveckling i form av internet och smartphones har banat väg för mer tillgänglig information för sociala jämförelser. Den digitala utvecklingen har till exempel möjliggjort en ny plattform för marknadsföring där sociala jämförelser är en nyckelkomponent. Att företag använder kändisar (en s.k. ”influencer”) för att marknadsföra produkter eller varumärken är i sig inget nytt, men att också

använda personer som är kända enbart genom sociala medier (en s.k. ”social media influencer”, hädanefter förkortat ”influencer” i det här kapitlet) är emellertid nytt. Marknadsföring genom sociala medier måste ses som ett effektivt sätt att nå rätt målgrupp då en enskild influencer kan utöva en stark påverkan på sina följare. En anledning till det är att följare i regel själva väljer att följa en influencer, inte sällan baserat på en uppåtriktad social jämförelse, vilket kan skänka legitimitet (se t.ex. Jin, Muqaddam & Ryu, 2019 och Lou & Yuan, 2019). Det innebär att en produkt som framhålls av en beundrad och respekterad influencer kan betraktas som mer äkta jämfört med produkten i en uppenbart producerad reklamfilm som t.ex. visas på TV för alla som råkar titta just då.

Hur fångas samtiden och kulturen på bästa sätt? Kritisk samtidsanalys låter sig lättast göras i efterhand, säg ett decennium senare eller så. Det är alltså ingen lätt uppgift att fånga sin samtid, men två tydliga och ofta ganska väldokumenterade domäner som kan säga ganska mycket om samtiden är mode och humor. Vad folk i allmänhet har skrattat åt och hur de har sett ut är två markörer som obemärkt seglar förbi i samtiden men som ofta framstår som väldigt karakteristiska en generation senare. Vare sig Lennart Swahns underhållningsprogram *Gäster med gester* (charader med kändisar, SVT, tidigt 80-tal) eller 90-talets ironiska och sarkastiska humor känns speciellt fräscht i dagens samhällsklimat.

Vad beträffar mode brukar 80-talet återkomma som ett slags lågvattenmärke. Det dröjde inte många år in på 90-talet innan 80-talet mest utgjorde stoff för hån jämfört med nya hippa kreationer sprungna ur grunge (slitna kläder, flannel, grova kängor) eller eurodisco (plast och syntet, färgglatt, höga sulor). Ett annat konkret men någorlunda nutida exempel både vad det gäller mode, men även livsstil, är den så kallade ”hipstern”. Sedan några år tillbaka värderar unga, trendkänsliga människor individualitet och autenticitet snarare än att följa några förutbestämda och uppenbara trender (Michael, 2015). Ironiskt nog verkar den här gruppen agera individualistiskt och autentiskt på mer eller mindre exakt samma sätt (Touboul, 2019) vilket gör att en stark subkultur i form av hipsters istället uppstår. Socialpsykologiskt kan fenomenet beskrivas med hjälp av teorin om optimal distinkthet (eng. *Optimal Distinctiveness Theory*, Brewer, 1991), där viljan att ses som annorlunda är så stark att kulturella attribut som är *tillräckligt* distinkta anammas. Det innebär t.ex. att ett klädesplagg som är *alltför* alternativt eller rentav relativt okänt (ex. en struthätta) väljs bort till förmån för något som tydligt signalerar en alternativ livsstil (ex. en sotarmössa). Här riskerar det förstås att bli en katt-och-rätta-lek mellan den trendsättande hipsterkulturen och den breda medelklassen, vilket till slut mynnade ut i vad som kom att kallas ”normcore” (Bernardini, 2018). Begreppet är ett sammansatt ord av normal och hardcore och går helt enkelt ut på att semi-ironiskt gestalta en ytterst ordinär medelklassperson utan koll på mode eller trender. Ett tydligt exempel på normcore var trenden att bära Birkenstock-sandaler över vita tubsockor.

Det här kapitlet utgår från antagandet om att egenskaper som respekteras också anses vara relativt åtråvärda och eftersträvansvärda. Men vad som respekteras och eftersträvas i form av mänskliga egenskaper varierar sannolikt i hög grad över tid och kultur eller geografi (se t.ex. Hofstedes kulturella dimensioner, Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010). Lägg därtill att det med största sannolikhet finns en stor variation inom grupper. Det är således en relativt komplex process att följa vilka individer som åtnjuter respekt, hos vilka och i vilken tidsperiod. Det är därför intressant att studera hur egenskaper som väcker respekt inför någon annan eventuellt kan relatera till egna attityder. Sannolikt finns det en ganska stor överensstämmelse mellan personer man ser upp till och egna värderingar. Det här kapitlet handlar om hur invånarna i Västra Götaland ser på egenskaper hos andra människor, mer specifikt vilka egenskaper hos andra som gör att de respekterar dem extra mycket. Empiriskt utgår analysen från den västsvenska SOM-undersökningen 2018 och frågan som ligger till grund för kapitlet innehåller sjutton olika personliga egenskaper. Jag kommer att visa hur olika komponenter bland de här egenskaperna förhåller sig till kön, ålder, utbildning, boende samt politisk orientering. Kapitlets inramning kan silas ned till att parafrasera François Mauriac: visa mig dina hjältar och jag ska berätta vem du är.

Egenskaper som respekteras

Frågan som ligger till grund för det här kapitlet innehåller 17 egenskaper hos andra som gör att man respekterar dem extra mycket. Svarsskalan går från 1 (Inte alls) till 5 (Mycket). En initial beskrivande analys av hur svaren fördelade sig indikerar att det verkar finnas en relativt jämfördelad rangordning av egenskaperna (tabell 1). Resultaten visar även att det verkar finnas en hög samstämmighet om att sociala egenskaper är viktiga när det kommer till att bli respekterad av andra. Det verkar å andra sidan inte lika viktigt att göra karriär eller vara känd för att kunna bli respekterad extra mycket.

Tabell 1 Egenskaper hos andra som respekteras extra mycket, 2018 (procent)

Egenskaper	Svarsskala				
	1 (Inte alls)	2	3	4	5 (Mycket)
Är bra vänner och bryr sig om andra	0,9	0,7	4,6	24,6	64,7
Tar hand om sin familj	1,9	1,5	8,9	28,3	54,5
Är bra föräldrar	2,9	2,6	13,9	33,3	42,4
Går sin egen väg – oavsett vad andra tycker	5,6	5,6	21,5	29,3	33,3
Är allmänbildade	11,3	7,5	23,8	31,5	21,2
Lever miljömedvetet	11,7	13,3	27,9	25,9	16,0
Har en livslång kärleksrelation	17,7	12,9	30,7	19,2	14,2
Är entreprenörer/driver företag	23,5	16,1	24,9	21,8	8,7
Är engagerade i föreningsliv	17,9	17,8	32,9	19,8	6,1
Motionerar eller tränar mycket	21,8	17,1	30,5	20,2	5,5
Är politiskt engagerade	23,2	18,4	32,3	16,4	4,4
Gör karriär	28,4	21,4	31,0	10,4	3,8
Reser mycket	36,6	23,7	24,2	7,6	2,4
Är vegetarianer eller veganer	50,0	17,6	17,4	6,8	2,3
Hänger med i mode, musik, filmer/tv-serier	38,9	27,0	22,0	5,5	1,4
Är förmögna	56,0	18,8	15,8	3,2	0,9
Är kända genom sociala medier	65,1	17,8	9,5	1,9	0,5

Kommentar: Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de...". Svarsskalan är femgradig och går från 1 "Inte alls" till 5 "Mycket". Procentbasen är beräknad på totalen. Antalet saknade svar för varje egenskap i frågan varierar mellan 4,6 och 5,6 procent.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

För att undersöka om de sjutton egenskaperna som respekteras hos andra kan grupperas i några större kluster går jag vidare med en principalkomponentanalys. Anledningen är delvis att på ett utforskande sätt visa vilka egenskaper som har en relation men även för att lättare kunna koppla de eventuella resulterade komponenterna till andra frågor. Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2018 visar att det finns fyra relativt tydliga komponenter bland de egenskaper som gör att deltagarna respekterar andra extra mycket. Tabell 2 redovisar resultaten från en principalkomponentanalys, vars syfte är att hitta ett samvarierande mönster bland frågorna för att indikera vilka som hör ihop. Varje fråga har en enskild laddning vilket i praktiken indikerar hur mycket varje påstående bidrar till varje underliggande komponent. Frågorna i tabell 2 är sorterade i storleksordning och svagare laddningar (<.30) är borttagna för att tydliggöra strukturen. Ur ett metodologiskt perspektiv är det också ganska vanligt att etablera en nedre gräns för laddningarna där endast de starkare laddningarna rapporteras. Den första komponenten (kompo-

nent 1 i tabell 2) berör vad som verkar vara ganska traditionella familjeorienterade och prosociala egenskaper. Den fjärde egenskapen, om att gå sin egen väg, verkar dock ha en väsentligen mycket svagare laddning. Per definition kan påståendet eventuellt ses som en motpol till de flesta andra egenskaper och det är därför inte konstigt att den laddar svagt eller uppvisar ett oberoende jämfört med de andra egenskaperna. Den andra och tredje komponenten (komponent 2 respektive 3 i tabell 2) åskådliggör två typer av karriärsegenskaper. Måhända består komponent 3 av mer traditionella karriärsegenskaper medan komponent 2 mer kan tolkas som en syn på egenskaper som berör karriär och kändisskap genom internet och sociala medier.

Tabell 2 Principalkomponentanalys av samtliga respekterade egenskaper, 2018

Egenskaper	Komponenter			
	1	2	3	4
Tar hand om sin familj	.84			
Är bra vänner och bryr sig om andra	.78			
Är bra föräldrar	.78			
Går sin egen väg – oavsett vad andra tycker	.40			
Är kända genom sociala medier		.75		
Hänger med i mode, musik, filmer/tv-serier		.71		
Har en livslång kärleksrelation	.36	.69		
Är förmögna		.47	.37	
Är allmänbildade		-.35	.87	
Gör karriär			.76	
Reser mycket			.64	
Är entreprenörer/driver företag			.47	
Lever miljömedvetet				.83
Är vegetarianer eller veganer				.78
Är politiskt engagerade				.71
Är engagerade i föreningsliv				.46
Motionerar eller tränar mycket		.32		.39

Kommentar: Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de...". Svarsskalan är femgradig och går från 1 "Inte alls" till 5 "Mycket". Analysen utgörs av en principalkomponentanalys (PCA), 55% förklarad varians, Eigenvalue >1 (Kaiser), Promax rotation, laddning <.30 exkluderade.

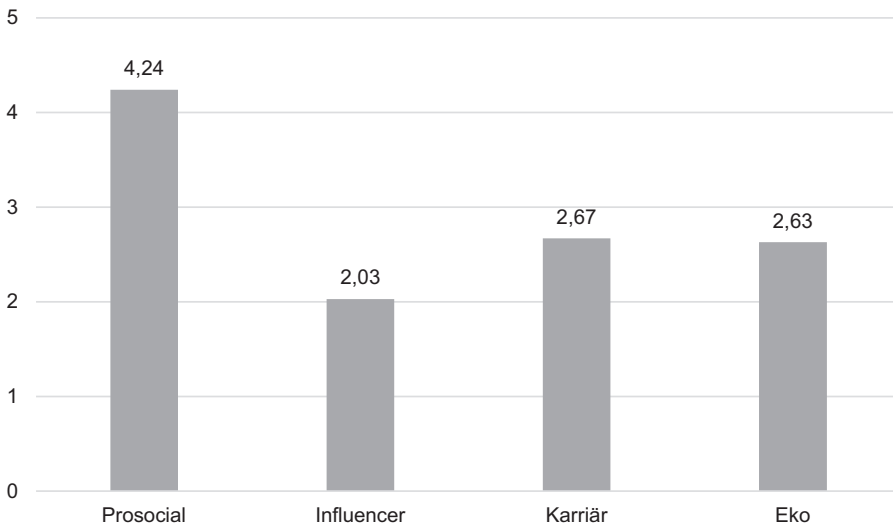
Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Den fjärde komponenten (komponent 4 i tabell 2) har tydliga drag av miljö, hållbarhet och politiskt engagemang. Hädanefter i det här kapitlet kommer komponenterna refereras till som "prosocial" (komponent 1), "influencer" (komponent 2), "karriär" (komponent 3) samt "eko" (komponent 4). Strukturen i de

fyra komponenterna förklarar relativt mycket av egenskapernas variation (cirka 55 procent) och det finns få korsladdningar (när en egenskap relaterar till flera komponenter samtidigt). Att ha en livslång kärleksrelation är en respekterad egenskap i den prosociala komponenten, men även för influencer-komponenten. Motionera eller träna mycket ses också som något positivt både för eko-komponenten och för influencer-komponenten. Allmänbildning verkar vara en viktig egenskap för den mer traditionella karriärkomponenten, samtidigt som det verkar vara helt orelaterat till influencer-komponenten, vilket den negativa laddningen indikerar (tabell 2).

De fyra komponenterna har inbördes olika nivåer på den underliggande femgradiga skattningsskalan. Resultatet visar att de prosociala egenskaperna generellt respekteras högst följt av i storleksordning karriäregenskaperna, ekoegenskaperna och influencer-egenskaperna (figur 1). Medelvärdesskillnaderna är statistiskt säkerställda ($p < .001$) förutom den minimala skillnaden mellan karriär och eko som är på gränsen. När det kommer till hur män och kvinnor har svarat på de fyra komponenterna är skillnaderna på det stora hela signifikant åtskilda (figur 2). En skillnad på över 0,10 mellan två medelvärden indikerar en signifikant skillnad ($p < .05$). Resultatet indikerar att kvinnor skattar de prosociala och eko-egenskaperna högre medan männen skattar både influencer samt karriäregenskaperna högre.

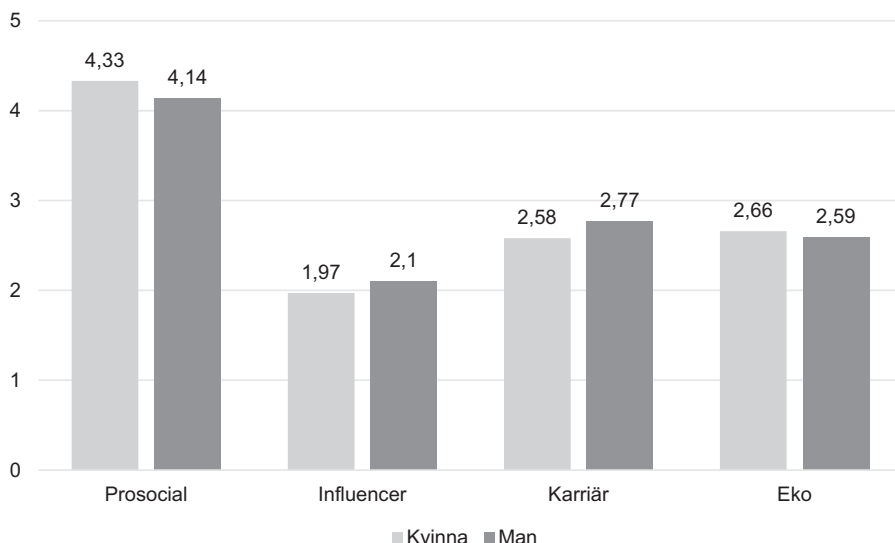
Figur 1 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de...". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Figur 2 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna i relation till kön, 2018

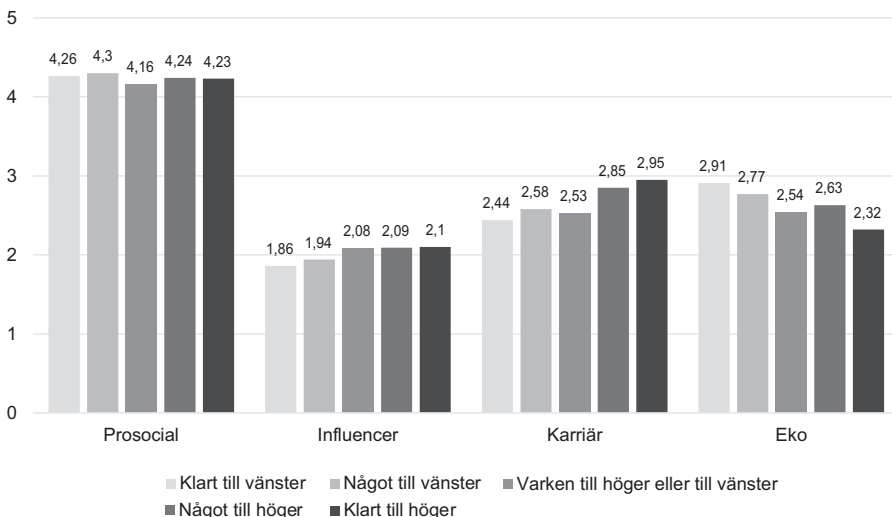

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de... ". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Individuella ideologiska sympatier i form av vänster eller höger brukar kunna kopplas till en mängd olika attityder och beteenden (Jou & Dalton, 2017). Resultaten i det här kapitlet visar att egenskaper som respekteras hos andra inte är något undantag, utan skiljer sig mellan vänster och högersympatier. I den prosociala familjeorienterade komponenten är det relativt jämnt mellan höger och vänstersympatisörer (figur 3). Däremot verkar det vara högersympatisörer som i högre utsträckning respekterar människor som gör traditionell karriär, men även influencers. Slutligen är det kanske ingen överraskning att egenskaperna från eko-komponenten respekteras i högre utsträckning av vänstersympatisörer. De flesta medelvärdeskillnader är signifikant åtskilda men en skillnad mellan två värden i figur 3 nedan som understiger 0,13 kan sägas vara för liten för att vara statistiskt säkerställd ($p < .05$).

Figur 3 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna i relation till höger/vänster-orientering, 2018

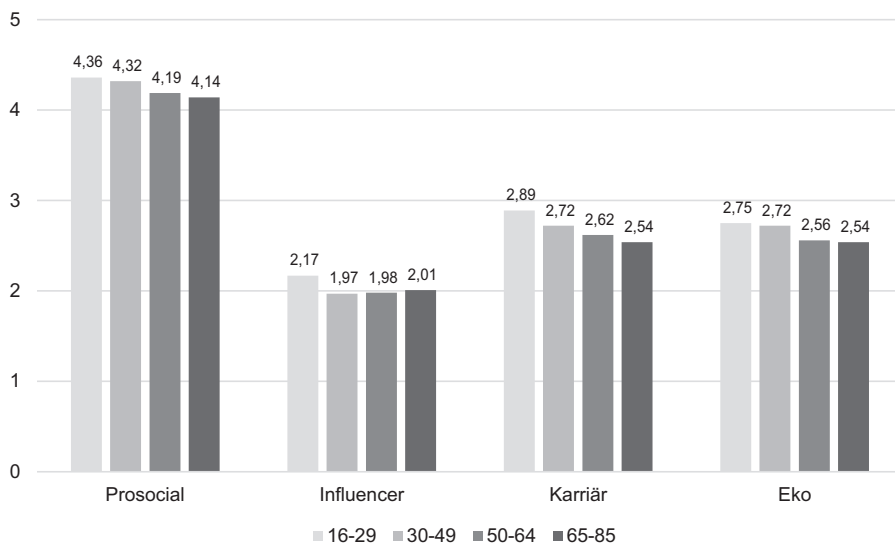

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de...". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Resultaten indikerar även att det finns en viss ålderseffekt där de äldre åldersgrupperna uppenbarligen inte är lika lättimponerade. Yngre tenderar att respektera samtliga fyra egenskaper i högre utsträckning jämfört med äldre (figur 4). Att göra karriär är måhända inte lika prioriterat efter pensionsåldern (65–85 år), men att de prosociala egenskaperna samt ekoegenskaperna följer i princip samma generella mönster är möjligen något förvånande. En intressant fråga är om mönstret kan förklaras av ämnesfrågorna för de fyra komponenterna eller om äldre helt enkelt respekterar andra lite mindre på ett generellt plan. Det vill säga, finns det helt andra egenskaper som blir mer viktiga med högre ålder (ex. hälsa) eller kan det bero på att äldre individer i lägre utsträckning jämför sig med andra?

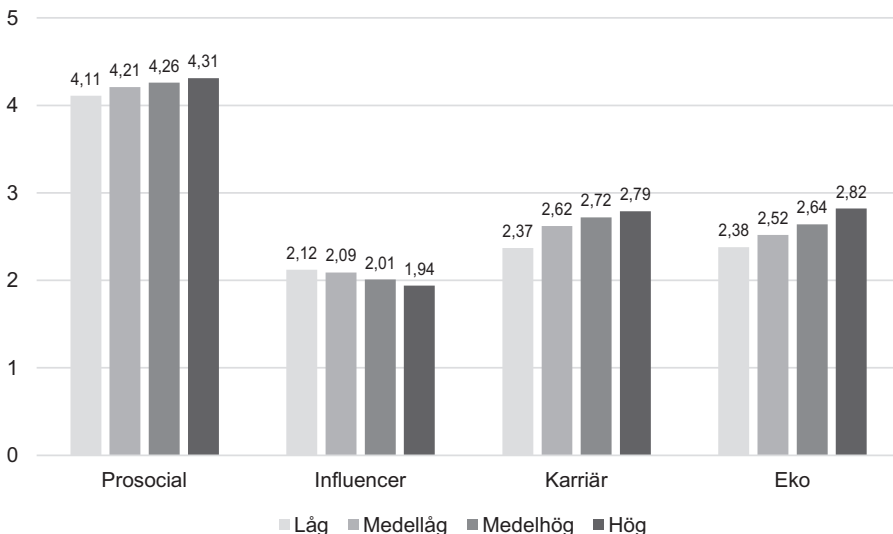
Figur 4 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna i relation till ålder, 2018

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de... ". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Utbildningsnivå verkar ha en inverkan på vilka egenskaper hos andra som respekteras extra mycket. Ett generellt mönster är att högre utbildning verkar indikera en högre grad av respekt för de prosociala egenskaperna, karriäregenskaperna men även ekoegenskaperna. Däremot är mönstret omvänt när det gäller influencer-egenskaperna, där en högre utbildning är associerat med en något lägre grad av respekt inför dessa egenskaper. Det är förvisso inga dramatiska skillnader men resultaten fångar möjligen in en alternativ motivationskraft för individer med lägre grad av traditionell utbildning eller intresse för ny teknik samt kändisskap. Figur 5 innehåller nivåskillnaderna mellan de olika utbildningsnivåerna och medelvärdeskillnader som är större än 0,12 är signifikant åtskilda ($p < .05$).

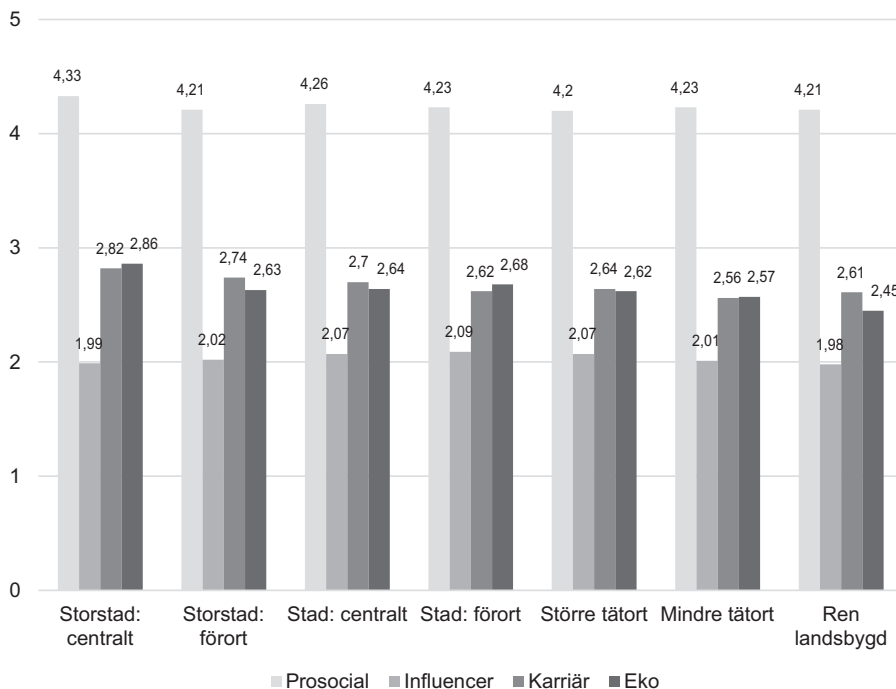
Figur 5 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna i relation till utbildning, 2018

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de...". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

I tidigare forskningsantologier från SOM-institutet presenteras en bild av att var människor bor kan utgöra lite av en vattendelare för många faktorer, som t.ex. hälsa eller karriärmöjligheter (se Carlander & Rönnerstrand, 2018). Politiska förslag kan också engagera olika mycket beroende på om man är bosatt på landsbygden eller innanför vägtullarna i en större stad. Den svenska vargdebatten är ett äldre typexempel på just en sådan fråga. Bensinupproret 2.0 kan eventuellt ses som en liknande och lite mer aktuell fråga i samma kategori. Det är kanske därför ingen överraskning att det finns skillnader mellan stad och land när det gäller egenskaper hos andra som respekteras extra mycket, men det gäller inte samtliga egenskaper. Det är för det första för små skillnader för att säga något om både den prosociala komponenten och influencer-komponenten, analyserat mellan de sju geografiska områdena (figur 6). Däremot verkar det som att personer som gör karriär och som är engagerade i miljön åtnjuter lite högre respekt i storstädernas mer centrala delar. En medelvärdesskillnad på över 0,20 är signifikant åtskild ($p < .05$).

Figur 6 Medelvärden för de fyra egenskapskomponenterna i relation till stad/land, 2018

Kommentar: Figuren visar konstruerade variabler (medelvärde) baserade på principalkomponentanalysen (tabell 2). Frågan löd "Vilka egenskaper hos andra gör att du respekterar dem extra mycket? Är det för att de... ". Den aggregerade svarsskalan är femgradig och går från minimum 1 "Inte alls" till maximum 5 "Mycket".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Avslutande diskussion

Det här kapitlet har demonstrerat hur olika personliga egenskaper hos andra kan sammanställas i fyra olika profiler baserat på statistiska komponenter (tabell 2). De här fyra egenskapsprofilerna kopplades därefter till kön, ålder, utbildning, politisk orientering samt boendeort. Det är tydligt att samma rangordning av profilerna återkommer oberoende av gruppjämförelserna. Det vill säga, den prosociala profilen verkar högst respekterad medan influencer-profilen är minst respekterad. Ett nedslag och jämförelse mellan det här kapitlets övergripande resultat och den senaste partisympatiundersökningen (SCB, 2019) indikerar att det finns viss överensstämmelse. Det faktum att kvinnor respekterar de prosociala och ekoinriktade egenskaperna något högre och att män respekterar karriäregenskaperna högre kan eventuellt kopplas till att kvinnor generellt röstar lite mer åt vänster och män lite

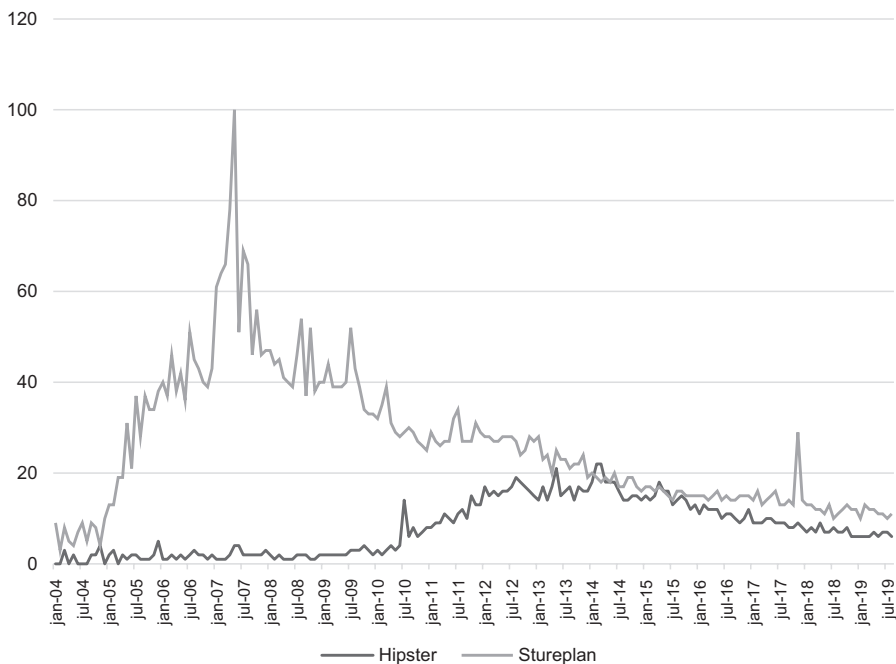
mer åt höger. En annan aspekt som tar fasta på vilka egenskaper som respekteras inne i storstaden respektive landsbygden är att både karriär och ekoegenskaperna värderas något högre i städerna. En närmare undersökning av deltagarnas bakgrund visar också att det finns skillnader mellan egenskapsprofilerna beroende på inkomst men även huruvida man har barn. Resultaten indikerar att den prosociala komponenten respekteras i högre grad av de som har barn ($M = 4,3$) jämfört med de som inte har barn ($M = 4,21$). Skillnaden är förvisso signifikant ($p < 0,5$) men relativt liten. När det kommer till egen inkomst verkar både de som respekterar karriär samt eko rapportera en högre inkomst. Gruppkillnaderna är signifikanta ($p < 0,5$) på en tregradig skala mellan låg, mellan och hög inkomst men det finns även en positiv korrelation mellan inkomst och eko ($r = ,08$, $p < ,001$), samt mellan inkomst och karriär ($r = ,16$, $p < ,001$).

Det verkar alltså finnas en relativt stor överensstämmelse mellan människors livssituation, attityder, vilka egenskaper som respekteras hos andra och politisk orientering. Det är emellertid rimligt att föra en diskussion om vad som kommer först och hur de här faktorerna eventuellt påverkar varandra under en livstid. Inom statsvetenskaplig forskning har Michigan-modellen alltsedan 50-talet dikterat att röstbeteende formas av en rad olika faktorer och över relativt lång tid. Det är förstas svårt att mäta och kontrollera för all påverkan men det har gjorts en del forskning om så kallad ekonomisk röstning, där politisk orientering antas vara starkt kopplat antingen till den egna ekonomiska situationen eller utifrån vad som bedöms gynna den stora massan ekonomiskt. Det verkar överlag som att väljarbeteende inte är så ekonomiskt närsynt eller egocentrerat som många verkar tro (se t.ex. Healy, Persson & Snowberg, 2017), men egenintresset måste ändå ses som en betydande drivkraft vilket resultaten ovan visar. Det är inte konstigt att de som har barn i högre grad respekterar andra som har mer prosociala egenskaper (ex. ”är en bra förälder”). Det är heller inte förvånande att de som i högre grad respekterar andra som gör karriär rapporterar en högre lön, vilket kan indikera att de själva har prioriterat karriär (även ifall karriär innehåller fler dimensioner än lön). Det är också rimligt att resonera utifrån att andra respekteras i relation till omgivande samhälle och normer, då respekt är en selektiv och diskriminerande process. Hur normer påverkar individer har studerats länge inom socialpsykologin och generellt kan sägas att en normativ påverkan innebär att en beskrivande norm (vad andra gör) påverkar egna attityder och beteenden genom tre principer (eng. ”*Theory of Normative Social Behavior*”, Rimal & Real, 2005). En av de här principerna bygger på att en norm får starkare effekt om det finns en tydlig gruppidentitet, det vill säga att människor i allmänhet påverkas mer av likasinnade eller om det finns en önskan att bli en i gruppen. De andra två principerna bygger på att det finns tydliga fördelar med att eventuellt följa normen eller om det finns en moralisk dimension i att vi *bör* följa en norm för att det anses rätt.

Det kan till stor del sägas vara den omkringliggande normen eller trenden som styr vem eller vilka som kommer att åtnjuta respekt i ett givet ögonblick. Resul-

taten i det här kapitlet visar att de prosociala egenskaperna verkar vara viktigast och det går även att resonera utifrån att de egenskaperna är äldst (i relation till de övriga tre egenskapsfaktorerna) och viktigast för samhället i stort. Måhända är influencer-egenskaperna mest flyktiga men det är svårt att veta då det är ett relativt nytt fenomen. Det är för det mesta lättare i efterhand att kunna avgöra vad som var en trend och vad som består. För att på ett pedagogiskt vis exemplifiera kan vi undersöka hur två relativt välkända modeorienterade och kulturella trender sett ut över tid i Sverige kan Google Trends ge en del av svaren. Förvisso ger sökintresse över tid inget svar på varför människor söker men kan ändå tjäna som en indikation på en trend. En sökning på ordet "hipster" indikerar att intresset var som störst våren 2014 och att söktrycket verkar kunna kondenseras ungefärligt till en tioårsperiod (figur 7). En annan populär trend som föregick hipster-trenden var bland andra trenden om att vara en "stekare", som handlade om lyx och flärd, champagne och nattklubbsliv kring Stureplan. Google Trends visar att intresset för sökordet "Stureplan" nådde sin topp omkring våren 2007 och att även denna period kan popularitetsmässigt sägas rymmas inom ett tioårsspann, mellan 2004 och 2014 (figur 7). De fyra komponenterna från listan med egenskaper som respekteras hos andra verkar inte vara lika slagkraftiga för att kunna ge någon kraftigare indikation på Google Trends. Det verkar emellertid som att sökintresset för både "familj" och "eko" har ökat marginellt de senare åren och intresset för "influencer" är främst stort kring vissa specifika datum under våren 2019. Den miljöorienterade profilen "eko" ovan kan förstås ha många olika konnotationer men sannolikt har intresset för miljö och klimatet ökat alltjämt sedan Al Gores film om global uppvärmning, "*En obehövlig sanning*", släpptes. Som exempel kan nämnas att sökintresset för begreppet "klimataktivist" var enligt Google Trends i princip obefintligt fram till hösten 2018. Måhända kliver vi nu in i en ny tidsperiod av sociala jämförelser där klimatkämpar kommer ses som samhällets främsta förebilder och trendsättare. Vem vet.

Figur 7 Sökintresse för nyckelorden "Hipster" respektive "Stureplan" mellan januari 2004 och augusti 2019

Kommentar: Sökintresse för nyckelorden "Hipster" respektive "Stureplan" mellan januari 2004 och augusti 2019. Sökningen avgränsades till Sverige.

Källa: Google Trends.

Ovan analyserades två relativt tydliga, måhända ganska ytliga, men ändå välkända kulturella attribut som tjänar en god pedagogisk poäng för hur sociala jämförelser kan interagera med kulturen runtomkring. Det är också värt att komma ihåg att det här är en process som sannolikt råder i olika stor omfattning, för olika människor, och parallellt över tid. Det finns oftast fanbärare eller arketyper som banar väg för nya normer och trender och det ligger i vår natur att jämföra oss med dem – oavsett skala. Det här kapitlet har visat att en lista med egenskaper hos andra som gör att man respekterar dem extra mycket kan utgöra en empirisk grund för att sortera ut individer i fyra olika grupper. I de här fyra grupperna görs sannolikt uppåtriktade sociala jämförelser gentemot fyra distinkta typer av personer och de här fyra karaktärstyperna verkar ha en del gemensamt med de som respekterar dem. Kort och gott, dina hjältar säger mycket om vem du är men förmodligen också ganska mycket om vem du vill bli.

Referenser

- Bernardini, Ilaria (2018). Normcore: the new trend. *Vogue* n. 814, 188. Tillgänglig online: <https://www.vogue.it/en/news/daily-news/2018/06/08/the-normcore-trend-vogue-italia-june-2018/>
- Brewer, Marilynn B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin* 17(1), 475-482.
- Carlander, Anders, Rönnerstrand, Björn (2018). Hemma Väst. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Festinger, Leon (1954). A theory of Social Comparison processes. *Human Relations* 7(2), 117-140.
- Gerber, J.P., Wheeler, Ladd & Suls, Jerry (2017). A Social Comparison Theory meta-analysis 60 + years on. *Psychological Bulletin* 144(2), 177-197.
- Healy, Andrew J, Persson, Mikael & Snowberg, Erik (2017). Digging into the pocketbook: Evidence on economic voting from income registry data matched to a voter survey. *American Political Science Review* 111(4), 771-785.
- Hofstede, Geert, Hofstede, Gert Jan, Minkov, Michael (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, Third Edition. McGraw-Hill Education.
- Jin, Venus S., Muqaddam, Aziz & Ryu, Ehri (2019). Instafamous and social media influencer marketing. *Marketing Intelligence & Planning* 37(5), 567-579.
- Joi, Willy., Dalton, J. Russell (2017). Left-Right Orientations and Voting Behavior. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Online publication. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.581
- Lou, Chen & Yuan, Shupe (2019). Influencer Marketing: How message value and credibility affect consumer Trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising* 19(1), 58-73.
- Michale, Janna (2015). It's really not hip to be a hipster: Negotiating trends and authenticity in the cultural field. *Journal of Consumer Culture* 15(2), 163-182.
- Rimal, Rajiv N., Real, Kevin (2005) How behaviors are influenced by perceived norms: A test of the theory of normative social behavior. *Communication Research* 32(3) 389-414.
- SCB (2019). Partisypatiundersökningen maj 2019. Tillgänglig online: <https://www.scb.se/publikation/37246>
- Touboul, Jonathan D. (2019). The hipster effect: When anti-conformists all look the same. *Discrete & Continuous Dynamical Systems* 24(8), 4379-4415.

RISKKOMMUNIKATION OCH KRISBEREDSKAP I VÄST – AV NÖD OCH LUST

GABRIELLA SANDSTIG

Sammanfattning

Miljöhot, terroristattacker och katastrofer. Den otrygga omvärlden är aktuella teman i både populärkulturen och den medierade offentligheten. Även om medborgarna i formell mening inte har något ansvar för samhällets krisberedskap, förväntas de klara sig själv de första tre dygnen. Följande kapitel analyserar hur ofta västsvensarna har förberett sig för en kris, vad som karakteriserar de grupper som förberett sig och för att förstå individfaktorernas roll undersöks om effekterna på individnivå är olika i olika grupper. Resultatet på den första frågan är att 30 procent av västsvensarna har förberett sig för en kris och majoriteten har gjort det någon enstaka gång under året. Analysen visar också att i en internationell jämförelse är andelen som förberett sig för en kris mycket låg, men också att andelen västsvenskar som förberett sig är högre än i andra undersökningar av svenskars förberedelser. De grupper som har förberett sig för en kris är antingen resursstarka och lever meningsfulla liv eller har en god hälsa. Den självständiga effekten av att vara ung och ha dålig hälsa och vara sämre förberedd för en kris förstärks om man bor på landsbygden medan effekten på krisberedskapen av ett meningsfullt liv förstärks om man bor i en storstad.

Miljöhot, terroristattacker, katastrofer och en otrygg omvärld är aktuella teman i både populärkulturen och den medierade offentligheten. I tv-serien *Nedsläckt land* visas sårbarheten i ett strömlöst Sverige när betraktaren får följa hur tio deltagare klarar sig helt utan el. I den amerikanska realityserien *Domsday preppers* gick det för några år sedan att följa en grupp som förberedde sig för jordens undergång. Katastrofscenarier, och vad som händer när det värsta inträffar går det också att lyssna på i P3 podden *Dystopia*. På myndighetssidan DinSäkerhet.se instruerar den flerfaldige världsmästarinnan i armbrytning, hedersdoktorn och miljökympen Heidi Andersson hur medborgarna kan klara sig vid en större samhällskris. Frys in vatten, bunkra upp energirik mat som håller länge, skaffa hem filter och stearinljus för att hålla värmen och en batteridrivna radio för att säkra kommunikationen. Du kan på samma sida också lyssna på podden *Om krisen kommer* för att få hjälp att genomskåda propaganda, skydda dig från integritetsintrång, få tips på hur en utrymning av en hel stad kan gå till med mera. Vid mastersprogrammet i politisk kommunikation vid Göteborgs universitet ingår även kriskommunikation som en

särskild delkurs. Krisberedskap och vad medborgarna kan göra för att ta ansvar för sin egen säkerhet är med andra ord på tapeten.

När vi talar om krisberedskap går det grovt förenklat att beskriva det på minst två olika sätt. Det ena är utifrån samhällets krisberedskap, eller samhällets förmåga att förebygga, motstå och hantera krissituationer (SFS 2015:1052). Det andra är utifrån det som kallas för individens kris- eller hemberedskap, det vill säga att medvetandegöra och förbereda privatpersoner att ansvara för sin egen säkerhet och att de som inte är mest utsatta eller i akut behov av hjälp klarar sig själv och kan hjälpa andra en tid (RFR 2015/16 RFR3).

På samhällsnivå är krisberedskap viktigt för att kunna hantera konsekvenserna av större kriser och katastrofer som naturolyckor, pandemier, terrorism, ett osäkert säkerhetspolitiskt läge och i en förlängning även krig. Totalförsvaret är den verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Detta försvar omfattar både ett militärt och ett civilt försvar där det senare handlar om samhällets motståndskraft i händelse av kriser och krig. Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB) har tillsammans med Länsstyrelserna samordningsansvaret för samhällets krisberedskap, medan kommunerna har det geografiska områdesansvaret. I det nya totalförsvaret ska Sverige kunna motstå allvarliga störningar i händelse av en större kris i tre månader. Även om individen i formell mening inte har något ansvar för samhällets krisberedskap, rekommenderas att individen ska kunna klara sig själv i upp till tre dygn. Detta utifrån argumentet att det är viktigt att säkerställa att samhällets resurser går till de mest behövande. För medborgaren är krisberedskap relevant eftersom de nationella resurserna rent ekonomiskt är begränsade. Till exempel har de tidigare beredskapslagren för läkemedel och livsmedel skrotats.

Även om människor alltid har förberett sig för oförutsedda händelser har det som kallats för "prepping", att alltid vara förberedd för katastrofer, blivit ett fenomen i tiden (Huddleston, 2017). I den ena änden av skalan (Peterson, 1984) finns "survivalisten" som förväntar sig att apokalypser skapade av människan eller naturen kommer att medföra en total kollaps av samhället (Mitchell, 2002). Den stereotypa bilden av survivalisten är att denne karakteriseras av att vara politiskt engagerad, inte sällan känner ett agg mot staten, har rasistiska tendenser, är emot andra religioner än kristendom och att denne snarast *vill* att katastrofer ska inträffa så att en ny världsordning ska kunna ta vid (Bengtsson, 2014). I den andra änden av skalan finns preppern, som inom forskningen beskrivs som en modern survivalist där förberedelserna för en kris är en vardagsaktivitet bland andra, från att ha ett extra matförråd hemma till att vara helt självförsörjande (Gonowon, 2011). I den medierade offentligheten har preppern beskrivits som en vanlig medborgare som är orolig för framtiden och som tagit avstånd från survivalist-stämpeln grund av den negativa stereotypen (Benett, 2009). Inom forskningen har prepping även beskrivits som en subkultur eller en kulturell repertoar av vanor, världsåskådningar och meningsskapande praktiker närda av populärkulturen och som ett sätt att skapa trygghet i en instabil omvärld, samt som en social rörelse av individer och

mindre grupper som försöker bygga resiliens/motståndskraft i sina egna gemenskaper (Sims & Gribsy, 2019). Forskningen har också visat att preppens identitet i likhet med survivalisten bygger på föreställningar som att det inte går att lita på andra människor och att institutioner är korrupta (ibid). Om den mistroende preppern som karaktär är sinnebilderna av en självförsörjande medborgare som tar ansvar för sin egen krisberedskap, kan det således finnas en inbyggd utmaning i hur medborgarna i ett höglitarland som Sverige ska förmås motiveras ha en god hemberedskap.

Kunskapen om hur medborgarna bäst förbereds för kris är inte med självklarhet något som undersökts inom ramen för akademien utan ansatserna bygger i stort på konventionell visdom (Uscher-Pines m.fl., 2012). Men kunskapen är till följd av återkommande enkätundersökningar ändå ganska god kring i vilken utsträckning medborgarna har förberett sig för en kris, vilka som är de vanligaste anledningarna till att man har eller saknar det som kallas för hemberedskap samt hur denna hemberedskap ser ut i olika sociala och demografiska grupper. Däremot är kunskapen om individfaktorernas betydelse för att förklara medborgarnas krisberedskap mindre utforskad. Inom den tillämpade forskningen om risikommunikation är frågan om vad som motiverar individen till att agera för att skydda sig från hot och risker en av de viktigaste men samtidigt svåraste frågorna att besvara. Kommunikationen är här särskilt relevant för att motivera medborgarna till att förbereda sig, eftersom få har erfarenheter av samhällskriser. När det gäller risikommunikationen har en sammanställning på området visat att budskap om krishantering ska upplevas som användbar, vara inriktad på vad som ska göras för att avvärja en kris och budskapet ska stärka oss i tron på att vi klarar av att hantera krisen (Brown m.fl., 2016). Kapitlet tar därför avstamp i en slutsats från forskningen kring hur risker och krisberedskap bör kommuniceras på kommunal nivå. Resultaten visar att beredskapssamordnarna upplever det svårt att bedöma medborgarnas kunskap om lokala hot och risker och deras beredskap. Beredskapssamordnarnas föreställning är att de tror att den största kunskapen och beredskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden (Boholm m.fl., 2016).

I detta kapitel besvaras två övergripande frågor om medborgarnas krisberedskap. Kapitlet inleds med en kunskapsöversikt av vad vi vet om hur människor förbereder sig inför en kris. Därefter besvaras studiens frågeställningar. Den första frågan handlar om hur ofta västsvensarna förberett sig för en kris, och om denna nivå är att betrakta som en del av en livsstil eller inte samt om nivån är högre, lägre eller likvärdig med andra jämförbara undersökningar. Den andra frågan belyser vad som karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris. Med ambitionen att förstå individfaktorernas roll undersöks också om de självständiga effekterna är olika i olika grupper. Avslutningsvis diskuteras resultatens betydelse för risikommunikationen på kommunal nivå.

Vad vi vet om hur ofta människor förberett sig för en kris

När det gäller att förbereda medborgarna på att ta eget ansvar för sin säkerhet och hälsa i händelse av kris eller krig, lyfts USA inte sällan fram som ett föregångsland. För ett decennium sedan sammanställde Federal Emergency Management Agency dvs. FEMA (motsvarigheten till svenska MSB) vad inhemska surveyundersökningar på nationell, delstats respektive lokal nivå kommit fram till när det gäller amerikanernas krisberedskap från och med 2005 till och med 2009 på området (FEMA, 2007; 2009). Det går inte att rakt av jämföra utfall av resultat om individens krisberedskap mellan länder eller mellan olika undersökningar. Detta eftersom de inte sällan bygger på olika statistiska underlag till följd av att frågorna inte är ställda på samma sätt, i en annan population och några även i direkt anslutning till särskilda kampanjer. Men för att ändå ge en fingervisning om nivån på krisberedskapen i denna västsvenska undersökning är att betrakta som hög eller låg, framgår enligt FEMA's sammanställning av undersökningarnas resultat på att mellan 40–60 procent av amerikanerna angett att de hade någon form av krisberedskap. I den aktuella databas-förteckningen över surveyundersökningar som bygger på FEMA's Citizen Corp Survey med publicerade resultat framgår det att beredskapsnivån ligger kvar på motsvarande nivå även i senare publikationer.

I ett svenskt och nordiskt sammanhang har informationen till medborgarna fokuserat på hur de kan förbereda sig för en kris genom att skaffa hem nödvändiga saker och förnödenheter. Under 2015 genomförde försvarsutskottet en kartläggning och analys av hur information förmedlas till allmänheten om krissituationer i samhället och vad som framförs om den enskildes ansvar och beredskap (RFR 2015/16 RFR3). En av slutsatserna var att informationsatsningar i Norden (med undantag för Island) var eftersatt i jämförelse med Kanada och USA. Anledningen beskrevs vara att dessa länder har högre förväntningar på individen och att tonvikten i dessa länder heller inte enbart låg enbart på de saker man behövde skaffa sig utan även på kommunikation och planering (ibid).

I ett försök att sätta de västsvenska resultaten i någon form av svenskt sammanhang beskrivs nedan resultaten från en samtida nationell och en tidigare lokal informationskampanj båda avsedda att öka svenskarnas respektive göteborgarnas krisberedskap. Den första är den nationella effektmätningen av broschyren *Om krisen kommer* (MSB, 2019) som sändes till alla hushåll i Sverige. Syftet var att förbereda medborgarna på följderna av allvarliga olyckor, extremt väder, it-attacker eller militära konflikter. I effektmätningen svarade 22 procent av svenskarna att de hade gjort *något* för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig sedan de fick broschyren (MSB, 2019:34). Den andra är från effektmätningen av det kommunala initiativet *72h kampanjen* i Göteborgs stad som det annonserades för på spårvagnar, bussar och på skyltar i det offentliga stadsrummet. Syftet var att förbereda svenskarna för att klara sig utan el, vatten, värme och kommunikation i upp till tre dygn. I effektmätningen svarade 45 procent av dem som uppmärk-

sammat kampanjen att de troligen eller absolut skulle förbereda sig för en kris (Johansson & Vigsø, 2016:42). Effektmätningar av kampanjer ska tolkas med försiktighet och det vi vet om effekter av kampanjer generellt är dels att det är enklare att förstärka eller försvaga redan befintliga föreställningar, att det är svårt att påverka människors faktiska beteenden och att de effekter som kan mätas oftast är kortsiktiga (Salmon & Murray-Johnson, 2001).

Vad vi vet karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris

Som nämndes i inledningen finns det en föreställning bland de kommunala beredskapssamordnarna att den största kunskapen och beredskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden. När det gäller betydelsen av att vara äldre i krisberedskapssammanhang finns det i den internationella forskningen stöd för uppfattningen om att äldre har bättre krisberedskap än yngre (Brown m.fl., 2016). När det gäller betydelsen av ålder för krisberedskapen finns det även ett visst stöd i utvärderingen av 72h-kampanjen i Göteborgs stad (Johansson & Vigsø, 2016) samt i effektmätning av broschyren *Om krisen eller kriget kommer* (MSB, 2019) som publicerades i år. När det gäller hur äldre kan påverkas av hur risker kommuniceras undersöks detta även i det pågående forskningsprojekt: Hur stereotyper av äldre i riskkommunikationen påverkar deras föreställningar och förmåga att hantera en kris – finansierat av centret för forskning om åldrande och hälsa (AgeCap). Här prövas vilken betydelse de äldres sårbarhet respektive motståndskraft (resiliens) har på förmågan att hantera en kris (Panton & Johnston, 2006; Wisner, 2003). I projektet indikerar en sämre skattad hälsa och en högre ålder en högre fysisk sårbarhet tillika lägre motståndskraft. På motsvarande sätt indikerar en lägre skattad nöjdhet med livet respektive meningsfullhet i livet en högre social sårbarhet tillika lägre motståndskraft. Att utifrån uppmaningarna i MSB-broschyren *Om krisen eller kriget kommer* (2018), eller utifrån 72h-kampanjen i Göteborg (2016), *förbereda sig för en kris*, är alltså också ett sätt att *hantera* en kris.

Resultaten från den amerikanska respektive svenska kontexten (MSB, 2019) är att krisberedskapen ökar med ökad ålder och att män är bättre förberedda än kvinnor. Resultat från den amerikanska kontexten är att personer som bor på landsbygden är bättre förberedda än dem som bor i storstaden, och de med högre inkomster och högre utbildning är bättre förberedda än de med lägre (Ablah m.fl., 2009).

Vad vi vet om skälen till eller vad som kan förklara individens krisberedskap

Krisberedskap är inte med självklarhet ett akademiskt ämne (Uscher-Pines m.fl., 2012). I de enkätundersökningar som i USA efterfrågat varför medborgarna inte förberett sig anges skäl som att man bedömer risken som låg eller att man redan är förberedd (se FEMA, 2007). Motsvarande skäl har angivits i de svenska undersökningarna. I effektmätningen av *Om krisen eller kriget kommer* angav en

dryg tredjedel av svenskarna som skäl att de ansåg att risken för kris och krig är ytterst liten, att de inte prioriterat det eller att det helt enkelt inte blivit av och en dryg femtedel angav att de redan har en god hemberedskap som skäl till varför de inte gjort något för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig till följd av broschyren (2019:46). I 72h kampanjen angav en tredjedel av göteborgarna att det var osannolikt/inte relevant eller att man inte orkade/var för lat medan närmare hälften angav att de redan var förberedda som skäl till att inte vidta åtgärder (Johansson & Vigsø, 2016:42).

För att förklara individens krisberedskap går det att dra lärdom från forskningen om riskuppfattningar där man undersöker hur människor värderar risker och fattar beslut om hur de ska agera. På det stora hela har två beteendeteorier bedömts som relevanta för att förklara förberedelsebeteende: de kognitionsorienterade och de mer socio-kognitivt orienterade (se metaanalys av Shreve m.fl., 2016). Båda teorierna förklarar hur individen karakteriserar och utvärderar risker och beslutar sig för om de ska vidta skyddsvärda handlingar eller inte och hur för att klara sig i händelse av ett hot eller en risk. Det som i huvudsak skiljer dem åt är dels vilka faktorer de inkluderar som påverkar riskuppfattningarna dels om dessa faktorer föregår eller följer av riskuppfattningarna. De kognitionsorienterade modellerna har fokus på individens kunskapsprocesser. Den psykometriska modellen (Fischhoff m.fl., 1978) där riskuppfattningarna och bedömningarna av olika risker kvantifieras, är den vanligaste. Modellen betonar individens uppfattade kontroll över risken, sannolikheten för att risken ska inträffa, katastrofens konsekvenser, graden av frivillighet och typen av hot eller risk som ska bedömas. Senare varianter tar även hänsyn till emotiva aspekter som affekt (Slovic, 1987) och känslor som oro och rädsla (Lowenstein m.fl., 2001). De socio-kognitivt orienterade modellerna tar även hänsyn till sociala faktorer, men riskuppfattningarna föregår beteendet. Protective Action Decision Model PADM (Lindell & Perry, 2004) och Protection Motivation Theory PTM (Rogers, 1983) är några av de vanligaste. De använts för att förklara hur individens beteende att förbereda sig innan en kris påverkas av dennes riskuppfattning, tidigare erfarenheter av kriser, beslut rörande hur hotet ska avväjas, och tilltron till den egna förmågan att avväja hotet och tilltron till hur effektiv den skyddsvärda handlingen är.

Hur ofta har västsvenskarna förberett sig för en kris?

Den första frågan i det här kapitlet handlar om hur ofta västsvenskarna planerat för eller mer handgripligt förberett sig för att ta ansvar för sin egen säkerhet i händelse av en större eller mindre kris. För att fånga västsvenskarnas självrapporterade krisberedskap ställdes i den västsvenska undersökningen 2018 frågan: *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? Förberett mig för att hantera olyckor, kriser eller krig*, sist i ett frågebatteri med tjugofyra olika livsstilsfrågor. Närmare en tredjedel (30 procent) av västsvenskarna svarade att de minst någon gång under de

senaste 12 månaderna förberett sig för att hantera olyckor, kriser eller krig, medan majoriteten, drygt två tredjedelar (70 procent) av västsvensarna inte förberett sig för motsvarande under året (tabell 1). Huvuddelen av de västsvenskar som förberett sig anger att det är något de gjort någon gång under de senaste 12 månaderna (17 procent) eller någon gång i halvåret (5 procent) medan det är ovanligt att ha förberett sig oftare (tabell 1). Att förbereda sig för en kris är alltså *inte* något västsvensarna gör regelbundet, som en del av en livsstil eller ”prepper-beteende”, utan snarare vid något enstaka tillfälle under året.

Tabell 1 Andel västsvenskar som under det senaste året förberett sig för en kris 2018 (procent)

Krisberedskap under de senaste 12 månaderna	Andel i Göteborg	Andel i kranskommuner*	Andel i övriga VG-regionen	Total andel västsvenskar
Minst någon gång	28	34	29	30
Ingen gång	72	66	71	70
Någon gång	16	18	18	17
Någon gång i halvåret	4	6	5	5
Någon gång i kvartalet	3	4	2	3
Någon gång i månaden	3	3	2	3
Någon gång i veckan	1	2	1	1
Flera gånger i veckan	1	1	1	1
Total andel	100	100	100	100
Totalt antal	817	761	1 221	2 799

Kommentar: Frågan ingår i ett batteri med livsstilsfrågor, och frågans formulering är: ”Och hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?” Livsstilsalternativet som visas i tabellen ovan avser det sista valbara alternativet: ”Förberett mig för att hantera olyckor, kriser eller krig”. Svartalternativen i följande ordning var: Ingen gång; Någon gång under de senaste 12 månaderna; Någon gång i halvåret; Någon gång i kvartalet; Någon gång i månaden; Någon gång i veckan; och Flera gånger i veckan. I tabellen ovan visas förutom andelen västsvenskar som inte förberett sig under de senaste 12 månaderna, en sammanslagning av svartalternativen som i minst någon utsträckning har förberett sig. *Kranskommuner inkluderar i tabellen även Kungsbacka kommun. N=2 799.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Ser vi närmare på skillnader inom Västra Götalandsregionen, är skillnaderna små och inte signifikanta (Cramer's $V=0,06$). Mönstret är dock att det främst är de boende i kranskommunerna, 34 procent, som har svarat att de (minst någon gång) förberett sig för en kris (tabell 1). De som i lägst utsträckning förberett sig för en kris under motsvarande period är de boende i Göteborgs kommun där 28 procent anger att de (minst någon gång) förberett sig respektive i övriga VG-regionen där 29 procent angett detsamma (tabell 1).

I en internationell jämförelse med FEMA's sammanställningar av Citizen Corp Survey undersökningarnas resultat i USA där mellan 40–60 procent av amerikanerna angett att de hade någon form av krisberedskap kan andelen västsvenskar som förberett sig för en kris, 30 procent, verka låg. I en svensk jämförelse mot effektmätningen av broschyren *Om krisen eller kriget kommer* som genomförts samma år som den västsvenska undersökningen där 22 procent av svenskarna svarade att de hade gjort *något* för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig sedan de fick broschyren (MSB, 2019:34) kan däremot andelen verka högre. Men i jämförelse med den lokala kampanjen i Göteborgs stad 2016 där 45 procent svarade att de troligen eller absolut skulle förbereda sig för en kris (Johansson & Vigsø, 2016:42) kan både andelen svenskar och som framgått i denna studie andelen västsvenskar som förberett sig för en kris, 30 procent, verka lägre än kampanjens 45 procent. I en internationell jämförelse är alltså andelen västsvenskar som förberett sig för en kris låg, men i en svensk jämförelse kan västsvenskarnas förberedelse i denna undersökning verka högre, något som också bekräftats tidigare av analysen av den lokala 72h-kampanjen i Göteborg.

Vad karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris?

Den andra frågan belyser vad som karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris. Ser vi närmare på skillnader mellan i vilken utsträckning olika grupper av individer förberett sig för en kris under året finns det signifikanta skillnader (se kommentarerna till tabell 2) främst efter utbildningsnivå följt av ålder och egen inkomst samt hur meningsfullt en person skattar sitt liv. Det finns också signifikanta skillnader beroende på om man bor på landsbygden eller i en storstad samt hur en person skattar sitt eget hälsotillstånd. Däremot saknas det signifikanta skillnader mellan män och kvinnor.

Störst är skillnaderna efter utbildningsnivå, där krisberedskapen ökar i takt med ökad utbildningsnivå. Bland dem med låg utbildning dvs. max grundskola eller motsvarande, är det drygt en sjättedel (18 procent) av västsvenskarna som förberett sig under året vilket kan jämföras med den drygt dubbla andelen, en dryg tredjedel (37 procent) bland de högutbildade dvs. de som har examen från högskola eller universitet, som förberett sig för detsamma (tabell 2). Motsvarande resultat gäller krisberedskap efter egen inkomst. Närmare en fjärdedel av låginkomsttagarna (23 procent) dvs de som tjänar max 14 999kr i månaden, har förberett sig, vilket kan jämföras med en dryg tredjedel (36 procent) av höginkomsttagarna dvs. de som tjänar mer än 35 000kr i månaden. Resultatet är således i linje med det som framkommit i amerikanska studier, att resursstarka grupper har en högre grad av krisberedskap än de resurssvaga.

Tabell 2 Andel västsvenskar som under de senaste 12 månaderna förberett sig för en kris efter sociala och demografiska förhållanden, utbildning, egenskattad hälsa och skattning av ett meningsfullt liv, 2018 (procent)

		Ingen gång de senaste 12 månaderna	Minst någon gång de senaste 12 månaderna	Summa procent	Antal svarande
	Samtliga	70	30	100	2 799
Kön	Kvinna	68	32	100	1 470
	Man	72	28	100	1 319
Ålder	16-29 år	73	27	100	401
	30-49 år	61	39	100	793
	50-64 år	68	32	100	782
	65-85 år	78	22	100	823
Utbildning	Låg	82	18	100	391
	Medellåg	75	25	100	775
	Medelhög	67	33	100	653
	Hög	63	37	100	935
Inkomst	Max 14 999/mån	77	23	100	624
	15 000-34 999/mån	70	30	100	1 342
	Mer än 35 000/mån	64	36	100	750
Nuvarande boende- område	Ren landsbygd	68	32	100	461
	Mindre tätort	67	33	100	561
	Stad/större tätort	70	30	100	1006
	Göteborg	72	28	100	744
Hälsa	Dålig	71	29	100	170
	Medel	71	29	100	582
	God	69	31	100	2026
Mening i livet	Låg	75	25	100	240
	Medel	73	27	100	1 264
	Hög	66	34	100	1 269

Kommentar: För krisberedskapsfrågans formulering och svarsalternativ, se tabell 1. I tabellen visas förutom andelen västsvenskar som svarat ingen gång en sammanslagning av svarsalternativen som svarat minst någon gång de senaste 12 månaderna. N=2 799. I tabellen motsvarar utbildning: Låg=max grundskola eller motsvarande; Medellåg=max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande; Medelhög=eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet; Hög=examen från högskola/universitet. Hälsöfrågans formulering: "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?" Svarsalternativ enligt en 11 gradig skala där 0=Mycket dåligt och 10=Mycket gott. I tabellen motsvarar: Dålig hälsa=0-3; Medel 4-7; och God=8-10. Frågan om ett meningsfullt liv ingår i ett frågebatteri bestående av tre frågor, och frågans formulering är: "I vilken utsträckning stämmer följande påstämningen in på ditt liv?" Påstående som visas i tabellen ovan avser det andra valbara alternativet: "Mitt liv är meningsfullt". Svarsalternativen i följande ordning var: Stämmer helt; Stämmer ganska bra; Stämmer inte särskilt bra; Stämmer inte alls. I tabellen har de två sista svarsalternativen slagits samman. Statistisk signifikans: Kön: Cramer's V=0,04; Ålder: Kendalls Tau-c=-0,08***; Utbildning: Kendalls Tau-c=0,10***; Inkomst: Kendalls Tau-c=0,07***; Nuvarande boendeområde: Kendalls Tau-c=-0,04**; Hälsa: Kendalls Tau-c=0,04*. Mening i livet: Kendalls Tau-c=-0,06***.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Skillnaderna efter ålder är inte de förväntade. Främst är det de västsvenskar som befinner sig mitt i livet (39 procent av dem mellan 30–49 år och 32 procent av dem mellan 50–64 år) som förberett sig för en kris (tabell 2). Motsvarande andel bland de äldre 65–85 år som förberett sig är 22 procent och bland de unga 27 procent. I den västsvenska undersökningen ökar således inte krisberedskapen med ökad ålder, utan sambandet mellan ålder och krisberedskap är kurvlinjärt, där de yngre och de äldre är de som har lägst förberedelsegrad och de som befinner sig mitt i livet har den högsta. Resultatet är delvis i linje med internationella och nationella studiers resultat där de yngre har lägre krisberedskap än de medelunga eller medelgamla. Däremot skiljer sig resultaten i den västsvenska undersökningen från de internationella och nationella avseende de äldres krisberedskap där krisberedskapen påvisats ökar med ökad ålder. I denna studie är sambandet mellan ålder och krisberedskap kurvlinjärt och de äldre men också de yngre är de som i lägst utsträckning förberett sig för en kris under de senaste 12 månaderna.

Det finns också skillnader beroende på om man bor på landsbygden eller i storstaden. Det är något vanligare att de västsvenskar som bor på landsbygden (32 procent) eller i en mindre tätort (33 procent) i något högre utsträckning förberett sig för en kris under året än dem boende i en stad eller större tätort (30 procent) eller i Göteborgs kommun (28 procent) (tabell 2). Resultatet är i linje med amerikanska studiers resultat där de boende på landsbygden är bättre förberedda än de boende i storstaden.

Ser vi närmare på sårbarhetsindikatorerna – det vill säga, en lägre egenskattad hälsa som indikator på fysisk sårbarhet och en lägre skattningen av ett meningsfullt liv som indikator på social sårbarhet – finns det skillnader i krisberedskap efter båda indikatorerna. På gruppnivå är det de motståndskraftiga som förberett sig för en kris. Det är något vanligare att ha förberett sig för en kris om man skattar sin egen hälsa som god (31 procent) än om man har skattat sin egen hälsa som medel (29 procent) eller dålig (29 procent) (tabell 2). Mönstret där de med bättre hälsa också har en bättre krisberedskap har även stöd från tidigare resultat (Eisenmann m.fl., 2009) men det finns också forskning som pekar på det motsatta (Ablah m.fl., 2009). När det gäller skattningen av ett meningsfullt liv, är det vanligare att ha förberett sig för en kris ju mer man instämmer i påståenden om att man lever ett meningsfullt liv. En dryg tredjedel (34 procent) av västsvenskar som instämmer helt i att de lever ett meningsfullt liv har i minst någon utsträckning under året förberett sig för en kris. Detta i motsats till en fjärdedel (25 procent) av dem som inte alls instämmer i att de lever ett meningsfullt liv.

Kan individens sårbarhet förstärka graden av krisberedskap?

Med ambitionen att förstå individfaktorernas roll undersöks först de självständiga effekterna av de faktorer som i stycket ovan undersökts på gruppnivå, nedan på individnivå. Därefter undersöks om de självständiga effekterna på krisberedskapen

är olika beroende på om individen bor på landsbygden eller i en storstad. Sammanhanget är valt med tanke på beredskapssamordnarnas antaganden om att de boende på landsbygden är bättre förberedda för en kris än boende i en storstad.

Tabell 3 Effekten av demografiska faktorer, resursstyrkefaktorer samt sårbarhetsfaktorer på västsvenskarnas krisberedskapsnivå i staden och på landsbygden 2018 (standardiserad regressionskoefficient, b-värde samt signifikans, p-värde)

	Landet	Staden	Total
Kön	-.05	-.02	-.04
Utbildning	.04	.03	.03
Boendeområde	-	-	-.03
Ålder	-.14 ***	-.07 **	-.09 ***
Hälsa	-.08 *	-.03	-.05 **
Inkomst	.07 *	.09 ***	.08 ***
Meningsfullt liv	.03	.09 ***	.07 ***
Förklarad variation (R ²)	≈3%	≈2%	≈2%
Antal svarande	977	1 679	2 676

* p<.05; ** p<.01; ***p<.001.

Kommentar: Kön (1=Kvinna, 2=Man), Utbildning (1=Låg, 2=Medellåg, 3=Medelhög, 4=Hög), Boendeområde (1=Ren landsbygd, 2=Mindre tätort, 3= Stad/större tätort, 4=Göteborg), Ålder (1=16–29år, 2=30–49år, 3= 50–64år, 4=65–85år), Hälsa (1=Dålig, 2=Medel, 3=God), Egen inkomst (1=Max 14 999/mån, 2=15 000–34 999/mån, 3=Mer än 35 000/mån), Meningsfullt liv (1=Låg, 2=Medel, 3=Hög).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Resultatet är inledningsvis att modellens förklaringskraft är mycket låg (R²=2%) (tabell 3). Det innebär att det, som framgick i kunskapsöversikten, finns andra mer kraftfulla faktorer som påverkar krisberedskapen. En förklaring är helt enkelt att modellen är för generell och ospecifik. Modeller med förklaringskrafter på mellan 20–40 procent förklarad varians avser i regel undersökningar av specificerade hot eller risker, faktorer som beaktar medborgarnas bedömningar av sannolikheten för att risken ska inträffa och en bedömning av dess konsekvenser för individen samt emotiva komponenter och bedömningar av tilltron till förmågan att kunna avvärja hotet (Sutton, 1998). Även om effekterna i tabell 3 gäller bör *betydelsen* av resultaten tolkas med försiktighet.

Utifrån de faktorer som inkluderats i analysen har ålder (-.09***), egen inkomst (+.08***), ett meningsfullt liv (+.07***) och den egenskattade hälsan (-.05**) självständiga effekter på om man har förberett sig för en kris (tabell 3). Resultatet är att ju yngre och desto sämre hälsa du har, desto större självständig effekt har det på att du inte förberett dig för en kris. Men när det gäller inkomst, och hur

meningsfullt du finner livet, är den självständiga effekten på om du förberett dig för en kris den omvända. Ju högre inkomst och ju mer meningsfullt du finner livet, desto större självständig effekt har det på din förberedelse för en kris. Vid första anblick kan resultaten verka motstridiga. Ett sätt att förstå resultatet att unga med dålig hälsa i lägre utsträckning än andra förberett sig för en kris kan vara för att de till följd av sin sämre hälsa snarare är mer utsatta än andra. Detta eftersom unga inom riskforskningen inte per automatik räknas till de sårbara grupperna som skulle behöva extra hjälp under de första tre dagarna av en kris. Ett annat sätt att förstå resultaten är att de med god ekonomi och ett meningsfullt liv förberett sig för kris för att de både kan och vill vara förberedda inför en kris. Kan, genom att de har den ekonomiska möjligheten och vill, utifrån att de uppskattar livet. Om vi ser till hur effekterna på krisberedskapen kan förstärkas beroende på om man bor på landsbygden eller i storstaden, förstärks den självständiga effekten på sämre krisberedskapen om man är ung och ha dålig hälsa om man bor på landsbygden medan den försvagas om du bor i storstaden. Det omvända förhållandet gäller om du har en hög inkomst och ett meningsfullt liv. Den självständiga effekten på krisberedskapen av att ha en hög inkomst och ett meningsfullt liv förstärks om du bor i en storstad medan den försvagas om du bor på landsbygden (tabell 3).

Hur åstadkommer vi en god hemberedskap för alla?

Även om andelen västsvenskar som förberett sig för en kris är något högre än i Sverige generellt, är nivån på krisberedskapen i internationell jämförelse mycket låg. Frågan om vad som är en rimlig nivå på hemberedskapen är en, medan en annan är vad som är möjligt att åstadkomma med hjälp av kommunikation. Det som talar för kommunikationsinsatser i form av kampanjer är att västsvenskarnas förberedelser för kris är något de gör någon enstaka gång, snarare än som en pågående aktivitet i en livsstil. När det gäller kommunikationsinsatser för att motivera medborgarnas krisberedskap framgick av effektmätningen av den kommunala 72h kampanjen att det går att få upp intentionen att skaffa hem nödvändiga saker till motsvarande den amerikanska nivån kring 50 procent. Det som talar emot att kommunikationsinsatser räcker hela vägen är om det kan anses vara tillräckligt att bara hälften av medborgarna har en god hemberedskap, eller om det krävs något annat som t.ex. tidigare historiska erfarenheter av samhällskriser för att medborgarna ska inse betydelsen av att ha en god hemberedskap. Uscher-Pines m.fl. (2012) tar medborgarnas krisberedskap i kölvattnet fyra år efter orkanen Katrina i USA som ett exempel på att inte ens tidigare erfarenheter av katastrofer kan få medborgarna att förbereda sig för kriser. Trots att New Orleansbornas erfarit en förödande orkan och riskkommunikation varit tydlig var det endast hälften av dem som fyra år senare avsatt förnödenheter att använda i en katastrof och 20 procent av medborgarna hade inte vidtagit några konkreta åtgärder alls för att förbereda sig för en kris (ibid).

För att återknyta till beredskapssamordnarnas föreställning om att den bästa krisberedskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden, går det utifrån resultaten att ifrågasätta delar av och nyansera den föreställningen. Den bästa beredskapen finns bland de resursstarka grupperna, de med hög inkomst och/eller utbildning. En slutsats som är i linje med internationella undersökningar. Skillnaderna i krisberedskap efter ålder, är delvis oväntade. Det är inte de äldre som främst har förberett sig för en kris utan de som befinner sig mitt i livet. Resultatet är delvis i linje med resultaten från internationella och nationella studier där de yngre har lägre krisberedskap än de medelunga eller medelgamla. Däremot skiljer sig resultaten i den västsvenska undersökningen från de internationella och nationella avseende de äldres krisberedskap, där krisberedskapen påvisats öka med ökad ålder. I denna studie är sambandet mellan ålder och krisberedskap kurvlinjärt och de äldre men också de yngre är de som i lägst utsträckning förberett sig. En rimlig anledning till att de äldre inte förberett sig för en kris i den västsvenska undersökningen skulle kunna ligga i tidsavgränsningen till de senaste 12 månaderna, i själva frågan. Det vill säga att de äldre kanske redan i större utsträckning än de övriga åldersgrupperna redan har en god krisberedskap. Något som inte mätts i undersökningen. Det finns däremot på gruppnivå stöd för föreställningen att boende på landsbygden har bättre krisberedskap än boende i storstaden.

I denna studie undersöktes även sårbarhetens betydelse för krisberedskapen. En lägre skattad hälsa användes som indikator på fysisk sårbarhet och en lägre skattning av ett meningsfullt liv användes som indikator på social sårbarhet. Resultatet på gruppnivå och på individnivå visar att de som skattar sin hälsa som god har en bättre krisberedskap än dem som skattar sin hälsa som dålig. Ett resultat som det också finns ett visst stöd för inom forskningen. Resultatet är detsamma när det gäller den sociala sårbarheten, som mättes i skattningen av ett meningsfullt liv. De grupper som skattade sitt liv som meningsfullt hade i större utsträckning förberett sig för en kris än dem som ansåg att livet inte var särskilt eller alls meningsfullt. En rimlig tolkning av varför västsvenskarna förberett sig för en kris är därför, för att de kan, eftersom de har resurserna eller hälsan till det, eller för att de vill eftersom de kan förväntas värna ett meningsfullt liv. Det aktualiserar frågan om vad som skulle krävas för att också de med sämre resurser och sämre motståndskraft ska kunna ha en god hemberedskap. Här skulle det behövas klarhet i frågan om bristande krisberedskap främst är en fråga om skillnader i kunskap mellan olika grupper eller om det främst är en fråga om ekonomi. Om det främst är en fråga om ekonomi, och krisberedskapen främst införskaffas vid enstaka tillfällen är möjligtvis ett start-paket i form av en krisberedskapslåda som marknadsförs via t.ex. IKEA, kanske inte en sådan tokig idé.

Den forskning som är eftersatt inom den tillämpade forskningen om riskkommunikation är den som svarar på frågan om, och i så fall när det är relevant att kommunicera med sårbara grupper samt om och i så fall hur innehållet i kommunikationen skiljer sig från kommunikationen riktad till eller som sker med

allmänheten. Till de sårbara grupperna räknas förutom de som är inom det omedelbara geografiska området som drabbats av krisen, även socio-ekonomiskt svaga grupper, äldre och de som tillhör en annan etnisk grupp än majoritetsbefolkningen. Det vi vet från orkanen Katrinas härjningar är att det främst var socio-ekonomiskt svaga grupper från en minoritetsbefolkning som drabbades och att dessa grupper också var de svåraste grupperna att nå. Analysen av västsvenskarnas krisberedskap visar att det är sådant som en hög resursstyrka och motsatsen till sårbarhet det vill säga en hög motståndskraft i form av god hälsa och ett meningsfullt liv som har samband med en hög krisberedskap. Analysen visar också att det kan finnas andra sårbara grupper än de som identifierats av forskningen som t.ex. unga med dålig hälsa boende på landsbygden.

Det finns också en tendens att fokusera på individen/individfaktorer när betydelsen av samspelet mellan medborgarna, grannskapet, kommunen och samhällets krisberedskap skulle kunna undersökas. Även om preppern inledningsvis är sinnebilderna av en självförsörjande medborgare med god krisberedskap, är det om denne drivs av oron för en otrygg omvärld och misstro mot andra människor och institutioner, inte ett ideal att sträva mot i en demokrati eller som skulle kunna fungera som motivering för att höja svenskarnas krisberedskap. Detta eftersom svensken snarare utmärks av att ha en hög tillit till sina medmänniskor och till samhällets institutioner. Något som borde innebära goda förutsättningar för samarbete och samverkan mellan såväl medborgarna och myndigheterna i händelse av en samhällskris.

Referenser

- Ablah, Elizabeth; Konda, Kurt & Crystal L. Kelley (2009). Factors Predicting Individual Emergency Preparedness: A multi-state Analysis of 2006 BRFSS Data. *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice and Science*, 7 (3), 317–330.
- Bengtsson, Emma (2014). Svenska Dagbladet, 14 Juli, 2014. Hämtad 2019-10-24 (<https://www.svd.se/prepping-okar-i-ett-allt-mer-oforberett-sverige>)
- Bennett, Jessica (2009). The Rise of the Preppers: America's New Survivalists. *Newsweek*, December 27, 2009. Hämtad 2019-10-23 (<https://www.newsweek.com/rise-preppers-americas-new-survivalists-75537>).
- Boholm, Åsa; Boholm, Max & Madeleine Prutzer (2016). *Kommuners syn på risk-kommunikation. En intervjustudie av beredskapssamordnare*. MSB1087. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Brown, Vankita; Fauver, Stephanie; Geppi, Denna; Haynes, Aisha; Klockow, Kim & Danielle Nagele (2016). *Risk Communication and Behavior: Best Practices and Research Findings*. NOAA Social Science Committee.
- Eisman, David P.; Zhou, Qiong; Ong, Michael; Asch, Steven; Glik, Deborah & Anna Long (2009). Variations in Disaster Preparedness by Mental Health,

- Percieved General Health, and Disability Status. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 3, 33–41.
- Fischhoff, Baruch; Slovic, Paul; Lichtenstein, Sarah; Read, Stephen & Barbara Combs (1978). How Safe is Safe Enough? A Psychometric Study of Attitudes Towards Technological Risk and Benefits. *Policy Studies* 9, 127–152.
- FEMA (2007). Update on Citizen Preparedness Research. Community Resilience through Civic Responsibility and Self-Reliance. Citizen Preparedness Review (CPR), 5 (Fall 2007). Federal Emergency Management Agency (FEMA).
- FEMA (2009). *Issues Report on Personal Preparedness in America*. Washington, DC: Federal Emergency Management Agency (FEMA).
- Gonowon, Carmen (2011). *Just in Case: An Empirical-Phenomenological Analysis of the Lived Experience of Modern Survivalists*. PhD dissertation, Department of Psychology, Chicago School of Professional Psychology.
- Huddleston, Chad (2017). "Prepper" as resilient citizen: what preppers can teach us about surviving disasters. Conference paper SFAA (The Society for Applied Anthropology) 2017. Hämtad 2019-10-24 (https://www.researchgate.net/publication/315957699_Prepper_as_resilient_citizen_what_preppers_can_teach_us_about_surviving_disasters)
- Johansson, Bengt & Orla Vigso (2016). *72 timmar. En analys av en informationskampanj*. MSB1086. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Lindell, Michael K. & Ronald W. Perry (2004). *Communicating Environmental Risk in Multiethnic Communities*. Sage Publications.
- Lowenstein Georg F.; Hsee, Christopher K.; Weber, Elke U. & Ned Welch (2001). Risk as Feelings. *Psychological Bulletin* 127 (2), 267–286.
- Mitchell, Richard (2002). *Dancing at Armageddon: Survivalism and Chaos in Modern Times*. Chicago: University of Chicago Press.
- MSB. *Effektmätning av broschyren Om krisen eller kriget kommer, april 2019*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Panton, Douglas (2006). Disaster Resilience: Integration individual, community, Institutional and Environmental Perspectives. In Panton, Douglas & David Johnston (eds.). *Disaster Resilience. An Integrated Approach*. Springfield: Charles C Thomas Pub Ltd.
- Peterson, Richard (1984). Preparing for Apocalypse: Survivalist Strategies. *Free Inquiry in Creative Sociology*, 12 (1), 44–46.
- RFR 2015/16 RFR3. *Om krisen eller kriget kommer – en uppföljning av informationsinsatser till allmänheten om den enskildes ansvar och beredskap*. Stockholm: Riksdagstryckeriet.
- Rogers, Ronald W. (1983). Cognitive and psychological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. In John T. Cacioppo & Richard E. Petty (Eds.) *Social psychophysiology*. New York: Guilfords Press.

- Salmon, Charles T. & Lisa Murray-Johnson (2001). Communication Campaign Effectiveness: Critical Distinctions. I Ronald E. Rice & Charles K. Atkin (red). *Public Information Campaigns*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sims, Amanda & Mary Gribbsby (2019). Prepper-Worthy Identity Work: A Cultural Repertoire for Constructing a Secure Self in an Insecure World. *Sociological Spectrum*, 39 (2), 93–115.
- Shreve, Cheney; Begg, Chloe; Fordham, Maureen & Annemarie Müller (2016). Operationalizing risk perception and preparedness behavior research for a multi-hazard context. *Environmental Hazards*, 15 (3), 227–245.
- Slovic, Paul (1987). Perception of Risk. *Science (New Series)*, 236 (4799), 280–285.
- SFS 2015:1052. *Förordning om krisberedskap och bevakningsansvariga myndigheters åtgärder vid höjd beredskap*. Regeringskansliet.
- Uscher-Pines, Lori; Chandra, Anita; Acosta, Joie & Arthur Kellermann (2012). Citizen Preparedness for Disasters: Are Current Assumptions Valid? *Disaster Medicine Public Health Preparedness*, 6, 170–173.
- Wisner, Ben; Piers M. Blaikie; Cannon, Terry & Ian Davis (2003). *At Risk. Natural hazards, people's vulnerability and disasters* (Second edition). London: Routledge.

KLIMATORO OCH KLIMATSKOPTICISM I VÄST: BETYDELSEN AV IDEOLOGI, FÖRTROENDE OCH RESVANOR

BJÖRN RÖNNERSTRAND

Sammanfattning

Detta kapitel handlar om västsvenskarnas inställning till klimatet. Fokus riktas mot två frågor; dels västsvenskarnas oro för klimatförändringar och dels i vilken grad klimathotet upplevs som överdrivet. Förklaringar till västsvenskarnas åsikter på dessa områden söks i den växande internationella forskningen som studerar attityder till klimatförändringar. Analysen visar att personer med lågt förtroende för politiker och personer som står ideologiskt till höger är mindre oroliga för klimatförändringar och i högre utsträckning anser att klimathotet är överdrivet. Resultaten är i linje med vad tidigare forskning kunnat visa. Analysen visar även att klimatoron är lägre och klimathotet anses mer överdrivet i gruppen som tar sig till arbete eller skolan med bil eller MC.

Ordval säger något om klimatdebatten. Den brittiska dagstidningen *The Guardian* väljer nu aktivt bort ord som *klimatförändringar* och *global uppvärmning* till förmån för *klimatkris*, *klimatkollaps* och *global upphettning*. Svensk media hakar på. Rapportering om klimatkris snarare än klimatförändringar tycks bli vanligare (SVT Nyheter 2019-06-12).

Klimatförändringar lyfts fram som vår tids ödesfråga. Men frågan är om det inte snarare är klimatpolitiken som är ödesfrågan. För politiker och beslutsfattare som vill driva på för en mer ambitiös klimatpolitik krävs medborgarnas stöd. Om människor anser att klimathotet är överdrivet eller om de saknar oro för klimatförändringarna är det inte troligt att klimatpolitiska styrmedel vinner stöd. Då är det inte heller troligt att människor frivilligt minskar sitt klimatavtryck (Semenza m.fl., 2008).

Detta kapitel handlar om inställningen till två frågor; dels västsvenskarnas oro för klimatförändringar och dels huruvida de anser att klimathotet är överdrivet. Oron kopplad till klimatet har varit föremål för SOM-institutets mätningar under ett stort antal år (Rönnerstrand, 2019). Frågan om huruvida klimathotet är överdrivet är en nykomling. 2018 ställdes den för första gången i den västsvenska SOM-undersökningen.

Detta kapitel är alltså en undersökning av västsvenskarnas attityder till klimatförändringar. Syfte är att utsätta tänkbara förklaringar till klimatattityder för

empirisk prövning. Kapitlet tar avstamp i den växande forskningslitteratur som studerar formeringen av klimatattityder och hur attityder skiljer sig åt mellan grupper. Tre tänkbara förklaringar till gruppskillnader prövas empiriskt. Dessa är ideologi, förtroende för politiker och resvanor. I nästa avsnitt skall vi titta närmare på forskningslitteratur kring klimatattityder.

Förklaringar till klimatattityder: betydelsen av ideologi, förtroende och resvanor

I USA är klimatfrågan djupt ideologiskt polariserad. På senare år har ett stort antal nordamerikanska studier undersökt kopplingen mellan politisk ideologi och inställning till klimatförändringar. Jämfört med sympatisörer till demokraterna är republikaner mindre oroande för klimatförändringarnas konsekvenser. Republikaner är också mer skeptiska till att klimatförändringar beror på mänsklig påverkan (Dunlap & McCright, 2008; McCright & Dunlap, 2011).

På ett liknande sätt förhåller det sig i Europa. Här hyser personer som står politiskt till vänster i högre grad uppfattningen att klimatförändringar är försakade av mänsklig påverkan. Denna grupp ser också klimatförändringar som ett allvarligare hot (Dunlap & Marquart-Pyatt, 2016). Även i Skandinavien finns detta mönster. En nyligen publicerad studie från Norge visar exempelvis att 63 procent av konservativa män ifrågasätter att klimatförändringar är skapade av människor. Bland befolkningen i stort är siffran 36 procent (Krange, Kaltenborn & Hultman, 2019).

Ideologi är viktigt, men inte allt. Grundläggande i nästan alla samhällliga processer är förtroende (Hetherington, 1998; Levi & Stoker, 2000; Ostrom, 1990). Mycket har skrivits om hur förtroende bör definieras. Vi nöjer oss här med att konstatera att förtroende involverar tilltro under någon form av osäkerhet.

I denna studie riktas fokus mot vad man kan kalla institutionsförtroende. Tanken är att graden av förtroende vi hyser för vissa centrala institutioner påverkar synen på vetenskapen och vetenskapliga resultat. Det beror på att förtroende fungerar som en perceptuell genväg för beslut under osäkerhet. Att utvärdera hur vederhäftiga vetenskapliga resultat är kräver tid och kunskap och därför riktas fokus mot budbäraren istället (Druckman, 2001; Brewer & Ley 2012). Inte sällan är budbäraren samhällsinstitutioner inom politik och förvaltning.

Två viktiga dimensioner i förtroendebegreppet är: 1) kompetens och 2) värdegemenskap. Med kompetens åsyftas i vilken utsträckning institutioner har förmågan att besluta, genomföra och verkställa politik på ett rättvist och korrekt sätt. Värdegemenskap är överensstämmelsen mellan medborgarnas övertygelser och de värderingar som institutionen ger uttryck för (Holmberg & Weibull, 2014; Mayer, Davis, & Schoorman, 1995; Poortinga & Pidgeon, 2003). Det innebär att när medborgarna tar ställning till vetenskapliga resultat hanterar de osäkerheten genom att utvärdera kompetensen och graden av värdegemenskap hos institutionen i fråga.

Tidigare studier har visat att förtroende för politiker har betydelse. Politisk misstro hänger samma med en negativ inställning till policy på miljöområdet (Harring & Jagers, 2013; Konisky, Milyo & Richardson, 2008; Fairbrother, 2016; Smith & Mayer, 2018). Forskning om kopplingen mellan förtroende för politiker och inställningen till klimatet framstår dock som relativt obeforskad mark.

Vid sidan av politisk ideologi och förtroende som förklaringar till klimatattityder fokuserar den tidigare forskningen också på människors livsstil. Människor som själva har en livsstil som är förknippad med klimatpåverkan är i regel mer negativa till klimatpolitiska styrmedel (Stern, Dietz & Kalof, 1993; Kallbekken, Garcia & Korneliusen, 2013). Studier med data från den nationella SOM-undersökningen 2002 har undersökt och kunnat visa på en koppling mellan att ha tillgång till bil och hysa lägre stöd för en höjning av koldioxidskatten (Jagers & Hammar, 2003).

Livsstil har också visat sig hänga samman med inställningen till klimatförändringar. I en studie om klimatskepticism visar det sig att miljöbeteende är en signifikant förklaringsfaktor. Personer med låga poäng på ett index som mäter miljövänliga handlingar inom fyra områden fick högre värden på ett index som möter klimatskepticism (Whitmarsh, 2011).

Sammanfattningsvis lyfter forskningen fram politisk ideologi, förtroende för politiker och miljöbeteende som faktorer som hänger samman med attityder till klimatfrågan. Personer ideologiskt till höger, med lågt förtroende för politiker och som själva har en klimatpåverkande livsstil skulle därmed kunna tänkas vara mindre oroliga för klimatförändringar. Det är även troligt att denna grupp i högre utsträckning än andra håller med om påståendet att klimathotet är överdrivet. I nästa avsnitt skall vi titta närmare på hur klimatskepticism och klimatoro mäts i den västsvenska SOM-undersökningen.

Att mäta klimatskepticism och klimatoro

I forskningen återfinns åtskilliga exempel på sätt att mäta både klimatskepticism och oro för klimatförändringar. I Gallups mätningar i USA har respondenterna fått redovisa sin syn på klimatförändringar genom en rad olika frågor. En fråga handlar om huruvida den globala uppvärmningen redan börjat ske, kommer ske i framtiden eller aldrig kommer att ske. En annan handlar om i vilken mån nyhetsrapporteringen om frågan generellt är överdriven eller underdriven. Därtill finns frågor om ifall global uppvärmning är ett hot mot en själv eller den egna livsstilen samt om ökning av jordens temperatur är ett resultat av mänsklig påverkan eller naturliga förändringar (Dunlap & McCright, 2008).

I en senare publicerad studie också baserad på Gallups mätningar användes ytterligare några frågor. Till dessa hör en fråga om huruvida de flesta forskare anser att klimatförändringar är ett faktum eller om de flesta inte tror det. Även en fråga om oron för klimatförändringar fanns med. På en tiogradig skala fick respondenterna

ange hur oroliga de är för ”växthuseffekten eller global uppvärmning” (McCright & Dunlap, 2011).

Efterföljande forskning i Europa har bedrivits genom analys av svar från delvis andra frågor (Dunlap & Marquart-Pyatt, 2016). Dels kretsar frågorna kring den bredare termen ’klimatförändringar’ istället för ’global uppvärmning’. Dels har respondenter fått ta ställning till en rad mer detaljerade påståenden om klimatförändringar; om det är en ostoppar process, om allvaret i klimatförändringarna är överdrivet och om utsläpp av koldioxid endast har en marginell påverkan på klimatförändringar. I samma undersökning, som bygger på data från Eurobarometern, fick respondenterna svara på om hur pass allvarligt problem man uppfattar att klimatförändringar är.

I den västsvenska SOM-undersökningen som genomfördes hösten 2018 återfanns två indikatorer på inställningen till klimatet. I ett frågebatteri där respondenterna fick ta ställning till en rad politiska frågor ingick påståendet ’Klimathotet är överdrivet’. Respondenterna fick svara på en skala från 1 till 5, där 1 motsvarar ’Helt felaktigt’ och 5 ’Helt riktigt’. Höga värden (4 & 5) se som en indikator på vad i kapitlet kallas klimatskepticism. Den andra frågan handlade om oro för klimatet. Frågan om oro för ’Förändringar av jordens klimat’ löd ’Om du ser till läget idag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden?’. De fyra svarsalternativen var ’mycket oroande’, ’ganska oroande’, ’inte särskilt oroande’ och ’inte alls oroande’.

Ideologi, förtroende och resvanor i den västsvenska SOM-undersökningen

För att mäta respondenternas position på vänster-höger-skalan användes följande fråga: ’Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?’. Respondenterna fick välja mellan fem svarsalternativ: ’Klart till vänster’, ’Något till vänster’, ’Varken till vänster eller till höger’, ’Något till höger’ och ’Klart till höger’.

Förtroende för ’Rikspolitiker’ mättes genom frågan: ’Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?’. Respondenterna fick välja mellan sex svarsalternativ. Dessa är ’Mycket stort förtroende’, ’Ganska stort förtroende’, ’Varken stort eller litet förtroende’, ’Ganska litet förtroende’, ’Mycket litet förtroende’ samt ’Ingen uppfattning’. I analysen av datan har det sistnämnda svarsalternativet exkluderats

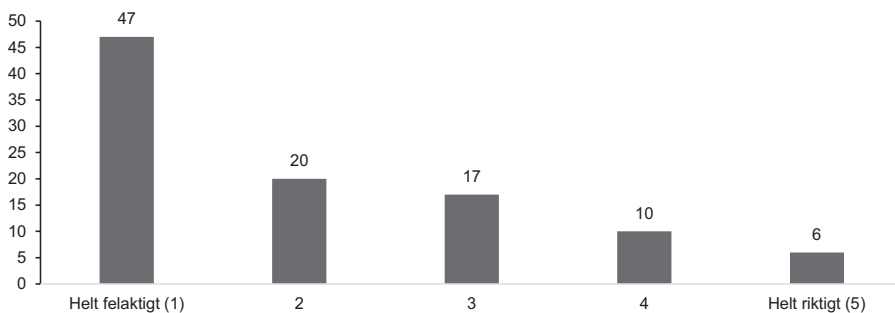
I detta kapitel mäts resvanor med en fråga om färdmedel till arbete/skola. Frågan lyder: ’Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan? Om du använder mer än ett färdmedel, ange det huvudsakliga.’ Fyra kategorier jämförs. Den första kategorin är personer som tar sig till jobb/skola med bil (både förare och passagerare), MC eller moped. Kategori två är en sammanslagning av de som åker buss, tåg/pendeltåg eller båt/färja. I denna kategori ingår även de som väljer svarsalternativet annat. Den tredje kategorin består av cyklister, el-cyklister och gångtrafikanter. Den fjärde

och sista kategorin är personer som anger att de varken arbetar eller studerar samt de som arbetar hemma.

Klimatattityder i väst

Vad anser västsvenskarna, är klimathotet överdrivet? Resultaten på frågan redovisas i figur 1. Det vanligaste svaret på den frågan är 'Helt felaktigt'; andelen som väljer detta alternativ är 47 procent. Skalans motsatta ändpunkt - 'Helt riktigt'-alternativet - väljer 6 procent. Ungefär hälften av respondenternas svar fördelas alltså mellan skalans ändpunkter, dvs alternativ 2 (20 procent), 3 (17 procent) och 4 (10 procent).

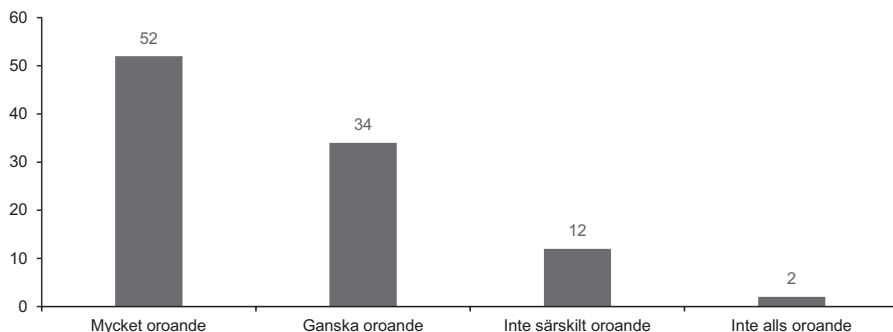
Figur 1 Inställning till påståendet: klimathotet överdrivet, 2018 (procent)

Kommentarer: Respondenterna fick ta ställning till påståendet "Klimathotet är överdrivet" genom att svara på en skala från 1 till 5, där 1 motsvarar "Helt felaktigt" och 5 "Helt riktigt".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

När det gäller oro för förändringar i jordens klimat så samlar svarsalternativet 'Mycket oroande' 52 procent av svaren (se figur 2). Ganska oroade är en dryg tredjedel (34 procent). Inte särskilt eller inte alls oroade är 12 respektive 2 procent av västsvenskarna. Den västsvenska klimatoron är ungefär samma som den nationella oron. Andelen mycket oroade var 49 procent i den nationella SOM-undersökningen 2018 (Rönnerstrand, 2019).

Figur 2 Oro för förändringar i jordens klimat, 2018 (procent)

Kommentarer: Frågan lyder: "Om du ser till läget idag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden?", Förändringar av jordens klimat".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Kolumn 1 i tabell 1 redovisar andelen personer i olika grupper som valde de två mest klimatskeptiska svarsalternativen, dvs. 4 och 5 på den femgradiga skalan i två olika grupper. I kolumn 2 återfinns andelen som valde någon av de två orosalternativen 'inte särskilt' och 'inte alls oroande'.

I tabellen framkommer att andelen personer som uttrycker mest "klimatskeptisk" hållning är personer som står klart till höger politiskt och personer med mycket lågt förtroende för rikspolitiker (båda 32 procent). Högre grad av skepticism finns också bland personer som varken arbetar eller studerar (23 procent), män (19 procent), personer med låg utbildning (27 procent), boende på ren landsbygd (21 procent) och i åldersgruppen 65-85 (23 procent).

Mönstret för klimatskepticism går igen i oron för klimatet. Lägst oro återfinns också bland personer klart till höger och personer med mycket lågt förtroende för rikspolitiker (båda 31 procent). Oron är också lägre bland personer som åker bil/MC/moped till arbete eller skola (21 procent), bland män och lågutbildade (båda 19 procent), bland 50-64-åringar och bland personer boende på ren landsbygd.

Tabell 1 Klimatattityder, 2018 (procent)

	Klimathotet är överdrivet (alt. 4 & 5)	Inte särskilt eller inte alls oroliga för klimatförändringar	Antal svar kolumn 1 och 2
<i>Politisk ideologi</i>			
Klart till vänster	6	4	340 / 343
Något till vänster	11	9	618 / 626
Varken vänster eller höger	18	14	633 / 649
Något till höger	16	15	778 / 780
Klart till höger	32	31	354 / 360
<i>Politiskt förtroende</i>			
Mycket stort förtroende	10	6	50 / 52
Ganska stort förtroende	8	8	670 / 685
Varken stort eller litet förtroende	15	12	809 / 829
Ganska litet förtroende	18	16	595 / 598
Mycket litet förtroende	32	31	330 / 332
<i>Resvanor till arbete/skola</i>			
Bil, MC eller moped	17	21	1021 / 1029
Arbetar/studerar ej	23	13	696 / 716
Cyklar eller går	7	9	318 / 321
Kollektivtrafik eller annat	4	8	445 / 449
<i>Kön</i>			
Kvinna	14	10	1457 / 1481
Man	19	19	1314 / 1330
<i>Utbildning</i>			
Hög	10	10	935 / 937
Medelhög	16	15	648 / 659
Medellåg	18	16	770 / 782
Låg	27	19	380 / 380
<i>Ålder</i>			
16-29	11	12	406 / 411
30-49	12	14	796 / 806
50-64	17	17	772 / 783
65-85	23	13	807 / 821
<i>Bostadsort</i>			
Ren landsbygd	21	23	447 / 457
Mindre tätort	19	14	563 / 564
Stad eller större tätort	15	13	996 / 1007
Göteborg	13	11	745 / 756

Kommentarer: Frågan kolumn 1: Respondenterna fick ta ställning till påståendet "Klimathotet är överdrivet" genom att svara på en skala från 1 till 5, där 1 motsvarar "Helt felaktigt" och 5 "Helt riktigt". Fråga kolumn 2: "Om du ser till läget idag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden?", "Förändringar av jordens klimat". Frågan hade fyra svarsalternativ: "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande". 'Låg utbildning motsvarar som mest grundskola eller motsvarande obligatorisk skola; "medellåg" motsvarar studier/examen från gymnasium, folkhögskola eller motsvarande; "medelhög" motsvarar eftergymnasial utbildning men ej examen från högskola/universitet"; "hög" motsvarar examen från högskola/universitet. Kolumn 3 redovisar antal svar per fråga och kategori.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Tabell 2 visar på faktorer som hänger samman med de två klimatattityderna, med hänsyn tagen till alla de i tabellen ingående variabelerna samtidigt. Oddskvoterna i tabellen visar hur många gånger oddset för dessa två åsikter förändras jämfört med referensgruppen. Oddskvoter som är högre än 1 innebär att oddset ökar, medan oddskvoter lägre än 1 innebär att oddset minskar. Men för att hänga med i redovisningen av resultaten räcker det med att känna till att en grupps inställning till klimatförändringar är signifikant skild från referensgruppens om oddskvotens konfidensintervall (inom parentes) inte skär 1.00.

Först riktar vi blicken mot betydelsen av politisk ideologi. Kolumn 1 i tabell 2 visar att personer som står längst ut till höger politiskt är signifikant mer benägna att anse att klimathotet är överdrivet samt att de hyser mindre oro för klimatförändringar, jämfört med gruppen som varken ser sig som vänster eller höger. Personer klart till vänster är signifikant mer oroliga än mittengruppen.

Tabell 2 visar också på signifikanta skillnader beroende på grad av förtroende för rikspolitiker. Här är det gruppen med mycket litet förtroende som sticker ut. De anser i högre utsträckning klimathotet vara överdrivet och hyser lägre oro, ställt i relation till personer som varken känner stort eller litet förtroende för rikspolitiker (mittengruppen). Gruppen med ganska stort förtroende är mindre benägna att anse klimathotet överdrivet, sett i relation till referenskategorin.

Skillnader föreligger också i klimatattityder beroende på transportmedel till arbete eller skola. I tabellen jämförs grupperna med bil/MC-åkare som referenskategori. Det framkommer att västsvenskar som åker kollektivt, cyklar eller går är mer oroliga och mindre benägna att anse klimathotet som överdrivet, jämfört med gruppen som åker bil/MC/moped till arbete eller skola.

Tittar man på de demografiska faktorerna i tabellen så framkommer också en rad intressanta skillnader. Anmärkningsvärt nog finns dock inga signifikanta skillnader beroende på utbildningsnivå. Könsskillnader finns för oron men inte för om klimathotet är överdrivet. Kvinnor är mer oroliga för klimatförändringar. När det gäller oro finns också signifikanta åldersskillnader. Västsvenskar i åldersgruppen 16–29 är signifikant mer oroliga, ställt i relation till övriga ålderskategorier (30–49, 50–64 och 65–85 år). Slutligen finns också skillnader beroende på bostadsort. Jämfört med personer som är bosatta på ren landsbygd är göteborgare mindre benägna att se klimathotet som överdrivet. Vidare är personer boende på ren landsbygd signifikant mindre oroliga för klimatförändringar, ställt i relation till övriga grupper (boende i mindre tätort, stad eller större tätort eller i Göteborg).

Tabell 2 Analys genom logistisk regression av faktorer som är kopplade till klimatattityder, 2018 (oddskvoter och 95 % konfidensintervall)

	Klimathotet är överdrivet	Ej oro för klimatförändringar
<i>Politisk ideologi</i>		
Varken vänster el. höger (ref.kat.)	1.00	1.00
Klart till vänster	0.54 (0.29-1.00)	0.47 (0.24-0.91)
Något till vänster	0.74 (0.48-1.14)	0.99 (0.65-1.50)
Något till höger	1.24 (0.87-1.77)	1.28 (0.89-1.84)
Klart till höger	2.44 (1.66-3.60)	2.50 (1.69-3.68)
<i>Politiskt förtroende</i>		
Varken stort el. litet förtr. (ref. kat)	1.00	1.00
Mycket stort förtroende	1.03 (0.35-3.09)	0.19 (0.03-1.46)
Ganska stort förtroende	0.58 (0.39-0.87)	0.76 (0.52-1.11)
Ganska litet förtroende	1.10 (0.79-1.55)	1.31 (0.94-1.84)
Mycket litet förtroende	2.33 (1.63-3.34)	2.68 (1.87-3.84)
<i>Resvanor till arbete/skola</i>		
Bil, MC eller moped (ref. kat)	1.00	1.00
Arbetar/studerar ej	1.36 (0.89-2.08)	0.80 (0.52-1.24)
Cyklar eller går	0.44 (0.26-0.77)	0.52 (0.33-0.83)
Kollektivtrafik eller annat	0.24 (0.13-0.46)	0.43 (0.26-0.69)
<i>Kön</i>		
Kvinnor (ref. kat.)	1.00	1.00
Män	1.15 (0.88-1.51)	1.59 (1.22-2.08)
<i>Utbildning</i>		
Hög (ref.kat.)	1.00	1.00
Medelhög	1.33 (0.92-1.91)	1.05 (0.73-1.58)
Medellåg	1.23 (0.85-1.77)	1.11 (0.79-1.58)
Låg	1.52 (0.99-2.34)	1.47 (0.94-2.30)
<i>Ålder</i>		
16-29 (ref. kat)	1.00	1.00
30-49	0.73 (0.44-1.19)	0.88 (0.55-1.39)
50-64	0.79 (0.48-1.28)	1.09 (0.69-1.72)
65-85	0.91 (0.51-1.62)	0.69 (0.39-1.23)
<i>Bostadsort</i>		
Ren landsbygd (ref. kat)	1.00	1.00
Mindre tätort	1.01 (0.69-1.48)	0.62 (0.42-0.91)
Stad eller större tätort	0.76 (0.53-1.09)	0.70 (0.49-0.98)
Göteborg	0.63 (0.41-0.96)	0.64 (0.43-0.96)
Antal svar	2 120	2 139

Kommentarer: Frågan kolumn 1: Respondenterna fick ta ställning till påståendet "Klimathotet är överdrivet" genom att svara på en skala från 1 till 5, där 1 motsvarar "Helt felaktigt" och 5 "Helt riktigt". Fråga kolumn 2: "Om du ser till läget idag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden?", "Förändringar av jordens klimat". Frågan hade fyra svarsalternativ: "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande". "Låg" utbildning motsvarar som mest grundskola eller motsvarande obligatorisk skola; "medellåg" motsvarar studier/examen från gymnasium, folkhögskola eller motsvarande; "medelhög" motsvarar eftergymnasial utbildning men ej examen från högskola/universitet; "hög" motsvarar examen från högskola/universitet.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Ingen kommer undan klimatet

De senaste åren har medierapporteringen om klimatfrågan intensifierats (Vi-Skogen 2019). Men motsvarande ökning i oron för klimatförändringar återfinns inte i SOM-undersökningarnas tidsserier över klimatoro (Rönnerstrand, 2019). Detta kapitel ger möjligen en förklaring på varför.

Andelen västsvenskar som känner oro för klimatförändringar är visserligen stor. Endast 14 procent är inte oroliga för klimatförändringar. Vidare anser ganska få att klimathotet är överdrivet. 16 procent väljer de två mest klimatskeptiska svarsalternativen (4 och 5 på den femgradiga skalan). Men alla tycker inte samma. Benägenheten att se klimathotet som överdrivet och frånvaro av oro för klimatförändringar hänger samman med ideologisk position klart till höger, misstro gentemot politiker och att köra eller åka bil/MC/moped till arbete eller skola.

En mer skeptisk hållning till klimatförändringar bland personer politiskt till höger är ett återkommande fynd i den tidigare forskningen. Så är det även bland västsvenskarna. Att politisk ideologi – här i form av position på vänster-högerskalan – spelar roll för attityderna till en fråga som under senare år kommit att bli allt mer politiskt omdebatterad kanske inte är så konstigt. Men det är en sak att utifrån politisk-ideologisk position vara kritisk till de klimatpolitiska förslag som förekommer i debatten. En helt annan sak är ideologisk grundad skepticism gentemot de vetenskapliga bevis som nu med allt större säkerhet visar på allvaret i klimatfrågan.

Att personer med lågt förtroende är mer skeptiska och känner mindre oro för klimatet är inte förvånande. När människor tar ställning till vetenskapliga resultat är det sällan fråga om en utvärdering av de belägg som forskarna lyfter fram. Istället besvarar man en enklare fråga; går budbäraren att lita på? Misstro mot politiker utgör en kognitiv beslutsgenväg som präglar synen på klimatet (se även Patrik Öhbergs kapitel i denna bok).

Resvanor är också en faktor. Skepticism och mindre klimatoro är mer vanligt bland personer som åker bil/MC/moped till arbete eller skola. Analysen av det empiriska materialet kan inte säga varför. Men ett sätt att förstå kopplingen är att skepticism och lägre oro är ett omedvetet försvar mot *kognitiv dissonans*. Att kombinera oro för klimatförändringar med en klimatpåverkande livsstil kan skapa en obehagskänsla. Många känner nog till att förändrade resvanor är ett av de viktigaste sätten som individer kan minska sin klimatpåverkan¹. Men när det egna agerandet rimmar illa med uppfattningar om världen är det kanske lättare att känna mindre oro än att ändra livsstil (Jagers & Matti, 2016; Tobler, Visschers & Siegrist, 2012). Det är kärnan i vad som i den engelskspråkiga litteraturen kallas ”motivated reasoning”.

Men denna tankefigur leder oss inte framåt. Ett brett stöd för en genomgripande klimatomställningen kräver att de grupper som kommer tvingas till uppoffringar också kompenseras. På det sättet är kognitiv dissonans kanske inte i första hand ett problem i huvudet på bilister. Det är bristen på klimatsmarta (trafik)alternativ som är problemet. Inte minst för personer som bor i de mindre tätbefolkade delarna av Västra Götaland.

Not

- ¹ <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Upplad-et-efter-omrade/Klimat/minska-min-klimatpaverkan/Besokt-2019-10-24>

Referenser

- Brewer, Paul R., & Barbara L. Ley. 2012. 'Whose Science Do You Believe? Explaining Trust in Sources of Scientific Information About the Environment', *Science Communication*, 35: 115-37.
- Druckman, James N. 2001. 'On the limits of framing effects: Who can frame?', *Journal of Politics*, 63: 1041-66.
- Dunlap, Riley E., & Sandra T. Marquart-Pyatt. 2016. 'Political ideology and views about climate change in the European Union AU – McCright, Aaron M', *Environmental politics*, 25: 338-58.
- Dunlap, Riley E., & Aaron M. McCright. 2008. 'A widening gap: Republican and Democratic views on climate change', *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50: 26-35.
- Fairbrother, Malcolm. 2016. 'Trust and public support for environmental protection in diverse national contexts', *Sociological Science*, 3: 359-82.
- . 2017. 'Environmental attitudes and the politics of distrust', *Sociology Compass*, 11: e12482.
- Harring, Niklas, & Sverker C. Jagers. 2013. 'Should we trust in values? Explaining public support for pro-environmental taxes', *Sustainability*, 5: 210-27.
- Hetherington, Marc J. 1998. 'The political relevance of political trust', *American political science review*, 92: 791-808.
- Holmberg, Sören, & Lennart Weibull. 2014. 'Institutionsförtroende mellan berörhet och mediebevakning', *Mittfåra och marginal*, Göteborg, SOM-institutet: 99-118.
- Jagers, Sverker C., & Henrik Hammar. 2003. 'Om svenska folkets acceptans av en skärpt klimatpolitik.' in Sören Holmberg Lennart Weibull (red.), *Fåfångans marknad* (SOM-institutet: Göteborg).
- Jagers, Sverker C., & Simon Matti. 2016. 'Skenheliga klimatkämpar.' i Niklas Harring & Annika Bergström (eds.), *Hållbarhetens horisont* (SOM-institutet: Göteborgs universitet).
- Jönsson, Anna Maria. 2019. 'Forskningsutmaningar (I storm och stiltje).' i Urlika Andersson, Annika Bergström, Björn Rönnerstrand & Patrik Öhberg (red.), *Stor och Stiltje* (SOM-institutet: Göteborg).
- Kallbekken, Steffen, Jorge H. Garcia, & Kristine Korneliusen. 2013. 'Determinants of public support for transport taxes', *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 58: 67-78.

- Kallbekken, Steffen, & Håkon Sælen. 2011. 'Public acceptance for environmental taxes: Self-interest, environmental and distributional concerns', *Energy policy*, 39: 2966-73.
- Konisky, David M., Jeffrey Milyo, & Lilliard E. Richardson. 2008. 'Environmental policy attitudes: Issues, geographical scale, and political trust', *Social Science Quarterly*, 89: 1066-85.
- Krange, Olve, Bjørn P. Kaltenborn, & Martin Hultman. 2019. 'Cool dudes in Norway: climate change denial among conservative Norwegian men', *Environmental Sociology*, 5: 1-11.
- Levi, Margaret, & Laura Stoker. 2000. 'Political trust and trustworthiness', *Annual Review of Political Science*, 3: 475-507.
- Mayer, Roger C., James H. Davis, & F. David Schoorman. 1995. 'An integrative model of organizational trust', *Academy of management review*, 20: 709-34.
- McCright, Aaron M., & Riley E. Dunlap. 2011. 'The politicization of climate change and polarization in the American public's views of global warming, 2001–2010', *The Sociological Quarterly*, 52: 155-94.
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action* (Cambridge university press).
- Poortinga, Wouter, & Nick F. Pidgeon. 2003. 'Exploring the dimensionality of trust in risk regulation', *Risk Analysis: An International Journal*, 23: 961-72.
- Rönnerstrand, Björn. 2019. 'Dystopiernas kamp: svenskarnas syn på klimatförändringar och antibiotikaresistens i jämförelse.' i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red.), *Storm och Stiltje* (SOM-institutet: Göteborgs universitet).
- Semenza, Jan C., David E. Hall, Daniel J. Wilson, Brian D. Bontempo, David J. Sailor, & Linda A. George. 2008. 'Public perception of climate change: voluntary mitigation and barriers to behavior change', *American Journal of Preventive Medicine*, 35: 479-87.
- Smith, E. Keith, & Adam Mayer. 2018. 'A social trap for the climate? Collective action, trust and climate change risk perception in 35 countries', *Global Environmental Change*, 49: 140-53.
- Stern, Paul C., Thomas Dietz, & Linda Kalof. 1993. 'Value Orientations, Gender, and Environmental Concern', *Environment and behavior*, 25: 322-48.
- SVT Nyheter "Medier väljer klimatkris framför klimatförändring" av Lisa Nilsson 2019-06-12
- Tobler, Christina, Vivianne H. M. Visschers, & Michael Siegrist. 2012. 'Addressing climate change: Determinants of consumers' willingness to act and to support policy measures', *Journal of environmental psychology*, 32: 197-207.
- Vi-skogen (2019). Varmare klimat – iskall nyhet? En rapport om klimatet i svensk media.
- Whitmarsh, Lorraine (2011). Scepticism and uncertainty about climate change: Dimensions, determinants and change over time. *Global environmental change*, 21(2), 690-700.

VAD ÄR HÖGLITARNA OROLIGA FÖR?

PATRIK ÖHBERG

Sammanfattning

Mellanmänsklig tillit ses ofta som fundamentet för ett välfungerande samhälle. En hög grad av tillit minskar risken för korruption och dysfunktionella samhällsinstitutioner. Det här kapitlet tar som sin utgångspunkt att hög tillit inte nödvändigtvis innebär att människor känner trygghet, eller frånvaro av oro. Tvärtom visas i kapitlet att *stor oro* och *hög tillit* i vissa frågor går hand i hand. Dessutom har just kombinationen av stor oro och hög mellanmänsklig tillit betydelse för samhälleliga opinioner. Människor som är oroliga för stor flyktningmottagning litar i lägre utsträckning på politiker, trots att de i övrigt hyser stor tillit till sina medmänniskor. Inom miljöområdet är det annorlunda. De bland höglitarna som är oroliga för miljön har också högre tillit till svenska politiker. Förtroende för politiker är bland höglitarna villkorat. Politikerna kan inte alltid lita på oroliga höglitare.

En grundkomponent i ett välfungerande samhälle är att människor litar på varandra. När människor litar på varandra går det mycket lättare att samarbeta. Med tillit följer många fördelar, inte bara för den enskilda individen utan för hela samhället. Forskare brukar framhålla att i samhällen med hög tillit behöver inte invånarna spendera pengar på att skydda sig själva och sin egendom, eller anlita advokater så fort en affärstransaktion ska göras. Den som köper en begagnad bil i ett samhälle som präglas av hög tillit lägger inte timmar på att kontrollera säljaren. På motsvarande sätt behöver inte säljaren bekymra sig över vem köparen är. Det räcker med att man litar på varandra. Allt detta gör att utbyten människor emellan blir mycket enklare (Rothstein, 2003). Betydelsen av mellanmänsklig tillit för välfungerande samhällen är numera ett allmänt känt faktum inom samhällsvetenskaplig forskning (Rothstein & Uslander, 2005).

Om samhällsbyggarna eftersträvar tillit mellan människor, så är tveksamheten större när det gäller *känslostormar* i politiken. Redan antikens filosofer, däribland Platon, var skeptiska till att kombinera politik och känslor (Marcus, 2003). Antikens skickliga, men lömska, ledare kunde uppvigla åhörarna genom att tala om hotande faror och katastrofer i antågande. I nutida politik knyts den omtalade, och allt starkare polariseringen, i samhället samman med känslornas intåg på den politiska scenen (Iyengar & Westwood, 2015). När känslornas vågor går höga riskerar de att ta med sig sans och balans ur samtalet (Anduiza, Gallego & Muñoz, 2013). Den före brittiske premiärminister David Cameron beklagar exempelvis

redan i inledningen av sina memoarer att han missdömde vilka starka känslor som folkomröstningen om EU skulle släppa lös (Cameron, 2019).

Samtidigt åligger det våra folkvalda representanter att påtala annalkande faror och förbereda samhället på att hantera dem. Men det är inte alldeles enkelt att varna medborgare om framtida problem när medborgarna anser att livet här och nu fungerar alldeles utmärkt. En illustrativ skillnad i sammanhanget finns mellan Kjell-Olof Feldts memoarer (1991) och Göran Perssons beskrivning av sin tid som finansminister (2007). Feldt varnade redan på 1980-talet för en kommande ekonomisk kris, men fick inte gehör. Göran Persson hade däremot inte särskilt stora problem med att genomföra kraftfulla neddragningar när krisen väl slagit till i början av 1990-talet. Människor är mer beredvilliga att gå med på drastiska åtgärder efter en olycka, än vad acceptansen är gällande förebyggande åtgärder för att undvika en (Healy & Malhotra, 2009).

Den samhällsvetenskapliga forskningen har på senare år systematiskt studerat känslor i politiken (se översikt i Albertson & Gadarian, 2015). Nutida forskning har bland annat visat att ett vanligt kampanjknep bland politiker är att appellera till åhörarnas känsleregister genom att varna om hot och faror (Brader, 2005). Det är emellertid viktigt att beslutsfattarna lyssnar till den oro som finns. Politiska företrädare som inte lyssnat in medborgarnas oro riskerar att straffas av väljarna om olyckan sedan är framme (Malhotra & Kuo, 2008).

Människor som känner oro förlitar sig ofta på samhällets institutioner. Det kan verka lite underligt, men senare forskning har visat att människors oro kan stärka tilliten till det politiska systemet om politiker anses kunna hantera den utmaningen som står framför dem (Albertson & Gadarian, 2015). När forskare ger sig i kast med att studera oro som fenomen ses det som ett slags obehag som uppstår i relation till något hotfullt i omgivningen. Oro hänger ihop med osäkerhet vilket gör att människor försöker utveckla strategier för att reducera känslan av obehag. En sådan strategi är att söka ny information. Därmed uppstår en möjlighet att lära sig nya saker i samband med att den ovälkomna känslan behöver hanteras. De som känner att det är fara å färde litar också mer på experter, eftersom experter kan avhjälpa den annalkande faran. Det är i rollen som expert som politiska institutioner kan få ökat förtroende bland medborgare som söker hjälp (Albertson & Gadarian, 2015).

Även om oro leder till informationsintag, leder det inte per automatik till att människor tar till sig korrekt information. Forskning visar snarare att det som eftersöks i huvudsak är information som bekräftar oron. Det innebär att den som söker information lättare kan bli manipulerad av politiska ledare som utropar sig som experter och säger sig kunna skydda dem från fara (Albertson & Gadarian, 2015). En sådan klassisk varning utfärdades av Thomas Hobbes som menade att människor är villiga att underkasta sig en enväldshärskare om denne kan stilla deras oro (refereras i Marcus, 2003: 185-186).

Oro kan alltså vara bra för tilliten, men oron kan samtidigt leda till att människor vänder etablerade politiker ryggen om de upplever att de inte blivit hörsammade.

I det här kapitlet ska vi studera hur tillit och oro hänger samman med förtroendet för politiker. Mer precist är det höglitarnas oro som står i centrum. Höglitarna är en grupp människor som stärker ett samhälle. Oroliga medborgare är däremot en mer tveeggad företeelse. Oro kan göra att människor får förtroende för samhällsinstitutionerna, men oro kan också leda till misstro. Vi ska därför studera vilken sorts oro som kan kopplas till höglitare och om höglitarnas förtroende för politiker är villkorat beroende på vad de är oroliga för.

Mått på oro, tillit och förtroende

Kapitlet använder data från den Västsvenska SOM-undersökningen 2018, och gör vissa jämförelser från 2015-års enkät. Människors oro mäts med frågan: "Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?" Därefter räknas följande 15 områden upp: "Miljöförstöring", "Ökat antal flyktingar", "Försvagad demokrati", "Utbredd korruption", "Ökad främlingsfientlighet", "Avfolkning i glesbygd", "Ökade sociala klyftor", "Terrorism", "Bostadsbrist", "Förändringar i jordens klimat", "Politisk extremism", "Upplösning av EU", "Militära konflikter", "Ökade ekonomiska klyftor" samt "Etniska motsättningar".

Svarsalternativen är följande: "Mycket oroande", "Ganska oroande", "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande". I de kommande analyserna slås de fyra svarskategorierna ihop till två. "Mycket oroande" och "Ganska oroande" bildar en kategori av personer som känner oro. "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande" utgör i sin tur en kategori av personer som inte är särskilt oroade. Det gör att vi har en kategori med människor som uppger oro och en annan kategori med människor som inte uppger oro.

Mellanmänsklig tillit mäts med hjälp av frågan: "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" Svarspersonerna svarar med hjälp av en elvagrådig svarsskala där 0 = Det går inte att lita på människor i allmänhet och 10 = Det går att lita på människor i allmänhet. När frågan har analyserats tidigare i SOM-sammanhang har forskarna ofta delat in graden av tillit i tre olika grupper: låglitare (0-3), mellanlitare (4-6) och höglitare (7-10) (Holmberg & Rothstein, 2019). I det här kapitlet fokuseras jämförelsen mellan höglitare å ena sidan och låg- och mellanlitare å andra sidan. Frågan gällande förtroende för politiker lyder i undersökningen: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?" Ett av alternativen som räknas upp är "Rikspolitiker". Svartalternativen är följande: "Mycket stort förtroende", "Ganska stort förtroende", "Varken stort eller litet förtroende", "Ganska litet förtroende", "Mycket litet förtroende" samt "Ingen uppfattning". I beräkningarna har "mycket stort" och "ganska stort förtroende" slagits samman till en kategori och "varken stort eller litet förtroende", "ganska lite" och "mycket lite förtroende" utgör den andra kategorin.

Ett antal kontrollvariabler är inkluderade i analyserna. Det har i tidigare undersökningar visat sig att socioekonomiska omständigheter och ideologisk hemvist är relevanta faktorer för att förstå människors oro (Oscarsson & Solevid, 2015). I analyserna inkluderas variabelerna kön, ålder, utbildningsnivå, inkomst, föräldraskap, bostadsort, utländsk bakgrund samt ideologi.

Höglitarnas oro och vilka bland höglitarna som är mest oroliga

Figur 1 visar samtliga 15 orosfrågor uppdelat på dem som känner mycket/ganska stor oro bland höglitare och mellan/låglitare. Procenttalen i figuren är under kontroll för de nämnda socioekonomiska faktorerna och för ideologi.

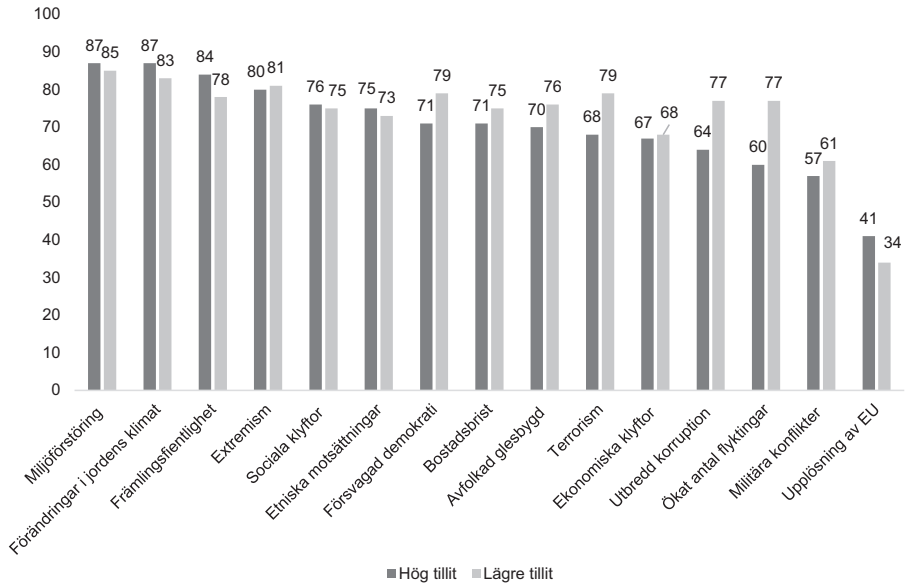
Det första som går att utläsa från figur 1 är att höglitare är ganska oroliga. Av de 15 orosfrågor som ställdes i undersökningen är det i 14 fall en majoritet av höglitare som är ganska eller mycket oroade över samhällsutvecklingen. Det är endast i frågan om EU:s upplösning som en majoritet av höglitarna inte känner någon större oro (likväl är 41 procent av dem oroliga). Oro och hög tillit är med andra ord två storheter som är förenliga.

Figur 1 visar också att det höglitarna är mest oroliga för är miljön och klimatet (bägge oroar 87 procent av höglitarna) därefter kommer ”ökad främlingsfientlighet” (84 procent).

Den övergripande bilden är emellertid att höglitarna generellt sett är något mindre oroliga än vad människor med lägre tillit är. Av de 15 olika ämnesområden som respondenterna fått frågor om är höglitare signifikant *mer* oroliga i endast i fyra av fallen (miljö, klimat, främlingsfientlighet samt upplösning av EU), medan de är signifikant *mindre* oroliga i sju fall (försvagad demokrati, bostadsbrist, avfolkad glesbygd, terrorism, korruption, ökat antal flyktingar och militära konflikter). Inom fyra områden finns inga skillnader (extremism, sociala klyftor, etniska motsättningar och ekonomiska klyftor). Relationen mellan oro och tillit är således mer komplex än att höglitare är mindre oroliga än låglitarna. Det handlar helt enkelt om vad frågan gäller.

Vidare kan man utifrån resultaten i figur 1 se att de med mindre tillit delar höglitarnas oro. Det råder inte några större skillnader mellan grupperna gällande höglitarnas fem främsta orosmoln, det vill säga miljö, klimat, främlingsfientlighet, sociala klyftor samt extremism. Skillnaden är som störst gällande oro för främlingsfientlighet. Där är det sex procentenheter som skiljer grupperna åt.

Däremot delar inte höglitarna i samma utsträckning den oro som människor med lägre tillit upplever. När det kommer till frågor som terrorism, försvagad demokrati och korruption finns det klara skillnader mellan grupperna. Allra tydligast är skillnaden gällande flyktingar. I den frågan skiljer det hela 17 procentenheter. När orosfrågorna ställdes första gången i den Västsvenska SOM-undersökningen 2015 fanns samma fråga om flyktingar med. Sedan 2015 har höglitarnas oro för ett ökat flyktingmottagande minskat med 6 procentenheter. De med lägre tillit är lika

Figur 1 Andel av höglitare och låglitare som känner oro, 2018 (procent)

Kommentar: Människors oro mäts med frågan: "Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?" Därefter räknas följande 15 områden upp: "Miljöförstöring", "Ökat antal flyktingar", "Försvagad demokrati", "Utbredd korruption", "Ökad främlingsfientlighet", "Avfolkning i glesbygd", "Ökade sociala klyftor", "Terrorism", "Bostadsbrist", "Förändringar i jordens klimat", "Politisk extremism", "Upplösning av EU", "Militära konflikter", "Ökade ekonomiska klyftor" samt "Etniska motsättningar". Svartalternativen är följande: "Mycket oroande", "Ganska oroande", "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande". I analysen slås de fyra svarkategorierna ihop till två. "Mycket oroande" och "Ganska oroande" bildar en kategori av personer som känner oro. "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande" utgör i sin tur en kategori av personer som inte är särskilt oroade. Mellanmänsklig tillit mäts med hjälp av frågan: "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" Svartpersonerna svarar med hjälp av en elvgradig svarsskala där 0 = Det går inte att lita på människor i allmänhet och 10 = Det går att lita på människor i allmänhet. I analysen finns två grupper: låglitare (0-6) och höglitare (7-10). Procentandelarna är under kontroll för socioekonomiska variabler och ideologi. Kontrollvariablerna: kön är en tvådelad variabel, där "man" har värde 0 och "kvinna" värde 1. Ideologi går som intervallskala från klart vänster, något vänster, varken vänster/höger, något höger, klart höger. Ålder går som intervallskala från äldst till yngst. Universitetsutbildning går från 0 = låg och medel till 1 = universitetsutbildning. Bor i Göteborg är en tvådelad variabel, där områden i Västragötalandsregionen har värde 0 och de som bor i Göteborg har värde 1. Hög lön är en tvådelad variabel, där en månadsinkomst under 35 000 har värde 0 och en månadslön över 35 000 har värde 1. Har barn är en tvådelad variabel, där den som inte har barn får värde 0 och den som har barn har värde 1. Utländsk bakgrund är en tvådelad variabel, där personer som är födda i Sverige har värde 0 och den som är född utanför Sverige har värde 1.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

oroliga idag som de var 2015. Polariseringen har alltså stärkts över tid. I övrigt är siffrorna stabila, med ett undantag för terrorism. Höglitarna är klart mindre oroliga 2018 för terrorism (68 procent) i jämförelse med hur det var 2015 (83 procent).

Vilka är det då bland höglitarna som känner störst oro? För att svara på frågan konstrueras ett index där alla 15 orosvariabler som används i figur 1 slås samman. Indexet går då följaktligen från 0 = inte orolig för något av de 15 områdena till 15 = orolig för varje enskilt område.

Till att börja med kan det vara värt att nämna att om man tittar på fördelningen på indexet så uppger knappt 9 procent av höglitarna att de inte är oroliga för något av de 15 uppräknade områdena, medan inte fullt en procent är oroliga för alla 15. I genomsnitt är höglitare oroliga för knappt 7 stycken områden.

Tabell 1 visar att bland höglitare är kvinnor oroliga för fler saker än vad män är, det gäller också människor ideologiskt till vänster som har mer oro än högerorienterade. Likaså är äldre oroliga för fler företeelser i samhället än vad yngre är, högutbildade känner oro i fler fall än lågutbildade. Dessutom är människor som är födda i Sverige mer oroliga än vad människor som är födda utomlands är. Mönstren känns igen från tidigare studier som studerat vilka människor som är mest oroliga (Oscarsson & Solevid, 2015). Det betyder att hög tillit inte förändrar de övergripande mönster som vi redan känner till. Starkast förklaringskraft i modellen är kön, ideologi och ålder. Lite förenklat kan man säga att en äldre kvinna som ideologiskt står till vänster är den bland höglitarna som är mest orolig över samhällsutvecklingen.

Tabell 1 Oro bland höglitare, 2018 (beta-koefficienter)

	Oro bland höglitare
Kvinna	0.55*** (0.07)
Ideologi (vänster-högerskalan)	-0.29*** (0.03)
Ålder (från gammal till ung)	-0.02*** (0.00)
Universitetsutbildning (låg - hög)	0.15* (0.08)
Bor i Göteborg	0.12 (0.08)
Hög lön	-0.12 (0.08)
Har barn	0.03 (0.08)
Utländsk bakgrund	-0.38** (0.18)
Konstant	39.46*** (4.59)
Antal	1454
R ²	0.15

Kommentar: Resultatet redovisar hur många samhällsföreteelser som höglitarna är oroliga för. Den beroende variabeln går mellan 0 = inte orolig för någon av de 15 uppräknade samhällsföreteelserna till 15 = orolig för utvecklingen inom alla 15 uppräknade samhällsområden. För att räknas som orolig inom ett sakområde ska svarspersonen svarat att denne är mycket eller ganska orolig inför det enskilda sakområdet. Frågan löd: "Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?" Därefter räknas följande 15 områden upp: "Miljöförstöring", "Ökat antal flyktingar", "Försvagad demokrati", "Utbredd korruption", "Ökad främlingsfientlighet", "Avfolkning i glesbygd", "Ökade sociala klyftor", "Terrorism", "Bostadsbrist", "Förändringar i jordens klimat", "Politisk extremism", "Upplösning av EU", "Militära konflikter", "Ökade ekonomiska klyftor" samt "Etniska motsättningar". Svartalternativen är följande: "Mycket oroande", "Ganska oroande", "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande". Kvinna är en tvådelad variabel, där "man" har värde 0 och "kvinna" värde 1. Ideologi går som intervallskala från klart vänster, något vänster, varken vänster/höger, något höger, klart höger. Alder går som intervallskala från äldst till yngst. Universitetsutbildning går från 0 = låg och medel till 1 = universitetsutbildning. Bor i Göteborg är en tvådelad variabel, där områden i Västragötalandsregionen har värde 0 och de som bor i Göteborg har värde 1. Hög lön är en tvådelad variabel, där en månadsinkomst under 35 000 har värde 0 och en månadslön över 35 000 har värde 1. Har barn är en tvådelad variabel, där den som inte har barn får värde 0 och den som har barn har värde 1. Utländsk bakgrund är en tvådelad variabel, där personer som är födda i Sverige har värde 0 och den som är född utanför Sverige har värde 1.

p < 0.10, * p < 0.05, ** p < 0.01, ***

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Höglitarnas villkorade förtroende för politiker

Forskningen har som tidigare påpekats lyft fram att oro kan göra att människor lättare knyter an till experter så som exempelvis politiker. Men det är inte givet att politiker upplevs som experter. Det har också framförts att det finns en kostnad för politiker som tonar ned problem om de sedan uppstår. I och med att svenska politiker har engagerat sig olika mycket inom områden som människor oroar sig för prövar vi sambandet mellan förtroende för politiker och höglitarnas oro inom olika sakområden. De sakområden som tas upp är: miljö, klimat, flyktingar och terrorism. Tanken är att dessa områden, förenklat, ger en jämförelse där svenska politiker inom två av områdena varit aktiva med att möta upp människors oro (miljö och klimat) med områden som politiker inte på samma sätt svarat på människors oro, utan istället tvingats vidta åtgärder i efterhand (flyktingar och terrorism).

Om vi studerar de olika områdena så visar undersökningar att inom miljö- och klimatpolitiken delar svenska politiker den oro som finns bland medborgarna (Sundström & McCright, 2014). Ett tydligt resultat av miljöarbetet är att Sverige prisas för sitt stora engagemang och hamnar högt upp på olika rankningar när det gäller åtgärder för att minska klimatpåverkan (Wendling m.fl., 2018). Mellan åren 1990 och 2017 har Sverige minskat sina utsläpp med 26 procent (Naturvårdsverket 2018). Om vi tittar på vindkraftverken var den installerade effekten 1982 2 MW och 2018 var den uppe i 7 300 (Energimyndigheten 2019a). Andelen biokomponenter i drivmedel har kraftigt ökat under de senaste åren. 2018 var andelen biokomponenter nära 23 procent, vilket kan jämföras med drygt 5 procent 2011 (Energimyndigheten 2019b). Det har ett också antagits långsiktiga utsläppsmål. År 2045 ska Sverige inte ha några nettoutsläpp av växthusgaser till atmosfären. Vidare är ambitionen att Sverige endast ska använda sig av förnybar el 2040 (Regeringen 2017).

När det gäller flyktingmottagningen och terrorism finns det däremot större diskrepanser. Svenska politiker har varit mindre responsiva när det gäller människors oro för flyktingströmmarna till landet (Dahlström & Esaiasson, 2013). Representationsgapet mellan svenska politiker och medborgarna har länge varit som allra störst just i flyktingfrågan (Holmberg, 2018). Sverige har också utmärkt sig som ett land med generösa asylregler. Reglerna var så pass generösa att svenska politiker såg sig nödgade att lägga om politiken inom asylområdet i slutet av 2015, då antalet flyktingar som kom ansågs vara alldeles för många (Demker, 2017). I fallet med terroristhot har svenska politiker framstått som oförberedda. När SÄPO höjde säkerhetshotet mot Sverige under hösten 2015 menade Stefan Löfven att Sverige varit naivt i sin inställning till islamistisk terrorism (SvD 2015-11-19). Drygt ett år senare, i april 2017, inträffade terroristattentatet på Drottninggatan i Stockholm. Attentatsmannen var i landet illegalt och bortom myndigheternas kontroll. Därutöver utmärkte sig Sverige som ett av de länder i Europa med störst andel IS-terrorister som rest ner till kriget i Syrien (Rostami m.fl., 2018). Med

en stor andel potentiella IS-terrorister på svensk mark fanns en risk att ytterligare terrorattentat med religiösa förtecken skulle kunna ske.

I tabell 2 prövas om höglitarnas förtroende för politikerna ser olika ut beroende på om de är oroliga för miljön, klimatet, flyktingar eller terrorism. Höglitarna delas upp i två grupper – de som är oroliga för de ovan nämnda områdena och de som inte är det. För varje område har vi således höglitare som är oroliga och höglitare som inte är det. Vidare, för varje grupp beräknas sedan vilket förtroende de har för politikerna. Beräkningarna är gjorda under kontroll för de variabler som ingår i tabell 1.

Resultaten i tabell 2 visar att höglitare som känner oro för miljön (43 procent) och klimatet (42 procent) har större förtroende för politiker än de som inte känner någon oro för miljön (35 procent) respektive klimatet (35 procent). Här kan vi alltså se en indikation på att politikernas förtroende stärks när de möter upp människors oro, se även Björn Rönnerstrands kapitel i denna bok.

På motsvarande sätt ser vi också att det förväntade mönstret gällande flyktingar och terrorism tar gestalt. Höglitare som känner oro för ett ökat antal flyktingar har ett *lägre* förtroende för politiker (33 procent) än vad de som är fallet med dem som är mindre oroliga (48). Detsamma gäller terrorism. Oroliga höglitare har lägre förtroende för politiker (34 procent) än vad de som inte är oroliga är (41 procent).

Det går alltså inte att dra några generella slutsatser kring höglitarna och deras förtroende för politiker. Förtroendet för politiker hänger samman med vilket sorts oro höglitarna har. På områden där politikerna har ansträngt sig för att möta upp höglitarnas oro belönas de med större förtroende. Men på områden där politikerna inte har svarat på människors oro utan istället varit reaktiva finns en lägre grad av förtroende bland dem som känner oro.

Tabell 2 Höglitarnas olika typer av oro och deras förtroende för politiker, 2018 (procent)

		Mycket/ganska stort förtroende för politiker
Miljö	Mindre oro	35
	Mer oro	43
Ändrat klimat	Mindre oro	35
	Mer oro	42
Flyktingar	Mindre oro	48
	Mer oro	33
Terrorism	Mindre oro	41
	Mer oro	34

Kommentar: Människors oro mäts med frågan: "Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?": "Miljöförstöring", "Ökat antal flyktingar", "Terrorism", "Förändringar i jordens klimat". Svartalternativen är följande: "Mycket oroande", "Ganska oroande", "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande". I analysen slås de fyra svarkategorierna ihop till två. "Mycket oroande" och "Ganska oroande" bildar en kategori av personer som känner oro. "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande" utgör i sin tur en kategori av personer som inte är särskilt oroade. Frågan gällande förtroende för politiker lyder i undersökningen: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?" Ett av alternativen som räknas upp är "Rikspolitiker". Svartalternativen var: "Mycket stort förtroende", "Ganska stort förtroende", "Varken stort eller litet förtroende", "Ganska litet förtroende", "Mycket litet förtroende" samt "Ingen uppfattning". I beräkningarna i har mycket och ganska stort förtroende slagits samman till en kategori och varken stort eller litet förtroende, ganska lite och mycket lite förtroende utgör den andra kategorin. Procentandelarna är under kontroll för socioekonomiska variabler och ideologi. Kontrollvariablerna: kön är en tvådelad variabel, där "man" har värde 0 och "kvinna" värde 1. Ideologi går som intervallskala från klart vänster, något vänster, varken vänster/höger, något höger, klart höger. Alder går som intervallskala från äldst till yngst. Universitetsutbildning går från 0 = låg och medel till 1 = universitetsutbildning. Bor i Göteborg är en tvådelad variabel, där områden i Västragötalandsregionen har värde 0 och de som bor i Göteborg har värde 1. Hög lön är en tvådelad variabel, där en månadsinkomst under 35 000 har värde 0 och en månadslön över 35 000 har värde 1. Har barn är en tvådelad variabel, där den som inte har barn får värde 0 och den som har barn har värde 1. Utländsk bakgrund är en tvådelad variabel, där personer som är födda i Sverige har värde 0 och den som är född utanför Sverige har värde 1.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Även höglitare är oroliga och har inte alltid förtroende för politiker

Det här kapitlet har handlat om hur tillit och oro hänger ihop, samt hur relationen mellan de två påverkar förtroendet för politiker. Visserligen är människor med hög tillit lite mindre oroliga än vad de med lägre tillit är. Men höglitare är inte något tillbakalutad släkte. Av de 15 orosfrågor som ställdes är det i 14 fall mer än hälften av höglitarna som känner oro. Hög tillit vaccinerar således inte människor från oro. Däremot går det att utläsa att hög tillit gör att människor delvis oroar sig för andra saker än vad människor med lägre tillit gör. Höglitare är främst oroliga för

miljö, klimat och främlingsfientlighet. Låglitare delar i stort denna oro, men de är också oroliga för ett stort antal flyktingar, korruption och terrorism. I dessa frågor är emellertid inte höglitare alls lika oroliga.

Det finns därmed en uppdelning mellan vad höglitare och låglitare är oroliga för. Lite förenklat kanske man kan dela in oron in två kategorier – fin och mindre fin oro. När det gäller klimatet så är det populärt att visa upp hur engagerad man är i frågan. Vi uppmanas också av politiker att anstränga oss för att möta klimatutmaningarna. Det finns något positivt med att vara orolig för klimatet. Den mindre fina oron rör flyktingmottagande. Där är det inte lika självklart att en person som framhåller sin oro för ett stort flyktingmottagande prisas för sitt engagemang. Oron för flyktingmottagande blir också svårare för politiker att hantera eftersom den bär med sig negativa associationer. Oron för miljön är mer av en ”win-win” för politikerna. De kan svara på människors oro och bli belönade för det. När det gäller flyktingfrågan är marken mer minerad. En mer restriktiv flyktingpolitik är inte lika självklart förknippat med ett unisont välkomnade av väljarna. Det kan dessutom tolkas som ett sätt att möta en främlingsfientlig opinion.

Vad höglitarna är oroliga för har konsekvenser. Oroliga människor söker vägledning och ledarskap. Politiker kan i medborgarnas sökande efter kunskap och ledning spela en viktig roll genom att lyssna till människors oro. Detta syns tydligt i miljöfrågan. Politiker och medborgare är i samklang med varandra när det gäller oron för klimatet. Svenska politiker har dessutom agerat och Sverige ligger i mångt och mycket i framkant i sitt miljöarbete.

Men politiker kan inte räkna med att få förtroende om människor inte upplever att deras företrädare engagerat sig. Inte ens bland höglitare. Höglitare som är oroliga för antalet flyktingar och terrorism litar i lägre grad på politiker än vad mindre oroliga höglitare gör. I och med att flyktingfrågan och migration står högt på den politiska agendan har etablerade politiker en utmaning att hantera om de vill stilla människors oro, till och med bland dem som har hög tilltro till sina medmänniskor.

Detta kan i sin tur påverka hur delaktiga människor känner sig i politiken. När människor upplever att det politiska systemet lyssnar till deras oro kan det leda till ett större intresse av att vara med och påverka (se Elisabeth Falks kapitel i denna bok). Däremot uppstår problem om oroliga människor inte känner att politikerna agerar inom deras orosområden. Vi får i sådana fall ytterligare en polarisering som handlar om det politiska systemets legitimitet. De som är oroliga för miljön känner sig lyssnade till och anser att systemet är rättfärdigt. Parallellt kan de som oroar sig för stort flyktingmottagande uppleva att de är förbisedda och därmed ifrågasätta hur legitimt ett system är som inte beaktar deras oro.

Referenser

- Albertson, B., & Gadarian, S. K. (2015). *Anxious politics: Democratic citizenship in a threatening world*. Cambridge University Press.
- Anduiza, E., Gallego, A., & Muñoz, J. (2013). Turning a blind eye: Experimental evidence of partisan bias in attitudes toward corruption. *Comparative Political Studies*, 46(12), 1664-1692.
- Brader, T. (2005). Striking a responsive chord: How political ads motivate and persuade voters by appealing to emotions. *American Journal of Political Science*, 49(2), 388-405.
- Dahlström, C., & Esaiasson, P. (2013). The immigration issue and anti-immigrant party success in Sweden 1970-2006: A deviant case analysis. *Party Politics*, 19(2), 343-364.
- Demker, M. (2017) Ökat motstånd mot flyktingmottagning och invandras religionsfrihet i Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Energimyndigheten. (2019a) Statistikdatabas. http://pxexternal.energimyndigheten.se/pxweb/sv/Vindkraftsstatistik/-/EN0105_1.px/
- Energimyndigheten. (2019b) *Drivmedel 2018 redovisning av uppgifter enligt drivmedelslagen och hållbarhetslagen* ER 2019:14.
- Feldt, K. O. (1991). *Alla dessa dagar: i regeringen 1982-1990*. Norstedt.
- Healy, A., & Malhotra, N. (2009). Myopic voters and natural disaster policy. *American Political Science Review*, 103(3), 387-406.
- Holmberg, S. (2018) Åsiktsöverensstämmelse är viktigt I David Karlsson (red.): *Folkets främsta företrädare*. Göteborgs universitet.
- Holmberg, S. & Rothstein, B. (2019) Partikulär tillit – lita på människor i området där man bor i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Iyengar, S., & Westwood, S. J. (2015). Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization. *American Journal of Political Science*, 59(3), 690-707.
- Malhotra, N & Kuo, A. G. (2008). "Attributing blame: The public's response to Hurricane Katrina." *The Journal of Politics* 70(1): 120-135.
- Marcus, G. E. (2003). The psychology of emotion and politic i David O. Sears, Leonie Huddy & Robert Jervis (red). *Oxford handbook of political psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Naturvårdsverket. (2018). Rapport 6848 Fördjupad analys av svensk klimatstatistik. Stockholm.
- Oscarsson, H., & Solevid, M. (2015). Sverige oroar sig i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Persson, G. (2007). *Min väg, mina val*. Bonnier.
- Regeringskansliet. (2017). Det klimatpolitiska ramverket <https://www.regeringen.se/artiklar/2017/06/det-klimatpolitiska-ramverket/>
- Rostami, A., Sturup, J., Mondani, H., Thevselius, P., Sarnecki, J., & Edling, C. (2018). The Swedish Mujahideen: An exploratory study of 41 Swedish foreign fighters deceased in Iraq and Syria. *Studies in conflict & terrorism*, 1-14.
- Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World politics*, 58(1), 41-72.
- Strömbäck, J., Andersson, F., & Nedlund, E. (2017). Invandring i medierna: Hur rapporterade svenska tidningar 2010–2015? Delegationen för migrationsstudier.
- Sundström, A., & McCright, A. M. (2014). Gender differences in environmental concern among Swedish citizens and politicians. *Environmental Politics*, 23(6), 1082-1095.
- Svenska Dagbladet 2015 19/11 Sverige har varit naivt <https://www.svd.se/lofven-sverige-har-varit-naivt>
- Wendling, Z. A., Emerson, J. W., Esty, D. C., Levy, M. A., de Sherbinin, A., et al. (2018). 2018 *Environmental Performance Index*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy.

VÄSTSVENSKAR I RÖRELSE – SAMBAND MELLAN PENDLING OCH TILLIT

JOEL CARLSTEN ROSBERG OCH DANIEL ENSTRÖM

Sammanfattning

Svenskar pendlar idag både oftare och längre. Trots pendlingens ökande omfattning är dess politiska och sociala aspekter relativt outforskade. Det här kapitlet undersöker samband mellan mellanmännisklig tillit och transportmedel vid pendling. Resultatet visar att personer som cyklar, åker kollektivt eller promenerar till sitt arbete eller studier har högre mellanmännisklig tillit än bilpendlare. För beslutsfattare understryker resultaten att hållbart resande har en tydlig social dimension som bör tas i beaktning vid infrastruktur- och stadsplanering.

Ökande pendling till arbete och studier har beskrivits som en av vår tids största förändringstendenser (Lidström, 2006). Varje dag pendlar över 1,5 miljoner svenskar över en kommungräns till och från jobbet och resorna blir både fler och längre (Boverket, 2005; SCB, 2019).¹ På 35 år har det genomsnittliga pendlingsavståndet ökat med över fem kilometer och de senaste 10 åren har in- och utpendlingen inom Västra Götalandsregionen ökat med 15 procent (VGR Analys, 2018:32). Mer än en tredjedel av den arbetande befolkningen i regionen arbetar i en annan kommun än sin egen och i kommunerna närmast Göteborg pendlar över hälften av befolkningen (SCB RAMS, 2017).

Arbetskraftens mobilitet är tätt sammankopplat med Västra Götalandsregionens ambitioner om regionförstoring där utbytet av människor med olika utbildning, kunskaper och erfarenheter såväl inom kommunerna som över kommungränserna ses som en grundläggande förutsättning för tillväxt och regional utveckling.² De senaste 20 åren har investeringarna i infrastruktur och kollektivtrafik tredubblats inom regionen. Kollektivtrafikresandet ska bli attraktivare, tillgängligare och mer hållbart där en målsättning är att pendling med cykel- och kollektivtrafik ska öka i förhållande till bilen. Trots detta sker nästan 60 procent av pendlingen inom regionen fortfarande med bil (Västtrafik, 2019; VGR Analys, 2019:6)

Med tanke på pendlingens omfattande ökning är det relativt få studier som har belyst dess potentiella politiska och sociala dimensioner. Pendlingens ekonomiska, miljö- och hälsomässiga effekter är relativt välbelagda men beskrivs ofta i nyttomaximerande termer som lyfter fram tillgänglighet och prismekanismers samband med hållbart resande. Däremot finns överraskande få svenska studier

som undersöker samband mellan pendling och grundläggande sociala aspekter såsom mellanmännisklig tillit. Tillit har inom samhällsvetenskapen beskrivits som en ovärderlig samhällelig resurs som har visat sig ha ett starkt samband med allt från källsortering, hälsa och villighet att betala skatt till ekonomisk tillväxt och välfungerande demokratiska samhällen (Sönderskov & Dinesen 2014; Putnam 2000). När fler svenskar än någonsin pendlar är det därför anmärkningsvärt att så lite uppmärksamhet riktats mot potentiella samband mellan tillit och pendling.

I det här kapitlet undersöks därför samband mellan mellanmännisklig tillit och vilka transportmedel³ västsvenskar använder sig av vid pendling till arbete eller studier. Dataunderlaget består av den västsvenska SOM-undersökningen 2018. Kapitlet inleds med en kort tillbakablick på några av orsakerna till pendlingens snabba ökning sedan 1990-talet. Därefter följer en redogörelse av litteraturen om socialt kapital och mellanmännisklig tillit kopplat till pendling.

Pendling i Sverige sedan 1990-talet

1990-talets ekonomiska kris och efterföljande lågkonjunktur förändrade den svenska arbetsmarknaden där industrier på flera mindre orter försvann och ersattes av arbeten inom den privata tjänstesektorn i storstäder. Fler blev tvungna att ta sig längre sträckor för att hitta ett jobb och den tydligast ihållande ökningen av pendling har skett i kommuner som har mellan 30–60 minuters restid till en storstad (SKL, 2003; 2009; 2011).

Skälen till att pendla har ofta ekonomiska incitament där möjlighet till ökad inkomst och minskade boendekostnader väger tungt (SKL, 2005; 2006; 2008). Pendlare med arbete i annan kommun än där de är bosatta tjänar i snitt mer än inomkommunala pendlare, har högre utbildning och är oftare man än kvinna (SCB, RAMS 2017). Trots det är det långtifrån all pendling som är helt och hållet frivillig. Ofrivilliga pendlare återfinns framförallt bland tidigare arbetslösa och nya på arbetsmarknaden (SKL, 2013).

Socialt kapital och mellanmännisklig tillit

Begreppet socialt kapital fick starkt genomslag i den samhällsvetenskapliga litteraturen under 1990-talet och förknippas ofta med den amerikanske statsvetaren Robert Putnams studie kring effekterna av en regionaliseringsreform i Italien under 1970-talet (1993). Putnam fann stora skillnader mellan hur väl regioner i syd respektive norr lyckades få den demokratiska processen och ekonomin att fungera, vilket enligt honom kunde kopplas till socialt kapital.

Lite förenklat innebär teorin om socialt kapital att när människor deltar i samhället, exempelvis genom olika former av organisationer och nätverk, skapas starka normer om tillit, ömsesidighet och förtroende. Förtroende och ömsesidighet underlättar samarbete eftersom människor som upplever att de kan lita på

varandra kan lösa gemensamma samhällliga problem på ett mer effektivt sätt. Putnams resultat visade att detta i förlängningen leder till en mer välfungerande demokrati och ökad ekonomisk tillväxt. På det här sättet kan socialt kapital ses som en samhälllig resurs i form av normer som skapar sammanhållning och tillit.

Socialt kapital har med andra ord en kognitiv dimension som handlar om en känsla av förtroende och tillit och en strukturell dimension som handlar om hur socialt kapital på gruppnivå påverkar samhället på olika sätt. Kognitiva aspekter av socialt kapital mäts i regel på individnivå och undersöker människors subjektiva upplevelse av tillit, det vill säga om man generellt litat på andra människor. Studier som undersöker strukturella dimensioner av socialt kapital mäter exempelvis hur medborgardeltagande och medlemskap i föreningar potentiellt påverkar den generella tilliten i samhället på en kollektiv nivå (Rostila, 2010).

En annan viktig distinktion görs mellan sammanbindande, överbryggande och länkande socialt kapital. Sammanbindande socialt kapital återfinns i homogena, inåtriktade grupper och relationer såsom familj, släkt eller andra nätverk där individerna liknar varandra. Överbryggande socialt kapital återfinns i heterogena, utåtriktade nätverk utanför den närmsta kretsen. Länkande socialt kapital handlar om relationer av mer tillfällig karaktär mellan människor och grupper med olika social ställning i samhället (Putnam, 2006).

En vanligt förekommande diskussion kopplad till teorin om socialt kapital handlar om orsakssamband, det vill säga frågan om socialt kapital skapas genom medborgardeltagande eller om människor väljer att ingå i nätverk och organisationer för att de redan har hög mellanmännisklig tillit. Senare empiriska studier har visat att välfungerande institutioner, snarare än medlemskap i olika typer av organisationer, har stor betydelse för mellanmännisklig tillit (Liu & Stolle, 2017; Rothstein & Kumlin, 2000; Portes & Vickström, 2015). Sönderskov och Dinesen (2014; 2016) har exempelvis mätt tillit i Danmark med data som sträcker sig över en 30-årsperiod. De visar på ett tydligt samband mellan upp- och nedgångar i mellanmännisklig tillit över tid kopplat till hur väl människor upplever att offentliga institutioner fungerar.

Samband mellan tillit och pendling

De relativt få empiriska studier som undersökt samband mellan tillit och pendling har indikerat en negativ korrelation. Två huvudsakliga orsaker har pekats ut som bidragande till detta. För det första tar pendlingen tid i anspråk som annars hade kunnat läggas på olika typer av tillitsskapande aktiviteter. Putnam (2006) hävdar exempelvis att medborgardeltagandet stadigt minskar ju mer tid som spenderas bilpendlande, till en viss övre gräns. För det andra innebär pendling en ökad vardaglig stress och i längden lägre välbefinnande och hälsa vilket har väldokumenterat negativa effekter på mellanmännisklig tillit (Kawachi m.fl., 2008; Delmelle m.fl., 2013; Newman m.fl., 2014).

Transportmedel, det vill säga om man åker bil, kollektivt, cyklar eller går har också visat sig ha olika samband med nivåer av stress vilket i längden även kan påverka tillit (Brömmelstroet, 2017; Leigran m.fl., 2015). Kristoffer Mattisson m.fl. (2015) analyserar exempelvis sambandet mellan socialt kapital, uttryckt som medborgardeltagande och mellanmänsklig tillit bland bil-, tåg- och aktiva pendlare (cyklister och fotgängare) i Skånerregionen. Resultatet visar på ett negativt samband mellan socialt kapital och bilpendlande medan aktiv pendling uppvisade ett starkt positivt samband. Kollektivtrafikpendlande hade varken ett positivt eller negativt samband med socialt kapital, förutom bland långdistanspendlare med över 60 minuters resa enkel väg. Denna kategori kollektivtrafikpendlare uppvisade lägre nivåer av tillit än de som hade kortare restid.

Leigran m.fl. (2015) visar i en studie på sambandet mellan olika pendlingsformer och stressnivå. De ringar in fem olika faktorer som är särskilt avgörande för pendlares subjektiva upplevelse av att resa; pendlingstid, förutsägbarhet/kontroll, komfort, nöjdhet med själva pendlingsformen och om man generellt gillar att resa. I en jämförelse mellan bil-, kollektivtrafik- och gångpendlare finner man att bilister är den mest stressade gruppen.

Trots att bil är starkt förknippat med självständighet och flexibilitet så upplever paradoxalt nog bilister att de har mindre kontroll över sitt pendlande än vad kollektivtrafikpendlare har. Öväntad köbildning och olika typer av trafikstopp som förlänger den förväntade restiden upplevs som speciellt stressande. Att köra bil erbjuder även mindre möjlighet till vila i jämförelse med exempelvis kollektivtrafikpendlande (Leigran m.fl., 2015).

För kollektivtrafikpendlare upplevs ovissheten vid förseningar som speciellt stressigt. Byten är också en påtaglig stressfaktor för pendlare som är beroende av mer än ett transportmedel, medan komfort kan minska känslan av stress. För fotgängare är känslan av att inte känna sig säkra i trafiken den största stressfaktorn medan tid spelar mindre roll (Leigran m.fl., 2015; Sposato m.fl., 2012).

Fotgängare och cyklister är i regel den grupp som upplever sig vara minst stressade där känslan av kontroll och förutsägbarhet av att ta sig fram av egen kraft är en bidragande orsak. Den vardagsmotion som aktiv pendling innebär leder också till ökad självskattad hälsa och vilket bidrar till ökade nivåer av tillit (Leigran m.fl., 2015; Guell m. fl., 2012).

Andra förklaringar till skillnader i tillit mellan bilpendlare i förhållande till andra pendlare är att bilister exponeras för mindre mänsklig interaktion under sina resor. Bilpendlare drabbas genom bilens inneslutande effekt således av en slags "kokong-effekt". Även om samåkning har potential att minska bilens isolerande effekt och skapa sammanbindande socialt kapital är detta i slutändan en inåtriktad social situation (Boterman & Musterd, 2016). Kollektivtrafikpendlande innebär å andra sidan återkommande exponering för andra människor och har enligt en del forskare således potential att skapa överbryggande eller länkande socialt kapital (Bisell, 2009; Wilson, 2011; Brömmelstroet m.fl., 2017; Currie & Stanley, 2008).

Sammanfattningsvis visar forskningen att cyklister, fotgängare och individer med relativt korta pendlingsavstånd är de som mår bäst och också har högst mellanmännisklig tillit. För de här grupperna kan pendlingen upplevas som ett positivt inslag i vardagen och som en andningspaus mellan vardagens alla åtaganden (Olsson m.fl., 2013). Kontroll och förutsägbarhet framstår också som en av de starkast bidragande faktorerna till stress, vilket har pekats ut som en förklaring till att bilpendlare mår sämre och har lägre tillit än andra pendlare (Sposato m.fl., 2012; Mattison m.fl., 2015).

Vad kan förväntas ha ett samband med tillit?

För att undersöka sambandet mellan mellanmännisklig tillit och pendlingsform används i den här studien linjär regressionsanalys. Lite förenklat innebär det att vi undersöker samband mellan tillit och olika bakomliggande faktorer, såsom exempelvis transportmedel. Mellanmännisklig tillit mäts i 2018 års västsvenska SOM-undersökning med frågan: ”Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?” och besvaras på en 11-gradig skala (0-10).

För att kontrollera att sambandet mellan transportmedel och tillit inte i själva verket förklaras bättre av andra bakomliggande faktorer inkluderas ålder, kön, utbildning, och respondenternas personliga inkomst som kontrollvariabler i regressionen.

Pendlare definieras i den här studien som alla som uppger att de regelbundet tar sig till arbete eller studier. SCB:s definition av en pendlare är en individ som har sin arbetsplats i en annan kommun än sin boendekommun och därmed måste korsa en kommungräns. Inom den vetenskapliga litteraturen varierar definitionen dock och utgår i många fall utifrån regelbundenhet och restid snarare än kriteriet att en administrativ gräns behöver korsas. Med tanke på att det inom en större kommun som Göteborg kan ta uppemot en timme att ta sig till sin dagliga sysselsättning ställs inget krav på att en kommungräns behöver korsas för att en individ ska klassas som pendlare.

Tidigare forskning har visat att individer som identifierar sig som vänsterorienterade på den politiska skalan i regel uppvisar högre mellanmännisklig tillit (Daniele & Geys, 2011). Även attityder kring miljöförstöring har ett samband med politisk orientering, vilket i sin tur påverkar valet av transportmedel (Lange m.fl., 1998). Det kan också tänkas att människor med olika värderingar och världsåskådningar påverkas olika av att regelbundet pendla med ett visst transportmedel. Därför inkluderas politisk orientering i den statistiska modellen.

Som tidigare nämnts har pendlares subjektiva upplevelse av sitt resande stor betydelse för välbefinnande. Subjektivt välbefinnande och självs kattad hälsa har också visat sig ha ett mycket starkt samband med mellanmännisklig tillit (Kawachi m.fl., 2008). Dessa variabler inkluderas därför i analysen för att se till att ett eventuellt positivt samband mellan tillit och cykelpendling inte beror på cykelpendlares förmodat högre självs kattade hälsa och välbefinnande.⁴

Transportmedel varierar också beroende på var man bor. De som bor utanför tätorter reser mer med bil, medan pendlare i städer i högre grad använder sig av övriga transportmedel. Därför kontrolleras även för ruralitet och urbanitet, indelat i fyra kategorier (ren landsbygd, tätort, stad ytterområde och stad centralt).

Pendlingstid har också visat ha ett samband för nivåer av tillit och inkluderas därför också i analysen. I detta kapitel jämförs samband med tid snarare än avstånd i kilometer, då tid är en bättre indikator för att undersöka individers subjektiva upplevelse av pendling. Avstånd kan vara missvisande då olika pendlingsformer har olika hastighet och således kraftigt kan minska eller öka känslan av avstånd. Taket för pendlingstid i den statistiska modellen är satt till 60 minuter, för att den tjugondel av urvalet som pendlar mer än en timme en väg inte ska få en orimligt stor påverkan på analysen.

Transportmedel har delats upp i fyra kategorier; kollektivtrafik, cykel, till fots och bil. Bil är den största gruppen (se tabell 1) och utgör här referensgrupp, vilket innebär att övriga transportmedel jämförs mot bilpendling i analysen. I kategorin kollektivtrafik ingår de som uppgett att de pendlar med buss, spårvagn, tåg eller pendeltåg samt båt eller färja. I kategorin cykelpendlare ingår även elcykel.⁵

Samband mellan transportmedel och tillit

Innan vi klarlägger eventuella samband börjar vi med beskrivande data om hur människor tar sig till arbetet, hur lång tid det tar samt hur inkomstfördelningen ser ut mellan olika pendlargrupper.

I tabell 1 kan vi se att det allra vanligaste transportmedlet vid pendling är bil. Drygt hälften av alla som pendlar är bilpendlare (57 procent). Inte ens hälften så många använder sig av kollektivtrafiken (24 procent). Därefter är det ytterligare ett hopp ner till cyklisterna (11 procent) och fotgängarna (8 procent).

Tabell 1 Andel som pendlar med olika transportmedel, Västsverige 2018 (procent)

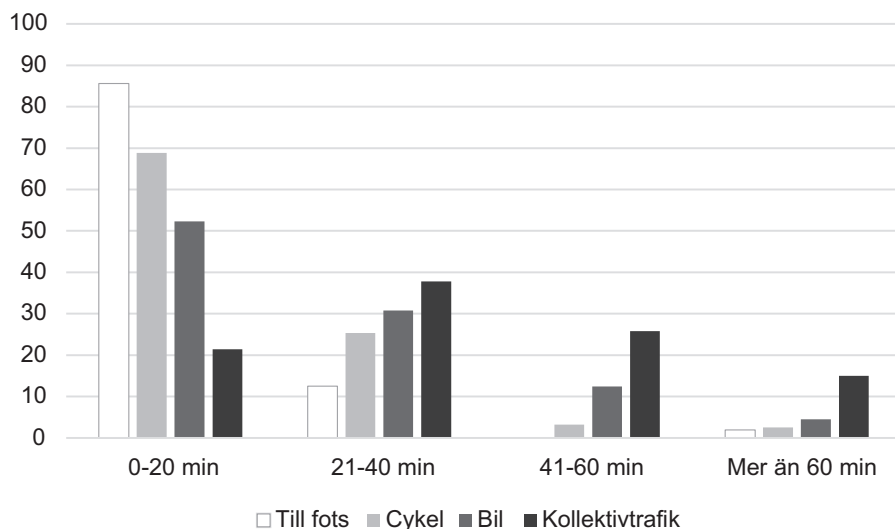
Transportmedel	Procent
Bil	57
Kollektivtrafik	24
Cykel	11
Till fots	8
Total	100

Kommentar: Frågan löd "Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan?". Av de som ingår i kategorin 'Bil' har 55 procentenheter uppgett bil som förare, och två procentenheter bil som passagerare. Av de som ingår i kategorin 'Kollektivtrafik' har tolv procentenheter uppgett svarsalternativet 'Buss', sex procentenheter uppgett 'Spårvagn', fem procentenheter uppgett 'Tåg/pendeltåg' och mindre än en procentenhet har uppgett alternativet 'Båt/färja'.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

För att få en bild av hur mycket tid pendlarna behöver för att ta sig till jobbet har vi räknat fram den genomsnittliga pendlingstiden för de olika transportmedlen. Av de pendlare som ingår i analysen, är den genomsnittliga pendlingstiden längst för kollektivtrafikpendlare och kortast för gångtrafikanter, medan cykel- och bilpendlare ligger närmast varandra när det kommer till hur lång tid de ägnar åt pendling varje dag (se figur 1).

Figur 1 Pendlingstid (en väg) i minuter i förhållande till transportmedel, Västsvrige 2018

Kommentar: Frågan löd "Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan?". Medianvärden för de olika kategoriernas pendlingstid till jobbet är: 10 minuter för de som pendlar till fots, 15 minuter för de som cykelpendlar, 20 minuter för de som bilpendlar, och 40 minuter för de som pendlar kollektivt. Samtliga pendlarkategorier har mellan fem och åtta minuter högre medelvärde än medianvärde.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Pendlingskostnaden för olika transportmedel skiljer sig åt vilket kan tänkas ha ett samband med vilket typ av transportmedel olika inkomstgrupper väljer. I tabell 2 har vi räknat fram inkomstfördelningen bland de olika pendlargrupper som ingår i analysen, där vi kan se att bilister är den pendlargrupp som generellt sett har högst inkomst.

Tabell 2 *Inkomst i förhållande till transportmedel, Västsverige 2018 (procent)*

Transportmedel	Max 14 999 kr	Mellan 15 000 och 34 999 kr	Mer än 35 000 kr	Total
Bil	6	55	39	100
Kollektivtrafik	30	40	30	100
Cykel	11	49	39	100
Till fots	16	57	28	100
Total	13	51	36	100

Kommentar: Frågan löd ”Ungefär hur stor, normalt sett, är din egen månadsinkomst före skatt?”. I enkäten är svarsalternativen indelade i 12 kategorier, från ”Mindre än 10 000 kronor” till ”mer än 60 000 kronor”, där övriga kategorier utgörs av ett 5000 kronors intervall. I tabell 2 har vi delat in kategorierna i de som tjänar ”Max 14 999 kronor”, ”Mellan 15 000-34 999” och ”Mer än 35 000 kronor”.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Med vetskap om de grundläggande villkoren för pendling till och från arbete och studier är det dags att mer noggrant studera relationen mellan transportmedel och mellanmänsklig tillit. I tabell 3 redovisas sambandet mellan tillit och transportmedel till arbete och studier bland invånare i Västra Götalandsregionen genom en rad regressionsanalyser. Resultatet visar på ett samband mellan cykelpendling och tillit. De som pendlar med cykel har ungefär sju procentenheter högre tillit än bilister (modellnamn ”transportmedel”). När en kontroll för kön, ålder, utbildning och undersökningsår görs, uppvisar även kollektivtrafikpendlande ett signifikant säkerställt samband med tillit (modellnamn: ”transportmedel med kontroll”).

Ålder, utbildning, och egen inkomst har i modellen ett tydligt samband med tillit medan kön inte uppvisar något samband. Efter att dessa kontrollvariabler tagits med i beräkningen uppvisar pendling med kollektivtrafik, med cykel och till fots samtliga ett positivt och statistiskt säkerställt samband med tillit, i jämförelse med bilpendling. Grad av urbanitet och ruralitet har ingen förklaringspotential i modellen (modellnamn: ”tid och rum”).

Efter kontroll för politisk orientering fortsätter cykel- och gångpendlare samt kollektivtrafikanter att ha en signifikant högre tillit än bilpendlarna. Västsvenska bilister är mer högerorienterade än de övriga pendlargrupperna i regionen, men även om politisk orientering tas hänsyn till så kvarstår sambandet mellan tillit och de övriga grupperna (modellnamn: ”politisk orientering”).

Hälsa är som tidigare nämnts en av de mest väletablerade indikatorerna på tillit i litteraturen vilket också är tydligt i vår analys. Trots detta så består sambandet mellan cykelpendling och tillit efter det att hälsotillstånd tagits hänsyn till, dock med något försvagad statistisk säkerhet. Sambandet mellan tillit och övriga pendlingsformer förblir oförändrat (modellnamn: ”hälsa”). Även subjektivt välbefinnande uppvisar en stark effekt, men påverkar inte effekterna av transportmedel nämnvärt (modellnamn: ”nöjdhet”).

Tabell 3 Samband mellan tillit, pendlingsrelaterade faktorer och bakgrundsfaktorer, Västsvrige 2018 (beta-koefficient)

Modellnamn Beroende variabel: Tillit	Transp.- medel	Med kontroll	Tid och rum	Pol. orientering	Hälsa	Nöjd med livet
OBEROENDE VARIABLER						
Transportmedel						
Bil	(bas)	(bas)	(bas)	(bas)	(bas)	(bas)
Kollektivtrafik	0.02	0.03 *	0.03 *	0.03 *	0.03 *	0.03 *
Cykel	0.07 ***	0.05 **	0.05 **	0.05 **	0.04 *	0.05 **
Till fots	0.05 **	0.05 **	0.06 **	0.05 **	0.05 **	0.05 **
Ruralitet och urbanitet						
Ren landsbygd			(bas)	(bas)	(bas)	(bas)
Tätort			0.00	0.00	0.00	0.00
Stad, ytterområde/förort			0.00	0.00	0.00	0.00
Stad, centralt			-0.01	-0.01	-0.01	-0.01
Pendlingstid			-0.02	-0.02	-0.02	-0.01
Pol. orientering (vänster - höger)				-0.06 ***	-0.07 ***	-0.08 ***
Subjektiv hälsa					0.30 ***	0.20 ***
Nöjd med livet						0.23 ***
KONTROLLVARIABLER						
Kön		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Ålder		0.14 ***	0.14 ***	0.14 ***	0.14 ***	0.14 ***
Utbildning		0.20 ***	0.20 ***	0.19 ***	0.17 ***	0.17 ***
Egen inkomst		0.12 ***	0.12 ***	0.13 ***	0.12 ***	0.10 ***
Konstant	0.65 ***	0.34 ***	0.35 ***	0.38 ***	0.19 ***	0.10 **
N	1657	1657	1657	1657	1657	1657
R ²	0.01	0.10	0.10	0.11	0.17	0.21
R ² just.	0.01	0.09	0.09	0.10	0.16	0.21

Kommentar: Tabellen redovisar sex separata linjära regressionsanalyser. Samtliga kontinuerliga variabler i modellen har samma lägsta (0) respektive högsta (1) värde. Det relativa avståndet mellan skalstegen är dock orört, tillit är exempelvis fortfarande elva skalsteg. På så vis är det lättare för betraktaren att jämföra de oberoende variablers effekter på mellanmännisklig tillit i procentenheter. Gällande den beroende variabeln mellanmännisklig tillit löd frågan *'Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?'* och hade en elvagrädd svarsskala, där 0 innebar hållningen *'Det går inte att lita på människor i allmänhet'*, och 10 = *'Det går att lita på människor i allmänhet'*. I regressionen motsvarar alltså värdet 1 den högsta möjliga tilliten och värdet 0 den lägsta möjliga tilliten, med ett brett spann däremellan. För transportmedel löd frågan *'Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan? Om du använder mer än ett färdmedel, ange det huvudsakliga.'* Svarsalternativen var *'Arbetar ej/studerar ej/arbetar hemma'*, *'Bil som förare'*, *'Bil som passagerare'*, *'Buss'*, *'Tåg/pendeltåg'*, *'Spårvagn'*, *'Båt/färja'*, *'MC/moped'*, *'Cykel/elcykel'*, *'Till fots'* samt *'Annat'*. De kollektiva färdmedlen har i analysen slagits samman till en kategori, likaså bilförar- och bilpassageraralternativen. Respondenter som angett svarsalternativen *'MC/Moped'*, *'Annat'* och *'Arbetar ej/studerar ej/arbetar hemma'* har uteslutits från analysen. Den sistnämnda för att de inte är pendlare och de två tidigare för att de inte kan ingå i någon av de andra kategorierna och är för få till antalet för att utgöra egna kategorier. Variabeln behandlas i analysen som en faktorvariabel där bil utgör referensvärdet 0. Bil motsvaras alltså av värdet 0 medan övriga transportmedel får värdet 1 i var sin jämförelse mot bil. Antalet observationer baseras på samtliga respondenter mellan 16 och 85 som besvarat frågorna. Signifikanta effekter redovisas efter p-värden: ***<.001; **<.01; *<.05.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Tillit och hållbart pendlande hänger ihop

Det huvudsakliga resultatet i den här studien är att cykel- och kollektivtrafikpendlande samt pendlare till fots har ett genomgående positivt samband med individers nivåer av mellanmänsklig tillit i jämförelse med bil. Med andra ord, individer som pendlar på ett hållbart sätt har generellt sett högre tillit än de som pendlar med bil. Riktningen på sambandet mellan transportmedel och tillit, det vill säga om tillit avgör vilket transportmedel som används eller tvärtom, är dock inte givet.

En orsak till skillnaderna i tillit mellan olika typer av pendlare har att göra med socioekonomiska och praktiska faktorer. I den västsvenska SOM-undersökningen är bilister den resursstarkaste gruppen. Ekonomisk möjlighet att pendla med bil, bekvämlighet och potentiellt kortade restider är troligtvis starkt bidragande orsaker till att nästan 60 procent av urvalet i den här studien använder bilen snarare än andra transportmedel. Den upplevda kvaliteten och tillgängligheten på den infrastruktur som stödjer ett hållbart pendlande såsom välfungerande kollektivtrafik och utbyggda cykelvägnät bidrar sannolikt också till individers val av mer eller mindre hållbara pendlingsformer.

Även om transportmedel på många sätt kan ses som en klassfråga är det värt att belysa att trots att hållbara pendlingsformer i regel är billigare än bilpendling är exempelvis cyklisterna underrepresenterade i resurssvaga grupper vilket indikerar att val av transportmedel inte enbart är en fråga om resurser eller nyttoximerande överväganden (se tabell 2).

Resultaten i den här studien indikerar att en förklaring till att individer väljer bort hållbara pendlingsformer också kan förklaras genom attityder och uppfattningar kring kollektivtrafik, gång- och cykelpendlare som är kopplade till tillit. Låg tillit till andra medtrafikanter och den infrastruktur som stödjer ett hållbart resande skulle således kunna ses som en ytterligare förklaring till varför vissa individer väljer att pendla med bil. Cykelpendlare och pendlare till fots litar enligt ett sådant resonemang i högre utsträckning på andra trafikanters omdöme, medan kollektivtrafikanter i högre utsträckning accepterar eller trivs i den sociala miljö som detta färdssätt innebär.

Tidigare studier har också indikerat ett självförstärkande samband mellan själva pendlingsformen och individers nivåer av tillit. En förklaring till att bilpendlare uppvisar lägre tillit skulle utifrån ett sådant resonemang kunna förklaras av att de utsätts för mer stress och frustration än andra pendlare. Bilister, i synnerhet långtidspendlare, har i studier uppvisat högre stress och blodtrycksnivåer än jämförbara pendlare (Schaeffer m. fl., 1988; Hamer & Chida, 2008). Cyklisterna och gångpendlarna får dessutom daglig motion vilket sannolikt bidrar till högre självskattad hälsa och välbefinnande. Huruvida daglig motion vid pendling har större samband mellanmänsklig tillit än annan typ av motion är dock svårt att spekulera i utan tillgång till mer specifika studier på området.

En ytterligare möjlig, men något spekulativ förklaring till bilisters lägre tillit, är frånvaron av mänsklig interaktion. Bilister är i jämförelse med kollektivtrafikanter,

cyklister och pendlare till fots den kategori av pendlare som är mest isolerad från sina medtrafikanter. Kollektivtrafikanter befinner sig regelbundet i en social miljö där det offentliga utrymmet ständigt förhandlas och där det finns potentiella möjligheter till överbryggande eller acceptansskapande mellan medborgare. Cyklister och fotgängare är också på ett annat sätt än bilister i mer direkt kontakt med sin omgivning där kroppsspråk, ögonkontakt och i vissa fall verbal kommunikation spelar en större roll för att ta sig fram än om man är bilburen. Dessa faktorer är dock svåra, om inte omöjliga, att kontrollera för empiriskt i den här studien, men det öppnar upp för en diskussion kring olika färdsets potentiella samband med nivåer av tillit.

Sammanfattningsvis indikerar resultaten i den här studien att sambandet mellan tillit och pendlingsform handlar om en växelverkan mellan flertalet olika faktorer. Individens nivå av mellanmänsklig tillit har också en rad olika komplexa och interrelaterade förklaringar som påverkas av långt fler saker än av hur man tar sig till sitt jobb eller studier. För att öka det hållbara resandet är det därför viktigt att identifiera olika anledningar till varför människor pendlar på olika sätt.

Att kontrollera för fler socioekonomiska faktorer, om pendlingen sker på frivillig basis eller inte, attityder till olika pendlingsformer, subjektiv upplevelse av själva pendlandet och andra individuella personlighetsdrag hade kunnat ge en mer nyanserad och tydligare bild av själva sambandet mellan pendlingsform och tillit. Om människor som söker en trygg och säker miljö är mer benägna att åka bil hade detta kunnat tas hänsyn till vid utformning av kollektivtrafik, för att öka dess attraktivitet för den här typen av individer. Att öka trafiksäkerheten för exempelvis cykel- och gångpendlande och den upplevda tryggheten i kollektivtrafiken hade också potentiellt kunnat öka det hållbara pendlandet.

En kontroll för hur många dagar i veckan samt hur många månader eller år individer har pendlat hade också kunnat ge en tydligare bild av hur olika typer av långvarig pendling påverkar individens nivåer av tillit. Pendling kan mycket väl upplevas som positivt till en början men efter en längre period känns belastande, speciellt om individen upplever att vinsten av att pendla är mindre i förhållande till dess negativa konsekvenser för exempelvis välbefinnande.

Tillit är en grundläggande resurs för ett välfungerande samhälle och påverkas över tid av en rad faktorer. Tillit har också visat sig vara tätt sammankopplat med den upplevda kvaliteten på offentlig service. Nästan 40 procent av den arbetande befolkningen i Västra Götalandsregionen kan nå sitt jobb på cykel inom en halvtimme vilket innebär att det finns stor potential att öka det hållbara resandet i regionen.⁶ För beslutsfattare innebär detta att kvaliteten på kollektivtrafiken och förutsättningar för andra typer av hållbart pendlande kan ses som avgörande för vilket transportmedel som används vid pendlande. Samtidigt indikerar resultaten i den här studien att mekanismerna bakom hållbart resande inte på ett enkelt sätt kan förklaras i strikt nyttomaximerande termer, utan är snarare en växelverkan mellan olika faktorer.

Att utgå från indikatorer som mellanmännisklig tillit i arbetet med att öka det hållbara resandet är speciellt intressant för att förstå bakomliggande mekanismer till varför vissa grupper pendlar hållbart och andra inte. Insikter kring samband mellan tillit och pendling kan leda till att beslutsfattare på ett mer effektivt sätt kan utforma insatser som har större potential att påverka både förutsättningar och attityder för att öka det hållbara pendlandet.

Noter

- ¹ Siffran bygger på SCB:s definition av pendling som innebär att en förvärvsarbetande har sitt arbetsställe i en annan kommun än där denne är folkbokförd. Definitionen av pendling i den vetenskapliga litteraturen varierar dock och utgår i många fall från regelbundenhet och restid snarare än kriteriet att en administrativ gräns korsas.
- ² Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014–2020.
- ³ Pendling till fots, med bil, med cykel och med kollektivtrafik.
- ⁴ Frågan som ligger till grund för måttet på subjektivt välbefinnande är: ”Hur nöjd är du på det hela taget med det liv du lever?” och besvaras på en fyrgradig skala från (1) ”mycket nöjd” till (4) ”Inte alls nöjd. För självskattad hälsa lyder frågeformuleringen: ” Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?” och besvaras på en 11-gradig skala (0-10).
- ⁵ Frågan som ligger till grund för indelningen lyder ”Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan? Om du använder mer än ett färdmedel, ange det” följt av 10 olika alternativ: Bil som förare, Buss, Spårvagn, MC/Moped, Till fots, Bil som passagerare, Tåg/pendeltåg, Båt/färja, Cykel/elcykel och Annat. För mer information om hur variabeln har konstruerats se tabellkommentaren i tabell 3.
- ⁶ Potentialstudie för cykling – en studie om potentialen för ett ökat hållbart resande (Västra Götalandsregionen, Maj 2018). <http://www.vgregion.se/potentialstudie>.

Referenser

- Bisell, David (2010). *Passenger mobilities: affective atmospheres and the sociality of public transport*. Environment and Planning D: Society and Space, volume 28, 270-289.
- Boverket. (2005). Är regionförstoring hållbar?. Boverket, Publikationsservice. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2005/ar-regionforstoring-hallbar/> Hämtad 2019-10-15.

- Currie, Graham., Stanley, Janet (2008). *Investigating Links between Social Capital and Public Transport*. *Transport Reviews*, 28:4, 529-547.
- Daniele, Gianmarco; Geys Benny (2015). *Interpersonal trust and welfare state support*. *European Journal of Political Economy*, 39, 1-12.
- Delmelle, Elizabeth. C., Haslauer, Eva., & Prinz, Thomas (2013). *Social satisfaction, commuting and neighborhoods*. *Journal of Transport Geography*, 330, 110-116.
- Guell, Cornelia, Pantera, Jenna Rachel, Jonesb, Natlia R., Ogilviea, David B (2012). *Towards a differentiated understanding of active travel behaviour: Using social theory to explore everyday commuting*. *Social Science & Medicine*, Volume 75(1), 233-239.
- Hamer, Mark; Chida, Yoichi (2008). *Active commuting and cardiovascular risk: A meta-analytic review*. *Preventive Medicine*, 46:1, 9-13.
- Kawachi, Ichiro, Subramanian Venkata., Kim, Daniel. (2008). *Social capital and physical health*: Springer.
- Koslowsky, M., Kluger, A. N., & Reich, M (1995). *Commuting stress: Causes, effects, and methods of coping*. New York, NY: Plenum Press.
- Lidström, Anders (2006). Pendling och medborgardeltagande i Göteborgsregionen. I Lennart Nilsson (red) *Nya gränser? Västsverige*. Göteborgs universitet, Centrum för forskning om offentlig sektor, CEFOS.
- Lidström, Anders (2006). *Commuting and Citizen Participation in Swedish City-Regions*. *Political studies*, 54, 865–888.
- Lidström, Anders (2010). *Citizens' Intermunicipal Political Orientations: Evidence from Swedish City-regions*. *Urban studies*, 47(10) 2093–2109.
- Legrain, Alexander, Eluru, Naveen, El-Geneidy, Ahmed M (2015). *Am stressed, must travel: The relationship between mode choice and commuting stress*. *Transportation Research Part F* 34, 141–151.
- Liu, C., & Stolle, Dietling. (2017). Social capital, civic culture and political trust. I Sonja Zmerli och Tom W.G. van der Meer (ed), *Handbook on political trust*. Edward Elgar Publishing.
- Newman, Benjamin J., Johnson, Joshua, Lown, Patrick L (2014). *The "Daily Grind": Work, Commuting, and Their Impact on Political Participation*. *American Politics Research*, 42(1), 141-170.
- Olsson, Lars E., Garling, Tommy., Ettema, Dick., Friman, Margareta., & Fujii, Satoshi (2013). *Happiness and satisfaction with work commute*. *Social Indicators Research*, 255–263.
- Paxton, Pamela (2002). *Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship*. *American Sociological Review*, 67(2), 254-277.
- Portes, Alejandro (1998). *Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Portes, Alejandro och Vickström Erik (2015). *Diversity, social capital, and cohesion*. *Migration: Economic change, social challenge*.

- Putnam, R. D. (2006). Den ensamme bowlaren: den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse. Stockholm: SNS förlag. (Andra upplagan).
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Rostila, Mikael (2010). *The Facets of Social Capital*. Journal for the Theory of Social Behaviour, 41(3), 308-326.
- Rothstein, Bo. Kumlin, Staffan (2001). Demokrati, socialt kapital och förtroende. I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red) *Land, Du välsignade?*. Göteborgs universitet: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Schaeffer, Monica H., Street, Stacey W., Siner, Jerome E., Baum, Andrew (1988). *Effects of Control on the Stress Reactions of Commuters*. Journal of Applied Social Psychology, 18:11, 944-957.
- SCB. (2019). Definitioner för färdiga tabellpaket (AMPAK). Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/vara-tjanster/regionala-statistikprodukter/fardiga-tabellpaket/definitioner-for-fardiga-tabellpaket/>.
- SCB. (2017). Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS). https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/sysselsattning-forvarvsarbete-och-arbetstider/registerbaserad-arbetsmarknadsstatistik-rams/#_TabelleriStatistikdatabasen.
- SKL (2009). *Pendlare utan gränser? En studie om pendling och regionförstoring*
- SKL (2013). *Pendling till och från arbetet Med inriktning på perioden 2006-2011*.
- Sposato, Robert G., Röderer, Kathrin, Cervinka, Renate (2012). *The influence of control and related variables on commuting stress*. Transportation research 15(5), 581-587.
- Stone, Wendy (2001). *Measuring Social Capital: Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life*. Research Paper 24. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Svenska kommunförbundet och Arena för tillväxt (2003). *På spåret – en studie om pendling och regionförstoring*.
- Sønderskov, Kim Mannemar., Dinesen, Peter Thisted (2014). *Danish Exceptionalism: Explaining the Unique Increase in Social Trust Over the Past 30 Years*. European Sociological Review, 30(6), 782–795.
- Sønderskov, Kim Mannemar., Dinesen, Peter Thisted (2016). *Trusting the State, Trusting Each Other? The Effect of Institutional Trust on Social Trust*. Political behavior 38(1), 179-202.
- TCO (2002). *Att pendla eller flytta?*, TCO05031.
- Van Lange, Paul A. M., Van Vugt, Mark (1998). *A Social Dilemma Analysis of Commuting Preferences: The Roles of Social Value Orientation and Trust*. Journal of Applied Social Psychology, 28(9), 796-820.

- Västra Götalandsregionen (2018). *Infrastruktur och bostäder* – Underlagsrapport till Regionrapport 2018/19, VGR Analys 2018:32.
- Västra Götalandsregionen (2019). *2018 års uppföljning av målen i det regionala trafikförsörjningsprogrammet*, VGR Analys 2019:6.
- Västtrafik AB, Årsredovisning (2018).
- Wilson, Helen F. (2011). *Passing propinquities in the multicultural city: the everyday encounters of bus passengering*. Environment and Planning, A (43), 634-649.

EN KOLLEKTIVRESA SOM ANDRA?*

JOHN MAGNUS ROOS, NICKLAS SALOMONSON
OCH FRANCES SPREI

Sammanfattning

Samhället ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till transporter på lika villkor som andra. I detta kapitel jämförs personer med omfattande funktionsnedsättning och den övriga befolkningen i två Västsvenska kommuner (Göteborg och Kungsbacka) avseende hur ofta de använder kollektivtrafik och deras attityder till den. Samtidigt som den Västsvenska SOM-undersökningen distribuerades 2018 så skickades en enkät till samtliga personer i de två kommunerna som hade personlig assistans för grundläggande behov minst 20 timmar i veckan. Resultaten visar att personer med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken mindre frekvent än övriga befolkningen. De saknar i högre grad också uppfattning om kollektivtrafiken. Jämfört med befolkningen i övrigt anser fler personer med omfattande funktionsnedsättning att kollektivtrafiken inte är ett rimligt alternativ i deras vardag samt att de blir sämre bemötta av kollektivtrafikens personal. För att göra kollektivtrafiken mer inkluderande är det därför viktigt att undanröja hinder relaterade till personalens bemötande och inte enbart fokusera på tillgängligheten av vägar och fordon.

I Sverige infördes år 1993 en assistanslag som var avsedd att möjliggöra för personer med funktionsnedsättning ”att leva som andra” (Lag 1993:387, § 5). Frågor och politik om funktionshinder handlar inte enbart om vård och omsorg. Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning handlar det också om att som andra medborgare kunna ta del av samhällets aktiviteter. I artikel 9 regleras tillgänglighet:

”För att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att leva oberoende och att fullt ut delta på alla livets områden, ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång

---

* Vi vill tacka KFO Personlig Assistans för finansiellt stöd relaterat till enkäten ”Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med funktionsnedsättning, med fokus på personlig assistans”. Vi vill också tacka Hanna Kauppi, KFO Personlig Assistans, för värdefulla kommentarer kring utformandet av enkäten till personer med omfattande funktionsnedsättning. Studien ingår i projektet ”Parkeringsnormer och mobilitetstjänster för hållbar mobilitet” finansierat av Formas.

på lika villkor som andra till den fysiska miljön, *till transporter*, till information och kommunikation, innefattande informations – och kommunikationsteknik (IT) och -system samt till andra anläggningar och tjänster som är tillgängliga för eller erbjuds allmänheten både i städerna och på landsbygden.”

Regeringskansliet, 2006, s. 12, kursivering tillagd.

Artikel 9 i konventionen fastslår att det är högprioriterat att identifiera och undanröja de hinder som personer med funktionsnedsättning möter i trafiken, i syfte att fullt ut delta i samhället på lika villkor som andra (Regeringskansliet, 2008).

Personer med funktionsnedsättning exkluderas ofta i aktiviteter utanför hemmet, framförallt i sociala och kulturella aktiviteter (Beart m.fl., 2001; Donkervoort m.fl., 2007; Roos, 2014). De upplever många gånger att otillgängliga transporter hindrar dem att delta i önskade aktiviteter och att de därför begränsas till det som ligger nära bostaden eller dit tillgängliga transporter tar dem (Brown, 1993; Beart m.fl., 2001; Clark & Hirst, 1989). Bristande tillgång till (fungerande) resurser i samhället – såsom kollektivtrafik – kan leda till att människor upplever utsatthet, maktlöshet och en avsaknad av kontroll (Baker m.fl., 2005).

Kollektivtrafik är persontransporter som fortlöpande skall erbjudas allmänheten utan diskriminering. Man skiljer mellan allmän kollektivtrafik och särskilda persontransporter i form av färdtjänst, sjukresor och skolskjuts (Trafikanalys, 2019). Detta kapitel fokuserar på den allmänna kollektivtrafiken.

Syftet med kapitlet är att jämföra hur ofta personer med omfattande funktionsnedsättning använder allmän kollektivtrafik jämfört med befolkningen i övrigt i Västsverige samt vilka attityder de har till allmän kollektivtrafik jämfört med den övriga befolkningen.

Med *omfattande funktionsnedsättning* avses här att personlig assistans har beviljats för grundläggande behov (mat, hygien, klädsel och kommunikation) för minst 20 timmar i veckan (Lag 1993:387, § 9). Personer med omfattande funktionsnedsättning är en utsatt resenärsgrupp vars röster inte alltid blir hörda (jmf. Kaufman-Scarborough, 2015; Pavia & Mason, 2014). För att åstadkomma transformativa förändringar i form av bättre och mer anpassade tjänster som minskar utsatthet och diskriminering och ökar välbefinnandet (se bl.a. Anderson m.fl., 2013; Hamilton, Dunnett, & Piacentini, 2015), behövs kunskap om användning av och attityder till allmän kollektivtrafik bland personer med omfattande funktionsnedsättning.

Kapitlet fortsätter med en litteraturöversikt av tidigare forskning på området och en metodbeskrivning. Därefter presenteras resultatet i tre avsnitt. För det första jämförs faktiskt användande av allmän kollektivtrafik mellan personer med omfattande funktionsnedsättning och den övriga befolkningen. För det andra jämförs de två gruppernas uppfattning om kollektivtrafiken. I detta avsnitt redovisar vi enbart de personer som svarat ”ingen uppfattning” på våra attitydfrågor (om exempelvis punktlighet och bemötande). För det tredje jämför vi attityderna hos de kvarvarande respondenterna, de som har en uppfattning, beträffande våra attitydfrågor. Avslutningsvis diskuterar vi resultaten och metoden som använts.

Tidigare forskning om personer med funktionsnedsättning och allmän kollektivtrafik

Vi känner inte till någon studie som jämfört resvanor i kollektivtrafiken mellan personer med *omfattande* funktionsnedsättning och den övriga befolkningen. Däremot finns det en studie som har funnit att personer med rörelsenedsättning använder kollektivtrafiken ungefär hälften så ofta som personer utan rörelsenedsättning. Under de senaste 20 åren har användandet av allmän kollektivtrafik varit konstant för personer med rörelsenedsättning, medan användandet har ökat hos den övriga befolkningen (Trafikanalys, 2018). Denna utveckling tyder på att kollektivtrafiken inte är mer tillgänglig idag än för 20 år sedan. Enligt Trafikanalys kartläggning (2019) så har den fysiska tillgängligheten i infrastruktur, vid bytespunkter och på fordon, förbättrats över tid. Förbättringarna avspeglas dock inte i statistiken över resandet med kollektivtrafik för personer med funktionsnedsättning (Trafikanalys, 2018).

Attitydundersökningar om kollektivtrafik jämför sällan personer med funktionsnedsättning och den övriga befolkningen, vilket försvårar utvärderingar om hur tillgänglig den allmänna kollektivtrafiken faktiskt är för dem med funktionsnedsättning (Trafikanalys, 2019). Tidigare attitydundersökningar som enbart riktat sig till personer med funktionsnedsättning har funnit brister i tillgängligheten inom de undersökta områdena ”biljett- och betalsystem” och i ”trafik och service”. Det största hindret som personer med funktionsnedsättning upplever i kollektivtrafiken är trafik och servicehinder, där bemötandet av kollektivtrafikens personal inkluderas (Kantar Sifo, 2019).

En aktuell studie om klagomål från resenärer med funktionsnedsättning i Storstockholms lokaltrafik bekräftar att bussförarens stress och negativa attityd hindrar resenärer med funktionsnedsättning från att resa kollektivt (Stjernborg, 2019). Funktionsnedsatta avstår kollektivtrafik på grund av förarens stress och negativa attityd som mynnar ut i att förare inte använder de tekniska hjälpmedel som ska underlätta för resenärer med nedsatt rörelseförmåga eller att de blir irriterade när funktionsnedsatta inte kommer ombord eller kliver av bussen tillräckligt snabbt. Även andra studier (Johansson & Hagström, 2019; Echeverri & Salomonson, 2019). lyfter fram bemötandet hos kollektivtrafikens personalens som en tillgänglighetsbarriär. Johansson och Hagström (2019) beskriver personal som är stressade, otrevliga och ouppmärksamma, som kör ryckigt och gör tvära inbromsningar eller som inte förstår de särskilda förutsättningar som kan finnas hos vissa personer med funktionsnedsättning. I samma studie nämns även att personer med funktionsnedsättning upplever problem med att de inte blir sedda, att de ifrågasätts eller blir fördomsfullt behandlade av kollektivtrafikens personal.

Att ersätta mänskliga kontaktytor i kollektivtrafiken med digitala tjänster har inte gagnat personer med funktionsnedsättning (Trafikanalys, 2019). Digitaliseringen av transportsystem, liksom samhället i stort, har snarare medfört ökad osäkerhet och otrygghet i resandet med kollektivtrafik hos personer med funktionsnedsättning:

”Trots olika behov och erfarenheter har alla personer med funktionsnedsättning en sak gemensamt. De har ett större behov av information och service för att minska den osäkerhet och otrygghet som kollektivtrafik kan innebära. De är mer beroende av planering och mer känsliga för avvikelser. Frågorna inför eller under en resa kan vara många. Hur lång tid tar bytet? Är det plogat? Fungerar utrustningen? Får jag hjälp? Fungerar hissen? Kan någon visa vägen? Med osäkerhet om det går att resa på egen hand – sömlöst, från dörr till dörr – följer en lägre tillit och tilltro till kollektivtrafiken som färdmedel, samt därmed även benägenheten att resa kollektivt överhuvudtaget. Osäkerhet om att klara sig på egen hand är ett tillräckligt skäl att avstå från att resa” (Trafikanalys, 2019, s. 10).

För att öka tilliten och tilltron krävs det information om kollektivtrafiken som är aktuell, relevant och pålitlig (Trafikanalys, 2019).

En jämförelse mellan människor med omfattande funktionsnedsättning och den övriga befolkningen

Samtidigt som den Västsvenska SOM-undersökningen distribuerades (25 september 2018) så skickade huvudförfattaren en enkät (”Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med funktionsnedsättning, med fokus på personlig assistans”) till personer i Göteborgs och Kungsbacka kommun med omfattande funktionsnedsättning, dvs. de som hade personlig assistans för grundläggande behov minst 20 timmar i veckan. Enkäten distribuerades till 611 personer i Göteborgs kommun (N= 543) och Kungsbacka kommun (N= 68) och 210 personer svarade (178 i Göteborgs kommun och 28 i Kungsbacka kommun), vilket innebär en svarsfrekvens på 34,4 procent (netto). Den Västsvenska SOM-undersökningen distribuerades till 2 132 personer i Göteborgs kommun (N= 1863) och Kungsbacka kommun (N= 269) och 1 004 personer svarade (860 i Göteborgs kommun och 144 i Kungsbacka kommun), vilket innebär en svarsfrekvens på 47,1 procent. Beträffande enkäten till personer med funktionsnedsättning skickades enbart en svarspåminnelse, samma dag som första svarspåminnelsen för SOM-undersökningen, medan ansträngningarna att förbättra svarsfrekvensen i SOM-undersökningen var betydligt mer omfattande (se Elisabeth Falks metodkapitel i denna volym). Bland personer med omfattande funktionsnedsättning är det många som har intellektuell funktionsnedsättning (Roos, 2009). Svartsbortfallet hos personer med intellektuell funktionsnedsättning brukar vara större än hos befolkningen i övrigt (Fäldth & Krantz, 2014). Om en person har god man/förvaltare som företrädare i samtyckesfrågor som denna, så har god man/ förvaltare fått ta ställning till om deltagande är lämpligt och möjligt.¹

Eftersom antalet respondenter är få i Kungsbacka kommun (N = 28) kommer resultat enbart att presenteras totalt för de två kommunerna. Personer med omfattande funktionsnedsättning delas i undersökningen upp i tre grupper; (1) samtliga personer med omfattande funktionsnedsättning, (2) personer med enbart

fysisk funktionsnedsättning, (3) personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning. Samtliga tre grupper kommer att jämföras med den övriga befolkningen.²

Frågorna om kollektivtrafiken var identiska i den Västsvenska SOM-undersökningen 2018 och den undersökning som distribuerades till personer med omfattande funktionsnedsättning 2018. Följande fråga användes för att undersöka hur ofta kollektivtrafiken används: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" – "Åkt med kollektivtrafiken". Respondenten fick svara på en sjugradig skala som varierade från "Ingen gång" till "Flera gånger i veckan". Huvudfrågan för attitydfrågorna var "Vilken är din bedömning av följande när det gäller kollektivtrafiken i Västra Götaland?" Följande fyra underfrågor har använts för att mäta attityder till kollektivtrafiken: (1) "Jag kommer i tid när jag använder kollektivtrafiken", (2) "Det är krångligt att betala för min resa", (3) "Jag blir väl bemött av kollektivtrafikens personal", (4) "Kollektivtrafiken är inte ett rimligt alternativ för mig i min vardag". Svartalternativen till dessa fyra påståenden har varit (1) "Helt riktigt", (2) "Delvis riktigt", (3) "Delvis felaktigt", (4) "Helt felaktigt", (5) "Ingen uppfattning".

Personer med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken betydligt mindre än den övriga befolkningen

Av tabell 1 framgår att personer med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken betydligt mindre frekvent än den övriga befolkningen.² 43 procent uppger att de inte använt kollektivtrafiken någon gång under det senaste året medan samma andel för den övriga befolkningen är 19 procent (tabell 1). Vidare använder 10 procent av dem kollektivtrafik flera gånger i veckan, medan samma andel för den totala befolkningen är 26 procent. Vid skattning av antalet tillfällen som de två grupperna använder kollektivtrafiken så framkommer att de med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken i genomsnitt 17 gånger per år medan den totala befolkningen använder kollektivtrafiken i genomsnitt 35 gånger.³ Det är statistiskt säkerställt ($p < .001$) att personer med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken mindre frekvent än den övriga befolkningen i de två kommunerna, men det är framförallt personer med enbart fysisk funktionsnedsättning som använder kollektivtrafiken i mindre utsträckning än allmänheten.

Tabell 1 Användande av kollektivtrafik hos allmänheten och personer med omfattande funktionsnedsättning (procent) i Göteborgs kommun och Kungsbacka kommun 2018

Antal tillfällen som kollektivtrafiken används det senaste året	Övriga befolkningen	Personer med omfattande funktionsnedsättning	Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning	Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning
Ingen gång (%)	19	43	54	30
Någon gång (%)	11	7	7	0
Någon gång på 6 månader (%)	7	5	5	5
Någon gång på 3 månader (%)	12	11	7	25
Någon gång per månad (%)	14	15	10	15
Någon gång i veckan (%)	11	9	11	5
Flera gånger i veckan (%)	26	10	6	20
Tillfällen per år och resenär (<i>M</i>)***	35	17	14	26
<i>N</i>	1004	178	93	20

Kommentar. *** $p < .001$. Statistiska test har enbart genomförts för "Tillfällen per år och resenär". Den övriga befolkningen har varit referensgruppen som jämförts i tre olika t-test med övriga tre grupper. Statistiskt säkerställda ($p < .001$) skillnader har fastställts mellan referensgruppen och "Personer med omfattande funktionsnedsättning" och "Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning". Det är inte statistiskt säkerställt ($p < .05$) att "Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning" åker kollektivtrafik mindre frekvent än den totala befolkningen. Frågan som använts är "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande" – "Åkt med kollektivtrafiken?". Svartalternativen är "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i halvåret", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan", "Flera gånger i veckan". Beräkningar av medelvärde (*M*) för antalet tillfällen framgår av Not 3. Den fråga som användes i enkäten "Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, med fokus på personlig assistans" för att separera "Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning" från "Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning" är "Hur skulle du vilja beskriva ditt funktionshinder (båda alternativen är tillåtna)?" Svartalternativen var "Fysiskt funktionshinder" och "Annat funktionshinder (till exempel psykiskt eller intellektuellt)". De som svarat båda alternativen inkluderas enbart i gruppen "Personer med omfattande funktionsnedsättning".

Källa: Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, 2018.

Många personer med omfattande funktionsnedsättning saknar uppfattning om kollektivtrafiken

Andelen personer som har svarat att de inte har någon uppfattning om kollektivtrafiken presenteras i tabell 2. För tre av de fyra attitydfrågorna ("att komma i tid med kollektivtrafiken", "krånglighet med att betala för resan", "bemötande hos kollektivtrafikens personal") uppger minst hälften av respondenterna med omfattande funktionsnedsättning att de inte har någon uppfattning. I dessa frågor är

det ingen större skillnad mellan personer med enbart fysisk funktionsnedsättning och personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning. Vidare framgår att den attitydfråga som störst andel (64 procent) med omfattande funktionsnedsättning hade en uppfattning om var "kollektivtrafiken är inte ett rimligt alternativ i min vardag". Det är framförallt personer med fysisk funktionsnedsättning som saknar uppfattning huruvida kollektivtrafiken är ett rimligt alternativ i vardagen eller inte.

Tabell 2 Andelen respondenter som svarat "ingen uppfattning" om kollektivtrafiken (procent) i Göteborgs kommun och Kungsbacka kommun 2018

Påstående om kollektivtrafiken	Övriga befolkningen	Personer med omfattande funktionsnedsättning	Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning	Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning
Att komma i tid med kollektivtrafiken (%)	27	50	54	47
Krånglighet med att betala för resan	24	57	58	63
Bemötande hos kollektivtrafikens personal	29	52	52	58
Orimligt alternativ i vardagen	18	36	40	30
N	1004	178	94	20

Kommentar: Den fråga som användes i enkäten "Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, med fokus på personlig assistans" för att separera "Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning" från "Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning" är "Hur skulle du vilja beskriva ditt funktionshinder (båda alternativen är tillåtna)?" Svarsalternativen var "Fysiskt funktionshinder" och "Annat funktionshinder (till exempel psykiskt eller intellektuellt)". De som svarat båda alternativen inkluderas enbart i gruppen "Personer med omfattande funktionsnedsättning". Den övergripande frågan för påståendena är "Vilken är din bedömning av följande när det gäller kollektivtrafiken i Västra Götaland?" 1) "Jag kommer i tid när jag använder kollektivtrafiken", 2) "Det är krångligt att betala för min resa", 3) "Jag blir väl bemött av kollektivtrafikens personal", 4) "Kollektivtrafiken är inte ett rimligt alternativ för mig i min vardag". Varje påstående mäts med fem svarsalternativ: "Helt riktigt", "Delvis riktigt", "Delvis felaktigt", "Helt felaktigt" och "Ingen uppfattning". Tabellen redovisar andelarna som svarat "Ingen uppfattning".

Källa: Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, 2018.

Personer med omfattande funktionsnedsättning är mindre nöjda med bemötandet än resenärer i allmänhet

Av tabell 3 framgår att det är statistiskt säkerställt ($p < .01$) att personer med omfattande funktionsnedsättning är mindre nöjda än den övriga befolkningen med bemötandet av kollektivtrafikens personal. Ett medelvärde på 2,93 (skala 1 – 4) får emellertid anses vara högt, även hos gruppen ”Personer med omfattande funktionsnedsättning”. Mer anmärkningsvärt är andelen personer som uppgett att de inte är nöjda med kollektivtrafikens personal.⁴ Bland dem som har en uppfattning om kollektivtrafikens personal så uppger 26 procent att de inte blir väl bemötta av personalen. Motsvarande andel hos den övriga befolkningen är 15 procent.⁴

Av tabell 3 framgår att det är statistiskt säkerställt ($p < .05$) att personer med omfattande funktionsnedsättning inte anser att kollektivtrafiken är ett rimligt alternativ i deras vardag.

Det är intressant att notera att personer med omfattande funktionsnedsättning både anser att de oftare kommer i tid med kollektivtrafiken och att det är enklare att betala för resan, än den övriga befolkningen. Det framgår emellertid av tabell 3 att dessa skillnader inte är statistiskt säkerställda.

Kollektivtrafikens barriärer och möjligheter

Detta kapitel visar att personer med omfattande funktionsnedsättning använder kollektivtrafiken ungefär hälften så ofta som den övriga befolkningen. Det är framförallt personer med fysisk funktionsnedsättning som använder kollektivtrafiken mindre. Detta överensstämmer med Trafikanalys (2018) kartläggning av kollektivtrafikens tillgänglighet för personer med rörelsenedsättning.

Enligt våra resultat tycks underrepresentationen av personer med funktionsnedsättning i den allmänna kollektivtrafiken inte handla om att de upplever förseningar med resan. Tvärtom, upplever de mindre förseningar än befolkningen i övrigt. Det är troligt att förbättringar i den fysiska tillgängligheten av fordon och vid bytespunkter (se exempelvis Trafikanalys, 2019) har bidragit till att minska förseningarna.

Att personer med omfattande funktionsnedsättning är underrepresenterade i kollektivtrafiken tycks inte heller bero på att de upplever krångel med att betala för resan. Även här upplever de snarare en bättre service än den övriga befolkningen. En tidigare studie har funnit tillgänglighetsbarriärer i kollektivtrafikens biljett- och betalssystem (Kantar Sifo, 2019). Den studien jämförde dock inte personer med funktionsnedsättning med den övriga befolkningen. Kanske ingår krångliga betalningar i *en kollektivresa som andra?*

En attitydfråga som skiljer personer med omfattande funktionsnedsättning från den övriga befolkningen är bemötandet hos kollektivtrafikens personal. Det är statistiskt säkerställt ($p < .01$) att de upplever bemötandet av kollektivtrafikens personal som sämre än den övriga befolkningen. Det är anmärkningsvärt att 26 procent av de tillfrågade har en negativ attityd till bemötandet.

Tabell 3 Attityder till kollektivtrafiken i Göteborgs kommun och Kungsbacka kommun 2018, Medelvärden, skala 1 – 4

Påstående om kollektivtrafiken	Övriga befolkningen	Personer med omfattande funktionsnedsättning	Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning	Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning
Att komma i tid med kollektivtrafiken (%)	2,83 (n=692)	2,92 (n=83)	2,90 (n=41)	3,00 (n=10)
Enkelt att betala för resan	2,85 (n=727)	3,03 (n=72)	2,97 (n=37)	2,86 (n=7)
Bemötande hos kollektivtrafikens personal**	3,20 (n=682)	2,93 (n=80)	2,98 (n=42)	3,00 (n=8)
Rimligt alternativ i vardagen*	2,34 (n=786)	2,07 (n=108)	2,15 (n=54)	1,86 (n=14)

Kommentar: * $p < .05$; ** $p < .01$. Statistiskt säkerställda skillnader har fastställts mellan grupperna "Totala befolkningen" och "Personer med omfattande funktionsnedsättning". Den fråga som användes i enkäten "Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, med fokus på personlig assistans" för att separera "Personer med enbart fysisk funktionsnedsättning" från "Personer med enbart psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning" är "Hur skulle du vilja beskriva ditt funktionshinder (båda alternativen är tillåtna)?" Svartalternativen var "Fysiskt funktionshinder" och "Annat funktionshinder (till exempel psykiskt eller intellektuellt)". De som svarat båda alternativen inkluderas enbart i gruppen "Personer med omfattande funktionsnedsättning". Den övergripande frågan för påståendena är "Vilken är din bedömning av följande när det gäller kollektivtrafiken i Västra Götaland?" 1) "Jag kommer i tid när jag använder kollektivtrafiken", 2) "Det är krångligt att betala för min resa", 3) "Jag blir väl bemött av kollektivtrafikens personal", 4) "Kollektivtrafiken är inte ett rimligt alternativ för mig i min vardag". Varje påstående mäts med en fyrgradig skala: "Helt riktigt", "Delvis riktigt", "Delvis felaktigt", "Helt felaktigt". Några av skalorna har vänts i syfte att i tabellen presentera samtliga påståenden som positiva på en skala 1–4, där 1 innebär den sämsta bedömningen och 4 innebär den bästa bedömningen. Tabellen exkluderar de som svarat "Ingen uppfattning" (se tabell 2).

Källa: Undersökning om levnadsförhållanden hos människor med omfattande funktionsnedsättning, 2018.

Att få tillgång till kollektivtrafiken på lika villkor som andra och att identifiera och undanröja hinder och barriärer handlar inte enbart om design och logistik av vägar och fordon (t.ex. förekomst av ramp/lift, audiovisuellt utrop, rullstolsplatser och fysisk utformning av hållplatser och stationer). Det handlar också om att utbilda personal till att vara lyhörda till specifika människors behov, som kan vara svåra att förstå för majoritetssamhället. Att kollektivtrafikens bemötande utgör en tillgänglighetsbarriär i Sverige bekräftas av en rad samtida studier (Johansson & Hagström, 2019; Stjernborg, 2019; Trafikanalys, 2019). Det rapporteras om chaufförer och annan personal som är stressade, otrevliga, irriterade, nedvärderande och ovilliga att bemöta människor med särskilda behov. Det rapporteras om förare som inte inkluderar personer med funktionsnedsättning i sina ryckiga körstilar, med hastiga inbromsningar.

Om personer med omfattande funktionsnedsättning inte kan få en kollektivresa som andra genom den allmänna kollektivtrafiken så torde det vara än mer angeläget att ta hänsyn till deras särskilda behov i den mer anpassade persontransporten – färdtjänst.⁵ Aktuell forskning visar dessvärre på missnöje med bemötandet hos kollektivtrafikens personal även inom färdtjänsten. Echeverri och Salomonson (2019) har identifierat tre situationer när resenärer med funktionsnedsättning upplever brister i bemötandet hos kollektivtrafikens personal. För det första handlar det om situationer som påverkar det fysiska välbefinnandet negativt, exempelvis smärta som uppstår då föraren inte anpassar sitt körsätt till resenärerna. För det andra situationer när resenären upplever sig objektifierad och behandlad som ett föremål av föraren. Detta kan handla om bristande respekt i att se resenären som en jämlike med behov, önskemål och förmågor; att kollektivtrafikens personal vänder sig till en assistent/anhörig istället för att prata med resenären eller att personalen, medvetet eller omedvetet, inte respekterar resenärens önskemål och förmågor att klara saker själv. För det tredje handlar det om situationer då respondenten inte upplever kontroll över det som händer, exempelvis funderingar på om personalen kommer att hjälpa resenären till och från fordonet.

Det är statistiskt säkerställt ($p < .05$) att personer med omfattande funktionsnedsättning i större utsträckning än den övriga befolkningen inte anser att kollektivtrafiken utgör ett rimligt alternativ i deras vardag. Detta hänger givetvis ihop med mindre användande och att en majoritet uppger svarsalternativet ”ingen uppfattning” på övriga attitydfrågor. En förklaring till att kollektivtrafiken inte upplevs som ett rimligt alternativ i vardagen kan vara brister i bemötandet. Det skulle också kunna bero på faktorer som inte direkt undersökts i denna undersökning, så som trängsel, tempo och bristande information (jmf. Trafikanalys, 2019). Faktorer som osäkerhet och otrygghet skulle kunna reduceras genom fler kontaktytor och bättre möten med kollektivtrafikens personal. Personal hos kollektivtrafiken som tillhandahåller aktuell, relevant och pålitlig information om kollektivtrafiken skulle öka tilliten och tilltron. På så vis skulle kollektivtrafiken bli ett mer rimligt alternativ i vardagen hos personer med omfattande funktionsnedsättning.

Ambitionen med detta kapitel var att jämföra resande med och attityder till allmän kollektivtrafik hos personer med omfattande funktionsnedsättning och den övriga befolkningen. Vi kan inte utesluta att en del av dem med omfattande funktionsnedsättning som svarat även inkluderat färdtjänst i enkätfrågorna. Ett flertal respondenter har kommenterat i slutet av enkäten under ”Övriga synpunkter” att alternativet färdtjänst inte nämns i frågorna. Någon har även kommenterat ”Jag åker aldrig kollektivt, utan bara färdtjänst”, medan någon annan uppgivit att färdtjänsten enbart är en del av kollektivtrafiken. Det tycks alltså variera hur mycket respondenterna valt att inkludera färdtjänst i kollektivtrafiken då de besvarat frågorna. Detta belyser ett mer generellt problem då frågor som konstruerats för majoritetssamhället ställs till personer med omfattande funktionsnedsättning utan

anpassning. Kanske är det därför som så få studier har jämfört de två grupperna? (se kritik från Trafikanalys, 2019).

Vad det gäller bemötandet hos kollektivtrafikens personal så tycks det finnas förbättringsutrymme både inom allmän kollektivtrafik och färdtjänst. I de fall där bemötandet brister hos kollektivtrafikens personal så finns det möjligheter att vidta ändamålsenliga åtgärder som exempelvis utbildning, i syfte att uppnå en mer tillgänglig kollektivtrafik och därmed ett mer inkluderande samhälle. Samtidigt är det viktigt att förbättra personalens arbetssituation som ofta upplevs som stressande (se t.ex. Echeverri & Salomonson, 2019). Det finns även studier som visar på omfattande problem i kollektivtrafiken med hot, våld och trakasserier från resenärer som ytterligare spär på bilden av utsatthet bland personalen (se t.ex. Fellesson, Salomonson & Åberg, 2013; Salomonson & Fellesson, 2014). Kollektivtrafikens personal behöver få en tryggare och mindre stressfull arbetsituation som möjliggör för dem att avsätta den tid som krävs för att ta hänsyn till unika behov hos personer med omfattande funktionsnedsättning. Det krävs därmed ett helhetsgrepp av åtgärder som adresserar utsatthet i kollektivtrafiken hos både resenärer och anställda. Kanske det även krävs en förändring i samhället i stort till hur funktionsnedsatta bemöts i vardagen?

Noter

- ¹ Projektet har etikprövats hos den Regionala Etikprövningsnämnden i Göteborg. Genom ett rådgivande yttrande (Dnr 727-18) konstaterade nämnden att projektet inte omfattas av etikprövningslagen.
- ² Det kan finnas en viss överteckning mellan de två rampopulationerna som ingår i denna undersökning (urvalsramen för den Västsvenska SOM-undersökningen respektive Försäkringskassans register för vårt eget utskick till personer med omfattande funktionsnedsättning). Detta innebär att någon (eller några) personer som fått SOM-enkäten och tillhör gruppen ”övriga befolkningen” faktiskt har en omfattande funktionsnedsättning enligt vår definition. Vi har valt att bortse från detta fel då det är rimligt att anta att ungefär en person av de 1 004 personer som deltagit i den Västsvenska SOM-undersökningen har en omfattande funktionsnedsättning. Beräkningarna bygger på att 611 personer i de två kommunerna har omfattande funktionsnedsättning (Försäkringskassans ram för datumet vid vårt utskick) samt att invånarantalet i de två kommunerna i åldersintervallet 16 – 85 år var 523 030 personer år 2018 (SCB, 2018). Sannolikheten för att en person har omfattande funktionsnedsättning i de två kommunerna är då 0,1168 % ($P = 0,001168$). Om vi antar att de 1004 personer som besvarat den Västsvenska SOM-undersökningen inte skiljer sig från befolkningen i övrigt beträffande omfattande funktionsnedsättning, så är ett rimligt antagande att 1 person (1,17) felaktigt ingår i gruppen ”övriga

befolkningen”, då personen har en omfattande funktionsnedsättning. Då svarsfrekvensen i allmänhet är lägre hos personer med omfattande funktionsnedsättning (Tøssebro, 1998; Roos, 2014), vilket vår undersökning också bekräftar, så torde detta fel vara av än mindre betydelse. Vi anser att felet har en sådan liten påverkan på gruppen som helhet (N=1004) att vi benämner den ”övriga befolkningen”.

- 3 Beräkningarna har skett enligt följande: Ingen gång = 0 tillfällen. Någon gång under de senaste 12 månaderna = 1 tillfälle. Någon gång i halvåret = 2 tillfällen. Någon gång i kvartalet = 4 tillfällen. Någon gång i månaden = 12 tillfällen. Någon gång i veckan = 52 tillfällen. Flera gånger i veckan = 104 tillfällen. I båda grupperna sker en underskattning då de som använder kollektivtrafiken flera gånger i veckan tillskrivs två tillfällen, som är det lägsta tänkbara antalet tillfällen för dessa personer. Då det är fler personer i den övriga befolkningen som använder kollektivtrafiken flera gånger i veckan än i gruppen med omfattande funktionsnedsättning så medför denna beräkning att underskattningen blir större i den övriga befolkningen. Detta innebär att skillnaderna mellan de två grupperna troligen är större än den skillnaden som redovisas i tabell 1.
- 4 Att inte vara nöjd innebär att respondenten bedömt påståendet ”Jag blir väl bemött av kollektivtrafikens personal” som delvis felaktigt eller helt felaktigt. Enbart de som har en uppfattning av påståendet har inkluderats i analysen. Bland personer med omfattande funktionsnedsättning svarar 16 procent ”felaktigt” och 10 procent ”helt felaktigt” (26 procent). Motsvarande andelar hos den övriga befolkningen är 12 procent ”felaktigt” och 3 procent ”helt felaktigt” (15 procent). Beräkningarna baseras enbart på de respondenter som har en uppfattning om bemötandet hos kollektivtrafikens personal.
- 5 Färdtjänst är kollektivtrafik som erbjuds till de som på grund av sjukdom eller varaktig funktionsnedsättning inte kan resa med allmän kollektivtrafik. Det är kollektivtrafik där de resande behöver ha färdtjänstillstånd vilket prövas av kommunen där de sökande är folkbokförda. Utan färdtjänst skulle personer med funktionsnedsättning få ett mer isolerat och avskilt liv, där de hade tvingats vara mer beroende av personliga assistenter, familj och vänner för att få skjuts, då den övriga kollektivtrafiken inte alltid är tillgänglig för dem (Simlund & Sjölin, 2013). Utöver ett minskat beroende av andra har färdtjänst även en positiv inverkan på resenärernas fysiska välbefinnande; de kan spara energi och orka mer under dagen och även reducera smärta jämfört med om de rest kollektivt (Echeverri & Salomonson, 2019). Fördelarna till trots så har personer med mer omfattande funktionsnedsättningar därmed svårt att få en kollektivresa som andra.

Referenser

- Anderson, Laurell; Ostrom, Amy L.; Corus, Canan; Fisk, Raymond. P.; Gallan, Andrew. S.; Giraldo, Mario; Mende, Martin; Mulder, Mark; Rayburn, Steven W.; Rosenbaum, Mark S.; Shirahada, Kunio & Williams, Jerome D. (2013). "Transformative service research: An agenda for the future", *Journal of Business Research*, 66(8), 1203–1210.
- Beart, Suzie; Hawkins, Debbie; Kroese, Biza Stenfert; Smithson, Paul & Tolosa, Inigo (2001). "Barriers to accessing leisure opportunities for people with learning disabilities", *British Journal of Learning Disabilities* 29: 133-138.
- Baker, Stacey Menzel; Gentry, James W. & Rittenburg, Terri L. (2005). "Building understanding of the domain of consumer vulnerability". *Journal of Macromarketing*, 25(2), 128–139.
- Brown, Hilary (1993). "What price theory if you cannot afford the busfare: noramization and leisure services for people with learning disabilities", *Health & Social Care*, 2: 153-159.
- Clark, Alex & Hirst, Michael (1989). "Disability in adulthood: Ten-years follow-up of young people with disabilities", *Disability & Society*, 4: 271-283.
- Donkvoort, Mireille; Roebroek, Marij; Wiegerink, Diana; van der Heijden Maessen, Helene & Stam, Henk (2007). "Determinants of functioning of adolescents and young adult with cerebral palsy", *Disability & Rehabilitation*, 29: 453-463.
- Echeverri, Per & Salomonson, Nicklas (2019). "Consumer vulnerability during mobility service interactions: causes, forms and coping". *Journal of Marketing Management*. 35 (3-4), 364-389. DOI: 10.1080/0267257X.2019.1568281
- Felleson, Markus., Salomonson, Nicklas. & Åberg, Annika. (2013). "Troublesome Travelers - The Service System as a Trigger of Customer Misbehavior", *International Journal of Quality and Service Sciences*, 5 (3), pp. 256-274.
- Fäldth, Fredrik & Krantz, Oskar (2014). *Åldrande och intellektuella funktionsnedsättningar – en litteraturöversikt*. Fou-rapport 1014:1. Malmö stad: stadskontoret.
- Hamilton, Kathy; Dunnett, Susan & Piacentini, Maria (2015). Introduction. I Kathy. Hamilton, Susan. Dunnett, & Maria Piacentini (Eds.), "Consumer vulnerability: Conditions, contexts and characteristics" (pp. 13–30). London: Routledge.
- Kantar Sifo (2019) *Teknisk rapport - Hinder i kollektivtrafiken 2019*. Trafikanalys.
- Kaufman-Scarborough, Carol (2015). "Social exclusion: A perspective on consumers with disabilities". I Kathy Hamilton, Susan Dunnett, & Maria Piacentini (Eds.), *Consumer vulnerability: Conditions, contexts and characteristics* (pp. 157–169). London: Routledge.
- Johansson, Stefan & Hagström, Tommy (2019). "Personer med funktionsnedsättning och kollektivtrafik – Hur tycker personer med funktionsnedsättning att kollektivtrafiken fungerar?" Rapport från Begripsam på uppdrag av Trafikanalys.

- Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Socialdepartementet, Regeringskansliet: Stockholm.
- Pavia, Teresa M. & Mason, Marlys J. (2014). "Vulnerability and physical, cognitive, and behavioral impairment: Model extensions and open questions". *Journal of Macromarketing*, 34(4), 471–485.
- Salomonson, Nicklas & Fellesson, Markus (2014). "Tricks and tactics used against troublesome travelers - Frontline staff's experiences from Swedish buses and trains". *Research in Transportation Business and Management*, 10, 53–59. doi: 10.1016/j.rtbm.2014.04.002
- Simlund, Simon & Sjölin, Linda. (2013). Färdtjänst i Göteborgs stad – värdet ur ett resenärsperspektiv. Kandidat uppsats i Företagsekonomi, Högskolan i Borås.
- Stjernborg, Vanessa (2019). "Accessibility for All in Public Transport and the Overlooked (Social) Dimension—A Case Study of Stockholm". *Sustainability*, 11, 4902.
- Tøssebro, Jan (1998). "Researching the living conditions for people with intellectual disabilities", i *hjelmqvist, Erland & Kebbon, Lars (red), Methods for studying the living conditions of persons with disabilities*. Stockholm: Arkitektkopia Colorcenter.
- Regeringskansliet (2018). Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
- Regeringskansliet (2006). Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- Roos, John Magnus (2009). *Quality of personal assistance: Shaped by governments, markets and corporations*. Göteborg: Intellecta Infolog.
- Roos, John Magnus (2014) *En fritid som andra? I Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red) Brytningstider*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- SCB (2018). Statistisk Central Byrån, Statistikdatabasen, Befolkningen. Nedladdad via länken www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101A/BefolkningNy/ 25 oktober 2019. Egna beräkningar.
- Trafikanalys (2018). *Resvanor och funktionsnedsättningar – statistik ur resvaneundersökningen*.
- Trafikanalys (2019). *Kollektivtrafikens barriärer – kartläggning av hinder i kollektivtrafikens tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning*. Rapport 2019:3, Stockholm.

RÖST(D)ELNING I GÖTEBORG 2018

MARIA SOLEVID OCH HENRIK OSCARSSON

Sammanfattning

I valet 2018 fick lokala partier politisk representation i hälften av Sveriges kommuner. Mot bakgrund av en ökad förekomst av lokala partier och Demokraternas framgång analyserar vi röstdelning och väljarbeteende i Göteborg 2018. Resultaten visar att det är högre grad av röstdelning bland borgerliga och Sverigedemokratiska riksdagsväljare. För de här partiernas riksdagsväljare är det nya partiet Demokraterna den vanligaste lokala rösten näst efter det egna partiet. Röstdelning mellan partier inom det borgerliga blocket är mycket lägre i Göteborg jämfört med det nationella genomsnittet. Graden av röstdelning för samtliga riksdagspartiers väljare påverkas dock till stor del av inställning till Västlänken. Bland väljare som är positiva till Västlänken förekommer röstdelning i lägre omfattning, särskilt när det gäller röstdelning på Demokraterna, än bland väljare som är negativa till Västlänken. Demokraternas framgångar kom i huvudsak bland väljare med negativ inställning till Västlänken, med lågt politiskt förtroende, och som tycker infrastruktur är en viktig samhällsfråga samt bland de som står till höger på vänster-högerskalan.

Redan på valkvällen den 9 september 2018 stod det klart att Göteborg som väntat inte bara fått ett nytt parti i fullmäktige utan också ett nytt *stort* parti. Hela 16,95 procent, eller 60 019 av de röstberättigade göteborgarna, valde att lägga sin röst på det lokala partiet Demokraterna¹ (www.val.se). I ljuset av Moderaternas tillbakagång och Socialdemokraternas historiskt låga röststöd i Göteborg är Demokraterna att betrakta som kommunalvalets stora vinnare, även om partiet senare inte kom att ingå i den styrande koalitionen.

Demokraternas intåg betydde också uttåget för ett annat lokalt parti: Vägvalet. Vägvalet hade under två mandatperioder 2010–2018 haft fullmäktigerepresentation med omkring 5 procent av rösterna bakom sig. Vägvalets agenda handlade till stor del om att protestera mot trängselskatten och Västlänken – tåg tunneln under Göteborg som är en del av det västsvenska paketet. Efter valet 2014 inledde Vägvalet ett valtekniskt samarbete med den dåvarande moderaten Martin Wannholt, vilket medförde att han fick Vägvalets post som kommunalråd. Detta samarbete ledde till att Wannholt i november 2014 blev utesluten ur Moderaterna (Göteborgs-Posten, 2014-11-28). Två och ett halvt år senare bildade Wannholt partiet Demokraterna. Partiet gick till val på ett relativt brett politiskt program men partiets två huvudfrågor var att stoppa byggandet av Västlänken samt att förbättra och förändra

styrningen av kommunen i syfte att minska risken för korruption (SVT Nyheter Väst 2017-05-04; www.demokraterna.se).

Båda dessa framgångsrika lokala partier – Vägvalet och Demokraterna – är en del av en generell trend runt om i svenska kommuner. I 2018 års kommunfullmäktigeval fick totalt 171 lokala partier – det vill säga partier som inte finns representerade i riksdagen – mandat i 146 av Sveriges 290 kommuner (SKL, 2019a). Med andra ord finns det minst ett lokalt parti i *hälften* av Sveriges kommunfullmäktige. Samtidigt visar ytterligare statistik att flera av de lokala partierna är förhållandevis nya. Av de 42 största lokala partierna – det vill säga partier med ett röststöd på mer än 10 procent – är 10 av partierna helt nya. Demokraterna är ett av dessa nya partier och dessutom, sett till antal röster, det största lokala partiet i Sverige (SKL, 2019).²

Förekomsten av lokala partier aktualiserar frågan om röstdelning. Röstdelning innebär att en väljare röstar på olika partier i de samtidiga valen till riksdagen, regionen³ och kommunfullmäktige. Röstdelning är givetvis en direkt förutsättning för lokala partiernas framgångar. När röstdelning undersöks står vanligen jämförelsen mellan den nationella och lokala rösten i fokus (Erlingsson & Oscarsson, 2015; Berg m.fl., 2019). Att det är just den nationella och kommunala nivån som i huvudsak jämförs beror på att fenomenet lokala partier är mer utbrett på kommunal nivå än regionnivå – regionala partier existerar i en tredjedel av regionerna men i hälften av kommunerna (SKL, 2019a). Dessutom är den kommunala nivån den viktigaste politiska nivån efter den nationella, inte minst på grund av att kommunerna sammantaget har mer kostsamma kärnuppgifter vilket också avspeglas i att en kommuns del av kommunalskatten är större än regionens del (SKL, 2019b; SCB, 2019).

I det här kapitlet är syftet att studera röstdelning och väljarbeteende i Göteborg med fokus på Demokraterna. Tack vare den lokala SOM-undersökningen i Göteborg har vi unika möjligheter att specialstudera hur riksdagspartiernas väljare i Göteborg fördelade sina röster lokalt och i vilka befolkningsgrupper som Demokraterna hade sina största framgångar. Tillsammans bidrar de här analyserna med insikter om lokalt väljarbeteende och hur stora framgångar för ett lokalt parti, baserat i ett över tid ökat missnöje i infrastrukturfrågor, ritar om den politiska spelplanen för såväl väljare som förtroendevalda.

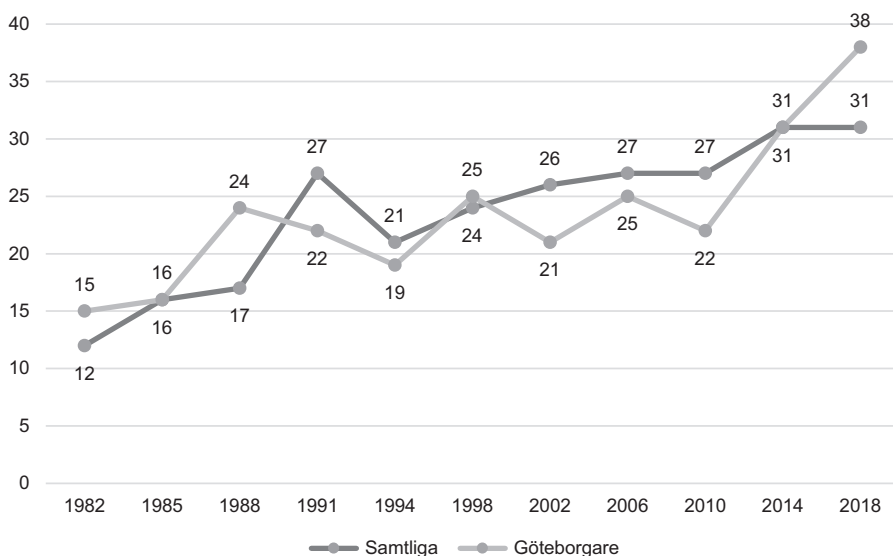
I nästa avsnitt redovisar vi hur röstdelningen förändrats över tid i Göteborg och därefter följer ett avsnitt där vi mer ingående studerar röstdelning mellan riksdag och kommun bland väljare i Göteborg. I det avsnittet jämför vi också röstdelningen bland olika partiernas riksdagsväljare med olika inställning till Västlänken och vi visar även vad Demokraternas väljare röstade på i riksdagsvalet. Från fenomenet röstdelning är steget inte långt till en analys av i vilka befolknings- och åsiktsgrupper som Demokraterna var mer och mindre framgångsrika. Den analysen svarar således på frågan om vilka göteborgare som röstade på Demokraterna och som givit partiet dess mandat. Avslutningsvis diskuterar vi hur utvecklingen av den alltmer negativa opinionen i Västlänkenfrågan hänger ihop med över tid sjunkande lokalt politiskt förtroende och hur den utvecklingen bäddat för såväl Vägvalets som Demokraternas framgångar.

Ökad röstdelning över tid

Fenomenet röstdelning (*split-ticket voting*) är i Sverige en följd av införandet av den gemensamma valdagen 1970. Tidigare studier har visat att fenomenet röstdelning tydligt har ökat över tid, från 6–10 procent i inledningen av 1970-talet upp till dagens nivå på omkring 30 procent.

I de allmänna valen 2018 röstdelade 31 procent av de svenska väljarna vilket också innebar ett nytt röstdelningsrekord (Berg m.fl., 2019). Utöver den över tid ökade förekomsten av lokala partier är en konkurrerande förklaring till den ökade röstdelningen att väljarna blivit mer sofistikerade och mindre vaneröstare, att de helt enkelt blivit bättre och mer vana att väga in information om lokala förhållanden i sitt val av parti – som t.ex. bedömningar av vilket parti som har bäst politik eller hur de styrande partierna levererat (Berg m.fl., 2019; Erlingsson & Oscarsson, 2015).

Figur 1 Andel väljare som röstat på olika partier i riksdagsval och kommunval 1982–2018 bland samtliga och bland boende i Göteborgs kommun (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen väljare i riksdagsvalet som valt att rösta på ett annat parti i de samtidiga kommunala valen 1982-2018. Tidsserien visas för samtliga väljare och för boende i Göteborgs kommun.

Källa: Valforskningsprogrammet, Valundersökningarna 1982–2018.

Även om röstdelningen inte ökat vid varje val är ökningen tydlig sett över längre tid. Figur 1 visar andelen röstdelare i Göteborg jämfört med svenska väljare i

genomsnitt. Över tid har andelen röstdelare även i Göteborg ökat och i 2018 års val sattes även nytt lokalt rekord med 38 procent röstdelare.⁴ I de flesta val har dock andelen röstdelare varit något lägre i Göteborg än i riket som helhet, men på det stora hela är mönstren i Göteborg respektive Sverige som helhet lika varandra över tid.

Röst(D)elning i Göteborg

Huvudfokus i vårt kapitel är röstdelningsmönster mellan riksdagsvalet och kommunvalet bland väljare i Göteborg. I analyserna under den här rubriken gör vi fyra empiriska nedslag. Först jämför vi hur riksdagspartiernas väljare i Göteborg lagt sina röster i kommunvalet i Göteborg. Därefter fokuserar vi på röstdelarna och undersöker vilka olika kombinationer av röstdelning som förekommer och här jämförs göteborgarna med svenska väljare i allmänhet. Sedan fokuserar vi på Demokraternas väljare och undersöker vilka partier som de röstade på i riksdagsvalet. Till sist jämför vi hur riksdagspartiernas väljare i Göteborg som är för respektive emot Västlänken fördelat sina röster i kommunvalet i Göteborg.

Som tabell 1 visar har en majoritet av partiernas väljare med undantag för Kristdemokraternas gjort samma partival nationellt som lokalt. Lägst grad av röstdelning återfinns bland Vänsterpartiets, Miljöpartiets och Socialdemokraternas väljare – i dessa grupper av partiväljare har mellan 67 och 74 procent valt samma parti i riksdagsvalet och kommunvalet. Högst grad av röstdelning finns bland Kristdemokraternas och Centerpartiets väljare. Endast 43 procent av Kristdemokraternas riksdagsväljare i Göteborg valde samma parti i kommunvalet. Motsvarande andel för Centerpartiets väljare är 51 procent. Med andra ord har alltså 57 respektive 49 procent av Kristdemokraternas och Centerpartiets riksdagsväljare röstat på andra partier i kommunvalet. Bland Moderaternas, Sverigedemokraternas och Liberalernas riksdagsväljare är det 56–58 procent som röstat på samma parti lokalt.

Om vi går från det mer generella röstdelningsmönstret och istället fokuserar på Demokraternas röstvinster är det tydligt i tabell 1 att röstdelning mellan ett riksdagsparti och Demokraterna förekommer för samtliga riksdagspartiers väljare i Göteborg, om än i varierande omfattning. Lägst andel röster på Demokraterna finns bland väljare som i valet till riksdagen röstat på Vänsterpartiet eller Miljöpartiet – i de här båda väljargrupperna är det 5 respektive 7 procent som anger att de röstade på Demokraterna i kommunvalet. Omkring en tredjedel av väljarna som till riksdagen valde Kristdemokraterna, Sverigedemokraterna eller Moderaterna röstade på Demokraterna i kommunfullmäktige. Bland Socialdemokraternas respektive Centerpartiets riksdagsväljare har 12 respektive 17 procent röstat på Demokraterna i kommunvalet.⁵ Sammanfattningsvis varierar graden av röstdelning i allmänhet och röstdelning till Demokraterna i synnerhet mellan riksdagspartiernas väljare i Göteborg. Det är högst röstdelning bland borgerliga respektive Sverigedemokraternas riksdagspartiväljare och det är också bland dessa partiväljare vi ser högst röststöd för Demokraterna.

Tabell 1 Röstdelning mellan riksdagsval och kommunval i Göteborg 2018 (procent)

Partival riksdagsvalet 2018	Partival kommunvalet i Göteborg 2018										Summa	Antal svar
	V	S	MP	C	L	M	KD	SD	FI	DEM		
Vänsterpartiet	74	3	6	0	1	0	0	0	10	5	99	278
Socialdemokraterna	7	67	6	1	3	3	0	1	1	12	101	415
Miljöpartiet	5	9	68	2	3	0	1	0	6	7	101	136
Centerpartiet	1	3	5	51	13	5	2	1	2	17	100	165
Liberalerna	1	3	1	3	58	5	3	0	0	27	101	189
Moderaterna	0	1	1	2	5	56	2	2	0	31	100	377
Kristdemokraterna	0	2	1	0	8	9	43	0	0	37	100	98
Sverigedemokraterna	1	1	0	1	1	7	0	57	0	33	101	193

Kommentar: Tabellen jämför hur svarspersoner som röstat på ett riksdagsparti fördelat sina röster på de partier som fick representation i kommunfullmäktige i Göteborg och tabellen baseras därmed på svarspersoner som angivit att de röstat i båda valen. Tabellen läses radvis och besvarar frågan vilka kommunala partier som rikspartiernas väljare valde att stödja 2018. I analysen ingår endast personer som röstat på ett parti i både riksdagsvalet och kommunvalet 2018. Svarspersoner som svarat att de röstat på annat parti nationellt och annat parti än Demokraterna kommunalt, svarspersoner som angivit att de inte röstat, röstat blankt eller kryssat för flera svar ingår inte i tabellunderlaget.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2018.

Om vi fokuserar enbart på personer som angivit att de röstdelat kan vi också undersöka i vilken grad inomblocksröstning, mellanblocksröstning och övriga kombinationer av röstdelning förekommer. I tabell 2 jämför vi olika kombinationer av röstdelning bland väljare i Göteborg med väljare i Sverige. Av samtliga röstdelningskombinationer utgjorde röstdelning *inom* de traditionella blocken totalt 31 procent bland röstdelare i Göteborg jämfört med 46 procent bland svenska väljare i allmänhet. Vad som är särskilt värt att betona är att det i Göteborg 2018 var högre röstdelning inom det rödgrönrosa blocket (18 procent av all röstdelning) jämfört med Alliansblocket (13 procent av all röstdelning) medan det motsatta gäller för svenska väljare i allmänhet. Sedan 1994 har omkring en tredjedel av de svenska väljarnas totala röstdelning mellan riksdag och kommun skett inom det borgerliga blocket (Berg m.fl., 2019) och denna röstdelning har också i samtliga undersökta val varit den allra vanligaste. Att det i fallet Göteborg är lägre röstdelning inom det borgerliga blocket är således ett mycket ovanligt empiriskt fynd och självklart en direkt konsekvens av Demokraternas framgång i valet 2018.

Tabell 2 *Kombinationer av röstdelning mellan riksdagsval och kommunval, väljare i Göteborg jämfört med väljare i Sverige 2018 (procent)*

	Göteborg 2018	Sverige 2018
Inomblocksröstning		
Rödgrönrosa partier nationellt och lokalt	18	18
Borgerliga partier nationellt och lokalt	13	28
Mellanblocksröstning		
Rödgrönrosa nationellt – Borgerliga partier lokalt	5	12
Borgerliga partier nationellt – Rödgrönrosa lokalt	5	9
Övrig röstdelning		
Rödgrönrosa nationellt – Övrigt parti lokalt (ej SD)	12	1
Borgerliga partier nationellt – Övrigt parti lokalt (ej SD)	33	2
SD nationellt – Borgerliga partier lokalt	2	9
SD lokalt – Borgerliga partier nationellt	1	7
SD nationellt – Rödgrönrosa lokalt	0,5	3
SD lokalt – Rödgrönrosa nationellt	0,5	4
Övriga kombinationer nationellt – lokalt*	9	7
Summa	100	100
Antal svar	774	3 052
Total röstdelning inom blocken	31	46
Total röstdelning mellan blocken	10	21
Total övrig röstdelning	59	34

Kommentar: I analysen ingår alla partiväljare i riksdagsval och kommunval som röstdelat. Blankröstare är uteslutna ur analysen. Till 'Rödgrönrosa partier' räknas Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Feministiskt initiativ. Till 'Borgerliga partier' räknas Centerpartiet, Liberalerna, Kristdemokraterna och Moderaterna. De som röstdelat mellan rödgrönrosa nationellt och övrigt parti lokalt utgör 94 personer. Av de har 73 personer röstat på Demokraterna och 21 personer på annat parti. De som röstdelat mellan alliansen nationellt och övrigt parti lokalt utgör 255 personer. Av dem har 232 röstat på Demokraterna och 23 stycken på annat parti. *Övriga röstdelningskombinationer i Göteborg har angivits av 71 svarspersoner. 67 av dem (8,7 procent totalt av alla röstdelare) har röstdelat mellan SD nationellt och ett annat parti lokalt. Av de 67 svarspersonerna har 63 angivit att de röstat på Demokraterna och endast 3 svarspersoner har svarat annat parti.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg respektive den nationella SOM-undersökningen 2018 (uppgifter om svenska väljare i allmänhet kommer från Berg, Erlingsson & Oscarsson 2019, tabell 3, sidan 101).

I jämförelse med svenska väljare i allmänhet är det också lägre grad av röstdelning *mellan* blocken i Göteborg 2018. Totalt 10 procent av väljarna i Göteborg har röstdelat mellan ett rödgrönrosa parti nationellt och ett alliansparti lokalt eller mellan ett alliansparti lokalt och ett rödgrönrosa parti nationellt. För Sverige som helhet var motsvarande andel 21 procent.

Vad som istället utmärker Göteborg 2018 är graden av *övrig* röstdelning. Bland samtliga röstdelare i Göteborg har 12 procent röstat rödgrönrosa nationellt men valt ett övrigt parti – oftast Demokraterna – lokalt. Ytterligare 33 procent har röstat på ett Alliansparti nationellt men valt ett övrigt parti lokalt och även här dominerar Demokraterna som partival. Motsvarande siffror för svenska väljare i allmänhet är blott 1 respektive 2 procent. Summerar vi all övrig röstdelning utgör den 59 procent av den totala röstdelningen bland väljare i Göteborg. Motsvarande andel bland väljarna som helhet är klart lägre, 34 procent. Sammanfattningsvis är det särskilt tydligt att den borgerliga röstdelningen i Göteborg i valet 2018 inte primärt skett inom blocket, utan till Demokraterna.⁶

En liten brasklapp kan vara på sin plats: På grund av att det inte finns individdata av samma omfattning och kvalitet från andra svenska kommuner kan vi inte jämföra röstdelningen i Göteborg med väljare i andra kommuner som också har ett eller flera större lokala partier. Givet att det 2018 fanns 171 lokala partier i Sveriges 290 kommunfullmäktigen och 42 lokala partier med röststöd större än 10 procent (SKL, 2019a) är vi säkra på att röstdelningsmönstren i sådana kommuner också ser annorlunda ut än det övergripande mönstret som kommit fram i tidigare studier (Erlingsson & Oscarsson, 2015; Berg m.fl., 2019).

Nästa steg i vår analys av röstdelningsmönster är att undersöka hur Demokraternas väljare fördelade sina riksdagsröster. Den här analysen påminner mycket om det vi visade i tabell 1, men istället för att undersöka hur riksdagspartiväljarna fördelat sina röster lokalt, visar vi hur Demokraternas väljare fördelat sina röster nationellt. Tabell 3 visar således vilka partier som Demokraternas väljare valde i Riksdagsvalet 2018 och ger en relativt tydlig bild av Demokraternaväljarnas ideologiska profil.

Enligt den lokala SOM-undersökningen i Göteborg 2018 valde nära en tredjedel av Demokraternas väljare att rösta på Moderaterna i riksdagsvalet. Andra största riksdagsparti bland Demokraternas väljare är Sverigedemokraterna med 17 procent och på delad tredjeplats återfinns Liberalerna respektive Socialdemokraterna med cirka 13 procent vardera. Röstdelning mellan Demokraterna lokalt och Vänsterpartiet eller Miljöpartiet nationellt är betydligt ovanligare, även om det förekommer. Summerar vi istället Demokraternas väljares riksdagspartival efter block röstade drygt 60 procent av Demokraternas väljare på ett Alliansparti i riksdagsvalet, 20 procent valde ett rödgrönt parti och 17 procent valde Sverigedemokraterna.

Tabell 3 Partival i riksdagsval bland Demokraternas väljare i Göteborg 2018 (procent)

	Partival i riksdagsval bland Demokraternas väljare i Göteborg
Vänsterpartiet	4
Socialdemokraterna	13
Miljöpartiet	2
Centerpartiet	8
Liberalerna	14
Moderaterna	31
Kristdemokraterna	10
Sverigedemokraterna	17
Feministiskt initiativ	0
Demokraterna	-
Övriga partier	1
Summa	100
Antal svar	371
Andel av Demokraternas väljare som röstat på rödgrönrosa partier i Riksdagsvalet	20
Andel av Demokraternas väljare som röstat på borgerliga partier i Riksdagsvalet	63
Andel av Demokraternas väljare som röstat på Sverigedemokraterna i Riksdagsvalet	17

Kommentar: Tabellen baseras på svars personer som angivit att de röstat i båda valen.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg, 2018.

Till de viktigaste huvudförklaringarna till röstdelning hör ställningstaganden i konkreta sakfrågor, främst sådana frågor som engagerar lokalt. I fallet Demokraterna i Göteborg 2018 ligger det förstås nära till hands att partivalet lokalt förklaras av vilken inställning väljaren har till Västlänken. Den avslutande analysen av röstdelning är i vilken grad partiväljare i Göteborg med olika inställning till Västlänken röstdelade i allmänhet, och på Demokraterna i synnerhet. Detta eftersom Västlänken dels varit en huvudfråga för Demokraterna, dels eftersom våra tidigare analyser visat att inställningen till Västlänken var mest negativ bland Demokraternas sympatisörer 2017 (Andersson m.fl., 2018). I tabell 4 jämförs röstdelningen för respektive parti mellan riksdag och kommun bland väljare som är för respektive emot Västlänken.

Benägenheten att röstdelar varierar stort beroende på vilken inställning svars personerna har till Västlänken. För samtliga partiers väljare är benägenheten att rösta på samma parti nationellt och lokalt *lägre* bland de som är *emot* Västlänken jämfört med de som är för Västlänken. Andelen väljare som röstar på samma parti nationellt

och lokalt och samtidigt är emot Västlänken är mellan 30 (Kristdemokraterna) och 64 procent (Vänsterpartiet) vilket betyder att den sammanlagda graden av röstdelning bland Västlänken-motståndarna varierar mellan 46 och 70 procent. Undantaget Centerpartiet är det mellan 70 till 80 procent av de västlänkspositiva riksdagspartiernas väljare som röstar på samma parti lokalt. För Centerpartiets riksdagsväljare kan vi observera en mer klassisk röstdelning där väljarna lokalt lagt sina röster på framförallt Liberalerna, Moderaterna och Socialdemokraterna.

Tabell 4 Röstdelning vid riksdagsval och kommunval i Göteborg bland svars personer med olika inställning till Västlänken 2018 (procent)

Partival riksdagsvalet 2018	Inställning till Västlänken	Partival kommunvalet i Göteborg 2018										Summa	Antal svar
		V	S	MP	C	L	M	KD	SD	FI	DEM		
Vänsterpartiet	FÖR	78	4	9	0	0	0	0	0	9	0	100	121
	EMOT	64	3	3	0	1	0	0	1	12	16	100	95
Socialdemokraterna	FÖR	5	79	8	0	3	4	0	1	0	1	101	179
	EMOT	7	49	3	1	3	1	1	1	3	30	99	150
Miljöpartiet	FÖR	5	10	75	1	4	0	0	0	3	1	99	73
	EMOT	3,5	7	50	3,5	3,5	0	0	0	3,5	29	100	28
Centerpartiet	FÖR	2	7	8	54	14	8	3	2	0	2	100	59
	EMOT	1	1	3	43	8	4	1	0	4	35	100	75
Liberalerna	FÖR	1	3	0	4	78	6	1	0	0	6	99	67
	EMOT	0	3	1	1	46	3	3	0	0	43	100	96
Moderaterna	FÖR	0	4	2	1	9	79	1	1	0	3	100	99
	EMOT	0	0	0	2	4	40	2	2	0	49	99	224
Kristdemokraterna	FÖR	0	0	5	0	5	20	70	0	0	0	100	20
	EMOT	0	1	0	0	9	6	30	0	0	54	100	67
Sverigedemokraterna	FÖR	0	4,5	0	0	4,5	13,5	0	73	0	4,5	100	22
	EMOT	1	0	0	1	1	5	0	52	0	40	100	151

Kommentar: Tabellen jämför hur svars personer som röstat på ett riksdagsparti fördelat sina röster på de partier som fick representation i kommunfullmäktige i Göteborg. Tabellen baseras därmed på svars personer som angivit att de röstat i båda valen. Tabellen avläses radvis. Svars personer som svarat att de röstat på "Annat parti" nationellt och Annat parti än Demokraterna kommunalt, svars personer som angivit att de inte röstat, röstat blankt eller kryssat för flera svar ingår inte i tabellunderlaget. Frågan om Västlänken lyder "Vilken är din åsikt om följande trafikåtgärder? Västlänken (tågtunnel under Göteborg)?: Svarsalternativen är Mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag och mycket dåligt förslag. Svarsalternativen Mycket och ganska bra förslag har slagits samman till "FÖR" och svarsalternativen Ganska och mycket dåligt har slagits samman till "EMOT". Siffror i kursiv stil anger att det är få svars personer i kategorin och dessa resultat ska därför tolkas med stor försiktighet.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2018.

Vi ser tydliga spår av åsiktsdriven röstdelning i kommunvalet i Göteborg 2018. Sambandet mellan västlänksåsiikt och röstdelning är dock olika stark bland olika grupper av partiväljare (se tabell 4). Oavsett i vilken utsträckning riksdagspartiernas väljare lagt sina röster på Demokraterna är det tydligt att det för en majoritet av partierna bara är enstaka procentenheter av partiernas västlänkspositiva riksdagsväljare som lokalt lagt sina röster på Demokraterna. Bland Vänsterpartiets, Socialdemokraternas, Miljöpartiets, Centerpartiets, Moderaternas respektive Kristdemokraternas riksdagsväljare som samtidigt är för Västlänken är det mellan 0 och 3 procent som röstat på Demokraterna. Bland Liberalernas riksdagsväljare som är för Västlänken är motsvarande andel 6 procent. Omvänt är det mycket tydligt att Demokraterna fått lokala röster från väljare som är emot Västlänken och nationellt röstat på något av riksdagspartierna. Mellan 40 och 54 procent av Sverigedemokraternas, Liberalernas, Moderaternas respektive Kristdemokraternas riksdagsväljare som också är emot tåg tunneln har röstat på Demokraterna. Bland Centerpartiets, Socialdemokraternas och Miljöpartiets riksdagsväljare som är negativa till Västlänken är andelen röster på Demokraterna omkring 30 procent. Relativt sett lägst röstdelning till Demokraternas fördel bland de väljare som är emot Västlänken finns bland Vänsterpartiets riksdagsväljare med 16 procent.

Sammanfattningsvis visar analysen av röstdelning att inställning till Västlänken spelade en helt avgörande roll för röstdelning i allmänhet och röstdelning på Demokraterna i synnerhet i valet 2018.

Vilka röstade på Demokraterna?

Nästa steg i vår analys är mer generell och handlar om att pröva några allmänna huvudförklaringar till varför göteborgarna röstade på Demokraterna i 2018 års val till kommunfullmäktige. Vem röstade på Demokraterna och varför? Vår analys så långt ger ett mycket starkt stöd för åsiktsröstning, det vill säga att Västlänken var den viktigaste faktorn för partivalet. Håller den slutsatsen streck även om vi för in fler faktorer i vår analys?

Inom väljarbeteendeforskning kan man förenklat tala om fyra huvudförklaringar till varför väljare röstar som de gör (Oscarsson & Holmberg, 2008): närhet, agenda, tydlighet och kompetens.

1) Närhetsförklaringen har visat sig vara särskilt gångbar i analyser av svenskt väljarbeteende. Den säger helt enkelt att väljare har en stark tendens att rösta på partier som står dem nära ideologiskt och i olika sakfrågor. Vi har redan analyserat denna faktor i det här kapitlet.

2) Agendaförklaringen handlar om vilka frågor som står högt på den politiska dagordningen: allt annat lika kommer det gå bra för partier som uppfattas ha en bra politik i frågor som många väljare tycker är viktiga. I fallet Göteborg och Västlänken vet vi från tidigare analyser att infrastrukturfrågor i allmänhet och frågor om trängselskatter och tåg tunneln i synnerhet varit centralt placerade på

den lokala agendan under lång tid. Göteborgsväljare har betydligt större fokus på infrastrukturfrågor än svenska väljare i allmänhet (Arkhede & Solevid, 2017).

3) Tydlighetsförklaringen handlar om att partier som har tydliga flankpositioner längs centrala åsiktsdimensioner har lättare att tränga genom mediebruset under valrörelser än partier med mer nyanserade positioner. Det är därför det är viktigt för små partier att odla sina profilfrågor. I fallet Demokraterna är det sannolikt att deras sakpolitiska position i västlänksfrågan (Stoppa Västlänken!) har varit väl känd och lätt att kommunicera, särskilt eftersom andra partier valde att fortsatt stå bakom de uppgörelser som träffats i frågan i samband med beslutet.

4) Kompetensförklaringen, slutligen, har med väljarnas bedömningar av partiernas ”track record” att göra, det vill säga hur väl partiet och partiföreträdare lyckats prestera tidigare. Med ett nytt parti finns det ingen kunskap om tidigare prestationer annat än indirekt, genom att värdera partiledare Martin Wannholts politiska gärning, eller genom att värdera hur andra partier har skött sig i Göteborgspolitik. Förtroende är en nyckelfaktor som hör till kompetensförklaringen: om man ska delegera sin rara väljarmakt för fyra år framåt behöver väljarna känna sig trygga att deras mandat förvaltas av dugliga, erfarna och politiskt skickliga företrädare som kan agera i deras ställe och i deras intressen.

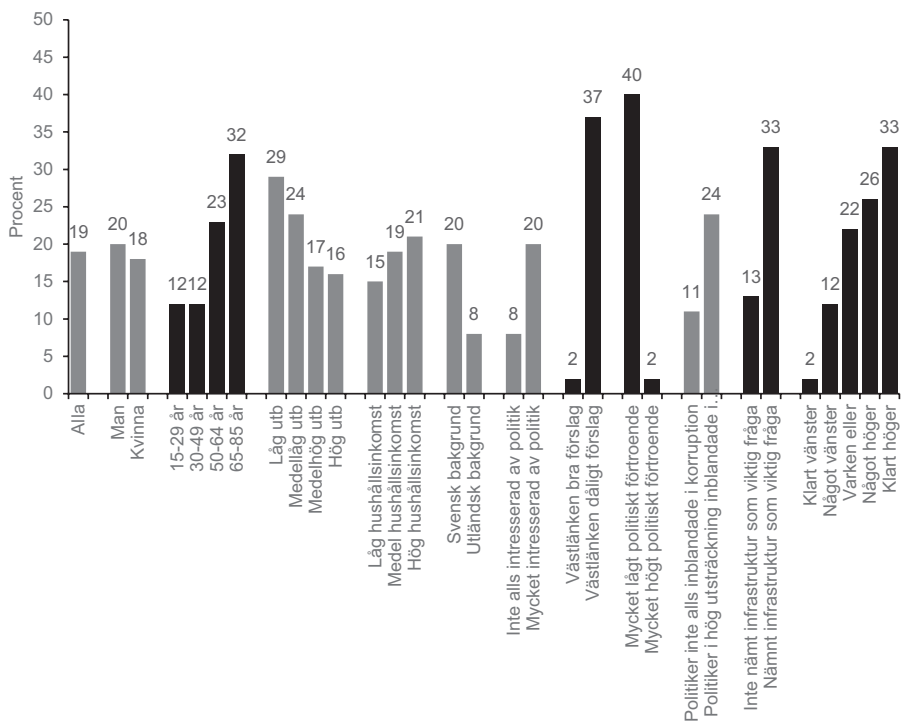
I det här sammanhanget har vi möjlighet att samtidigt, i en större förklaringsmodell, pröva några av de viktigaste närhetsfaktorerna (vänster-högerideologi och inställning till Västlänken), agendafaktorer (huruvida man anser infrastruktur är en viktig sakfråga) och kompetensfaktorer (grundläggande förtroende för kommunens politiker). Eftersom vi också gärna vill kunna kartlägga och ta hänsyn till mer långsiktigt strukturerande faktorer som inte omedelbart har med kommunvalet i Göteborg 2018 att göra, behöver vi också uppgifter om väljarnas socioekonomiska status, så som kön, ålder, utbildning, inkomst och bakgrund.

Tack vare Valmyndighetens (2018) statistik vet vi också att partiernas röststöd varierar stort mellan valdistrikten i Göteborg. Stödet för Demokraterna är inget undantag. I valdistrikt som Hovås Södra, Skår Norra, Skår Södra, Näset Norra och Långedrag röstade 37 procent eller mer på Demokraterna. Omvänt finns det lägsta stödet, 3 procent eller lägre, i Hammarkullen Östra, Hammarkullen Centrum, Lövgärdet Övre, Hjällbo Södra och Norra Biskopsgården.

De geografiska skillnaderna till trots fokuserar vi här främst på den socioekonomiska och åsiktsmässiga kompositionen av Demokraternas väljare 2018. Figur 2 nedan visar Demokraternas röststöd i olika befolkningsgrupper. De gruppkillnader som under kontroll för andra faktorer kvarstår som statistiskt signifikanta är markerade med svarta staplar. Det är också de här faktorerna vi fokuserar på att diskutera i vår analys av resultaten.

Figur 2 Demokraternas röststöd i olika befolkningsgrupper 2018 (procent)

Kommentar: Se appendix för information om frågeformulering, svarsalternativ och omkodningar.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg, 2018.

De största skillnaderna i röststöd för Demokraterna återfinns för väljare med olika ålder, olika åsikt om Västlänken, för personer som gör olika prioriteringar av infrastruktur som samhällsfråga och för personer med olika vänster-högerideologi. Demokraternas röststöd är starkare bland väljare 65 år och äldre, bland personer som är emot Västlänken, bland personer som har lågt politiskt förtroende, bland personer som nämnt infrastrukturfrågor som en viktig lokal fråga och bland personer som står till höger på den ideologiska vänster-högerskalan. De tre faktorer som ger störst utväxling är inställning till Västlänken, nivå av politiskt förtroende och vänster-högerideologi. Bland personer som tycker Västlänken är ett mycket bra förslag, bland personer som har högt politiskt förtroende och bland personer som står klart till vänster uppger bara enstaka procent av de svarande att de röstat på Demokraterna. Bland väljare som tycker Västlänken är ett mycket dåligt förslag, som har mycket lågt förtroende och står klart till höger är andelen som röstat på Demokraterna 37, 40 respektive 33 procent. Under kontroll för andra faktorer jämnas skillnaderna ut något men faktum kvarstår att Demokraternas

röststöd till stor del förklaras av missnöje med Västlänken, politisk misstro och att stå till höger. I ljuset av vad analyserna av röstdelningen visade, med stor andel röster på Demokraterna bland Moderata och Kristdemokratiska riksdagsväljare, är resultaten väntade.

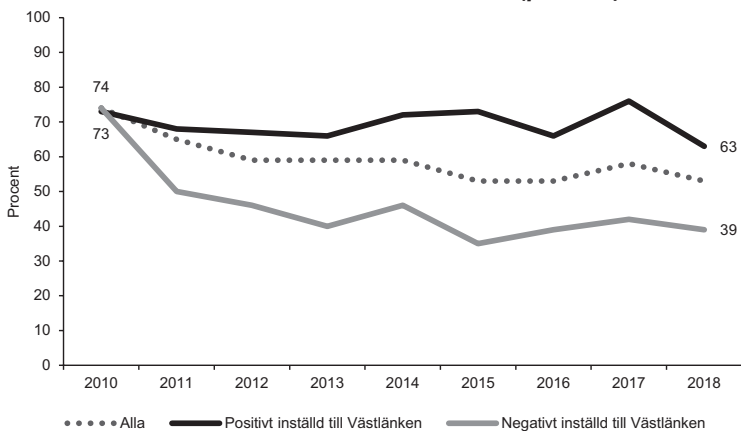
Vi vill samtidigt betona att det *inte* finns några statistiskt signifikanta skillnader i röststöd för Demokraterna bland väljare med olika kön, utbildning, inkomst, etnisk bakgrund, intresse för politik eller uppfattning om förekomst av korruption bland politiker i Göteborg, även om det initialt, utan kontroll för andra variabler, ser ut att finnas skillnader också inom de här grupperna i figuren. Att skillnaderna i röststöd försvinner beror på att de nyss angivna indikatorerna överlappar med ålder, åsikt om Västlänken, politiskt förtroende eller vänster-högerideologi.

Västlänksmotståndarna allt mindre nöjda med den lokala demokratin

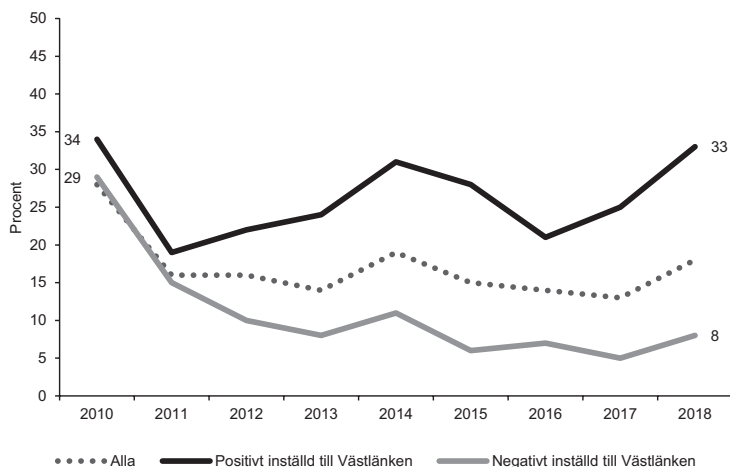
Som vi kunnat konstatera från tidigare studier av västlänksopinionen och förtroende för Göteborgspolitikerna (Andersson & Oscarsson, 2017; Andersson m.fl., 2018) har det över tid vuxit fram ett allt starkare samband mellan göteborgarnas åsikter om Västlänken och deras nöjdhet med den lokala demokratin. Som figuren 3a visar fanns det år 2010 ingen skillnad i nöjdhet med den lokala demokratin mellan göteborgare som var positivt respektive negativt inställda till Västlänken: tre av fyra (74 respektive 73 procent) var nöjda med demokratin oavsett västlänksåsikt. Sedan dess har skillnaderna ökat. Västlänksmotståndarna som inte fått sin vilja igenom har blivit allt mindre nöjda med hur den lokala demokratin fungerar. Glappet mellan vinnare och förlorare har vuxit till drygt tjugo procentenheter. År 2018 var andelen mycket eller ganska nöjda med demokratin i Göteborg 63 procent bland västlänkspositiva, men bara 39 procent bland västlänksnegativa.

Förtroendet för Göteborgs lokalpolitiker har tagit samma väg (se figur 3b). Ett allt tydligare åsiktsavstånd mellan en växande grupp västlänksnegativa göteborgare och den förda kommunpolitiken har med tiden skapat en förtroendeklyfta som idag är monumental. År 2010 var förtroendet för de lokala politikerna i princip lika starkt bland såväl förespråkare som motståndare till tåg tunneln under Göteborg (34 jämfört med 29 procent). Nio år senare är förtroendegapet 25 procentenheter. Bland västlänkspositiva är förtroendet för kommunpolitikerna lika högt, 33 procent. Men bland västlänksnegativa har andelen med mycket/ganska högt förtroende minskat till 8 procent.

Figur 3a Andelen som är nöjda med den lokala demokratin bland samtliga svarande och bland svarande som är positivt respektive negativt inställda till Västlänken 2010–2018 (procent)

Figur 3b Andelen som har förtroende för kommunens politiker bland samtliga svarande och bland svarande som är positivt respektive negativt inställda till Västlänken 2010–2018 (procent)

Kommentar: *Nöjd med demokratin* "Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: den kommun där du bor". Svartalternativen är Mycket nöjd, Ganska nöjd, Inte särskilt nöjd, Inte alls nöjd. I figur 3a visas andelen svarspersoner som är Mycket eller Ganska nöjda. *Förtroende för kommunens politiker:* "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?: Kommunens politiker". Svartalternativen är Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende. I figur 3b visas andelen svarspersoner som har Mycket eller Ganska stort förtroende.

Källa: Den Västsvenska SOM-undersökningen 2010–2018, enbart svarande från Göteborg.

Politikermisnöje och västlänksmotstånd bakom ökad röstdelning

Våra analyser visar att det var ett generellt missnöje med den lokala demokratin och Göteborgspolitikerna i kombination med protest mot byggandet av en tågtunnel under Göteborg som ledde till att var sjätte göteborgare valde att dela sin röst mellan riksdagsval och kommunval och rösta på Demokraterna. Frågan om politisk korruption spelade dock en klart mer undanskymd roll och når inte statistisk signifikans i våra förklaringsmodeller.

Röstdelningen är i fallet Göteborg 2018 tydligt driven av en lokalpolitisk fråga som politiserats av ett nytt parti. Demokraterna vann sina väljare på västlänksfrågan – en politisk sakfråga som över tid har skapat ett stort demokratiskt underskott i Göteborg i så måtto att det finns ett allt tydligare samband mellan åsikt om västlänken och nöjdhet med hur den lokala demokratin fungerar. Det sviktande förtroendet för kommunpolitiker i Göteborg gjorde att västlänksfrågan blev en starkt samlande symbolfråga – ett slags lägereld för politikermisstro – som i förlängningen ledde till valframgångar för det nystartade Demokraterna. SOM-undersökningarna kan inte i detalj reda ut huruvida åsiktsavståndet i sakfrågan eller det sjunkande förtroendet kommit först. Men sannolikt är slutresultatet en produkt av ömsesidigt förstärkande faktorer där händelser som beslut om tågtunnel, efterföljande protester och opinionsbildning kring trängselskatteomröstningen, partiintern splittring och avhopp, följt av nya partibildningar har verkat i samma riktning.

Även om vi förstås inte kan veta vilka partier de väljare som röstade på Demokraterna lokalt hade valt om Demokraterna *inte* hade ställt upp som parti i kommunvalet 2018, visar analyserna av röstdelningsmönstren att Allianspartierna i Göteborg gemensamt förlorat betydligt fler potentiella väljare på Demokraternas intåg än vad övriga partier har gjort. Med stor sannolikhet är det också dessa partier som har bäst möjligheter att vinna tillbaka väljare från Demokraterna i framtida val om frågan om tågtunnel skulle dala på den politiska dagordningen och/eller om Demokraternas väljare inte uppfattar att partiet levererar som de förväntat sig.

Noter

- ¹ Det ska också nämnas att Demokraterna även fick representation med 5 mandat i regionfullmäktige i Västra Götaland (3,44 procent av rösterna). I det här kapitlet fokuserar vi emellertid på partiets lokala framgång. Bland svarspersonerna i SOM-undersökningen i Göteborg anger 19 procent att de röstat på Demokraterna i kommunvalet. Se tabell A1 i Appendix för jämförelse av officiellt valresultat och partival bland de svarande i SOM-undersökningen i Göteborg.
- ² Demokraterna fick 60 013 röster och att partiet är största parti sett till antal röster beror naturligtvis på att de var framgångsrika i Sveriges andra största stad. De största lokala partierna rent andelsmässigt är Oberoende realister (Hagfors kommun) med 36,5 procent, Nykvarnspartiet (Nykvarns kommun) med 30,4

- procent och Perstorps framtid (Perstorps kommun) med 29,8 procent. Enligt SKL:s statistik finns lokala partier i alla slags kommuner men de största partierna sett till andelar röster tenderar att finnas i mindre kommuner (SKL 2019a).
- 3 Sedan januari 2019 används den samlande beteckningen 'regioner' för samtliga landsting och regioner i Sverige.
  - 4 Bland de svarande i SOM-undersökningen i Göteborg är andelen som röstat på olika partier i riksdagsvalet och kommunvalet också 38 procent.
  - 5 Som jämförelse kan sägas att i tidigare val har omkring 15 procent av röstdelarna delat sina röster just mellan ett riksdagsparti och ett lokalt parti (Erlingsson & Oscarsson, 2015). Uppgiften om 15 procent som röstar på lokalt parti erhålls genom att slå ihop kategorierna röstdelning "rödgrönrosa nationellt-övrigt lokalt", "alliansparti nationellt-övrigt lokalt" och "övriga kombinationer nationellt-lokalt" i tabell 3, sidan 369 i Erlingssons & Oscarssons (2015) kapitel.
  - 6 Bland de göteborgska väljarna som röstdelat är den vanligaste röstdelningskombinationen (visas ej i tabell) att välja Moderaterna i Riksdagsvalet och Demokraterna i kommunvalet, den kombinationen står för 15 procent av all röstdelning i Göteborg 2018. På andra plats hamnar kombinationen Sverigedemokraterna i Riksdagsvalet och Demokraterna i kommunvalet med 8 procent. På delad tredjeplats kommer Socialdemokraterna eller Liberalerna nationellt och Demokraterna lokalt med omkring 8 procent vardera av alla röstdelningar.

Referenser

- Andersson, Dennis & Henrik Oscarsson (2017). Göteborgarna tycker om infrastrukturprojekt. I Andersson, Ulrika & Annika Bergström (Red.), En brokig gemenskap. SOM-rapport 71. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Andersson, Dennis, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (2018) Västlänken – en fråga om förtroende. I Anders Carlander & Björn Rönnerstrand (red) Hemma Väst. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Arkhede, Sofia & Solevid, Maria (2017) SOM-undersökningen i Göteborg 2016. SOM-rapport 2017:34. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Berg, Linda, Erlingsson, Gissur Ó & Oscarsson, Henrik (2019) Rekordhög röstdelning. I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) Storm och stiltje. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Erlingsson, Gissur Ó & Oscarsson, Henrik (2015). Röstdelning i Sverige. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) Fragment. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Göteborgs-Posten (2014) Moderaterna: Wannholt utesluts. <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/moderaterna-wannholt-utesluts-1.263176>, publicerad 2014-11-28. Senast nedladdad 2019-10-21.

- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2016). Svenska väljare. Stockholm: Wolters Kluwer.
- SCB (2002) Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik, 2002:3. Personer med utländsk bakgrund. Riktlinjer för redovisning i statistiken. <https://www.scb.se/contentassets/60768c27d88c434a8036d1fdb595bf65/mis-2002-3.pdf>. Senast nedladdad 2019-10-21.
- SCB (2019) Kommunalskatterna 2019. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/offentlig-ekonomi/finanser-for-den-kommunala-sektorn/kommunalskatterna/pong/statistiknyhet/kommunalskatterna-2019/>. Senast nedladdad 2019-10-18.
- SKL (2019a). 310 val. 2018 års kommun och landstingsval. <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-768-8.pdf?issuusl=ignore>. Senast nedladdad 2019-10-21.
- SKL (2019b). Sektorn i siffror. <https://skl.se/ekonomijuridikstatistik/ekonomi/sektornisiffror.1821.html>. Senast nedladdad 2019-10-18.
- SVT Nyheter Väst (2017) Martin Wannholt startar nytt parti, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/ska-motverka-goteborgsk-dumhet>, publicerad 2017-05-04. Senast nedladdad 2019-10-21.
- Valmyndigheten (2018) Valpresentation 2018, Val till kommunfullmäktige i Göteborg – Röster <https://data.val.se/val/val2018/slutresultat/K/kommun/14/80/index.html>. Senast nedladdad 2019-10-18.

APPENDIX

Tabell A1 Valresultatet till riksdagen och kommunfullmäktige i Göteborg 2018 (procent) De svarande i SOM-undersökningen i Göteborg jämfört med officiellt valresultat

	Riksdagsvalet i Göteborg, svarande i SOM	Riksdagsvalet i Göteborg, officiellt resultat	Skillnad	Kommunfullmäktigevalet i Göteborg, svarande i SOM	Kommunfullmäktigevalet i Göteborg, officiellt resultat	Skillnad
Vänsterpartiet	14,9	14,0	0,9	12,5	12,6	-0,1
Socialdemokraterna	22,4	23,8	-1,4	16,6	20,5	-3,9
Miljöpartiet	7,1	6,9	0,2	8,1	6,9	1,2
Centerpartiet	8,3	7,1	1,2	5,2	4,0	1,2
Liberalerna	9,8	7,2	2,6	9,3	7,2	2,1
Moderaterna	19,5	19,9	-0,4	13,5	14,5	-1,0
Kristdemokraterna	5,5	5,5	0	3,2	3,3	-0,1
Sverigedemokraterna	10	13,5	-3,5	6,2	8,3	-2,1
Feministiskt initiativ	1,1	0,8	0,3	2,8	2,3	0,5
Demokraterna				19,2	16,9	2,3
Övriga partier	1,4	1,3	0,1	3,4	3,5	-0,1
Summa	100	100		100	100	
Antal svar/antal röster	2 040	349 645		2 032	354 160	
Medelfel*			1,1			1,3

Kommentar: Medelfelet är summan av de absoluta avvikelserna dividerat med antal partier (10 för riksdagsvalet, 11 för kommunvalet).

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg respektive Valmyndigheten 2018.

Kodningsinformation, figur 2.

All information framgår också i kodboken för SOM-undersökningen i Göteborg (https://som.gu.se/digitalAssets/1723/1723992_kodbok-som-unders-ökningen-i-g--teborg-2018.pdf)

För att uttala oss om vilka gruppkillnader som är statistiskt signifikanta har vi genomfört en regressionsanalys med "Rösta på Demokraterna" som beroende variabler och med kön, ålder, utbildning, hushållsinkomst, bakgrund, intresse för politik, Västlänken, Politiskt förtroende, uppfattningar om korruption, infrastruktur som viktig fråga samt vänster-högerideologi som oberoende variabler.

Kön: Bygger på f35 (uppgivet kön), men har kompletterats med urvalsdata (KÖN) där svar saknats. Annat kön har kodats bort på grund av få svarande.

Ålder: Bygger på subjektiv ålder (f36), men har kompletterats med urvalsdata där svar saknats.

Utbildning: Bygger på f45 ”Vilken skolutbildning har du? Markera det alternativ som du anser passar bäst in på dig. Om du ännu inte avslutat din utbildning, markera den du genomgår för närvarande.” Låg utbildning=Max grundskola eller motsvarande, Medellåg utbildning=Max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande. Medelhög utbildning=Eftergymnasial utbildning men ej examen från högskola/universitet. Hög utbildning= Examen från högskola/universitet.

Sammanlagd årsinkomst i hushållet: Bygger på f47 ”Vilken är den ungefärliga sammanlagda årsinkomsten i kronor för samtliga personer i ditt hushåll före skatt (pension, studiemedel etc. ska räknas in)?” Låg hushållsinkomst= Max 300 000 SEK/år, Medel hushållsinkomst= Mellan 301 000 och 700 000, Hög hushållsinkomst=Mer än 700 000 SEK.

Bakgrund: Bygger på f39, ”Var någonstans har du, respektive din far och din mor, huvudsakligen vuxit upp? Vi följer SCB:s (2002) definition av svensk/utländsk bakgrund som innebär att en person med utländsk bakgrund själv är född utomlands eller är född i Sverige men har två utlandsfödda föräldrar (SCB. Skillnaden är att vi istället för information om vart svarspersonen är född istället har information om vart svarspersonen och hans föräldrar är uppvuxna. Svensk bakgrund=Själv uppvuxen i Sverige och minst en förälder uppvuxen i Sverige. Utländsk bakgrund=Själv uppvuxen utomlands eller två föräldrar uppvuxna utomlands

Intresse för politik: Bygger på f10 ”Hur intresserad är du i allmänhet av politik?” Svartalternativ Mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad och inte alls intresserad. I figuren visas endast mycket intresserad respektive inte alls intresserad.

Västlänken: Bygger på f19 ”Vilken är din åsikt om följande trafikåtgärder? Västlänken (tågtunnel under Göteborg)? Svartalternativen är Mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag och mycket dåligt förslag. Svartalternativen Mycket och ganska bra förslag har slagits samman till ”Västlänken bra förslag” och svartalternativen Ganska och mycket dåligt har slagits samman till ”Västlänken dåligt förslag”.

Politiskt förtroende: Är en sammanslagning av svaren på f11d ”Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: Göteborgs stad”, f12 ”Allmänt sett, hur stort förtroende har du för politiker i Göteborg?” och f13 ”Hur tycker du kommunstyrelsen i Göteborg sköter sin uppgift?”. Var och en av indikatorerna har kodats om så att 0 är det högsta förtroendet och 1 det lägsta förtroendet

och sedan har indikatorerna summerats till en 0-10 skala. Till sist har vi delat in indexet i kvartiler. I figuren redovisas svaren för kvartilen med högst sammanlagt politiskt förtroende med kvartilen med lägst sammanlagt politiskt förtroende.

Uppfattningar om korruption: Bygger på f20, ”Enligt din bedömning, i vilken utsträckning är följande yrkesgrupper i Göteborg inblandade i någon typ av korruption?”. Svar anges på en skala från 1 (Inte alls) till 7 (I mycket stor utsträckning” respektive Ingen uppfattning (borttaget i analysen). I figuren jämförs de som svarat 1 respektive 7, dvs upplever ingen respektive mycket stor korruption.

Infrastruktur som viktig fråga: Bygger på f8 ” Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i dag i Göteborg? Ange högst tre frågor/samhällsproblem.” Svar som hör till kategorin infrastruktur behandlar ”Infrastruktur/kommunikationer” (kategori 290-307), se kodboken för SOM-undersökningen i Göteborg) och innehåller bland annat svar som handlar om kollektivtrafik, järnväg/tågtrafik, vägar, vägunderhåll, parkeringar, vägtullar, transporter, bensinpris, Västlänken.

Vänster-högerideologi: Bygger på f16 ”Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?”. Svartalternativ Klart till vänster, Något till vänster, Varken till vänster eller till höger, Något till höger, Klart till höger.

MÖJLIGHETER TILL POLITISK PÅVERKAN, NÄR OCH FÖR VEM?

ELISABETH FALK

Sammanfattning

Ett grundläggande villkor för en välfungerande demokrati är att medborgarna kan vara med och påverka politiken, eller åtminstone uppleva att de kan vara med och påverka. I tider när allt fler upplever demokratin som hotad ställs i det här kapitlet en basal fråga för vår representativa demokrati: Upplever människor att de har möjlighet att påverka politiska beslut? Med hjälp av tidsserier från de västsvenska SOM-undersökningarna har vi möjlighet att studera medborgarnas uppfattningar om påverkansmöjligheter över tid. Resultat visar att andelen som säger sig ha mycket eller ganska goda möjligheter att påverka politiska beslut faktiskt har ökat över tid. Ryktena om den hotade demokratin verkar vara överdrivna.

Det talas ibland om att demokratin är hotad. Oroliga forskare menar att medborgare är okunniga, kortsiktiga och polariserade, vilket gör att valresultaten kan avgöras av helt ovidkommande saker (Achen & Bartels, 2016). Andra forskare varnar för att väljarna har vänt det nuvarande politiska system ryggen genom att rösta fram populistiska partier (Oesch, 2008). För att demokratin ska kunna fungera krävs att systemet har legitimitet bland medborgarna. Ett fundament för medborgarnas legitimitet är att de känner att de kan vara med och påverka. I det här kapitlet ställs därför den grundläggande frågan: Vad säger medborgarna om deras möjligheter att påverka det politiska systemet?

Politiskt självförtroende

I ett demokratiskt samhälle är det centralt att medborgare väljer att engagera sig. Medborgares påverkansmöjligheter sammanfaller med stödet för det demokratiska systemet och uppfattningen om hur väl det demokratiska systemet fungerar (Easton & Dennis, 1967). Samtidigt vet vi att det politiska deltagandet är villkorat. Framstående forskare inom fältet har återkommande visat att det är de resursstarka människorna som i högre grad är politiskt engagerade jämfört med personer som inte har lika stora resurser (Brady, Verba & Schlozman, 1995; Verba, Schlozman & Brady, 1995). I forskningen har man kunnat se att människors socioekonomiska resurser hänger samman med politiskt självförtroende. Det gör att välutbildade människor lättare dras till politiken i kraft av sina kunskaper, men också för att de

tror sig kunna göra skillnad. Detta har beskrivits mer ingående i CVM-modellen, som står för "The Civic Voluntarism Model". Modellen lyfter fram det politiska engagemangets tre beståndsdelar: att människor kan, att de vill och att de tillfrågas. Deltagandet förklaras med andra ord genom socioekonomiska resurser, politiskt självförtroende och rekrytering (ibid.).

Inom forskningen lyfter man alltså fram politiskt självförtroende som en central beståndsdel för politiskt engagemang. Det engelska begreppet, *political efficacy*, myntades under mitten av 1950-talet (Campbell, Gurin & Miller, 1954). Begreppet delades senare upp i en intern och extern dimension (Balch, 1974). Den interna dimensionen berör hur individen uppfattar sina egna färdigheter medan den externa dimensionen handlar om individens "bedömning av det politiska systemet och dess villighet att lyssna på sina medborgare" (Arkheide, 2016:84). Det är det senare som vi i detta kapitel kommer att fokusera på. Utgångspunkten är att ju mer individen uppfattar att det politiska systemet besvarar och låter sig påverkas av individens engagemang, desto större är sannolikheten att individen engagerar sig. Om individen däremot uppfattar att det politiska systemet inte lyssnar på medborgarna eller att engagemanget inte har någon inverkan på vilka politiska beslut som fattas, riskerar individen att uppfatta att det är meningslöst att engagera sig politiskt (Karp & Banducci, 2008). Medborgare gör därför olika bedömningar av hur öppet det politiska systemet egentligen är, vilket gör det angeläget att närmare studera hur dessa bedömningar ser ut i olika grupper.

I de västsvenska SOM-undersökningarna har deltagarna (hädanefter 'västsvenskarna') sedan i slutet på 1990-talet tillfrågats om deras uppfattning gällande påverkansmöjligheter på flera nivåer – från stadsdelsnivå/den delen av kommunen man bor i till EU-nivå. Detta gör det möjligt att inte bara studera hur medborgarnas uppfattningar om deras möjlighet att påverka varierar mellan olika politiska nivåer utan också över tid.

Följande frågeställningar avser jag att besvara med detta kapitel:

1. Till vilken grad anser västsvenskarna att de har möjlighet att kunna påverka politiska beslut?
2. Hur ser uppfattningen om möjligheter till att påverka politiska beslut över tid?
3. Vilka individfaktorer har högst betydelse i relation till uppfattningen om möjligheter till att påverka politiska beslut?

För att besvara frågeställningarna för detta kapitel kommer data från den västsvenska SOM-undersökningen att användas. Frågan som används för att mäta påverkansmöjligheterna bland västsvenskarna är följande: "Vilka möjligheter anser du att du har att påverka politiska beslut i:". Frågan följs upp av följande fem nivåer: "EU", "Sverige", "Västra Götalandsregionen", "Den kommun där du bor" samt "Stadsdelen/den del av kommunen där du bor¹". Denna fråga har ställts i den västsvenska SOM-undersökningen sedan 1999 (nivån "Stadsdelen/den del

av kommunen där du bor” tillkom år 2000). Svartalternativen som respondenterna kan välja mellan är ”Mycket goda möjligheter”, ”Ganska goda möjligheter”, ”Varken goda eller dåliga möjligheter”, ”Ganska dåliga möjligheter”, ”Mycket dåliga möjligheter” samt ”Ingen uppfattning”.

För att kunna studera vem eller vilka som känner att de kan påverka kommer även en rad oberoende variabler att ingå, det är alltså variabler som utifrån tidigare forskning och teorier tros kunna förklara den beroende variabeln, i detta fall ens uppfattning om möjligheter att påverka politiska beslut. Tidigare forskning föreslår att det kan finnas flera faktorer som påverkar graden av politiskt engagemang hos en individ. Exempel på socioekonomiska faktorer som man menar kan påverka är utbildningsnivå, kön och ålder. Forskningen menar också att partiidentifikation, förtroende för politiker och vad som händer i den politiska kontexten påverkar motivationen till att engagera sig politiskt eller inte (Oscarsson & Holmberg, 2016). Mer precist är de oberoende variablerna som kommer att användas i analyserna utbildning, kön (Brady m.fl., 1995; Verba m.fl., 1995), om man röstade för det sittande partiet på respektive nivå (Downs, 1957, kap 14) samt förtroende för politiker på respektive nivå (Oscarsson & Holmberg, 2016).

Uppfattning om möjligheter till att påverka politiska beslut bland västsvenskarna 2018

För att besvara första frågeställningen om möjligheter att påverka politiska beslut kan vi börja med att titta på svarsfördelningen. Som framgår i tabell 1 är det en större andel som anser att de har mindre möjlighet att påverka politiska beslut i EU (balansmätt -68) jämfört med de andra beslutsnivåerna. Minst dåliga möjligheter anser västsvenskarna ha att påverka politiska beslut på den kommunala nivån (balansmätt -6), tätt följt av stadsdelsnivån/den del av kommunen där man bor (balansmätt -9). Mönstret känns igen utifrån idén om närhetsprincipen. Antagandet bygger på att individen bäst kan påverka den nivå som hon har mest kontakt med (Johansson, 2008).

Tabell 1 Västsvenskarnas uppfattning om möjligheter att påverka politiska beslut på fem olika beslutsnivåer, 2018 (procent)

	Mycket dåliga möjligheter	Ganska dåliga möjligheter	Varken goda eller dåliga möjligheter	Ganska goda möjligheter	Mycket goda möjligheter	Balansmätt	Summa	Antal svar
EU	48	26	20	5	1	-68	100	2418
Sverige	22	25	29	21	3	-23	100	2581
Västra Götalandsregionen	22	24	34	18	2	-26	100	2498
Kommunen	17	19	34	26	4	-6	100	2546
Stadsdelen/den del av kommunen där man bor	18	19	35	25	3	-9	100	2377

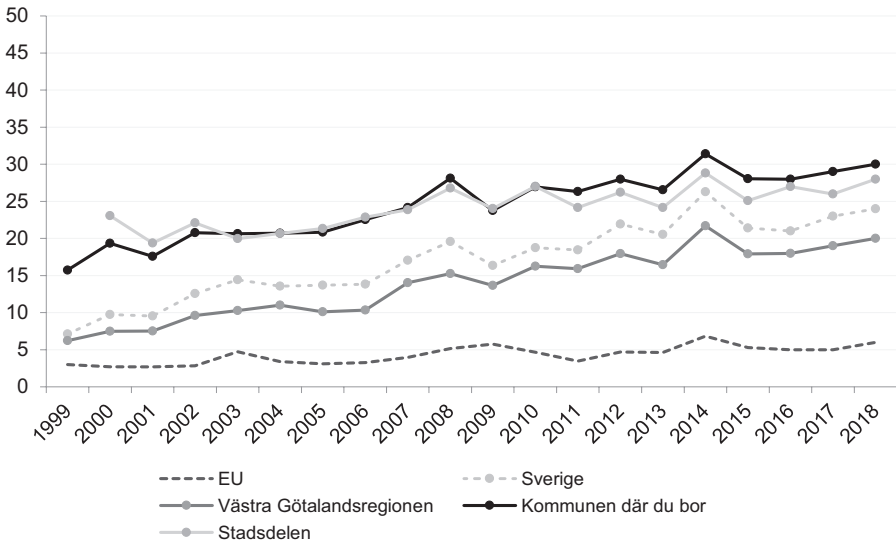
Kommentar: Frågan lyder: "I vilken utsträckning anser du dig kunna påverka politiska beslut i:" följt av de fem nivåerna "EU", "Sverige", "Västra Götalandsregionen", "Den kommun där du bor" och "Stadsdelen/den del av kommunen där du bor". Svartalternativen är "Mycket goda möjligheter", "Ganska goda möjligheter", "Varken goda eller dåliga möjligheter", "Ganska dåliga möjligheter", "Mycket dåliga möjligheter" samt "Ingen uppfattning". För att motsvara tabell 2 har svartalternativens ordning vänts i redovisningen av resultaten. Balansmättet mellan -100 och +100 anger andelen som svarat "mycket/ganska goda möjligheter" minus andelen som svarat "mycket/ganska dåliga möjligheter". -100 innebär att samtliga anser sig ha dåliga möjligheter att påverka politiska beslut och +100 att samtliga anser sig ha goda möjligheter att påverka politiska beslut. Procentbasen utgörs av dem som har en uppfattning.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Västsvenskarnas uppfattning om möjligheter till att påverka politiska beslut över tid

Med hjälp av SOM-institutets tidsserier kan vi även se hur västsvenskarnas uppfattning om deras möjlighet att påverka politiska beslut har förändrats över tid. Som framgår i figur 1 är den övergripande trenden positiv. Fler anser idag att de kan påverka politiken än vad som var fallet för 20 år sedan. Resultaten visar också det förväntade mönstret gällande att ju närmare besluten fattas, desto mer känner medborgaren att hon kan påverka. Däremot följer inte Västra Götalandsregionen idén om närhetsprincipen, vilket följer tidigare års mönster (Arkhide, 2016). Medborgaren säger sig ha begränsade möjligheter att påverka politiska beslut på den regionala nivån. Förklaringen till det kan vara att kännedomen generellt är lägre vad gäller regionstyrelsens verksamhet och beslutsområden. Vi kan också se att tidsserien för EU som beslutsnivå har legat stabil sedan mätningarna började. De största förändringarna rör Sverige och Västra Götalandsregionen som beslutsnivåer, där andelen som anser sig ha ganska goda eller mycket goda möjligheter har gått från 7 till 24 procent på den nationella nivån och från 6 till 20 procent på den regionala nivån sedan frågan började ställas 1999. Generellt kan vi se en positiv förändring för samtliga nivåer, om än att förändringen för EU är blygsam.

Figur 1 Andel västsvenskar som uppger sig ha ganska eller mycket goda möjligheter att påverka beslut på fem olika beslutsnivåer, 1999–2018 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: "I vilken utsträckning anser du dig kunna påverka politiska beslut:" följt av de fem nivåerna "EU", "Sverige", "Västra Götalandsregionen", "Den kommun där du bor" och "Stadsdelen/den del av kommunen där du bor". Figuren redovisar andelen som uppgett att de har "mycket" eller "ganska" goda möjligheter. Procentbasen utgörs av dem som har en uppfattning.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 1999–2018.

Ett intressant fenomen att studera i det här fallet är *valårseffekt* (se Holmbergs kapitel i den här boken). Begreppet brukar beskrivas som att förtroendet för politiker och flera samhällsinstitutioner samt partiernas popularitet brukar gå upp under ett valår (Holmberg, 1994; Holmberg & Weibull, 2007, 2019; Strömbäck & Johansson, 2006; Weibull, 2015). Förklaringen till denna uppgång anses främst vara en ökad politisk exponering (Weibull, 2015). Med tanke på att många andra faktorer som är närliggande ökar skulle man kunna vänta sig att medborgares uppfattning av möjligheten att påverka beslut också ökar under ett valår. Dessutom kan ju handlingen att gå och rösta anses vara en indikation för möjligheten att kunna påverka politiska beslut på olika nivåer. Om det skulle finnas en valårseffekt skulle det visa sig genom tydliga "hack" i linjerna vid varje valår. Figur 1 indikerar att någon särskild valårseffekt är svår att uttyda. Vi ser uppgångar vid valåren 2010, 2014 och 2018 men även vid exempelvis 2012, så utifrån figur 1 är det svårt att säga om uppgången beror på att det är valår eller någon annan förklaring.

Påverkansmöjligheter bland olika samhällsgrupper

För att kunna besvara den sista frågeställningen ska vi titta närmare på skillnader mellan människor och deras uppfattning om påverkansmöjligheter på olika beslutsnivåer. Fem regressionsmodeller är gjorda för att kunna studera olika faktorer påverkan på respektive beslutsnivå. Förutom bakgrundsvariabler som kön, ålder och utbildning kommer vi även titta närmare på politiskt intresse, förtroende för politiker samt om man röstade för den sittande regeringen eller regionstyrelsen. När det gäller förtroende för politiker kommer en distinktion göras mellan politiker på kommun- och riksdagsnivå, där förtroende för riksdagspolitiker kommer studeras i relation till samtliga nivåer förutom kommunen och stadsdelen/den del av kommunen där man bor. I det fallet ställer vi motsvarande fråga fast gällande förtroende för kommunpolitiker. Om man röstade för den sittande regeringen kommer analyseras i relation till den nationella beslutsnivån och om man röstade för regionstyrelsen kommer studeras gentemot beslutsnivån Västra Götalandsregionen. Detta bygger på frågan om man röstade i valet 2018 och i så fall på vilket parti. Med tanke på att undersökningen var i fält under den långdragna regeringsprocessen utgör de som röstade för regeringen av dem som sympatiserar med S eller MP, alltså de som satt i regering mandatperioden 2014–2018. Samma princip gäller för regionfullmäktige, där "Röstade för regionfullmäktige" utgörs av de som svarat att de röstade på något av de partier som styrde regionfullmäktige under mandatperioden 2014–2018; M, MP, L, C och KD.

Tabell 2 redogör för resultaten för de fem regressionsmodellerna. Genom att börja med att titta på bakgrundsvariablerna (kön, ålder och utbildning) kan vi se att kön inte verkar ha en signifikant effekt på möjligheterna att påverka politiken på någon av nivåerna. Detta är intressant då forskningen generellt brukar peka på att män i högre grad än kvinnor uppvisar politiskt självförtroende (Norris, 2009). Men forskningen pekar också på att män och kvinnor är politiskt aktiva på olika sätt. Kvinnor röstar i större utsträckning än män, medan män generellt är mer aktiva som partimedlemmar jämfört med kvinnor (Coffé & Bolzendahl, 2010). Även ålder visar en annan tendens jämfört med tidigare forskning (Weaver Lariscy, Tinkham & Sweetser, 2011), där resultaten från undersökningen 2018 föreslår att ju äldre en människa är, desto mindre upplever den sig kunna påverka politiska beslut på samtliga nivåer (jämfört med yngre personer).

När det kommer till utbildning kan vi inte riktigt uttyda en tydlig effekt av det på de olika nivåerna. Tittar vi på beslutsnivån EU och Västra Götalandsregionen pekar resultaten på att en högre utbildningsnivå, jämfört med en lägre utbildningsnivå, inte har några signifikanta effekter på möjligheten att påverka politiska beslut. Går vi vidare till den nationella nivån har medellåg och medelhög utbildning, jämfört med låg utbildningsnivå, en signifikant effekt på påverkansmöjligheter (hög utbildningsnivå är signifikant vid signifikansnivån $p=0.06$). Vad gäller kommun- och stadsdelsnivå/den del av kommunen där man bor uppvisas ett

Tabell 2 Effekt av olika faktorer på uppfattningen att kunna påverka politiska beslut, 2018 (ostandardiserade regressionskoefficienter, standardfel i parentes)

	EU	Sverige	Västra Götalands- regionen	Kommunen	Stadsdelen/ den del av kommunen man bor i
Man (ref. kvinna)	-0.056 (0.04)	-0.030 (0.05)	-0.051 (0.05)	-0.031 (0.04)	-0.024 (0.04)
Ålder (ref. 16-29 år)					
30-49 år	-0.053 (0.07)	-0.036 (0.08)	-0.007 (0.08)	-0.214** (0.07)	-0.208** (0.07)
50-64 år	-0.155* (0.07)	-0.149 (0.08)	-0.194* (0.08)	-0.277*** (0.07)	-0.288*** (0.07)
65-85 år	-0.197** (0.07)	-0.235** (0.08)	-0.309*** (0.08)	-0.445*** (0.07)	-0.437*** (0.07)
Utbildningsnivå (ref. låg) ¹					
Medellåg	0.086 (0.07)	0.191* (0.08)	0.099 (0.09)	0.148* (0.07)	0.128 (0.08)
Medelhög	0.053 (0.07)	0.193* (0.08)	0.078 (0.09)	0.188* (0.07)	0.168* (0.08)
Hög	0.043 (0.07)	0.155 ⁷ (0.08)	0.026 (0.08)	0.245*** (0.07)	0.232** (0.08)
Politiskt intresse ²	-0.005 (0.03)	0.114*** (0.03)	0.046 (0.03)	0.125*** (0.03)	0.087** (0.03)
Röstade för regeringen ³		0.184*** (0.05)			
Röstade för regionstyrelsen ⁴			-0.002 (0.05)		
Förtroende för rikspolitiker ⁵	0.322*** (0.02)	0.476*** (0.02)	0.440*** (0.02)		
Förtroende för kommunpolitiker ⁶				0.505*** (0.02)	0.456*** (0.02)
Intercept	1.045*** (0.12)	0.847*** (0.14)	1.292*** (0.14)	1.151*** (0.12)	1.398*** (0.13)
N	2 150	1 846	1 765	2 233	2 085
Adjusted R2	0.13	0.24	0.20	0.26	0.22

Kommentarer: Resultaten redovisar en regressionsanalys (OLS). För att underlätta tolkningen av resultaten har samtliga beroende variabler vänts så att 1=Mycket dåliga möjligheter och 5=Mycket goda möjligheter. ¹ Utbildningsvariabeln bygger på en fyrdelad variabel där Låg=max grundskola eller motsvarande, Medellåg=max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, Medelhög=eftergymnasial utbildning, men inte examen från högskola/universitet, Hög=examen från högskola/universitet. ² Frågan lyder: "Hur intresserad är du i allmänhet av politik?". För att underlätta tolkningen av resultaten har skalan vänts och 1=Inte alls intresserad och 4=Mycket intresserad. ³ Bygger på frågan "Röstade du i valet 2018 och i så fall på vilket parti? Sätt ett kryss i varje kolumn.". Riksdag och inkluderar de som uppgivit att de röstat på S eller MP. ⁴ Bygger på frågan "Röstade du i valet 2018 och i så fall på vilket parti? Sätt ett kryss i varje kolumn.". Landsting/Region och inkluderar de som röstat på de partier som fram till valet hösten 2018 satt i regionstyrelsen: M, MP, L, C samt KD. ^{5,6} Bygger på frågan "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?": Rikspolitiker samt Kommunpolitiker. För att underlätta tolkningen har skalan vänts där 1=Mycket litet förtroende och 5=Mycket stort förtroende. ⁷ Resultaten är signifikanta vid signifikansnivån p=0.06.

Signifikansnivåer: * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

tydligare mönster: att ha en högre utbildning, jämfört med en lägre, verkar vara sammankopplad med att känna starkare påverkansmöjligheter. Dessa resultat går i linje med tidigare forskning som menar att ju högre utbildning du har, desto större är påverkansmöjligheterna hos en individ (Southwell, 2012; Verba m.fl., 1995).

Vidare till politiskt intresse kan vi inte heller där se något tydligt mönster för beslutsnivåerna EU och Västra Götalandsregionen. Tittar vi på de andra beslutsnivåerna kan vi se att politiskt intresse samvarierar med en uppfattning om att i större utsträckning kunna påverka politiska beslut på riks-, kommun- och stadsdelsnivå/den del av kommunen där man bor. Om man ser sig själv som ”vinnare” eller ”förlorare”² verkar ha en effekt på om man uppfattar sig ha möjligheter att påverka politiska beslut på nationell nivå. Alltså, röstade man på något av de två partier som fram till valet den 9 september 2018 satt i regeringen, tenderar man att uppfatta en högre grad av påverkansmöjlighet. Däremot kan vi inte se en liknande tendens när det gäller om man röstade för något av de partier som satt i regionstyrelsen under mandatperioden 2014–2018 och påverkansmöjligheter, där vi inte kan se någon signifikant effekt.

Slutligen tittar vi på förtroende för politiker och dess effekter på påverkansmöjligheter. Om vi börjar med att studera förtroende för rikspolitiker och dess effekter på beslutsnivåerna EU, Sverige och Västra Götalandsregionen kan vi se att personer med högt förtroende känner en starkare känsla av att kunna påverka politiska beslut på dessa tre beslutsnivåer. Liknande tendenser ser vi även för dem som har ett högt förtroende för kommunpolitiker, som även de känner en starkare känsla av att kunna påverka politiska beslut på kommun- och stadsdelsnivå/den del av kommunen där man bor. Med andra ord kan vi se att förtroende är en egenskap som verkar ha stort inflytande på om individer känner sig kunna påverka politiska beslut eller inte.

Påverkansmöjligheter i väst – i hög grad en fråga om förtroende för politiker

Diskussionen om demokratin är hotad eller inte har varit omdebatterad under de senaste åren. Det är nödvändigt i en demokrati att medborgare deltar och känner att de har möjlighet att påverka politiska beslut. Annars riskerar demokratin att tappa sin legitimitet.

Hur ser då västsvensarna på deras möjligheter att påverka politiska beslut? Sedan frågan om påverkansmöjligheter på olika politiska nivåer började ställas i de västsvenska SOM-undersökningarna 1999 har andelen som svarat att de har ganska eller mycket goda möjligheter att påverka politiska beslut ökat under tidsperioden för samtliga nivåer förutom för EU, som legat stabil runt fem procent.

När vi tittar på hur olika grupper uppfattar sina möjligheter att påverka politiska beslut är politikerförtroende den variabel som tydligast hänger samman med att det politiska systemet uppfattas som lyhört. Detta gäller både för riksdagspolitiker i relation till beslutsnivåerna EU, Sverige och Västra Götalandsregionen samt för

kommunpolitiker i relation till beslutsnivån kommunen och stadsdelen/den del av kommunen där man bor. Bakgrundsvariabler såsom kön, ålder och utbildning verkar däremot inte ha någon stor effekt på uppfattningen att man kan påverka politiska beslut. Det är särskilt intressant eftersom dessa faktorer i tidigare forskning brukar samvariera med politiskt deltagande och politiskt självförtroende. Med andra ord brukar män, de med högre utbildning och de som är äldre uppvisa större politiskt självförtroende. Möjliga förklaringar till att vi inte ser det mönster vi förväntar oss i 2018 års data kan bero på den långdragna och i viss mån den komplexa regeringsbildningen. Om man som väljare brukar se röstning på valdagen som ett sätt att påverka politiska beslut på, kan det parlamentariska läget som uppstod efter valet 2018 ha påverkat hur medborgare uppfattar om sina möjligheter att påverka politiken. Samtidigt ser vi att det inte finns några större skillnader mellan olika gruppen och deras uppfattningar om möjligheterna att påverka, vilket är något positivt. Det betyder att påverkansmöjligheterna är mindre villkorade än förut.

För att summera: även om många västsvenskar anser att de har dåliga möjligheter att påverka politiska beslut, så minskar dem över tid. Det politiska systemets legitimitet står sig med andra ord väl sett över en 20 års period. Ryktet om att demokratin är död bör mot den bakgrunden ses som överdriven.

Noter

- ¹ För diskussion kring att mäta medborgares uppfattning om att påverka politiska beslut och politiskt självförtroende se Craig & Maggionto (1982), Craig, Niemi & Silver (1990) och Niemi, Craig & Mattei (1991).
- ² Med ”vinnare” åsyftas de som i valet 2018 röstade på något av de partier som satt i regeringen/regionstyrelsen under mandatperioden 2014–2018 och de som röstade på andra partier definieras alltså som ”förlorare”.

Referenser

- Achen, C. H., & Bartels, L. M. (2016). *Democracy for realists: why elections do not produce responsive government*. Princeton: Princeton University Press.
- Arkhede, S. (2016). Vilka känner att de kan påverka? I A. Bergström & N. Harring (red), *Hållbarhetens horisont*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Balch, G. I. (1974). Multiple Indicators in Survey Research: The Concept “Sense of Political Efficacy”. *Political Methodology*, 1(2), 1-43.
- Brady, H. E., Verba, S., & Scholzman, K. L. (1995). Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation. *The American Political Science Review*, 89(2), 271-294. doi:10.2307/2082425
- Campbell, A., Gurin, G., & Miller, W. E. (1954). *The voter decides*. Evanston, Ill.: Row, Peterson & Comp.
- Coffé, H., & Bolzendahl, C. (2010). Same Game, Different Rules? Gender Differences in Political Participation. 62(5), 318-333. doi:10.1007/s11199-009-9729-y

- Craig, S. C., & Maggioro, M. A. (1982). Measuring Political Efficacy. *Political Methodology*, 8(3), 85-109.
- Craig, S. C., Niemi, R. G., & Silver, G. E. (1990). Political efficacy and trust: A report on the NES pilot study items. *12*(3), 289-314. doi:10.1007/bf00992337
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Easton, D., & Dennis, J. (1967). The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy. *American Political Science Review*, 61(1), 25-38.
- Holmberg, S. (1994). Partiern tycker vi bäst om i valtider. I S. Holmberg & L. Weibull (red), *Vägval*. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2007). Ökat förtroende - bara en valårseffekt? I S. Holmberg & L. Weibull (red), *Det nya Sverige*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2019). Den positiva valårseffekten finns även 2018. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P. Öhberg, & A. Bergström (red), *Storm och stiltje*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Johansson, S. (2008). Tror alla på möjligheten att påverka? I L. Nilsson & R. Antoni (red), *Medborgarna, regionen och flernivådemokratin*. Göteborgs universitet SOM-institutet.
- Karp, J. A., & Banducci, S. A. (2008). Political Efficacy and Participation in Twenty-Seven Democracies: How Electoral Systems Shape Political Behaviour. *British Journal of Political Science*, 38(2), 311-334.
- Niemi, R. G., Craig, S. C., & Mattei, F. (1991). Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study. *The American Political Science Review*, 85(4), 1407-1413. doi:10.2307/1963953
- Norris, P. (2009). New Feminist Challenges to the Study of Political Engagement. I R. J. Dalton & H. D. Klingemann (red), *The Oxford Handbook of Political Behaviour*: Oxford University Press.
- Oesch, D. (2008). Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *29*(3), 349-373. doi:10.1177/0192512107088390
- Oscarsson, H., & Holmberg, S. (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Southwell, P. (2012). Political Alienation: Behavioral Implications of Efficacy and Trust in the 2008 U.S. Presidential Election. *Review of European Studies*(2), 71-77.
- Strömbäck, J., & Johansson, B. (2006). Valens mobiliserande kraft. I S. Holmberg & L. Weibull (red), *Du stora nya värld*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Weaver Lariscy, R., Tinkham, S. F., & Sweetser, K. D. (2011). Kids These Days: Examining Differences in Political Uses and Gratifications, Internet Political Participation, Political Information Efficacy, and Cynicism on the Basis of Age. *55*(6), 749-764. doi:10.1177/0002764211398091
- Weibull, L. (2015). Förtroende för olika grupper: en uppdatering. I A. Bergström & J. Ohlsson (red), *Alla dessa val*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Verba, S., Scholzman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

DEMOKRATISKA VAL HAR EN POSITIV EFFEKT PÅ LOKALA POLITIKERS KÄNNEDOM OCH UPPSKATTNING

SÖREN HOLMBERG

Sammanfattning

Det finns en positiv valårseffekt i Sverige. Riksdagsval leder till ökat förtroende för politiker och för politiska institutioner. Vår studie av lokalval i Göteborg visar att det också finns en positiv valårseffekt på ledande lokalpolitikernas kännedom och popularitet. Uppskattningen ökar dock enbart bland egna sympatisörer, inte bland motståndarpartiernas väljare. I den senare gruppen väljare minskar snarare politikernas uppskattning. Val polariserar popularitet. Och så bör det vara i en demokrati. Det som finns att välja emellan skall var klart och åtskilt, och därmed ge väljarna möjlighet att gilla respektive ogilla de olika valalternativen.

Det är måhända något överdrivet att använda ett religiöst språk, men demokratiska val är en välsignelse för Sverige. Orsaken är inte bara den uppenbara att allmänna val är en förutsättning för demokrati. Det som här åsyftas är något mer konkret. Forskning har visat att svenska riksdagsval har en tydlig tendens att påverka människors förtroende för samhällets institutioner på ett stärkande sätt. En positiv valårseffekt är verksam i Sverige. Förtroendet för alla politiska institutioner ökar påtagligt under ett valår. Det gäller också förtroendet för offentliga sektorns olika myndigheter och förvaltningar, och även till viss del förtroendet för privata institutioner, som medier och företag. Valen har en slags haloeffekt på samhällsförtroendet. De stärker inte bara tilltron till det politiska systemet utan också, fast i mindre grad, förtroendet för det mesta av samhällelig verksamhet (Holmberg & Weibull, 2018).¹

Betydelsen av denna positiva effekt av demokratiska val kan knappast överdrivas. Ett högt institutionsförtroende är en grundbult i ett välfungerande samhälle. Det gör att det mesta utförs snabbare, billigare och mer effektivt. Ekonomer brukar tala om att ett högt förtroende sänker alla transaktionskostnader i ett samhälle.

Frågan här är om vi kan spåra liknande positiva effekter av lokala val i Sverige. I det här kapitlet ska vi undersöka vad lokala val betyder för politikernas kännedom och popularitet. Givet den positiva elektorala cykeln är det en rimlig förväntan att lokala politiker blir mer uppskattade, inte mindre uppskattade, när väljarna möter dem under ett valår.² Den första hypotes vi skall testa är därför att poli-

tikers popularitet ökar under ett valår. En andra hypotes som ska prövas är att politiker blir mer kända efter en valrörelse. Den teoretiska bakgrunden är den sociala inlärningsteorin (SIL). Huvudtanken i SIL-teorin är att exponering leder till kännedom.³ Ju längre och mer intensiv exponering desto bättre kännedom. I vårt fall utgör valrörelsen politikernas exponering.

Prövningen av dessa hypoteser kommer i det följande att göras utifrån SOM-institutets mätningar i Göteborg. Det vi ska pröva gäller i vad mån ledande göteborgska kommunpolitiker blir mer kända och populära under valår. SOM-undersökningarna har årligen med början hösten 1994 mätt hur kända och uppskattade lokala politiker är i Göteborg. För sex val kan vi nu studera hur välkända och populära utvalda politiker är omedelbart efter valen jämfört med året innan.⁴

Den mätmetod som har använts har varit densamma varje år. Ett antal ledande kommunpolitiker har varje år valts ut att ingå i undersökningen. De har presenterats för SOM-undersökningens respondenter med enbart för- och efternamn. Därefter har de svarande fått uppge om de känner till politikerna, och i vilken utsträckning de uppskattar de politiker de säger sig känna till. Svarsskalan är elvgradig mellan -5 (ogillar) till +5 (gillar). Utifrån hur politikerna placeras på skalan skapas ett popularitetsindex mellan -50 (maximalt ogillar) till +50 (maximalt gillar). Svarande som *inte* kryssar för att en politiker är okänd för dem, och anger någon grad av ogillande-gillande, klassificeras som att de har kännedom. Utfallet blir ett kännedomsmått som kan variera mellan 0 och 100 procent.

Mätmetoden som i grunden bygger på en självklassificering av kännedom ger med all visshet upphov till överskattade resultat för hur kända politikerna är. Vi kan med stor säkerhet utgå ifrån att alla urvalspersoner som *inte* ställer upp i SOM-undersökningarna (d.v.s. bortfallet) i genomsnitt har sämre kännedom om de utvalda politikerna än de urvalspersoner som ställer upp och besvarar enkäterna. Men trots det, kännedomsresultaten är användbara för jämförelser över tid och mellan olika politiker, eftersom de är framtagna med samma metod över tid och mellan politikerna.

Makt gör politiker kända

Mest kända lokalpolitiker i Göteborg under vår snart tjugofemåriga undersökningsperiod är ordförandena i kommunstyrelsen. Listan toppas av Göran Johansson (S) med som högst en kännedom på 83 procent. Annelie Hulthén (S) och Johnny Magnusson (M) uppnådde båda 69 procent som bäst. Ann-Sofie Hermansson (S) lyckades inte bli lika välkänd, men blev dock känd av en majoritet (57 procent). Ytterligare fem göteborgspolitiker har uppnått att bli kända av en majoritet i staden (se tabell 1). David Lega (KD) är den mest framgångsrike här med ett kännedomsresultat på 65 procent.

Övriga trettiofyra undersökta ledande göteborgska kommunpolitiker uppvisar kännedomssiffror på lägre än femtio procent. Hela tjugotvå kan noteras för en

Tabell 1 Kännedom om ledande politiker i Göteborg, 1994–2018 (procent)

Politiker (parti)	Andel bland samtliga																						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2016	2017	2018
Göran Johansson (S)	79	82	81	75	85	75	75	80	74	75	72	76	83	77	81	74	-	-	-	-	-	-	-
Annelie Hulthén (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52	60	63	66	69	69	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	69	66	61	56	63	56	56	56	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
David Lega (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57	59	65	56	57	59
Ann-Sofie Hermansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47	51	57
Frank Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	53	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	-	-	-	-	-	32	34	38	37	36	40	47	46	49	47	52	-	-	-	-	-	-	-
Margita Björklund (L)	44	50	44	43	48	44	47	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Zachrisson (L)	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jonas Ransgård (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	43	49	44	46	49	-
Martin Wannholt (D)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	38	49
Kia Andreasson (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	12	21	24	24	26	27	35	36	48	47	-	-	-
Theo Papaioannou (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	38	47	39	-	-
Helene Odenjung (L)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	25	30	30	29	33	34	41	45	41	42	43	-
Claes Roxbergh (MP)	42	43	33	28	38	33	36	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kerstin Svensson (S)	32	39	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jörgen Fogelklou (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39
Mats Pilhem (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	27	37	-	-	-	-
Ulf Kamne (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	31	37	-
Anna Johansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Daniel Bernmar (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	27	34	-
Roger Andreasson (V)	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vivi-Ann Nilsson (S)	-	-	22	28	-	-	-	28	24	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan-Åke Ryberg (V)	-	26	18	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Claes Westberg (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	26	-
Ture Jacobsson (KD)	22	24	18	16	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Selin (C)	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emmyly Bönfors (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	24	-
Mikael Jansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	23	20	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	20	15	17	21	19	16	18	20	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alvar Persson (C)	-	22	17	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stina Svensson (FI)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	18	22	-
Arne Steen (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	21	-	-	-	-
Solveig Lindström (S)	-	-	-	-	21	21	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Hansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	19	-	-
Erik Lithander (L)	-	-	-	-	-	-	-	20	16	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Carina Liljesand (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	12	10	16	18	15	17	18	20	-	-	-	-	-	-	-
Karin Plejfel (MP)	-	-	-	-	-	-	-	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ann-Marie Johansson (C)	-	-	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marie Lindén (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15	16	17	-	-	-	-	-	-	-	-
Anders Flanking (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Eklund (KD)	-	-	-	-	12	14	14	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mats Brännström (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Frågan lyder: "Var skulle du personligen vilja placera några kommunala politiker i Göteborg på nedanstående skala?". Resultaten visar andelen göteborgska svarspersoner som kryssat för någon grad av sympati på en ogillar-gillarskala mellan -5 och +5 men *inte* de som kryssat för "personen är okänd för mig". Procentbasen är definierad som samtliga personer som besvarat enkäterna i Göteborg. Ett "-" anger att politikerna i fråga inte ingick i det årets studie medan "*" anger att antalet svarspersoner är mycket begränsat. Partisympatierna har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti alternativt en fråga om bästa parti i rikspolitiken; bästa parti i Göteborg 2016–2018.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1994–2015 och SOM-undersökningen i Göteborg 2016–2018.

Tabell 1 forts. Kännedom om ledande politiker i Göteborg, 1994–2018 (procent)

Politiker (parti)	Andel bland egna partiets sympatisörer																							
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2016	2017	2018	
Göran Johansson (S)	83	84	85	83	83	76	76	79	75	79	80	76	80	77	81	73	-	-	-	-	-	-	-	-
Annelie Hulthén (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	53	61	62	61	63	64	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	78	74	68	66	71	65	67	64	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
David Lega (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67	87	76	75	78	70
Ann-Sofie Hermansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52	52	55
Frank Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	-	-	-	-	-	37	42	48	56	55	45	58	52	61	56	62	-	-	-	-	-	-	-	-
Margita Björklund (L)	52	54	52	54	56	57	69	61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Zachrisson (L)	64	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jonas Ransgård (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	50	64	49	53	50	-
Martin Wannholt (D)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	76
Kia Andreasson (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	13	13	21	29	22	23	18	41	38	39	55	-	-	-	-	-
Theo Papaioannou (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	-	-	-	-	-
Helene Odenjung (L)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	31	40	46	36	47	45	53	63	69	67	52	-	-
Claes Roxbergh (MP)	30	39	27	27	45	35	42	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kerstin Svensson (S)	35	47	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jörgen Fogelklou (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57	-
Mats Pihem (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	31	46	-	-	-	-	-
Ulf Kamne (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	29	39	-	-
Anna Johansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Daniel Bernmar (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	30	47	-
Roger Andreasson (V)	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vivi-Ann Nilsson (S)	-	-	30	27	-	-	-	28	29	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan-Åke Ryberg (V)	-	28	24	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Claes Westberg (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31	50	-
Ture Jacobsson (KD)	*	*	*	*	32	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Selin (C)	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emmyly Bönfors (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	20	-
Mikael Jansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	39	15	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	30	19	20	29	30	16	16	25	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alvar Persson (C)	-	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stina Svensson (FI)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	33	28	-
Arne Steen (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29	27	-	-	-	-
Solveig Lindström (S)	-	-	-	-	24	25	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Hansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	30	-	-
Erik Lithander (L)	-	-	-	-	-	-	-	29	18	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Carina Liljesand (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	11	9	27	24	25	42	*	33	-	-	-	-	-	-	-	-
Karin Pleijel (MP)	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ann-Marie Johansson (C)	-	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marie Lindén (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	16	26	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anders Flanking (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Eklund (KD)	-	-	-	-	12	11	20	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mats Brännström (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Frågan lyder: "Var skulle du personligen vilja placera några kommunala politiker i Göteborg på nedanstående skala?". Resultaten visar andelen göteborgska svarspersoner som kryssat för någon grad av sympati på en ogillar-gillarskala mellan -5 och +5 men *inte* de som kryssat för "personen är okänd för mig". Procentbasen är definierad som samtliga personer som besvarat enkäterna i Göteborg. Ett "-" anger att politikerna i fråga inte ingick i det årets studie medan en "*" anger att antalet svarspersoner är mycket begränsat. Partisympatierna har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti alternativt en fråga om bästa parti i rikspolitiken; bästa parti i Göteborg 2016–2018.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1994–2015 och SOM-undersökningen i Göteborg 2016–2018.

kännedom under trettio procent. Det vill säga att en majoritet av de undersökta lokalpolitikerna är kända av färre än trettio procent av medborgarna i Göteborg. Inte något imponerande resultat. Minst kända är ett antal politiker från mindre partier som Mats Brändström (C), Lars Eklund (KD), Anders Flanking (C), Marie Lindén (V), Ann-Marie Johansson (C) och Karin Pleijel (MP); alla med kännedomsresultat under 20 procent.

Lokalpolitiker blir mer kända valår

Föga överraskande, den positiva valårseffekten på kännedom finns där. Lokalpolitiker blir mer välkända under ett valår. I trettiosju av våra sammanlagt fyrtyrtio testfall under sex val kan de aktuella göteborgspolitikerna noteras för en ökad grad av kännedom under ett valår (88 procent). Effekten är inte särskilt stor, totalt i genomsnitt +4,6 procentenheter ökad kännedom. Bland egna partisympatisörer är effekten av samma storleksordning, men omfattar färre fall (68 procent uppvisar ökad kännedom).⁵ Den positiva valårseffekten på kännedom återfinns i fem av sex undersökta val för samtliga svarspersoner och i sex av sex val när vi enbart studerar effekten bland politikernas egna partisympatisörer (se tabell 2).

Tabell 2 *Blir politiker med kända under valår? Procentenheters förändring i genomsnittlig kännedom valår jämfört med året innan, Göteborg, 1998–2018*

	Samtliga svarande	Egna partiets sympatisörer
1998	+7,0 (6)	+4,4 (5)
2002	-1,3 (4)	+1,5 (4)
2006	+4,7 (7)	+4,6 (7)
2010	+4,0 (7)	+8,2 (5)
2014	+4,6 (8)	+6,1 (7)
2018	+5,8 (10)	+2,6 (9)

Kommentar: Resultaten visar den genomsnittliga förändringen i ett antal göteborgspolitikers grad av kännedom valår jämfört med året innan. Siffrorna inom parentes anger antalet politiker som ingår i respektive valårs mätning. Analysen bygger på de redovisade kännedomsiffrorna i tabell 1. SOM-undersökningarna genomförs på hösten, valår efter valdagen.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna och SOM-undersökningarna i Göteborg 1998–2018.

Den sociala inlärningsteorin och hypotesen om en förstärkande kännedomseffekt av politiska val får alltså stöd av vår prövning. Ett mycket förväntat resultat, men dock inte helt självklart. Ett tidigare test av hypotesen på regionpolitiker i Västra Götaland fick inte ett entydigt utfall. Måhända beroende på att regionval i Sverige är de undanskymda valen i skuggan av framförallt riksdagsvalen, men också kom-

munvalen. Vid tre ordinarie regionval fann vi en positiv kännedomseffekt vid ett val och ingen effekt vid två. I det icke-ordinarie omvalet i VG-regionen 2011 – när valet inte befann sig i skuggan av andra val – återfanns en tydlig, men kortvarig, positiv effekt på regionpolitikernas grad av kännedom (Holmberg, 2012).

Mindre populära än partiledarna

Änjo kanske föga förvånande, men ledande göteborgspolitiker är i genomsnitt inte lika uppskattade som de mycket mer välkända partiledarna. Bland samtliga svarande är skillnaden inte dramatisk. Såväl göteborgspolitiker som partiledare uppvisar popularitetsgenomsnitt på minussidan i SOM-mätningen 2018 – minus -3,0 för partiledarna mot minus -3,6 för göteborgspolitikerna. Skillnaden är mer påtaglig bland de egna sympatisörerna. Här har alla politiker resultat på plussidan. Dock, partiledarna har ett snitt på +32 mot +23 för göteborgspolitikerna (Andersson m.fl., 2019; Holmberg, 2019).

I Göteborg valåret 2018 uppvisar Helen Odenljung (L) +4 och David Lega (KD) +3 bäst popularitetsresultat (se tabell 3). På den negativa sidan utmärker sig främst Sverigedemokraternas Jörgen Fogelklou (SD) med -21. Noterbart är också Ann-Sofie Hermanssons (S) minusresultat -4. En svag uppskattning, men inte ett bottenrekord för en ordförande i kommunstyrelsen. Det rekordet har Annelie Hulthén (S) från 2014 med -8. Som jämförelse kan nämnas att den mycket populära Göran Johansson (S) hade ett popularitetsresultat på +22 i sitt sista val 2006 som ordförande för kommunstyrelsen. Hans populära skor har än så länge ingen annan kommit i närheten av att fylla i Göteborg.

Mer uppskattade valår

Här är vår teoretiska förväntan inte lika klar som när det gällde kännedom. Den hypotes vi trots allt prövar, är att det även när det gäller popularitet finns en positiv valårseffekt. Men den är i huvudsak begränsad till en ökad uppskattning bland politikernas egna sympatisörer. Bland samtliga väljare förväntar vi oss snarast en viss minskad popularitet för politikerna. Valrörelsen och kampanjandet leder till ett förstärkt vi/dom-tänkande. Politikens popularitet ökar på hemmaplan, bland egna anhängare, men minskar samtidigt bland motståndarpartiers sympatisörer.

Utfallet av hypotesprövningen är inte kristallklar. När det gäller resultatet bland *egna sympatisörer* är utfallet en ökad popularitet i genomsnitt i alla val, och med en storlekseffekt på i snitt +2,8 enheter på en skala mellan -50 till +50. En förändring i hypotesens riktning, men inte mer än en mycket modest förändring. Dock, som förväntat, en positiv valårseffekt.⁶ Den polariserande vi-effekten finns där och tenderar att göra politiker mer uppskattade bland egna sympatisörer under valår (se tabell 4).

Tabell 3 Populära och mindre populära Göteborgspolitiker, 1994–2018 (medeltal)

Politiker (parti)	Medeltal bland samtliga																						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2016	2017	2018
Göran Johansson (S)	+17	+24	+19	+14	+10	+9	+14	+16	+10	+8	+12	+19	+22	+19	+21	+18	-	-	-	-	-	-	-
Annelie Hulthén (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+11	+12	+13	+7	-2	-8	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	-1	+4	+5	+7	+7	+5	+7	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
David Lega (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+11	+6	+7	+5	+4	+3
Ann-Sofie Hermansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+3	+2	-4
Frank Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+4	+2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	-	-	-	-	-	+3	+3	+4	+4	+5	+9	+6	+5	+8	+6	+9	-	-	-	-	-	-	-
Margita Björklund (L)	+3	+5	+8	+8	+8	+8	+9	+7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Zackrisson (L)	-2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jonas Ransgård (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+6	+3	+1	+1	0	-2	-
Martin Wannholt (D)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+7	+3	+2
Kia Andreasson (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+1	-1	+1	-3	-2	-3	0	-4	-11	-16	-	-	-	-
Theo Papaioannou (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+1	-2	0	-1	-	-	-
Helene Odenjung (L)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+4	+3	+6	+5	+4	+7	+5	+1	+5	+4	+4	+4	+4
Claes Roxbergh (MP)	-1	-1	+0	-2	-0	-5	-4	-5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kerstin Svensson (S)	+1	+1	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jörgen Fogelklou (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-21
Mats Pihlem (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+1	-2	-3	-	-	-	-
Ulf Kamne (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-5	-6	-7
Anna Johansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Daniel Bernmar (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4	-6	-4
Roger Andreasson (V)	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vivi-Ann Nilsson (S)	-	-	-	-1	+0	-	-	+1	-2	-2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan-Åke Ryberg (V)	-	+2	-1	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Claes Westberg (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1	-1
Ture Jacobsson (KD)	-2	+0	+0	+1	+3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Selin (C)	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emmyly Bönfors (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-2	-3
Mikael Jansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4	-13	-6	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	-	+2	+1	-2	+1	+3	+2	-1	+1	+4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alvar Persson (C)	-	-0	+2	-0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stina Svensson (FI)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-2	-4	-3
Arne Steen (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-10	-6	-	-	-	-
Solveig Lindström (S)	-	-	-	-	-	-2	-1	+2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Hansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-11	-13	-
Erik Lithander (L)	-	-	-	-	-	-	-	+4	+1	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Carina Liljesand (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	+1	-1	+3	+2	+3	+5	+3	+4	-	-	-	-	-	-	-
Karin Pleijel (MP)	-	-	-	-	-	-	-	+3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ann-Marie Johansson (C)	-	-	-	-	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marie Lindén (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+0	+1	-1	-1	-	-	-	-	-	-	-	-
Anders Flanking (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+2	+2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Eklund (KD)	-	-	-	-	-1	-2	-1	-1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mats Brännström (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+2	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Frågan lyder: "Var skulle du personligen vilja placera några kommunala politiker i Göteborg på nedanstående skala?". Resultaten visar medeltalsvärden (gångar 10) på en gillar-ogillarskala med värden mellan -5 och +5. Egna partiets sympatisörer har precis som i tabell 1 definierats med hjälp av svaren på en fråga om bästa parti. En asterisk (*) indikerar för få svarspersoner.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1994–2015 och SOM-undersökningen i Göteborg 2016–2018.

Tabell 3 forts Populära och mindre populära Göteborgspolitiker, 1994–2018 (medeltal)

Politiker (parti)	Medeltal bland egna partiets sympatisörer																							
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2016	2017	2018	
Göran Johansson (S)	+31	+36	+31	+27	+29	+27	+26	+27	+26	+25	+27	+29	+35	+31	+31	+32	-	-	-	-	-	-	-	-
Annelie Hulthén (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+18	+24	+28	+22	+11	+14	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	+22	+24	+21	+20	+22	+21	+22	+20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
David Lega (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+26	+11	+28	+27	+26	+26	-
Ann-Sofie Hermansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+20	+21	+19	-
Frank Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+12	+13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	-	-	-	-	-	-	+16	+14	+21	+16	+18	+18	+18	+18	+20	+17	+19	-	-	-	-	-	-	-
Margita Björklund (L)	+9	+23	+24	+24	+24	+20	+17	+19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Zackrisson (L)	+11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jonas Ransgård (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+16	+16	+12	+15	+16	+16	-
Martin Wannholt (D)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+31
Kia Andreasson (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	+16	+8	+5	+4	+8	*	+15	+8	+15	+8	-	-	-
Theo Papaioannou (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	*	+26	-	-	-
Helene Odenjung (L)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+10	+15	+20	+14	+11	+14	+17	+15	+17	+20	+19	+23	-
Claes Roxbergh (MP)	+19	+11	+17	+19	+17	+13	+5	+8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kerstin Svensson (S)	+8	+10	+16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jörgen Fogelklou (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+21
Mats Pilhem (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+24	+21	+17	-	-	-	-
Ulf Kamne (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+20	+18	+19	-
Anna Johansson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Daniel Bernmar (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+21	+23	+30	-
Roger Andreasson (V)	+23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vivi-Ann Nilsson (S)	-	-	+4	+10	-	-	-	+6	+5	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan-Ake Ryberg (V)	-	+3	+8	+12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Claes Westberg (VV)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+16	+25
Ture Jacobsson (KD)	*	*	*	*	+15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Selin (C)	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emmyly Bönfors (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+16	+20
Mikael Jansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	*	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	+4	+7	+4	+10	+15	*	+16	+8	+20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alvar Persson (C)	-	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stina Svensson (FI)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+27	+28	+40
Arne Steen (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	+2	-	-	-	-
Solveig Lindström (S)	-	-	-	-	-	+6	+3	+7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Hansson (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+15	+6	-
Erik Lithander (L)	-	-	-	-	-	-	-	+3	+3	+11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Carina Liljesand (KD)	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	-	-	-	-	-
Karin Pleijel (MP)	-	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ann-Marie Johansson (C)	-	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marie Lindén (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+9	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-
Anders Flanking (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Eklund (KD)	-	-	-	-	-	+2	+6	+1	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mats Brännström (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Frågan lyder: "Var skulle du personligen vilja placera några kommunala politiker i Göteborg på nedanstående skala?". Resultaten visar medeltalsvärden (gångar 10) på en gillar-ogillar skala med värden mellan -5 och +5. Egna partiets sympatisörer har precis som i tabell 1 definierats med hjälp av svaren på en fråga om bästa parti. En asterisk (*) indikerar för få svars personer.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1994–2015 och SOM-undersökningen i Göteborg 2016–2018.

Ser vi istället på resultaten för *samtliga väljare* blir utfallet mindre entydigt. Den genomsnittliga förändringen valår är som förutspått negativ i snitt. Populariteten för politikerna minskar något, men endast med totalt -0,4 enheter i genomsnitt. Nedgången i popularitet återfinns i fyra val mot två val där populariteten tvärtom stiger något. Studerar vi resultaten mer i detalj för de fyrtyotvå fall som ingår i testet visar det sig att uppskattningen ökar i aderton fall samtidigt som den också minskar i aderton fall, med sex fall utan förändring. Slutsatsen måste bli att stödet för hypotesen om en minskad politikerpopularitet bland samtliga väljare under valår är mycket skakigt. Resultatet pekar snarast på en genomsnittlig nolleffekt, alltså varken en ökad eller minskad popularitet valår.

Tabell 4 *Blir politiker mer populära valår? Procentenheters förändring i genomsnittlig popularitet valår jämfört med året innan, Göteborg, 1998–2018*

	Samtliga svarande	Egna partiets sympatisörer
1998	+0,2 (6)	+1,6 (5)
2002	-0,8 (4)	+3,7 (3)
2006	-0,7 (7)	+3,5 (6)
2010	+0,3 (7)	+3,0 (3)
2014	-0,4 (8)	+1,2 (6)
2018	-1,0 (10)	+3,9 (9)

Kommentar: Populariteten mäts på en skala mellan -50 (ogillar) och +50 (gillar). Genomsnittliga popularitetsresultat valår har jämförts med motsvarande resultat året innan. Siffrorna inom parentes anger antalet göteborgspolitiker som omfattas av respektive valårs mätning. Analysen bygger på resultaten i tabell 3. SOM-undersökningarna genomförs under hösten, valår efter valdagen.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna och SOM-undersökningarna i Göteborg 1998–2018.

Val stärker politiker och samhället

Val är bra för politiker. Det är den tydliga slutsatsen utifrån resultaten av vår studie med ledande lokala göteborgspolitiker. Valrörelser tenderar att göra politiker mer kända både totalt och bland egna sympatisörer. Det i sin tur gör dem potentiellt mer effektiva som förtroendevalda och opinionsbildare. Kända budbärare kan representera och påverka opinion bättre än okända budbärare.

Val är också bra för politikernas popularitet, åtminstone när det gäller uppskattningen bland egna anhängare. Valår blir politiker i genomsnitt något mer uppskattade bland de egna väljarna. Ett motsatt resultat hade varit bekymmersamt. Det vill säga att förlora i uppskattning när man möter sina anhängare vid valen. Men så är det alltså inte enligt våra resultat. Dock, den positiva valårseffekten på populariteten bland de egna är inte särskilt stor – snarast blygsam.

Bland samtliga väljare finner vi ingen tendens till en positiv valårseffekt på politikernas popularitet. Snarare svagt i motsatt riktning – en något minskande popularitet. Valrörelserns vi/dom-tendens i kampanjandet gör att politikerna stärker sin popularitet bland de egna samtidigt som man tappar i uppskattning hos motståndarpartiernas sympatisörer. Val polariserar popularitet. Inom måttliga gränser är detta vad som förväntas i en demokrati. Alternativen att välja emellan skall vara klara och åtskilda, och ge väljarna möjlighet att gilla respektive ogilla det som erbjuds.

Noter

- ¹ En prövning av politiska vals effekter över tid förutsätter mätningar även icke-valår. Dyliga mätserier är sällsynta internationellt. SOM institutets årliga mätningar ända tillbaka till 1980-talet är unika, och mycket värdefulla i detta sammanhang. När vi testar den elektorala cykeln på data om förtroende för parlamentet i Tyskland och USA finner vi en positiv cykel i Tyskland men inte i USA. En möjlig förklaring till frånvaron av elektoral cykel i Amerika kan vara det mycket utbredda negativa kampanjandet i samband med val i USA (Holmberg & Weibull, 2019).
- ² En nyansering av hypotesen skulle kunna vara att valen i första hand ökar politikernas popularitet bland det *egna partiets väljare*, medan populariteten snarare är opåverkad eller minskar bland *samtliga väljare*. Mekanismen bakom skulle kunna vara att valrörelser väcker partiska känslor hos väljare som förstärker uppskattningen av det egna partiets företrädare samtidigt som också antipatierna för motståndarpartiers politiker ökar (Holmberg, 2012).
- ³ SIL-teorin som den appliceras här har närmast inspirerats av forskning kring integration inom EU (se Inglehart, 1970; Haas, 1971; Niedermayer & Sinnott, 1995). Albert Banduras psykologiska bok *Social Learning Theory* (1977) är relevant men är inte den direkta inspirationskällan.
- ⁴ En tidigare prövning av dessa hypoteser återfinns i Holmberg, 2015.
- ⁵ Den totala genomsnittliga ökningen i kännedom bland egna partianhängare är +4,6.
- ⁶ Även för partiledarna kan en positiv valårseffekt noteras under valår, se Holmberg, 2012.

Referenser

- Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika. (red.) 2019. *Storm och Stiltje*. Göteborg: SOM-institutet.
- Bandura, Albert. 1977. *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Haas E. 1971. The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pre-Theorizing. In Lindberg, L. & Scheingold, S. (eds.) *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge: Harvard University Press.
- Holmberg, Sören. 2012. Blir regionpolitiker mer kända under valår? I Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red.) *Omstritt omval*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 2015. Blir kommunpolitiker mer kända och populära under valår? I Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red.) *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 2019. *Träffsäkerheten i SOMs politiska mätningar*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart. 2018. Den positiva valårseffekten finns även 2018. I Andersson, Ulrika m.fl. (red.) 2019. *Storm och Stiltje*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart. 2019. *The Halo Effect of Democratic Elections on Institutional Trust*. Gothenburg: The SOM Institute.
- Inglehart, Ronald. 1970. Public Opinion and Regional Integration. *International Organization* 24, 764-795.
- Niedermayer, Oskar & Sinnott, Richard. (eds.) 1995. *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.

Metodredovisning

DEN VÄSTSVENSKA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2018¹

ELISABETH FALK

Sammanfattning

Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 är den tjugosjunde sedan starten 1992.² Studien genomförs primärt via postala enkäter men sedan undersökningsåret 2012 ges respondenterna även möjligheten att svara digitalt via internet. Varje undersökning genomförs under så identiska förutsättningar som möjligt för att resultaten från de olika åren ska vara jämförbara. Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 skickades till ett obundet slumpmässigt urval om 6 000 personer i åldrarna 16–85 år. Svarsfrekvensen var 51 procent, vilket är på ungefär samma nivå som svarsfrekvensen legat på under de senaste åren för de västsvenska SOM-undersökningarna.

SOM-institutet genomförde hösten 2018 för 27:e året i rad en regional frågeundersökning med syfte att kartlägga västsvenska folkets vanor och attityder på ett flertal områden med fokus på (S)amhälle, (O)pinion och (M)edier. Den västsvenska SOM-undersökningen genomfördes parallellt med den 33:e nationella SOM-undersökningen och den tredje lokala SOM-undersökningen i Göteborg.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 skickades till sammanlagt 6 000 personer i åldrarna 16–85 år. Data samlades in framförallt genom svar på postala enkäter men också genom svar på webben, ett alternativ som sedan 2012 har erbjudits respondenterna. Kontinuitet i fältarbete och frågeutformning är viktig för datakvaliteten och för jämförelser över tid. Det här kapitlet presenterar den västsvenska SOM-undersökningens genomförande genom att beskriva olika aspekter av undersökningsåret 2018 i detalj.

Urval

Den västsvenska SOM-undersökningen baseras likt övriga SOM-undersökningar på ett sannolikhetsurval av personer som är slumpmässigt utvalda från den svenska populationen. Det betyder att sammansättningen av personer som utvalda att delta i undersökningen i hög grad speglar sammansättningen i befolkningen i Västra Götalandsregionen. Urvalsramen utgörs av Skatteverkets folkbokföringsregister och innefattar alla svenska och utländska medborgare i åldrarna 16–85 år som har sin primära adress i Sverige. År 2018 ingick totalt 6 000 personer i urvalet till den västsvenska SOM-undersökningen. Urvalstorleken har förändrats över tid vilket redovisas i tabell 1.

Tabell 1 Den västsvenska SOM-undersökningens urval 1992–2018

År	Urvalsmetod	Antal formulär	Totalt urvalsstorlek	Medborgarskap	Åldrar
1992	Systematiskt sannolikhetsurval	1	2 800	Både sv. & utl.	15–75 år
1993	"	"	2 800	Endast sv.	"
1994	"	"	2 800	Både sv. & utl.	"
1995	"	"	2 799	Endast sv.	"
1996–1997	"	"	2 900	Både sv. & utl.	15–80 år
1998	"	"	5 800	"	"
1999	"	"	5 900	"	16–80 år
2000–2009	"	2	6 000	"	15–85 år
2010–2015	"	1	6 000	"	16–85 år
2016 Ordinarie urval	"	1	6 071	"	16–85 år
2016 Experimentgrupp	"	1	1 929	"	19–85 år ¹
2017 Ordinarie urval	"	1	3 000	"	16–85 år
2017 Experimentgrupp	"	1	3 000	"	16–85 år
2018	"	1	6 000	"	16–85 år

Kommentar: ¹Urvalet för 2016 års experimentgrupp skiljer sig åldersmässigt från det ordinarie-urvalet. Det beror på att experimentgruppen erbjöds incitament i form av en skraplott (trisslott), vilket enligt den svenska lotterilagen är förbjudet att distribuera till personer under 18 år. Det totala urvalet i den västsvenska SOM-undersökningen 2016 var 8 000. För detaljerad beskrivning av 2016 års tvådelade urval se *SOM-undersökningarna 2016 – en metodöversikt* av Arkhede m.fl. (2017). Experimentet i 2016 års undersökning avsåg incitament och i 2017 års undersökning avsåg experimentet telefonpåminnelser.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2018.

Frågeformulär

Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 bestod av 68 frågor fördelade på 16 sidor i pappersenkäten. Frågorna utformades av SOM-institutet i samråd med Västra Götalandsregionen. Frågorna var av olika karaktär och indelade i 10 underrubriker som exempelvis *Nyheter & medier*, *Trafik & kommunikationer* och *Offentlig service*. Flertalet frågor har ställts i många år och svaren bidrar till att bibehålla tidsserier som påbörjats i samband med den första undersökningen 1992. Frågorna i den västsvenska SOM-undersökningen fokuserar speciellt på områden som är aktuella på regional nivå så som offentlig service och infrastruktur. De flesta frågorna besvarades genom att kryssa i en ruta som motsvarar ett fast svarsalternativ. Ett mindre antal frågor erbjöd respondenterna möjlighet att själva skriva ut sitt svar i fritext. Svaren kodades sedan manuellt enligt ett schema av en grupp kodare på SOM-institutet.³ Aktuella kodscheman finns tillgängliga i kodboken för 2018 års västsvenska SOM-undersökning som finns att ladda ned på SOM-institutets hemsida: www.som.gu.se.⁴ Sist i formuläret ställdes ett antal

frågor om respondentens bakgrund och boendesituation. Respondenterna gavs även möjligheten att svara på enkäten digitalt. Webbformuläret framställdes av SOM-institutet i webbverktyget Qualtrics.⁵ Utformningen av frågorna var i mycket hög utsträckning detsamma i pappers- och webbenkäten men av utseendemässiga skäl innehöll webbenkäten fler sidbrytningar. Frågor som respondenten eventuellt instruerades att hoppa över i pappersenkäten doldes automatiskt i webbversionen. Det elektroniska formuläret var främst framtaget för att besvaras på en dator eller enhet med en stor skärm vilket innebar att ytterligare utseendemässiga skillnader eventuellt kunde förekomma om respondenten valde att besvara enkäten på till exempel en mobiltelefon.

Fältarbete

Fältarbetet för den västsvenska SOM-undersökningen 2018 har i huvudsak följt upplägget från tidigare års undersökningar. Utskick och insamling av enkäter utfördes av ett fristående undersökningsföretag⁶ i nära samarbete med SOM-institutet som kontinuerligt utvärderade genomförandet. Undersökningsföretaget (Institutet för kvalitetsindikatorer AB, hädanefter ”Indikator” i det här kapitlet) svarade för den tekniska delen av datainsamlingen så som tryck, distribution, telefonpåminnelser och skanning, medan SOM-institutet svarade för allt innehåll i utskick och enkäter, samt kodning av fritextfrågor. Datainsamlingsarbetet genomfördes under hösten 2018. Arbetet inleddes i början av september med ett aviseringskort som informerade respondenterna om att de blivit slumpmässigt utvalda att delta i årets västsvenska SOM-undersökning. En vecka senare skickades enkäten ut tillsammans med ett följebrev, en informationsbroschyr om SOM-institutets verksamhet samt en penna. Under resterande del av fältperioden genomfördes en serie påminnelseinsatser per brev, telefon och sms.

Utöver detta genomfördes en våg av telefonpåminnelser, samt fyra SMS-påminnelser. Alla respondenter med känt hem- eller mobiltelefonnummer blev uppringda av Indikator. När Indikator kontaktade respondenterna fick de som svarade i telefon vid uppringningen möjlighet att avböja att delta i undersökningen eller exempelvis be om en ny pappersenkät. De som per telefon avböjde medverkan fick därefter inga fler påminnelser. Kontakten mellan Indikator och respondenterna dokumenterades i ett fördefinierat kodschema för att möjliggöra vidare analys.

Fältarbetet avslutades med att Indikator gjorde en slutskanning av inkomna enkäter och sammanställde en datafil som skickades till SOM-institutet för validering den 8 januari 2019. Enkäter som kom in efter fältstopp skannades separat av Indikator och skickades till SOM-institutet i en kompletterande leverans i mitten av januari. Den sista registrerade enkäten inkom 15 januari. Vid datavalideringsprocessens slut avidentifierades enkäterna och alla kontaktuppgifter raderades. De fysiska enkäterna som kommit in förstördes i enlighet med bestämmelser om sekretessavfall. Av tabell 2 framgår i detalj tidsramen för fältarbetet och dess olika insatser.

Tabell 2 Fältinsatser i den västsvenska SOM-undersökningen 2018

17 sept	Utskick av aviseringsvykort
25 sept	Utskick av Missiv 1 – formulär, informationsbroschyr, svarskuvert och penna. Möjligheten att svara på webben introduceras.
4 okt	Utskick av tack-/påminnelsevykort
11 okt	Utskick av SMS 1 .
19 okt	Utskick av Missiv 2 – formulär och svarskuvert.
26 okt	Utskick av SMS 2 . Innehållande möjlighet att svara NEJ.
30 okt – 16 nov	Telefonpåminnelseperiod till telefonnummersatta respondenter som ännu inte sänt in enkät eller meddelat att de inte vill eller kan delta. Tre kontaktförsök per person. Både hemnummer och mobilnummer.
5 nov	Utskick av Missiv 3 – formulär och svarskuvert.
12 nov	Utskick av SMS 3 . Innehållande möjlighet att svara NEJ.
20 nov	Utskick av Missiv 4 – formulär och svarskuvert.
29 nov	Utskick av SMS 4 . Innehållande möjlighet att svara NEJ.
6 dec	Utskick av Missiv 5 – formulär, svarskuvert och bortfallsenkät.
31 dec	Fältstopp

Webbenkäter

Datainsamlingen av den västsvenska SOM-undersökningen 2018 genomfördes för sjunde året i rad med en undersökningsdesign som kallas blandad datainsamling (*mixed mode*). Det betyder att flera datainsamlingsmetoder används i en och samma frågeundersökning. I SOM-undersökningen samlades data primärt in via postenkäter, men respondenterna gavs även möjlighet att fylla i enkäten på internet. Nytt sedan 2017-års undersökning är att respondenterna redan från första enkätutskicket fick möjligheten att besvara enkäten via internet. Personliga inloggningsuppgifter till enkäten och en hänvisning till SOM-institutets hemsida skickades till respondenterna i samband med enkätutskicket. Den digitala versionen av formulären programmerades i webbverktyget Qualtrics och administrerades av SOM-institutet, medan pappersenkäten administrerades av undersökningsföretaget.

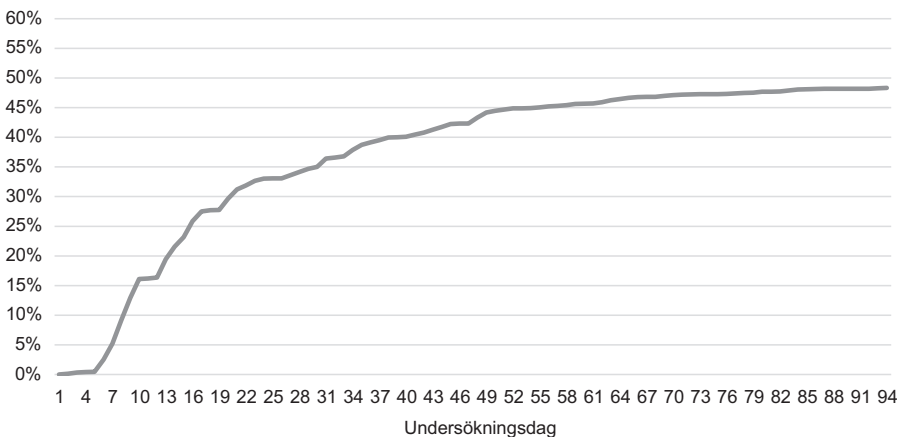
Det var 485 personer som valde att besvara enkäten via internet 2018, vilket motsvarar 8,1 procent av bruttourvalet och 16,7 procent av samtliga svarande 2018. Det kan jämföras med 12,2 procent 2017 och 7,2 procent 2016.

Inflöde

De flesta respondenter som väljer att delta i SOM-undersökningarna skickar tillbaka enkäten inom några veckor. Det generella inflödesmönstret med högt inflöde de första veckorna i samband med de första påminnelserna upprepade sig även 2018 (figur 1).

Under de första 15 dagarna inkom 48 procent av vad som kom att bli den slutgiltiga svarsfrekvensen, vilket var 51 procent. Efter 45 dagar (9 november 2018) hade 87 procent av de slutgiltiga svaren kommit in. Anledningen till att fältperioden fortsätter en längre tid efter detta är att olika grupper i befolkningen tenderar att svara vid olika tillfällen under datainsamlingsperioden. Analyser av inflödesmönstret visar bland annat att grupper som i hög grad svarar på SOM-undersökningarna, så som äldre och politiskt intresserade, ofta svarar tidigt under fältperioden. De grupper som är underrepresenterade i den slutgiltiga svarsfilen så som yngre och personer från arbetarhem svarar i högre grad senare under fältperioden. Genom att ge dem som får en enkät skickad hem till sig möjligheten att svara under längre period ökar andelen svars personer från grupper som vanligtvis är underrepresenterade. Vi undviker därmed att förstärka mönster av till exempel den överrepresentation av grupper med stort politiskt intresse och hög ålder som ofta förekommer i opinionsundersökningar.

Figur 1 Kumulativt inflöde av enkäter i den västsvenska SOM-undersökningen 2018 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Kommentar: Figuren visar andel inkomna formulär per undersökningsdag.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Svarsfrekvens och bortfall

Svarsfrekvensen för SOM-undersökningarna har successivt sjunkit under 2000-talet, ett mönster som även gäller för andra liknande undersökningar i Sverige (se tabell 3). Från 1997, då hela Västra Götaland var med i urvalet för den västsvenska SOM-undersökningen var svarsfrekvensen under de första fem åren i genomsnitt 67 procent och de senaste fem åren har den genomsnittliga svarsfrekvensen varit

Tabell 3 Svarefrekvensen i de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2018 (procent)

Under- sökning- år	Brutto- urval	Netto- urval	Andel naturligt bortfall	Antal svar	Svars- frekvens (brutto)	Svars- frekvens (netto)	Fältarbete utfört av
1992	2 800	2 650	5,4 %	1 603	57 %	60 %	Linfab
1993	2 800	2 647	5,5 %	1 586	57 %	60 %	Linfab
1994	2 800	2 639	5,8 %	1 591	57 %	60 %	Linfab
1995	2 799	2 620	6,4 %	1 709	61 %	65 %	Temo
1996	2 900	2 621	9,6 %	1 807	62 %	69 %	Gallup
1997	2 900	2 637	9,1 %	1 845	64 %	70 %	Gallup
1998*	5 800	5 385	7,2 %	3 487	60 %	65 %	Sifo
1999	5 900	5 557	5,8 %	3 760	64 %	68 %	Kinnmark
2000	6 000	5 602	6,6 %	3 684	61 %	66 %	Kinnmark
2001	6 000	5 420	9,7 %	3 808	63 %	70 %	Kinnmark
2002	6 000	5 538	7,7 %	3 792	63 %	68 %	Kinnmark
2003	6 000	5 537	7,7 %	3 654	61 %	66 %	Kinnmark
2004	6 000	5 489	8,5 %	3 630	61 %	66 %	Kinnmark
2005	6 000	5 505	8,3 %	3 419	57 %	62 %	Kinnmark
2006	6 000	5 462	9,0 %	3 347	56 %	61 %	ScandInfo
2007	6 000	5 491	8,5 %	3 420	57 %	62 %	Kinnmark
2008	6 000	5 553	7,5 %	3 240	54 %	58 %	Kinnmark
2009	6 000	5 539	7,7 %	3 368	56 %	61 %	Kinnmark
2010	6 000	5 503	8,8 %	3 276	55 %	59 %	Kinnmark
2011	6 000	5 493	8,5 %	3 135	53 %	57 %	Kinnmark
2012	6 000	5 511	8,2 %	3 186	53 %	58 %	Kinnmark
2013	6 000	5 608	6,5 %	2 983	50 %	53 %	Kinnmark
2014	6 000	5 626	6,2 %	2 900	48 %	52 %	Kinnmark
2015	6 000	5 609	6,5 %	2 830	47 %	50 %	Kinnmark
2016 Ordinarie	6 071	5 745	5,4 %	2 800	46 %	49 %	Kinnmark
2016 Experiment	1 929	1 850	4,1 %	1 016	53 %	55 %	Kinnmark
2017 Ordinarie	3 000	2 863	4,6 %	1 576	53 %	55 %	Indikator
2017 Experiment	3 000	2 895	3,5 %	1 483	49 %	51 %	Indikator
2018	6 000	5 756	4,1 %	2 913	49 %	51 %	Indikator

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas adress okänd, avflyttad, bortrest under fältperioden, ej svensktalande, bosatt, studerar eller arbetar utomlands, fysiskt eller mentalt oförmögen att svara samt avliden. *Från och med 1997 års undersökning ingår hela Västra Götaland samt Kungsbacka kommun i urvalet. Innan dess ingick endast Göteborg med kranskommuner. Notera att experimentet i 2016 års undersökning avsåg incitament och i 2017 års undersökning avsåg experimentet telefonpåminnelser, där de som var med i experimentgruppen 2017 *inte* fick telefonpåminnelser till skillnad från ordinarie gruppen som fick telefonpåminnelser.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2018.

strax under 52 procent.⁷ Användandet av belöningar i SOM-undersökningarna har visat sig ge en mycket tydlig effekt på svarsfrekvenser. En sådan tydlig effekt framkom i den västsvenska SOM-undersökningen 2016 där svarsfrekvensen var 6,2 procentenheter högre i belöningsgruppen jämfört med det ordinarie urvalet.

Av det ursprungliga urvalet på totalt 6 000 personer (bruttourvalet) var det 2 913 personer som besvarade och skickade in formuläret. Från bruttourvalet har det så kallade naturliga bortfallet definierats bort, vilket är personer som är fysiskt eller mentalt oförmögna att svara på enkäten, personer som är avlidna, bortresta under större delen av fältperioden, emigrerade, har språksvårigheter eller inte alls talar svenska. Sammanlagt 244 personer, motsvarande 4,1 procent, räknades bort som naturligt bortfall i 2018 års västsvenska SOM-undersökning. Antalet personer som svarat på respektive formulär alternativt noterats som naturligt bortfall redovisas i tabell 4. Informationen om svarsbortfallet, alltså de respondenter som inte kan eller vill svara på enkäten, har inhämtats på flera sätt: via telefonpåminnelserna, direkt från respondenter eller anhöriga som hört av sig under fältarbetets gång, via den bifogade bortfallsenkäten i sista påminnelsen med frågor om varför man inte önskar eller kan delta i undersökningen samt via Skatteverkets befolkningsregister.

I tabell 4 redogörs i mer detalj för antalet ej anträffade och de som vägrar att svara på enkäten. De som hör av sig till SOM-institutet eller i samband med en telefonpåminnelse uppger att de inte vill svara på enkäten ombeds uppge skäl till varför de väljer att inte delta. De flesta som uppger ett skäl uppger att de inte svarade på grund av tidsbrist.

Tabell 4 Svarande och bortfall i den västsvenska SOM-undersökningen 2018

Den västsvenska SOM-undersökningen	
Bruttourval	6 000
Naturligt bortfall	244 (4,1 %)
Nettourval	5 756
Vägran	698
Ej anträffade	2 145
Antal svarande	2 913
Svarsfrekvens brutto	49 %
Svarsfrekvens netto	51 %

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas: adress okänd, avflyttad; bortrest på längre tid; studier/militärtjänstgöring på annan ort; boende/studier/arbete utomlands; sjuk, institutionsvård, förståndshandikapp; avliden; ej svensktalande. Bruttosvarsfrekvenserna som här rapporteras följer den standard som upprättats av den amerikanska organisationen AAPORs definition (RR2) (AAPOR, 2015.)

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Representativitet

Naturligt bortfall och svarsvägran riskerar att leda till avvikelser från representativiteten mellan population och de som deltar i undersökningen, vilket måste tas i beaktande när materialet analyseras. Vilka som svarar och vilka som inte svarar på en frågeundersökning har betydelse för tolkningen av undersökningens resultat. Om en viss grupp är underrepresenterad och samma grupps svar tenderar att skilja sig från övriga grupper blir studiens resultat mindre giltiga för populationen som helhet. Om svarsbenägenheten i en grupp varierar påtagligt mellan åren kan det också förklara variationer i svarsmönster för enskilda frågor.

Av appendix A-C framgår hur svarsbenägenheten i de västsvenska SOM-undersökningarna varierar med kön, ålder och geografisk hemvist över tid. Små avvikelser finns i samtliga parametrar där exempelvis andelen svarande i Göteborg är något lägre än andelen göteborgare i urvalet. Kvinnor svarar i något högre utsträckning än män, en skillnad som varit stabil sedan början av 2000-talet. Representativiteten i olika åldersgrupper utgör den största utmaningen då de yngre åldersgrupperna i ökande utsträckning är underrepresenterade. SOM-institutet har studerat vilka konsekvenser avvikelserna i representativiteten har för undersökningens träffsäkerhet genom att vikta resultaten för kön, ålder och geografisk hemvist och jämföra utfallet i den viktade och oviktade gruppen. En studie som analyserade bortfallets konsekvenser visade att träffsäkerheten i attitydfrågor om politiska förslag och bedömningar av ekonomin är hög trots de sjunkande svarsfrekvenserna (Markstedt, 2014). Frågor om nyhetskonsumtion påverkas däremot något mer av att delar av befolkningen har en lägre representation i svarsunderlaget. De dalande svarsfrekvenserna har alltså en inverkan på svarens träffsäkerhet i den typ av frågor där det existerar stora generationsskillnader.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2018 besvarades av 2 913 personer vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 51 procent. Trots att hälften av respondenterna inte svarar på enkäten är den demografiska representativiteten i svarsgruppen god. SOM-institutet fortsätter att aktivt utvärdera och utveckla tillvägagångsätt och metoder för att bättre förstå konsekvenserna av en sjunkande svarsfrekvens och dess påverkan på analysmöjligheter. SOM-institutet genomför även kontinuerligt metodexperiment för att säkerställa att undersökningarna håller bästa tänkbara datakvalitet.

Noter

- ¹ Kapitlet bygger på tidigare års metodredogörelser, se exempelvis Weissenbilder (2018).
- ² Parallellt med den västsvenska SOM-undersökningen 2018 genomförde SOM-institutet en nationell enkätundersökning, samt en i Göteborgs kommun och en i Värmland.

- ³ Kodningsarbetet har utförts av Alexander Knutsson, Anton Wallin, Ida Sunni, Jesper Prytz och Sara Persson. Underlaget för kodningen finns tillgängligt i kodboken för 2018 års västsvenska SOM-undersökning (se www.som.gu.se/undersokningar/den-vastsvenska-som-undersokningen/kodbocker_vast-som).
- ⁴ www.som.gu.se/undersokningar
- ⁵ Qualtrics är ett webbverktyg som används för att genomföra enkätundersökningar.
- ⁶ Indikator anlitas 2018.
- ⁷ Åren 1992–1996 var bara Göteborg med kranskommuner med i undersökningen.

Referenser

- Arkhede, Sofia, Josefine Bové, Klara Bové & Daniel Jansson (2017). *SOM-undersökningarna 2016 – en metodöversikt*. Rapport 2017:34. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- AAPOR (2015). Standard definitions. *The American Association For Public Opinion Research*, 8th edition.
- Markstedt, Elias (2014). *Representativitet och viktning - Riks-SOM som spegel av det svenska samhället 1986-2013*. Rapport 2012:30 v2. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weissenbilder, Marcus (2018). Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 i Anders Carlander & Björn Rönnerstrand (red) *Hemma Väst*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Appendix A Fördelning över invånare i Göteborg, Göteborgs kranskommuner och övriga Västra Götaland i befolkningen 16–85 år (2010–2018), i urvalet, respektive i inkomna enkäter (1999–2018) (procent)

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
1999	Urval (brutto)	30	24	46	100	5 900
	Svarande	29	24	47	100	3 760
2000	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	25	47	100	3 684
2001	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 808
2002	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	26	46	100	3 792
2003	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 654
2004	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 630
2005	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 419
2006	Urval (brutto)	30	24	46	100	6 000
	Svarande	28	24	48	100	3 347
2007	Urval (brutto)	31	22	47	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 420
2008	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	29	24	45	100	3 240
2009	Urval (brutto)	30	25	45	100	6 000
	Svarande	28	26	46	100	3 368
2010	Befolkning	32	24	44	100	1 322 426
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 506
	Svarande	30	25	45	100	3 276
	Befolkning	32	24	44	100	1 331 458
	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
2011	Nettourval	30	25	45	100	5 493
	Svarande	28	25	47	100	3 151
	Befolkning	32	24	44	100	1 338 066
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
2012	Nettourval	31	25	44	100	5 511
	Svarande	29	25	46	100	3 186
	Befolkning	32	25	43	100	1 347 293
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
2013	Nettourval	31	25	44	100	5 608
	Svarande	31	24	45	100	2 983

Forts.

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
2014	Befolkning	32	24	44	100	1 359 047
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 626
	Svarande	29	26	45	100	2 900
2015	Befolkning	33	24	43	100	1 369 777
	Urval (brutto)	33	24	43	100	6 000
	Nettourval	33	24	43	100	5 609
	Svarande	31	24	45	100	2 830
2016 Ordinarie	Befolkning	32	24	44	100	1 386 329
	Urval (brutto)	32	25	43	100	6 071
	Nettourval	31	26	43	100	5 745
2016 Experiment	Svarande	30	27	43	100	2 800
	Urval (brutto)	30	25	45	100	1 929
	Nettourval	30	25	45	100	1 850
2017 Ordinarie	Svarande	29	24	47	100	1 015
	Befolkning	33	24	43	100	1 400 539
	Urval (brutto)	30	23	47	100	3 000
	Nettourval	30	23	47	100	2 863
2017 Experiment	Svarande	31	24	45	100	1 576
	Urval (brutto)	33	24	43	100	3 000
	Nettourval	33	24	43	100	2 895
2018	Svarande	30	25	45	100	1 483
	Befolkning	32	25	43	100	1 415 336
	Urval (brutto)	31	26	43	100	6 000
	Nettourval	31	26	43	100	5 756
	Svarande	29	27	44	100	2 913

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest, sjuk, avliden, har läs- och skrivsvårigheter eller är ej svensktalande. Göteborgs kranskommuner är samtliga kommuner i Göteborgsregionen exklusive Göteborgs kommun. Experimentet i 2016 års undersökning avsåg incitament och i 2017 års undersökning avsåg experimentet telefonpåminnelser.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1999–2018. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

Appendix B Åldersgruppernas fördelning i hela urvalet respektive i inkomna enkäter 1992–2018 och åldersfördelningen hos befolkningen i Västsverige 2002–2018 (procent)

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
1992	Urval	27	38	19	16		100	
	Svarande	25	37	21	17		100	1 603
1993	Urval	28	37	19	16		100	
	Svarande	27	36	20	17		100	1 586
1994	Urval	27	37	20	16		100	
	Svarande	27	36	22	15		100	1 591
1995	Urval	26	37	21	16		100	
	Svarande	26	37	22	15		100	1 708
1996	Urval	25	38	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 807
1997	Urval	26	37	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 845
1998	Urval	24	37	24	16		101	5 385
	Svarande	22	36	25	17		100	3 487
1999	Urval	25	35	24	16		100	5 900
	Svarande	22	34	27	17		100	3 760
2000	Urval (15-80)	24	36	24	16		100	5 815
	Svarande (15-80)	21	34	27	18		100	3 597
2000	Urval (15-85)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande (15-85)	20	33	27		20	100	3 684
2001	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande	20	35	27		19	100	3 808
2002	Befolkning	23	35	23		19	100	1 245 689
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	25		17	100	5 538
	Svarande	20	34	27		19	100	3 792
2003	Befolkning	23	35	23		19	100	1 254 946
	Urval (brutto)	24	34	23		19	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 537
	Svarande	20	33	27		20	100	3 654
2004	Befolkning	23	35	22		20	100	1 257 591
	Urval (brutto)	24	33	23		20	100	6 000
	Nettourval	24	33	24		19	100	5 489
	Svarande	20	32	26		22	100	3 630
2005	Befolkning	23	35	24		18	100	1 268 979
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	36	24		17	100	5 505
	Svarande	19	33	27		21	100	3 419
2006	Befolkning	23	33	25		19	100	1 269 125
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 462
	Svarande	18	32	28		22	100	3 347

Forts.

Appendix B forts.

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
2007	Befolkning	24	34	23		19	100	1 298 829
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 491
	Svarande	19	32	27		21	100	3 420
2008	Befolkning	24	34	24		18	100	1 309 857
	Urval (brutto)	24	33	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 553
	Svarande	18	31	29		23	100	3 240
2009	Befolkning	23	34	24		19	100	1 300 914
	Urval (brutto)	24	34	23		22	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 539
	Svarande	16	32	27		25	100	3 368
2010	Befolkning	23	34	23		20	100	1 322 426
	Urval (brutto)	23	33	23		20	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 506
	Svarande	17	32	27		24	100	3 276
2011	Befolkning	23	34	23		20	100	1 331 458
	Urval (brutto)	22	34	24		20	100	6 000
	Nettourval	21	35	25		19	100	5 493
	Svarande	15	31	28		26	100	3 151
2012	Befolkning	23	33	23		21	100	1 338 065
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	34	23		21	100	5 511
	Svarande	16	31	25		28	100	3 186
2013	Befolkning	23	33	23		21	100	1 347 293
	Urval (brutto)	23	34	22		21	100	6 000
	Netto urval	22	35	22		21	100	5 608
	Svarande	15	31	25		29	100	2 983
2014	Befolkning	23	33	23		21	100	1 359 047
	Urval (brutto)	21	34	23		22	100	6 000
	Netto urval	21	35	23		21	100	5 626
	Svarande	14	29	27		30	100	2 900
2015	Befolkning	23	33	23		21	100	1 369 777
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	33	24		21	100	5 609
	Svarande	14	29	27		30	100	2 830
2016 Ordinarie	Befolkning	22	33	23		22	100	1 386 329
	Urval (brutto)	23	32	23		22	100	6 071
	Netto urval	23	32	23		22	100	5 445
	Svarande	15	28	26		31	100	2 800
2016 Experiment	Urval (brutto)	21	34	22		23	100	1 929
	Netto urval	21	34	23		22	100	1 850
	Svarande	14	31	25		30	100	1 015

Forts.

Appendix B forts.

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
2017	Befolkning	22	33	22		22	100	1 400 539
	Urval (brutto)	23	34	24		20	100	3 000
	Ordinarie Netto urval	23	34	24		20	100	2 863
	Svarande	18	33	24		25	100	1 576
2017	Urval (brutto)	21	30	22		28	100	3 000
	Experiment Netto urval	21	30	22		28	100	2 895
	Svarande	15	25	24		36	100	1 483
2018	Befolkning	22	33	23		22	100	1 415 336
	Urval (brutto)	22	32	23		23	100	6 000
	Netto urval	22	33	23		22	100	5 756
	Svarande	15	29	27		29	100	2 913

Kommentar: I jämförelsesyfte redovisas för år 2000 även resultat för ett begränsat urval som omfattar samma åldersintervall, 15–80 år, som de tidigare årens undersökningar. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB). Experimentet i 2016 års undersökning avsåg incitament och i 2017 års undersökning avsåg experimentet telefonpåminnelser. Från 2009 och framåt är den yngsta åldersgruppen 16–29 år.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2018. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

Appendix C Könsfördelning hos befolkningen (2010–2018), i urvalet (2010–2018) och bland de svarande (1992–2018) i de västsvenska SOM-undersökningarna (procent)

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
1992	Svarande	50	50	100
1993	Svarande	51	49	100
1994	Svarande	51	49	100
1995	Svarande	49	51	100
1996	Svarande	50	50	100
1997	Svarande	49	51	100
1998	Svarande	47	53	100
1999	Svarande	48	52	100
2000	Svarande	49	51	100
2001	Svarande	47	53	100
2002	Svarande	48	52	100
2003	Svarande	47	53	100
2004	Svarande	47	53	100
2005	Svarande	47	53	100
2006	Svarande	47	53	100
2007	Svarande	47	53	100
2008	Svarande	47	53	100
2009	Svarande	47	53	100
2010	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	46	54	100
2011	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2012	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2013	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	48	52	100
2014	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	51	49	100
	Nettourval	51	49	100
	Svarande	48	52	100

Forts.

Appendix C forts.

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
2015	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	49	51	100
2016	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	51	49	100
	Ordinarie Nettourval	51	49	100
	Svarande	49	51	100
2016 Experiment	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2017	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Ordinarie Nettourval	51	49	100
	Svarande	52	48	100
2017 Experiment	Bruttourval	51	49	100
	Nettourval	51	49	100
	Svarande	50	50	100
2018	Befolkning	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100

Kommentar: Experimentet i 2016 års undersökning avsåg incitament och i 2017 års undersökning avsåg experimentet telefonpåminnelser.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2018. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

OM FÖRFATTARNA

Anders Carlander, forskare vid SOM-institutet. Bakgrund från och affilierad med både Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, och Centrum för Finans, Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar främst om ekonomiskt beslutsfattande. Han är också involverad i projekt som berör personlighet samt hälsa.

Kontakt: anders.carlander@gu.se

Joel Carlsten Rosberg, fil master europastudier, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskningsintressen rör politisk opinionsbildning, förvaltningspolitik samt hållbarhetsfrågor kopplat till mobilitet.

Kontakt: joel.carlsten.rosberg@gu.se

Daniel Enström, fil kand, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Han intresserar sig särskilt för sociala skiljelinjer och förhållandet mellan ideologiska preferenser och policyattityder.

Kontakt: daniel.enstrom@gu.se

Elisabeth Falk, fil master, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Kontakt: elisabeth.falk@gu.se

Sören Holmberg, professor emeritus vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han är en av ledarna för Quality of Government Institute och forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende, representativ demokrati och samhällliga styrsystem. Han är en av initiativtagarna till SOM-institutet.

Kontakt: soeren.holmberg@pol.gu.se

Josefine Magnusson, masterstudent i statsvetenskap och praktikant vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon har ett särskilt intresse för politiskt beteende, politisk opinion och jämställdhet.

Kontakt: josefine.magnusson@som.gu.se

Elias Mellander, fil. dr. i etnologi, är verksam vid Institutionen för kulturvetenskaper samt vid Centrum för konsumtionsvetenskap, Göteborgs universitet. Hans forskning behandlar relationen mellan utbildning och karriärvägar, men han är även verksam inom fälten konsumtion, mode och hållbarhet.

Kontakt: elias.mellander@gu.se

Henrik Oscarsson, professor, lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på val, demokrati, väljarbeteende och opinionsbildning. Han är ansvarig för det svenska Valforskningsprogrammet. Kontakt: henrik.oscarsson@pol.gu.se

John Magnus Roos, fil dr i psykologi, ekonomie magister. Senior forskare vid Chalmers tekniska högskola, Institutionen för rymd-, geo- och miljövetskap, Fysisk resursteori. Redaktör för konsumtionsrapporten vid Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Lektor i företagsekonomi vid Högskolan i Borås. Studerar hållbar konsumtion, utifrån ekologiska, sociala och ekonomiska aspekter. Kontakt: magnus.roos@cfk.gu.se

Björn Rönnerstrand, fil dr, är verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om styrning för kollektivt agerande i relation till storskaliga samhällsproblem, med särskild fokus på tillämpning inom miljö- och folkhälsoområdet. Kontakt: bjorn.ronnerstrand@som.gu.se

Nicklas Salomonson, biträdande professor/docent, är verksam vid Sektionen för företagsekonomi och textilt management, Högskolan i Borås. Han forskar om tjänster med fokus främst på interaktion, värdeskapande, kundorientering och negativa kundbeteenden i branscher såsom detaljhandel och kollektivtrafik. Kontakt: nicklas.salomonson@hb.se

Frida Sandelin, ekonomie master nationalekonomi, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon har ett särskilt intresse för politisk opinionsbildning samt ekonomiska och sociala skiljelinjier. Kontakt: frida.sandelin@som.gu.se

Gabriella Sandstig, fil dr och universitetslektor vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på mediernas och kommunikationens effekter på riskuppfattningar, upplevelser av otrygghet och rädsla och beteenden i olika sammanhang med särskilt fokus på urbana miljöer och hälsa. Kontakt: gabriella.sandstig@jmg.gu.se

Maria Solevid, docent, är verksam som lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon forskar om politiskt beteende med särskilt fokus på politiskt deltagande, väljarbeteende, demokratiattityder och lokal opinion. Kontakt: maria.solevid@pol.gu.se

Frances Sprei, docent, är verksam som forskare vid Fysisk Resursteori på Chalmers. Hon forskar om hållbar mobilitet, elbilar, bilpooler och innovationer inom transportområdet.

Kontakt: frances.sprei@chalmers.se

Klara Wärnlöf Bove, fil master, är verksam som undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Kontakt: klara.bove@som.gu.se

Patrik Öhberg, docent i statsvetenskap och verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om politisk representation, jämställdhet och förvaltningspolitik.

Kontakt: patrik.ohberg@som.gu.se

SOM-INSTITUTETS BÖCKER

ISSN 0284-4788

1. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1986*
Göteborg 1987, 87 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
2. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1987*
Göteborg 1988, 112 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
3. Björkqvist, Karin: *SOM-undersökningen 1988*
Göteborg 1989, 68 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
4. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åttiotal*
Göteborg 1989, 183 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
5. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Medier och opinion i Sverige*
Göteborg 1990, 140 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
6. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Politiska opinioner*
Göteborg 1991, 147 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
7. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åsikter om massmedier och samhälle*
Göteborg 1991, 150 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--7--SE
8. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Trendbrott?*
Göteborg 1992, 260 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--8--SE
9. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Perspektiv på krisen*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--9--SE
10. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk opinion*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--10--SE
11. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Vägval*
Göteborg 1994, 320 sidor. Pris 170 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--11--SE
12. Nilsson, Lennart (red): *Västsvrige i fokus*
Göteborg 1994, 150 sidor. Pris 130 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--12--SE
13. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det gamla riket*
Göteborg 1995, 305 sidor. Pris 180 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--13--SE
14. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk horisont*
Göteborg 1995, 250 sidor. Pris 150 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--14--SE. ISBN 91-972694-1-7

15. Jarlbro, Gunilla (red): *Ungdomars opinioner*
Göteborg 1996, 120 sidor. Pris 110 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--15--SE. ISBN 91-972694-2-5
16. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Mitt i nittioalet*
Göteborg 1996, 470 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--16--SE. ISBN 91-972694-3-3
17. Nilsson, Lennart (red): *Västsvenska perspektiv*
Göteborg 1996, 238 sidor. Pris 160 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--17--SE. ISBN 91-972694-4-1
18. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ett missnöjt folk?*
Göteborg 1997, 380 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--18--SE. ISBN 91-972694-5-X
19. Nilsson, Lennart (red): *Nya landskap*
Göteborg 1997, 290 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--19--SE. ISBN 91-972694-7-6
20. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Opinionssambället*
Göteborg 1998, 342 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--20--SE. ISBN 91-972694-8-4
21. Nilsson, Lennart (red): *Mångfald – bilder av en storstadsregion*
Göteborg 1998, 283 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--21--SE. ISBN 91-972694-9-2
22. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ljusnande framtid*
Göteborg 1999, ca 420 sidor. Pris 250 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--22--SE. ISBN 91-973670-1-X
23. Nilsson, Lennart (red): *Region i omvandling*
Göteborg 1999, ca 300 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-2-8. ISRN: GU-STJM-SOM--23--SE
24. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det nya samhället*
Göteborg 2000, ca 520 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-3-6. ISRN: GU-STJM-SOM--24--SE
25. Nilsson, Lennart (red): *Den nya regionen*
Göteborg 2000, ca 325 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-4-4. ISRN: GU-STJM-SOM--25--SE
26. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Land, Du välsignade?*
Göteborg 2001, 485 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-6-0. ISRN: GU-STJM-SOM--26--SE
27. Nilsson, Lennart (red): *Flernivådemokrati i förändring*
Göteborg 2002, ca 340 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-7-9. ISRN: GU-STJM-SOM--27--E
28. Oscarsson, Henrik (red): *Spår i framtiden*
Göteborg 2002, ca 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-8-7. ISRN: GU-STJM-SOM--28--SE

29. Wadbring, Ingela: Weibull, Lennart & Bergström, Annika (red):
Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser.
Göteborg 2002, 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISSN: 1101-4692 och 0428-4788. ISRN: GU-STJN-SOM--29--SE
30. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*.
Göteborg 2002, 544 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-9-5. ISRN: GU-STJN-SOM--30--SE
31. Nilsson, Lennart (red) *Perspektiv på Västsverige*
Göteborg 2003, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-01-8. ISRN: GU-STJN-SOM--31--SE
32. Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender*
Göteborg 2003, 343 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-02-6. ISRN: GU-STJN-SOM--32--SE
33. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Fåfångans marknad*
Göteborg 2003, 432 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-03-4. ISRN: GU-STJM-SOM--33--SE
34. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*
Göteborg 2004, 440 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-04-2. ISRN: GU-STJM-SOM--34--SE
35. Nilsson, Lennart (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring*
Göteborg 2004, 570 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-05-05-13
36. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Lyckan kommer, lyckan går*
Göteborg 2005, 492 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-06-9. ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE
37. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Västsverige*
Göteborg 2006, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-07-7. ISRN: GU-STJM-SOM--37--SE
38. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Skåne*
Göteborg 2006, 288 sidor. Pris: 200 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-08-5. ISRN: GU-STJM-SOM--38--SE
39. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*
Göteborg 2006, 560 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-09-3. ISRN: GU-STJM-SOM--39--SE
40. Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen – Västsverige 1998-2005*
Göteborg 2007, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-10-6. ISRN: GU-STJM-SOM--40--SE
41. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya Sverige*
Göteborg 2007, 560 sidor. Pris: 270 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-11-3. ISRN: GU-STJM-SOM--41--SE

42. Nilsson, Lennart & Johansson, Susanne (red)
Regionen och flernivådemokratin
Göteborg 2008, 336 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-12-0. ISRN: GU-STJM-SOM--42--SE
43. Nilsson, Lennart & Antoni, Rudolf (red) *Medborgarna, regionen och flernivådemokratin*
Göteborg 2008, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-13-7. ISRN: GU-STJM-SOM--43--SE
44. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Skilda världar*
Göteborg 2008, 616 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-14-4. ISRN: GU-STJM-SOM--44--SE
45. Nilsson, Lennart och Susanne Johansson (red) *Att bygga, Att bo, Att leva. En bok om Västra Götaland*
Göteborg 2009, 304 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-15-1. ISRN: GU-STJM-SOM--45--SE
46. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Svensk Höst*
Göteborg 2009, 560 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-16-8. ISRN: GU-STJM-SOM--46--SE
47. Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*
Göteborg 2010, 504 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-18-2. ISRN: GU-STJM-SOM--47--SE
48. Johansson, Susanne (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*
Göteborg 2010, 232 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-17-5. ISRN: GU-STJM-SOM--48--SE
49. Oskarson, Maria, Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (red)
En fråga om klass. Stockholm: Liber
<http://www.liber.se/Facklitteratur/Sociologi/Sociologi/En-fraga-om-klass>
50. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*
Göteborg 2010, 592 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-19-9. ISRN: GU-STJM-SOM--50--SE
51. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*
Göteborg 2011, 272 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-20-5. ISRN: GU-STJM-SOM--51--SE
52. Holmberg, Sören, Weibull Lennart & Oscarsson, Henrik (red)
Lycksalighetens ö
Göteborg 2011, 676 sidor. Pris 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-21-2. ISRN: GU-STJM--52--SE
53. Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*
Göteborg 2012. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-22-9. ISRN: GU-STJM--53--SE

-
54. Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, PO (red) *Värmländskt landskap*
Göteborg 2012. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-86637-04-0. ISRN: GU-STJM--54--SE
55. Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*
Göteborg 2012, 216 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-23-6. ISRN: GU-STJM--55--SE
56. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
I framtidens skugga
Göteborg 2012, 696 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-24-3. ISRN: GU-STJM--56--SE
57. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Medborgarna om välfärden
Göteborg 2012, 248 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-25-0. ISRN: GU-STJM--57--SE
58. Ohlsson, Jonas & Bergström, Annika (red)
Vanor och attityder i förändring
Göteborg 2013, 228 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-26-7. ISRN: GU-STJM--58--SE
59. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
Vägskäl
Göteborg 2013, 784 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-27-4. ISRN: GU-STJM--59--SE
60. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
En region för alla?
Göteborg 2013, 286 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-29-8. ISRN: GU-STJM--60--SE
61. Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red)
Mittfärd & marginal
Göteborg 2014, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-30-4. ISRN: GU-STJM--61--SE
62. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Brytningstider
Göteborg 2014, 322 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-31-1. ISRN: GU-STJM--62--SE
63. Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Fragment
Göteborg 2015, 608 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-32-8. ISRN: GU-STJM--63--SE
64. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Alla dessa val
Göteborg 2015, 236 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-33-5. ISRN: GU-STJM--64--SE

65. Solevid, Maria (red)
Svenska utlandsröster
Göteborg 2016, 312 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-34-2. ISRN: GU-STJM--65--SE
66. Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (red)
Ekvilibrium
Göteborg 2016, 480 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-35-9. ISRN: GU-STJM--66--SE
67. Norell, P O & Nilsson, Lennart (red)
Värmländska utmaningar
Göteborg, 2016. 230 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--67--SE
68. Bergström, Annika & Haring, Niklas (red)
Hållbarhetens horisont
Göteborg, 2016. 230 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-37-7. ISRN: GU-STJM--68--SE
69. Andersson, Ulrika (red)
Slutna rum och öppna landskap
Göteborg, 2017. 178 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-38-0. ISRN: GU-STJM--69--SE
70. Andersson, Ulrika, Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Larmar och gör sig till
Göteborg, 2017. 648 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-39-7. ISRN: GU-STJM--70--SE
71. Andersson, Ulrika & Bergström, Annika (red)
En brokig gemenskap
Göteborg, 2017. 192 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-40-3. ISRN: GU-STJM--71--SE
72. Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Lindgren, Elina & Oskarson, Maria (red)
Sprickor i fasaden
Göteborg, 2018. 432 sidor. Pris: 320 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-42-5. ISRN: GU-STJM--72--SE
73. Carlander, Anders & Rönnerstrand, Björn (red)
Hemma Väst
Göteborg, 2018. 170 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-43-4. ISRN: GU-STJM--73--SE
74. Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika (red)
Storm och stiltje
Göteborg, 2019. 512 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-44-1. ISRN: GU-STJM--74--SE

75. Carlander, Anders, Öhberg, Patrik, & Mellander, Elias (red)
Ingen kommer undan kulturen
Göteborg, 2019. 216 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-45-X. ISRN: GU-STJM--75—SE

SOM-institutet
Göteborgs universitet
Box 710
405 30 GÖTEBORG

E-postadress: info@som.gu.se
Hemsida: www.som.gu.se
Telefon: 031-786 33 00

Beställning av publikationer kan göras på bokbestallning@som.gu.se.

Ingen kommer undan kulturen presenterar huvudresultaten från 2018 års västsvenska SOM-undersökning. I fokus för undersökningen 2018 står kultur i Västra Götaland. Kultur är ett omfattande begrepp. Utifrån en klassisk definition härrör kultur från människans jakt efter mening. Kulturen erbjuder symboler som tillsammans skapar ett mönster som hjälper oss med meningsskapandet.

Titeln knyter an till den bredare definitionen på kultur, där de allra flesta människor är omgivna av och samtidigt är en del av kulturen. *Ingen kommer undan kulturen* riktar fokus på både stora och små frågor och täcker in ämnen som "finkultur", meningsfullhet, krisberedskap, klimatskepticism, samt mer sedvanliga ämnen som politikerförtroende, politisk påverkan och pendling. Flera kapitel innehåller även jämförelser med tidigare års västsvenska SOM-undersökningar och med de nationella SOM-undersökningarna.

I *Ingen kommer undan kulturen*, den 75:e forskarantologin från SOM-institutet, bidrar forskare från olika discipliner vid Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola med analyser av det västsvenska samhället. Boken innehåller också en metoddokumentation av 2018 års västsvenska SOM-undersökning.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET